

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

SULTANIN

16. YÜZYILDA İSTİHBARAT, SABOTAJ VE RÜŞVET AĞLARI

CASUSLARI

EMRAH SAFA GÜRKAN

سر زور و کنایه القه پنهان ما صا
جنوب

Kronik

SULTANIN CASUSLARI
16. Yüzyılda İstihharat, Sahotaj ve Rüşvet Ağları

—
EMRAH SAFA GÜRKAN

KRONİK KİTAP: 13

Osmanlı Tarihi Dizisi: 3

YAYIN YÖNETMENİ

Adem Koçal

EDİTÖR

Can Uyar

KAPAK TASARIMI

CUMBA.CO

MİZANPAJ

Kronik Kitap

1. Baskı Nisan 2017, İstanbul

4. Baskı Nisan 2018, İstanbul

ISBN

978-975-2430-00-6

KRONİK KİTAP

Balçık Sk. N°6, Gümüşsuyu

İstanbul - 34327 - Türkiye

Telefon: (0212) 243 13 23

Faks: (0212) 243 13 28

kronik@kronikkitap.com

Kültür Bakanlığı Yayıncılık

Sertifika No: 34569

www.kronikkitap.com

   kronikkitap

BASKI VE CİLT

Pasifik Ofset

Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1

A Blok Kat: 2 Haramidere/İstanbul

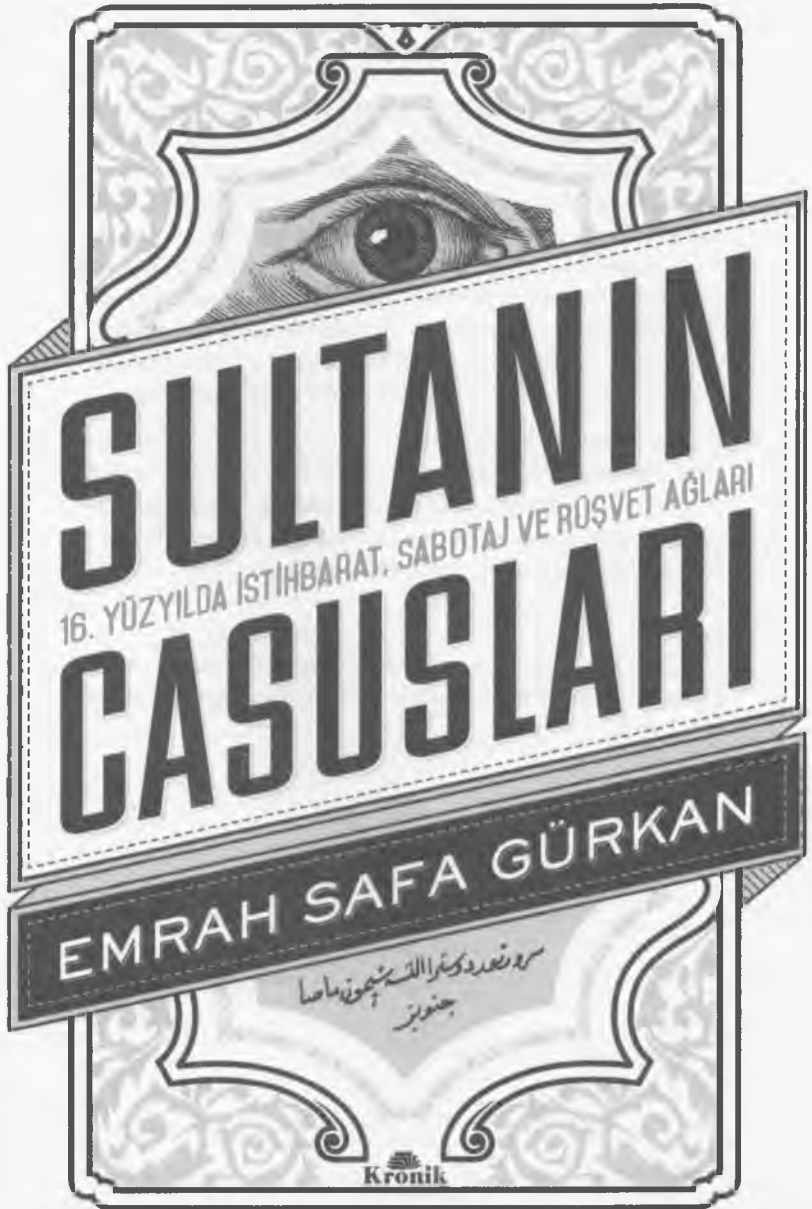
Telefon: (0212) 412 17 77

Matbaa Sertifika No: 12027

YAYIN HAKLARI

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.

Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında yayınevinden izin alınmadan çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

Doç. Dr. EMRAH SAFA GÜRKAN

Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde lisans çalışmalarını tamamladıktan (2003) sonra, aynı üniversitede Halil İnalcık'ın danışmanlığında Batı Akdeniz'deki Osmanlı korsanları hakkında yazdığı tez ile yüksek lisans diplomasını unvanına layık görüldü (2006). Ardından Georgetown Üniversitesi Yeniçağ Avrupa Tarihi kürsüsünde Gábor Ágoston ile yazdığı “Espionage in the 16th century Mediterranean: Secret Diplomacy, Mediterranean Go-Betweens and the Ottoman-Habsburg Rivalry” başlıklı tez ile doktor unvanına layık görüldü (2012). 2016 yılında doçent olan Gürkan, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyesidir.

Yeniçağ Avrupa ve Akdeniz tarihi üzerine uzmanlaşan Gürkan, istihbarat, korsanlık, kölelik, ihtida, Osmanlı-Avrupa ilişkileri ve serhad çalışmaları gibi konularda araştırma yapmaktadır. Uluslararası dergilerde birçok makalesi yayınlanan Gürkan, aynı zamanda Ottoman History Podcast'in kurucu editörlerinden biridir.

Eserleri:

(Feridun Emecen ve Ali Akıldız ile birlikte) - *Osmanlı İstanbulu: Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri* (İstanbul, 2014-2016), 4 cilt.

*Canım kızım Zeynep ve yarar korsan
Uluç Emre Reise...*

İÇİNDEKİLER

<i>KISALTMALAR</i>	9
<i>TEŞEKKÜR</i>	11
<i>TAKDİM</i>	13
GİRİŞ	
Yeniçağ'da İstihbarat	18
Akdeniz Serhaddi'nde İslam ve Hıristiyanlık: Bir Medeniyetler Çatışması mı?	24
Kullanılan Kaynaklar	28
Terimler	29
Bölümler	35
I İKİ İMPARATORLUK, BİR DENİZ: BAHR-I SEFİD'DE OSMANLI-HABSBURG MÜCADELESİ	37
İki Hanedanın Hikâyesi: Mars'ın Kılıcı mı, Venüs'ün Lavtası mı?	39
Şarhken ve Kanuni	44
Cerbe, Malta ve İnebahtı	56
II OSMANLI CASUSLARI VE İSTİHBARAT OPERASYONLARI	65
Marxeben Lener	76
Languedoc'lu Bir Hokkabaz: Baron de la Fage	77
Avlonya'dan Piazza Giudea'ya: Jeronimo Amiqui ve Arkadaşları	79
Kandiyeli Constantino/Muhammed ve Yeniçeri Ahmed	82
Bir Kapudan Bir Kapuya Tam Bir Baş Belası: İspanyol Mehmed/Lope de Llanos	88
Messina'da iki Osmanlı Suikastçısı	90
İstanbul Sokaklarında İspanyolca Öğrenmek: Salerno'da Bir Bursalı Sipahinin Sıradışı Hikâyesi:	92

Juan Pimentel ve Habsburg Limanlarında Osmanlı İşbirlikçileri	98
Çok Tuhaf Soruşturma: Kandiyeli Zorzi Cavalà	102
Gabriel Defrens'in İki Buçuk Yılı	114
Sonuç	119
III OSMANLI İSTİHBARATININ KAYNAKLARI	121
Tüccarlar ve Esirler	123
Osmanlı İstihbaratı ve Beşinci Kol Faaliyetleri	126
Osmanlı Diplomasisi ve İstihbarat	133
Askeri İstihbarat	147
IV ON ALTINCI YÜZYILDA OSMANLI İSTİHBARATININ KURUMSAL YAPISI	155
Patrimonyal Bir İmparatorluk	157
Ekabir Kapuları ve İstihbarat	161
Adem-i Merkezîyetçi Bir Sistem	178
Tımarlı ve Ulufeli Casuslar	191
Menzil Sistemi	199
Osmanlı İstihbaratının Performansı	204
V OSMANLI KARŞI İSTİHBARATI (KONTRESPİYONAJ)	215
Serhaddi Kontrol Etmek	217
Memâlik-i Mahrûsa'nın "Beşinci Kolları"	221
Osmanlı İdare ve Askerîyesinde Düşman Casus ve Muhbirleri	229
Uçsuz Bucaksız Bir Serhad: Akdeniz	232
İstenmeyen Adamlar: Avrupalı Elçiler	238
Diplomatik Yazışmaları Alıkoymak	245
Ragusa ve Venedik'e Yapılan Baskılar	253
Soruşturma, Sorgulama ve Ceza	259
VI HÜLASA	267
<i>KAYNAKÇA</i>	279
<i>DİZİN</i>	301

KISALTMALAR

AGS	Archivo General de Simancas, Valladolid
AK	İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı
AMP	Archivio Mediceo del Principato, Floransa
ASF	Archivio di Stato di Firenze, Floransa
ASG	Archivio di Stato di Genoa, Cenova
ASV	Archivio di Stato di Venezia, Venedik
BNE	Biblioteca Nacional de Espana, Madrid
BNM	Biblioteca Nazionale Marciana, Venedik
BOA	Başbakanlık Osmanlık Arşivleri, İstanbul
COSP	Calendar of State Papers
DAD	Drzavni Arhiv u Dubrovniku, Dubrovnik
HHStA	Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Viyana
TSMA	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivleri, İstanbul
TSMK	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, İstanbul

CCX-LettAmb	Capi del consiglio di dieci, Lettere di ambasciatori
CCX-LettRett	Capi del consiglio di dieci, Lettere di rettori et di altre cariche
COSP	Calendar of State Papers
CX-ParSec	Consiglio di dieci, Parti Secrete
DocTR	Documenti Turchi
E	Papeles de Estado
IS	Inquisitori di Stato
KK	Kamil Kepeci
MD	Mühimme Defterleri
MZD	Mühimme Zeyli Defterleri
SAPC	Senato, Archivio Proprio Costantinopoli
SDC	Senato, Dispacci, Costantinopoli
SDelC	Senato, Secreta, Deliberazioni, Costantinopoli

b.	It. <i>busta</i> , kutu
fil.	It. <i>filza</i> , dosya

c.	It. <i>carta</i> , sayfa
col.	kolon
dn.	dipnot
fol.	It. <i>folio</i> , varak
hk.	hüküm
konv.	<i>konvolut</i> , deste
ms.	Lat. <i>manuscriptum</i> , el yazması
no.	numara
r.	Lat. <i>recto</i> , ön
reg.	Lat. <i>registro</i> , kayıt
s.	sayfa
vd.	ve diğer
vr.	varak
v.	Lat. <i>verso</i> , arka
yak.	yaklaşık
<i>a.g.e.</i>	adı geçen eser
<i>a.g.y.</i>	adı geçen yazar
Alm.	Almanca
bkz.	bakınız
İt.	İtalyanca
Lat.	Latince
Fr.	Fransızca
İsp.	İspanyolca
g.	görev süresi
haz.	hazırlayan
krş.	karşılaştırınız
Os.	Osmanlıca
Por.	Portekizce
Yun.	Yunanca

Tarihler üzerine not: Osmanlıca belgelerde hem Hicri hem de Miladi tarih verilmiştir. Venedik takviminde yılbaşı 1 Mart olduğundan, 31 Aralık 1567'den sonra 1 Ocak 1568 değil 1 Ocak 1567 gelmektedir. Böyle durumlarda okuyucuyu uyar-
mak için "m.v." (*more Veneto*) işareti kullanılmıştır; okuyucu bu işareti gördüğünde
bir sene sonrasını anlamalıdır.

H.	Hicri
M.	Miladi
Gurre:	Hicri takvimde ayın ilk günü
Selh:	Hicri takvimde ayın son günü
Evail:	Hicri takvimde ayın ilk on günü
Evasıt:	Hicri takvimde ayın ikinci on günü
Evahir:	Hicri takvimde ayın son on günü

TEŞEKKÜR

TEZ HOCALARIM Gabor Ágoston ve cennetmekân Halil İnalıcık *tabe serahı* başta olmak üzere, bana çok şey öğreten tüm hocalarıma teşekkür borçluyum. Bunların hepsini anmam mümkün değilse de, Emilio Sola, James B. Collins, John McNeill, Faruk Tabak, Claudio Povolo, Maria Pia Pedani ve bu kitabı yazmam için beni hep teşvik eden Feridun Emecen, Kemal Beydilli, Ali Akyıldız, Oktay Özel ve Erhan Afyoncu'nun bende ayrı bir yeri olduğunu belirtmek isterim.

Kitabın tamamı üzerine detaylı yorum yapan Feridun Emecen, Kemal Beydilli, Sadık Müfit Bilge ve Levent Kaya Ocakçı'ya ne kadar teşekkür etsem azdır; özellikle Kemal Bey'in Latince başta olmak üzere bütün çevirilerime inatla karşı çıktığını söylemek durumundayım. Güneş Işıksel, Oğuzhan Göksel, Hüseyin Serdar Tabakoğlu, Martin Rothkegel, Kenan Yıldız, Gül Cora, Ekrem Taha Başer, Kahraman Şakul, Emir Yener ve Özgün Aydıngöz de birer bölüm okuyarak bu kitabın bir parçası oldular. Onların değerli görüşleri ve düzeltmeleri kitabın içeriğini önemli ölçüde değiştirdi.

Biraz da işgüzarlıkla, kitap için ilk düşündüğüm isim *Casus-nâme: Tecessüs ü Tetebbü'-yı Ahvâl-i Küffâr ve Zebân Averden ez Diyâr-ı Füccâr* idi. Bir Osmanlıca risaleyi hatırlatan ve tarihçilerin kendisine bile itici gelebilecek bu ağdalı ismi kullanmaktan beni vazgeçirdiği ve kitabın tashih ve dizim aşamasında bana her türlü kolaylığı gösterdiği için editörüm Adem Koçal'a medyun-ı

şükranım. Aynı zamanda düzeltmelerde yardımlarından dolayı Can Uyar a da teşekkür ederim.

Değerli arkadaşlarım Cenk Erkan, İlker Demir, Özgür Sezer, Polat Safi, Murat Önsoy, Ökkeş Kürşat Karacagil, Harun Yeni, Nahide Işık Demirakın, Hamid Akın Ünver, Görkem Ergün, Helen Hiçbezmez, Selçuk Serdal, Banu Uçak, Gennaro Varriale, Davut Erkan, Cengiz Yolcu, Ekin Özbiçer, Barın Kayaoğlu, Erkan Kaderoğlu, Fabio Vicini, Graham Auram Pitts, Ertuğrul Ökten, Anand Toprani, Emre Güneş, Günhan Börekçi, Kaya Şahin, Serap Mumcu, Pelin Emirosmanoğlu, Ali Gültekin, Ozan Örmeci, Ali Kibar, Serhan Güngör, Mehmet Kuru, Roy Higgs, Özgür Ünal Eriş, Rıza Tonyukuk Tosunlu, İdil Deniz Türkmen, Alphan Akgün ve Melis Süzer'in, dört yıl benimle aynı odayı paylaşmak zorunda kalan mühtedilerin en kralı Michelangelo/Ahmed Guida'nın, sadık dostum ve kayınbiraderim Ergun'un ve açık sözlü damadının çok çilesini çeken kayınvalidem Işık Ertekin'in hakkını ödeyemem.

Yıllardır klavye sesleriyle uyumak zorunda kalan sevgili eşim Elif, babasının işkolikliği yüzünden iki yaşından beri boş MS Word dosyasına yazı yazmayı hobi edinmiş kızım Zeynep ve ailemizin en yeni üyesi, korsanların şahı oğlum Uluç Emre'nin fedakârlıkları, evlenip çoluk çocuğa karışan akademisyenlerin çalışmaya zaman bulamadıkları yönündeki görüşü yanlış çıkarmıştır. Bu kitapla ben de, beni ufakken sahaf sahaf dolaştıran babam Doğan ı haklı ve oğlunun hukukçu ya da mühendis değil de tarihçi olmasını sineye çekmek zorunda kalan canım annem Eda'yı haksız çıkarmaya çalıştım. Umarım başarılı olmuşumdur.

Emrah Safa Gürkan

28 Ocak 2017

Kozyatağı, İstanbul

TAKDİM

Tehdîd ve teşdîd birle soruldu...

OSMANLI TARİHİNİN çok az çalışılan ve sıra dışı konuları içinde değerlendirilebilecek olan istihbarat ağları ve bunun “mensupları”, devlet vizyonunun tamamlayıcı bir unsuru şeklinde mütalaa edilebilir. Sadece modern devletin değil, tarih boyunca devlet oluşumları özelliği gösteren bütün yapılanmalarda istihbarat, farkına pek varılmayan ama birinci derecede önemli olduğu açık bulunan bir hususiyet taşır. Haber alma teknikleri içinde normal akışın dışında gizli kaynaklara müracaat etmek ve bunu teşkilatlı şekilde düzenlemek, amacı aynı ama yolu ve yapılanması farklı “modern devletin” ihtiyaçlarına benzer özelliği ve anlamı yansıtır. Osmanlı tarihine odaklanılacak olunursa, daha kuruluş yıllarında oluşturulan böyle bir ağın var olduğunu düşündürecek örnekler karşımıza çıkar. Bilgi edinmeye yönelik bu ihtiyaca, büyük anlamlar yüklemek mümkündür, ama işin tabiatının zaten böyle bir gerekliliği kendiliğinden ortaya çıkardığı da âşikârdır. Bu basit argümanı destekleyecek veriler, mesela konar-göçer yapıda askeri bir teşkilatın bünyesi içinde yağma veya dini gayretle hareket eden savaşçı toplulukların yönlerini tayin edecek hedefler hakkında bilgi sahibi olmaya müteveccih bazı tedbirlere başvurmalarıyla da kaynaklarda yerini almıştır.

İyi bir misal, çağdaş kaynağa dayalı olarak çok iyi bilinen 1302 yılında gerçekleşen Bafeus Savaşı vesilesiyle tebeyyün eder.

Mouzolon kumandasındaki Bizans birliği Osman Bey'in faaliyetlerinden rahatsızlık duyan bölgedeki Bizans idarecilerine yardım etmek amacıyla Yalova tarafına geçtiğinde karşısında birden Osman Bey'in askerlerini bulmuştı. Bunun bir tesadüf olmadığı ve "haber alma" sistemiyle yahut istihbarat ağıyla alakalı olduğu konusunda şüphe etmemiz için bir sebep yoktur. Konar göçer dünyada hızlı hareket eden ve haber almak, toplamak üzere görevli olan habercilerin var olmasına da şaşırmamak gerekir. Bu durum onların "hayatta tutunmaları" açısından birinci derecede, belki de en başta gelen özelliğe işaret eder. Pastoral hayatın gerçekleriyle de örtüşür, böylesine bir ortamda "hayatta kalmak ve tutunmak" için temel bir ihtiyaç olarak görünür.

Bir başka çarpıcı örnek ise 1329'da Orhan Bey'in Bizans imparatoru ile Pelekanon'da yaptığı savaştır. Bizans imparatorunun idaresindeki ordu, İstanbul'dan hareket ettikten üç gün sonra ulaştığı Gebze civarında birden kendisini bekleyen Osmanlı kuvvetleriyle karşı karşıya kalmıştı. Orhan Bey'in durumu ve kendi ana coğrafyasının uzaklığı düşünüldüğünde Kostantınopolis'in, yahut Bizans'ın payitahtının "burnunun dibine" önceden gelerek müsait bir mevkide savaş için hazır halde bekleme hali, hiç şüphesiz istihbarat ağıının ne ölçüde etkili bulunduğuyula ilgili bir husustur. Ayrıca bilinçli/teşkilatlı bir haber alma şebekesinin daha o dönemlerde oluşturulduğu da düşünülebilir. Muhtemelen bu durum "casus" adı verilen haber alma mensuplarının modern anlamda olmasa bile çeşitli vasıtalarla belirli bir hedef doğrultusunda mevcudiyetiyle irtibatlıdır. Osmanlı beyliği devlet ve imparatorluk süreçlerinde, söz konusu ilk örneklerdeki bilinçli bir temelden veya tecrübe birikiminden hareketle "profesyonel" sayılabilecek ama işin doğası gereği kaynaklara pek fazla yansımayan bir "mahfı" teşkilatın nüvelerini atmış olabilir. Bunun modern/Avrupaî anlamda bir teşkilat olmayacağı ve farklı veçheleri bulunduğu, düzenli/sistematik bir çerçevesi olmayan bu veçhelerin de kendi mantığı içinde mütalaa edilmesi gerektiği söylenebilir.

Bu anlamda Akdeniz dünyasındaki siyasi gelişmeler, korsanlık faaliyetleri gibi konularda gerçekleştirdiği ilmî çalışmalarla öne çıkan isimlerden olan Emrah Safa Gürkan'ın elinizdeki kitabı, imparatorluk çağının doruk noktası olarak genel kabul gören XVI. asırda casusluk ve karşı istihbarat meselesini, orijinal yerli ve yabancı belge ve kitabî kaynaklara dayalı olarak incelemekte; çok az ciddî çalışmaya konu olmuş haber alma “ameliyesi” hakkında doyurucu sayılabilecek ilginç bilgiler sunmaktadır. Genel yaklaşımı itibarıyla Osmanlı istihbarat mensuplarının kimlikleri ve belli bir sistem içinde bulunup bulunmadıkları konusunda son derece tatminkar ve sistematik malumat vermesi yanında sorgulama tutanaklarından hareketle farklı bir dünyanın kapılarını “Osmanlı tarihi” nokta-i nazarında olabildiğince aralamaktadır. Üstelik teorik temellendirme açısından batılı devletler ile yapılan karşılaştırmalarda, yanlış kanaatlere yol açan belirsizlikleri önemli ölçüde gidermektedir. Bu tip “erken modern” devlet yapılanmalarında istihbarat meselesinin Batı örnekleri muvacehesinde üstünlük gibi takdim edilen muntazam bir teşkilat olma haliyle, Osmanlılardaki belirsiz, sisler içinde kaybolmuş gibi görünen yapısı arasındaki mukayesenin, aslında nasıl bir farklı bakış açısına ihtiyaç hissettirdiğini de göz önüne sermektedir. Sırf bu şekliyle bile olsa kitaptaki bilgilerin büyük bir değer taşıdığına şüphe yoktur.

Yazarının “hoş” üslubuyla sadece uzmanlarına değil aynı zamanda entelektüel düzeyde okuyucunun merakına da hitap eden bu kitap, alanında ilk önemli çalışma olma özelliğini sanırım uzun yıllar boyunca koruyacaktır.

Feridun M. Emecen

GİRİŞ

ÜÇ KİTAYA yayılmış bir imparatorluğun yüzyıllarca ayakta kalmasının olmazsa olmaz koşullarından biri, çevresinde gerçekleşen askeri ve siyasi gelişmeleri yakından takip edebilmesidir. Bütün modernleşme çabalarına rağmen, imparatorluğun tüm dünyayı dize getiren Batı karşısında tutunamayıp çökmesi, Osmanlıların askeri ve siyasi kabiliyetlerini hafife alan bir tarihçiliğin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Oryantalist tarihçiliğin Ortadoğu'ya genel bakışı ile de uyuşan bu tarih yazımı Osmanlı İmparatorluğu'nu kafasını kuma sokmuş bir deve kuşu gibi tarif etmektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarının inkılapçı havasının da verdiği etkiyle, çevresine hiç ilgi duymayan altı yüzyıllık statik bir Osmanlı imgesi oluşturulmuştur.

Son yıllarda, Osmanlıların dış dünyaya bu kadar da kayıtsız kalmadığını gösteren bazı çalışmalar yapılmıştır.¹ Bu kitabın amacı, bu tartışmalara direkt müdahil olmaktan ziyade, Osmanlıların diğer devletler hakkında nasıl bilgi topladığını göstermektir. İstanbul'un Batı dünyası ile ilişkileri kapsamında Osmanlı istihbaratının metotları, kaynakları ve randımanı mercek altına alınacaktır. Merkezi devletin oluşumuna tanıklık eden, savaş teknolojisi, modern diplomasi ve espionaj teknikleri anlamında birçok yeniliğin ortaya çıktığı on altıncı yüzyıl, Osmanlı gücünün

1 Suraiya Faroqhi, *The Ottoman Empire and the World Around It* (New York ve Londra: I. B. Tauris, 2004); Türkçe çev. *Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007).

zirvede olduğu bir dönemdir. Dünya hakimiyeti rüyalarının havalarda uçtuğu bu yüzyılda gerek Osmanlılar, gerekse dışı rakipleri Habsburglar cihanşümül bir imparatorluk kurmak için kaynaklarını sonuna kadar zorlayacak ve hiçbir masraftan kaçınmayacaklardır. Birinci Bölüm'de daha da detaylı anlatacağımız böyle bir emperyal rekabet, espionajın kendini tarihçiye en çok gösterdiği ortamlardan birini yaratmıştır.

Döneminin bu büyük askeri gücü, ne tip istihbarat teknikleri kullanmıştır? Kurumsallaşmış bir Osmanlı istihbarat teşkilatından söz etmek mümkün müdür? Osmanlı casusları sahada nasıl operasyonlar gerçekleştirmişlerdir? Bu casuslar nasıl bir geçmişe sahiptir? İstanbul, düşman casuslarının faaliyetlerini engellemek için ne tip metotlar geliştirmiştir?

Osmanlı tarihçiliğinin bugüne kadar cevaplayamadığı sorular aslında bu kadar basittir. Bu suallerin cevabını aramadan önce, elinizdeki kitabın Osmanlı ve Avrupa tarihine neler kattığının daha rahat anlaşılmasına ve genel argümanlarının tarihsel ve tematik bağlama oturtulmasına yardımcı olacak kısa bir literatür değerlendirmesi yapmak elzemdir.

Yeniçağ'da İstihbarat

On altıncı yüzyıl gibi modern devlet ve aygıtlarının henüz ortaya çıkmadığı bir dönemde istihbarat da kurumsallaşmamıştı. Bu kitapta bu kurumsallaşmanın ilk aşamaları sezilebilir; ancak esas mercek altına alınan istihbarat organizasyonlarının kendisinden çok casuslardır. İleriki sayfalarda birçok mühtedi, tüccar, korsan, asker ve denizcinin ilginç hayat hikâyelerini ve istihbarat faaliyetlerinin detaylarını bulacaksınız.

On altıncı yüzyılın istihbaratın ilk "Altın Çağı" olduğu daha önce dile getirilmiştir.² Bunun birkaç nedeni bulunmaktadır. İlk olarak, coğrafi keşifler ve yeni ticaret yollarıyla uluslararası

2 Carlos Garnicer ve Javier Marcos, *Espías de Felipe II: Los servicios secretos del Imperio español* (Madrid: La esfera de los libros, 2005), s. 13.

ticaretin inkişafı, matbaanın yaygınlaşması, Reformasyon, posta sistemlerinin gelişmesi ve toplumlar arasındaki ilişkilerin artması gibi faktörler, haberin ve dolayısıyla istihbaratın önemini arttırdı. Bunun en önemli göstergesi bu dönemde yaygınlaşan ve on yedinci yüzyılın başında ortaya çıkacak gazetelerin bir öncüsü sayılabilecek el yazması haber bültenleridir (*avvisi*).³ Bilginin devlet tekelinden çıkıp kamusal alana mâl olmaya başlaması da gene bu döneme denk gelir. Ticari çıkarlarını korumak için dünyanın her yerindeki gelişmeleri yakından takip etmek zorunda olan Fugger ailesi gibi yatırımcılar işi, kendi bültenlerini çıkartmaya ve belli bir üyelik ücreti karşılığında aldıkları haberleri meraklılarla paylaşmaya kadar götürmüşlerdir.⁴

On altıncı yüzyılın bir başka önemli gelişmesi “idari-bürokratik yapıların”⁵ ortaya çıkması ve bu yapıların casusluğun kurumsallaşması yolunda ilk adımları atmasıdır. Bu çekingen adımlar beklenen sonuçları vermeyecek ve tam anlamıyla kurumsallaşma için on dokuzuncu yüzyılın sonunu beklemek gerekecektir. Ancak gene de bu yapıların, diplomasi ve casusluğun olmazsa olmazları olan arşivcilik ve posta hizmetlerini kurumsallaştırdığı ve kriptanaliz, kriptoloji ve steganografi (gizlenmiş yazı) gibi teknikleri başarıyla yaygınlaştırdığı söylenebilir.

Birinci Bölüm’de daha da etraflıca anlatılacağı gibi, dönemin iki büyük imparatorluğu olan Osmanlılar ve Habsburglar arasındaki emperyal rekabet, haber almanın ve diğer casusluk faaliyetlerinin önemini görülmemiş şekilde arttırmıştır. Sınırlı bütçeleriyle yaptıkları askeri yatırımlarını potansiyel tehlikelerle senkronize etme derdindeki karar alıcılar için düşmanın niyetini

3 Mario Infelise, *Prima dei giornali: Alle origini della pubblica informazione (secoli XVI e XVII)* (Roma: Editori Laterza, 2002).

4 Victor von Klarwill (haz.), *The Fugger Newsletters: Being a Selection of Unpublished Letters from the Correspondents of the House of Fugger During the Years 1568-1605*, çev. Pauline de Chary (New York ve Londra: The Knickerbocker Press, 1926) adlı kitapta bu bültenlerin bazılarının İngilizce çevirilerini bulmak mümkündür.

5 Paolo Preto, *I Servizi Segreti di Venezia* (Milano: Il Saggiatore, 1994), s. 25-38.

bilmek çok önemlidir. İlkbahar geldiğinde düşman donanma çıkaracak mıdır? Uzak bir vilayette çıkan isyanı bastırmaları mümkün olmuş mudur? O seneki buğday ve arpa hasadı, düşmanın asker, denizci ve kürekçi ile atlarına ve çeki hayvanlarına yetecek midir? Bunlar, sürekli mali problemlerle boğuşan merkezi hükümetlerin, doğru askeri stratejiyi izlemek ve kaynaklarını rasyonel bir şekilde dağıtmak için cevaplandırmak zorunda olduğu sorulardan sadece bir kaçıdır. Bu sualler sadece Avrupa ve Akdeniz eksenli de değildir; karar alıcılar, Hint Okyanusu'ndan Rusya'ya, Amerika'dan Yemen'e geniş bir coğrafyadaki bütün siyasi ve askeri olaylara kulak kabartmaktadır.

Yeniçağ istihbaratını konu alan çalışmalar, 1980'lerden önce görece olarak az ve geneldir.⁶ Bu tarihten sonra, birincil kaynaklara dayanan, bir istihbarat örgütüne ve spesifik bir döneme odaklanan çalışmalar birbiri ardına gelmeye başlayacaktır. 1984'te yayınlanan ve Nederlanda İsyanı sırasındaki casusluk faaliyetlerini konu alan *Diplomacia Secreta en Flandes* adlı eseri,⁷ Portekiz Bağımsızlık Savaşı'nı merkeze alan *Espionagem e Contra-Espionagem numa Guerra Peninsular* izlemiştir.⁸ İspanyolca ve Portekizcenin sınırlı akademik etkisinden dolayı, bu iki kitap uluslararası alanda pek ses getirememiştir. Yeniçağ istihbaratı alanındaki çalışmaları hızlandıran Fransızca bir kitap olacaktır. Lucien Bely'nin XIV. Louis dönemi diplomasisi ve casusluğunu hemen her yönüyle inceleyen

6 James Westfall Thompson ve Saul K. Padover, *Secret Diplomacy and Cryptography, 1500-1815* (New York: Frederick Ungar Publishing Co., 1937, 2. baskı, 1965); Peter Fraser, *The Intelligence of the Secretaries of the State and their Monopoly of Licensed News, 1660-1688* (Cambridge: Cambridge University Press, 1956); Charles Howard Carter, *The Secret Diplomacy of the Habsburgs, 1598-1625* (New York ve Londra: Columbia University Press, 1964).

7 Miguel Angel Echevarría Bacigalupe, *La diplomacia secreta en Flandes, 1598-1643* (Leioa-Vizcaya: Argitarapen Zerbitzua Euskal Herriko Unibertsitatea, 1984).

8 Fernando Cortes Cortes, *Espionagem e contra-espionagem numa guerra peninsular 1640-1668* (Lisbon: Livros Horizonte, 1989).

900 sayfalık devasa kitabı⁹ kısa sürede klasikleşecek ve ardı sıra Fransa, İngiltere, İtalya ve Portekiz'deki casusluk faaliyetleri ve istihbarat örgütleri ile ilgili birçok kitap yayınlanacaktır.¹⁰ Bunların arasında, Paolo Preto'nun Venedik istihbaratının üç asrını binlerce belgeyle incelediği *I Servizi Segreti di Venezia* özellikle belirtilmelidir.¹¹ Ayrıca, Habsburgların emrindeki casuslar üzerine başta Emilio Sola'nın makale ve kitapları¹² olmak üzere birçok çalışmanın yapıldığını hatırlatalım.¹³

9 Lucien Bely, *Espions et ambassadeurs au temps de Louis XIV* (Paris: Librairie Arthème Fayard, 1990).

10 Romano Canosa ve Isabella Colonnello, *Spionaggio a Palermo: Aspetti della guerra secreta turco-spagnola in Mediterraneo nel cinquecento* (Palermo: Sellerio Editore, 1991); Alan Marshall, *Intelligence and Espionage in the Reign of Charles II, 1660-1685* (Cambridge: Cambridge University Press, 1994); Alain Hugon, *Au service de Roi Catholique, "honorable ambassadeurs" et "divins espions": Representation diplomatique et service secret dans les relations hispano-françaises de 1598 à 1635* (Madrid: Casa de Velázquez, 2004), özellikle 8, 9 ve 10. bölümler; Jean-Michel Ribera, *Diplomatie et espionnage: Les ambassadeurs du roi de France auprès de Philippe II du traité du Cateau-Cambresis (1559) à la mort de Henri III (1589)* (Paris: Honore Champion Editeur, 2007), özellikle İkinci Kısım. John Michael Archer'in *Sovereignty and Intelligence: Spying and Court Culture in the English Renaissance* (Stanford: Stanford University Press, 1993) adlı kitabı kralın aristokratlar hakkında bilgi olarak nasıl gücünü artırdığını anlatmaktadır; bu kitabın konusu olan dış istihbarat ve casuslukla alakası yoktur. Hint Okyanusu ve Osmanlı topraklarındaki Portekiz casusluğu için bkz. Vasco Resende, "L'Orient islamique dans la culture portugaise de l'époque moderne, du voyage de Vasco de Gama à la chute d'Ormuz (1498-1622)" (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ecole Pratique des Haut Études, 2011), 3. Bölüm.

11 Preto, *Servizi Segreti*.

12 Emilio Sola ve Jose F. de la Pena, *Cervantes y la Berbería: Cervantes, mundo turco-berberisco y servicios secretos en la época de Felipe II* (Madrid: Fondo de Cultura Económica, 1995); Emilio Sola, *Los que van y vienen: Información y fronteras en el Mediterráneo clásico del siglo XVI* (Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá, 2005); Emilio Sola Castano, *Uchali: El Calabres Tinoso, o el mito del corsario muladí en la frontera* (Barcelona: Edicions Bellaterra, 2011).

13 David Salinas, *Espionaje y gastos secretos en la diplomacia española (1663-1683) en sus documentos* (Valladolid: Ámbito Ediciones, 1994); Carlos J. Carnicer

Yeniçağ Osmanlı tarihinde istihbarat anlamında pek bir şey üretilmemiştir.¹⁴ 23 sayfalık bir kitapçığı¹⁵ saymazsak hemen hepsi makale formatında olan bu çalışmalar, ya bir casusun Osmanlılar adına gerçekleştirdiği operasyonları¹⁶ ya da İstanbul

García ve Javier Marcos Rivas, *Sebastián de Arbizu, Espía de Felipe II: La diplomacia secreta española y la intervención en Francia* (Madrid: Editorial Nerea S.A., 1998); Javier Marcos Rivas ve Carlos Carnicer García, *Espionaje y Traición en el Reinado de Felipe II: La historia de vallisoletano Martín de Acuña* (Valladolid: Diputación Provincial de Valladolid, 2001); Carlos Carnicer ve Javier Marcos, *Espías de Felipe II: Los servicios secretos del Imperio español* (Madrid: La esfera de los libros, 2005); María Jose Bertomeu Masia (haz.), *Cartas de un espía de Carlos V: La correspondencia de Jerónimo Bucchia con Antonio Perrenot de Granvela* (Valensiya: Universitat de Valencia, 2006); Diego Navarra Bonilla (haz.), *Cartas entre espías e inteligencias secretas en el siglo de los validos, Juan de Torres Gaspar-Bonifaz, 1632-1638* (Madrid: Ministerio de Defensa, 2007). Ortaçağ'dan günümüze İspanyol istihbaratı ile ilgili yapılan çalışmalar için bkz. Juan R. Goberna Falque, *Inteligencia, espionaje y servicios secretos en España* (Madrid: Ministerio de Defensa, 2007). Ayrıca bkz. Enrique García Hernán, "The Price of Spying at the Battle of Lepanto," *Eurasian Studies* III/2 (2003), s. 227-250; a.g.y., "Espionaje en la Batalla de Lepanto," *Historia* 16/27 (2003), s. 8-41; Diego Navarro Bonilla, "Espías honorables, espías necesarios: de la información a la inteligencia en la conducción de la política y la guerra de la monarquía hispánica," *Ambassadeurs, apprentis espions et maîtres comploteurs: Les systèmes de renseignement en Espagne à l'époque moderne*, haz. Beatrice Perez (Paris: Presses de l'université Paris-Sorbonne, 2010), s. 31-47; Raphael Carrasco, "L'espionnage espagnol du Levant au XVIe siècle d'après la correspondance des agents espagnols en poste à Venise," *Ambassadeurs, apprentis espions*, s. 203-222; Miguel Ángel de Bunes Ibarra, "Avis du Levant: Le réseau d'espionnage espagnol dans l'Empire Ottoman à partir du sud de l'Italie, à la charnière des XVIe et XVIIe siècles," *Ambassadeurs, apprentis espions*, s. 223-240.

- 14 Burada kastedilen Yeniçağ, yani ondokuzuncu yüzyıl öncesi olduğu için Ahmet Yüksel'in *II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013) ve *Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Osmanlı İstihbarat Ağı* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2014) adlı eserleri kapsam dışında tutulmuştur. Her iki kitabın da oldukça detaylı ve ilginç çalışmalar olduğunu da belirtelim.
- 15 Robert Anhegger, *Ein angeblicher schweizerischer Agent an der Hohen Pforte im Jahre 1581* (İstanbul: Marmara Basımevi, 1943).
- 16 Victor L. Menage, "The Mission of an Ottoman Secret Agent in France in 1486," *Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* 97/2 (1965), s. 112-32;

ile diğer başkentler arasında gerçekleşen bilgi alışverişini ele almaktadır.¹⁷ Bir üçüncü grupta da arşiv belgelerinin kısa bir yorum eşliğinde Latin alfabesine aktarılması yoluna gidilmiştir.¹⁸ Bunun iki istisnası bulunmaktadır. 2003 yılında Osmanlı istihbaratı üzerine yazdığı makalede Haldun Eroğlu, Osmanlı casuslarını gönüllü casuslar, ulufeli casuslar, dil alma yöntemi ve tüccar ve gezginler gibi alt başlıklarla beş sayfada incelemiş, ardından da vakanüvislerde bulduğu casusluk hadiselerini kronolojik bir sırayla vermiştir.¹⁹ Öncü bir çalışma olan bu makale ne yazık ki derin analizler yapmayı başaramamıştır. Alparslan zamanında casus kullanılmadığı gibi aceleci yorumlar yapmakta²⁰ ve Osmanlı topraklarında yabancı casusların bulunduğunu öne sürerken yaptığı gibi malumu ilam niteliğinde basit sonuçlara varmaktadır.²¹ Osmanlı istihbaratına genel bir bakış açısı

S. A. Skilliter, "The Sultan's Messenger, Gabriel Defrens; an Ottoman Master Spy of the Sixteenth Century," *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* LXVIII (1976), s. 47-59.

- 17 N.H. Biegan, "Ragusan Spying for the Ottoman Empire: Some 16th-century Documents from the State Archive at Dubrovnik," *Belleten* 26/106 (1963), s. 237-255.
- 18 John E. Woods, "Turco-Iranica I: An Ottoman Intelligence Report on Late Fifteenth/Ninth Century Iranian Foreign Relations," *Journal of Near Eastern Studies* 38-1 (1979), s. 1-9; Percy Kemp, "An Eighteenth-Century Turkish Intelligence Report," *International Journal of Middle East Studies* 16 (1984), s. 497-506; Christine Isom-Verhaaren, "An Ottoman Report about Martin Luther and the Emperor: New Evidence of the Ottoman Interest in the Protestant Challenge to the Power of Charles V," *Turcica* 28 (1996), s. 299-318; Giancarlo Casale, "An Ottoman Intelligence Report from the mid-sixteenth century Indian Ocean," *Journal of Turkish Studies* 31 (2007), s. 181-188; Geza Dávid ve Pal Fodor, "Ottoman Spy Reports from Hungary," *Turcica et Islamica. Studi in Memoria di Aldo Gallotta, I*, haz. Ugo Marazzi (Napoli: Università degli Studi di Napoli "L'Orientale," 2003), s. 121-131; Macaristan'daki Osmanlı istihbaratı üzerine Macarca neşriyat için bkz. *a.g.e.*, s. 121, dn. 1.
- 19 Haldun Eroğlu, "Klasik Dönemde Osmanlı Devletinin İstihbarat Stratejileri," *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi* 34 (2003), s. 11-33.
- 20 *A.g.e.*, s. 17.
- 21 *A.g.e.*, s. 24.

sunmaya çalışan bir başka çalışma, Gábor Ágoston'un Osmanlıların nasıl değişik kaynak ve kanallardan haber aldığını ve elde ettiği bilgiler ile nasıl tutarlı bir büyük strateji oluşturduğunu gösteren makalesidir.²² Her ne kadar sistematik bir analiz içerse de, bu makale Osmanlı istihbaratının yapısını inceleme ve Venedik ve Habsburg gizli servisleriyle karşılaştırma gayesi gütmaz. Kitabımızın amaçlarından biri, Osmanlı arşivlerindeki belgelerin kısıtlayıcı etkisiyle mevzunun esasına giremeyen literatürdeki bu eksikliği, çeşitli Avrupa arşivlerinden belgelerle gidermektir.

Akdeniz Serhaddi'nde İslam ve Hristiyanlık: Bir Medeniyetler Çatışması mı?

Akdeniz tarihinin başlıca tartışmalarından biri, dinler ve kültürler arası temasların niteliğidir. Eric Dursteler'in deyimiyle "savaş meydanlarının bölünmüş Akdenizi" ile "rastlaşmalar ve değiş tokuşların bağlantılı Akdenizi"²³ gibi iki rakip tarihsel çerçeve sunan bu tartışmaların gelişimini kısaca özetlemekte yarar var.

Akdeniz'in İslam ve Hristiyanlık arasında bölündüğü fikrini ilk savunan, ölümünden sonra basılan *Mahomet et Charlemagne*

22 Gábor Ágoston, "Information, Ideology, and Limits of Imperial Policy: Ottoman Grand Strategy in the Context of Ottoman-Habsburg Rivalry," *The Early Modern Ottomans: Remapping the Empire*, haz. Virginia H. Aksan ve Daniel Goffman (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), s. 78-92. Ágoston'un Osmanlı istihbaratı hakkında Macarca makaleleri de mevcuttur; "Információszerzés és kémkedés az Oszmán Birodalomban a 15-17. században," *Információármálás a magyar és török vegvári rendszereben*, haz. Tivadar Petercsák ve Mátyás Berecz (Eger: Heves Megyei Múzeum, 1999), s. 129-54; "Birodalom és információ: Konstantinápoly, mint a korai újkor Európa információs központja," *Perjes Geza Emlekkönyv*, haz. Gábor Hausner ve László Veszpremi (Budapeşte: Argumentum, 2005), s. 31-60.

23 Eric R. Dursteler, "On Bazaars and Battlefields: Recent Scholarship on Mediterranean Cultural Contacts," *Journal of Early Modern History* 15 (2011), s. 414.

(1937) adlı kitabıyla Henri Pirenne olmuştur.²⁴ Belçikalı tarihçiye göre, Akdeniz'in Roma İmparatorluğu döneminde sağlanan bütünlüğünü yok eden Cermen kavimlerinin istilasına değil, yedinci yüzyılda İslam'ın ortaya çıkışı ve Akdeniz kıyılarında yayılmasıdır. Bu yayılmanın sonunda Hristiyan Batı, İslam egemenliğine geçen topraklardan kopmuş ve Akdeniz iki din arasındaki demir bir perde tarafından bölünmüştür.

Ortadoğu tarihçiliğindeki Bernard Lewis ekolü Pirenne ile ana noktalarda anlaşmaktadır. Lewis, İslam'ı dinamizmden yoksun ve tek parça bir medeniyet olarak gören bir tarihçidir.²⁵ İçindeki coğrafi, etnik ve kültürel çeşitliliği bazen kolayca göz ardı edebildiği gibi, İslam dini, kültürü ve biliminin tarihsel evrimini de dikkate almaktan imtina eder. Ortadoğu tarihinin bu duayenine göre, Müslüman toplumların geri kalmasının nedenlerini kolonyalizm ve emperyalizm gibi dış etkenlerde değil, bağnazlık ve durağanlık gibi iç etkenlerde aramak gerekir. Siyasi ve askeri üstünlüğüne güvenip “kültürel küstahlık” taslayan ve bu yüzden Avrupa'ya dünya hakimiyetinin kapılarını açacak yeniliklere omuz silken bu toplumlar, yüzyıllarca geri kalmakta, daha doğrusu ilerlememekte direnmıştır. Dinleri ve medeniyetleri yeknesak bir bütün ve ana tarihsel aktörler olarak gören bu tip bir tarih anlayışının “İslam ile Hristiyanlık arasındaki kültürel değiş tokuşları minimuma indiren ve ticari ve diplomatik ilişkileri büyük ölçüde kısıtlayan bir Ortaçağ demir perdesi”nden bahsetmesi herhalde kimseyi şaşırtmamıştır.²⁶

24 Henri Pirenne, *Mahomet et Charlemagne* (Paris: F. Alcan; Bruxelles: Nouvelle societe d'editions, 1937). Her ne kadar kitap Pirenne'in ölümünden sonra basılsa da, kendisi bu fikirleri 1922 tarihli makalesinde de savunmuştur. “Mahomet et Charlemagne,” *Revue Belge de Philologie et d'histoire* 1 (1922), s. 77-86.

25 Buna en güzel örnek, müverrihin *The Muslim Discovery of Europe* (New York ve Londra: W.W. Norton&Company, 1982) adlı eseridir. Ancak, İslam ile Hristiyanlık arasındaki ilişkileri benzer bir şekilde ele aldığı ilk makalesini bu kitaptan yirmi beş sene önce yayınlamıştır. “Muslim Discovery of Europe,” *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 20/1-3 (1957), s. 409-416.

26 Lewis, “Muslim Discovery of Europe,” s. 411.

Paolo Preto,²⁷ Andrew Hess,²⁸ Robert C. Davis²⁹ gibi tarihçiler eserlerinde Pirenne’i takip etmişler ve iki din arasındaki kutsal bir savaşı ön plana çıkarmışlardır. Siyaset bilimci Samuel Huntington’ın “Medeniyetler Çatışması” kavramı da,³⁰ bu tip diktomatik bir tarihçilikle birebir örtüşmektedir. Her ne kadar akademik anlamda ciddiye alınmasa ve “analitik olarak iflas etmiş”³¹ görülse de, bu indirgemeci ve tarih dışı (*ahistoric*) paradigmanın hâlâ oldukça popüler olduğunu kabul etmek gerekir.³²

“Bağlantılı Akdeniz”in en önemli savunucularından biri duayen Fransız tarihçi Fernand Braudel’dir. “Yeni Tarih’in Papası”nın modern tarihçiliği kökünden değiştiren şaheseri *La Méditerranée et le monde Méditerranéen à l’époque de Philippe II*, İç Deniz’in bütünlüğünü savunmaktadır.³³ Fransız tarihçiye göre, dini ya da

27 Paolo Preto, *Venezia e i Turchi* (Floransa: G.C. Sansoni Editore, 1975).

28 Andrew C. Hess, *The Forgotten Frontier: A History of the Sixteenth Century Ibero-African Frontier* (Chicago: University of Chicago Press, 1978); a.g.y., “The Moriscos: An Ottoman Fifth Column in the Sixteenth-Century Spain,” *American Historical Review* LXXIV (Ekim 1968), s. 1-25; a.g.y., “The Battle of Lepanto and its Place in Mediterranean History,” *Past and Present* 57 (1972), s. 53-73; a.g.y., “The Ottoman Conquest of Egypt (1517) and the Beginning of the Sixteenth-Century World War,” *International Journal of Middle Eastern Studies* 4/1 (1973), s. 55-76.

29 Robert C. Davis, *Christian Slaves, Muslim Masters: White Slavery in the Mediterranean, the Barbary Coast and Italy, 1500-1800* (New York: Palgrave Macmillan, 2003).

30 Samuel Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* (New York: Simon & Schuster, 1996); Türkçe çev. *Medeniyetler Çatışması*, çev. Murat Yılmaz (Ankara: Vadi Yayınları, 2002).

31 E. Natalie Rothman, “Interpreting Dragomans: Boundaries and Crossings in the Early Modern Mediterranean,” *Comparative Studies in Society and History* 51/4 (Ekim 2009), s. 771-800.

32 Krş. Edward Said, “Clash of Ignorance”, *The Nation*, 22 Ekim 2001, <http://www.thenation.com/article/clash-ignorance>

33 Fernand Braudel, *La Méditerranée et le monde Méditerranéen à l’époque de Philippe II* (Paris: Armand Colin, 2. baskı, 1966), 2 cilt; Türkçe çev. *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay (Ankara: İmge, 1994), 2 cilt.

medeni sınırlar Bahr-ı Sefid'i ikiye bölememiştir. Aksine, İç Deniz'de "bazıları siyasete, bazıları iktisada ve bazıları medeniyete ait yüzlerce serhad vardır".³⁴ Bu serhadlerde iki din arasında her düzeyde alışveriş ve etkileşim bulunmaktadır. Kıyılarında konuşlanmış medeniyetler aynı genel trendlerin etkisi altında kalmakta ve ekolojik, ekonomik ve sosyal faktörlerin empoze ettiği "ortak kaderleri" paylaşmaktadırlar.³⁵ Braudel'in takipçisi olarak Akdeniz'deki dini sınırların şeffaflığını göstermeyi ve iktisadi ve kültürel değiş tokuşları ön plana çıkarmayı yeğleyen tarihçilerin sayısı burada anılamayacak kadar çoktur.

İkinci ekole daha yakın olan elinizdeki kitabın esas amacı, Akdeniz'i bir uc ya da serhad bölgesi olarak incelemektir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşuyla ilgili tartışmaların merkezinde olan bu kavram, böylece bir kez daha gündeme gelecektir, hem de on dördüncü ve on beşinci yüzyıl Balkanlar'ına göre çok daha iyi belgelenmiş bir şekilde. Dinler ve kültürler arası bir geçiş bölgesi olarak karşımıza çıkan İç Deniz, gerçek hayatın karmaşıklığını basmakalıp zıtlıklarla düzlemeye çalışan, üst kültüre ait tarihi eserlerin bize dayattığı kategorilerle anlayabileceğimiz, Hristiyanlık ve İslam'ın sürekli kutsal bir savaş halinde olduğu bir dünya değildir. Bu kitapta geçen bir sürü casusun hikâyesi bize bu tekdüze tabloyu kazıma ve altındaki çarpıklıkları ve tezatlarıyla zengin tarihi tecrübeye ulaşma şansı vermektedir.

34 Braudel, *La Méditerranée*, I, s. 155.

35 Braudel'in Osmanlı kaynaklarını nasıl kullandığı ile ilgili bir değerlendirme için bkz. Colin Heywood, "Fernand Braudel and the Ottomans: The Emergence of an Involvement (1928-50)," *Mediterranean Historical Review* 23:2 (2008), s. 165-184. Ayrıca bkz. Ruggiero Romano, *Braudel e noi: Riflessioni sulla cultura storica del nostro tempo* (Roma: Donzelli, 1995) ve Maria Fusaro vd. (haz.), *Trade and Cultural Exchange in the Mediterranean: Braudel's Maritime Legacy* (Londra ve New York: I. B. Tauris, 2010); özellikle Maria Fusaro'nun makalesi, "After Braudel: A Reassessment of Mediterranean History between the Northern Invasion and the *Caravane Maritime*," s. 1-22.

Kullanılan Kaynaklar

Osmanlı tarihçilerinin istihbarat gibi popüler bir alanda bugüne kadar kapsamlı bir eser ortaya koyamamalarının başlıca nedeni, Osmanlı arşivlerindeki belgelerin yetersizliğidir. Son yıllarda, biraz da milliyetçi bir gururla Osmanlı arşivlerinin zenginliğine sıklıkla işaret edilmiştir. Ancak, ne yazık ki bu her zaman doğru değildir; zaten hiçbir arşiv için böyle genel bir ifade kullanılmamalıdır. Bir arşiv bir alanda zengin kaynaklara sahipken, başka bir konu hakkında araştırmacıya fazla bir şey sunamayabilir. On altıncı yüzyıl söz konusu olduğunda, Osmanlı tahrir ve mali kayıtları oldukça kapsamlı ve aydınlatıcı olabilirken, aynı şeyi siyasi belgeler için söylememiz mümkün değildir. Burada uzun uzun tartışmaya gerek görmediğimiz çeşitli nedenlerden dolayı, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'ndeki ana kaynağımız olan mühimme defterleri, her ne kadar sistemin nasıl işlediğini anlamamıza yardımcı olmaktaysa da, istihbari operasyonların detayları konusunda bize yeterli bilgi vermez. Topkapı Sarayı'ndaki tek tük casus raporlarının da çoğunluğu Akdeniz serhaddiyle değil, imparatorluğu daha yakından ilgilendiren taht kavgalarıyla ilgilidir.³⁶ Operasyonel detaylar olmadan yapılacak çalışmalar yüzeysel kalmaya ve malumu ilam etmekle yetinmeye mahkumdur. Zaten bu kitaptan önceki tek tük makaleler de Osmanlıların düşmanlarıyla ilgili istihbari amaçlı bilgiler aldığını söylemekten öteye gidememişlerdir. Şüphesiz altı yüzyıllık ömrü olan cihanşümül bir imparatorluğun casuslarla bilgi topladığını fark etmek dünyanın en önemli buluşu olmayacaktır.

Demek ki daha derine inmek ve daha uzağa bakmak gerekmektedir. On altıncı yüzyıl arşivcilik anlamında da kilit bir yüzyıldır; bu dönemde Venedik, Madrid, Ragusa, Floransa, Napoli, Roma

36 Mesela, Bayezid'in casuslarının Selim'in Balkanlar'daki hareketleriyle ilgili raporları için bkz. TSMA, Evrak 3703/1, 5994, 6306; Eroğlu, "Osmanlı Devletinin İstihbarat Stratejileri," 27. Gene Kanuni dönemindeki Şehzade Bayezid hadisesi ile ilgili raporlar için bkz. TSMA, Evrak 4265, 4575/2, 5997; Şerafettin Turan, *Kanuni Dönemi Taht Kavgaları* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2. Baskı, 1997), s. 113, 123.

ve Cenova genişleyen kançılaryalarının ve sayıları artan mukim elçilerinin ürettikleri belgeleri daha sistematik bir şekilde muhafaza etmeyi başarmıştır. Bunun sonucunda da bu arşivlerde binlerce casus raporu bugüne ulaşmıştır. Ayrıca, merkezileşen hükümetler eskiden yerel ve kayıt dışı kalan istihbari faaliyetleri daha da sıkı kontrol etmeye ve her şeyi kağıda dökmeye başlamışlardır. Modern bürokrasinin bu emekleme çağından biz şanslı tarihçilere Avrupa arşivlerinde Latince, İtalyanca, Fransızca, Venedikçe, İspanyolca, Almanca, Portekizce ve hatta Osmanlıca birçok belge kalmıştır.

İşte elinizdeki kitap, bu paha biçilmez değerdeki belgeleri Osmanlı arşivlerindeki belgelerle aynı potada eriterek analitik bir senteze ulaşma çabasıdır. Osmanlı belgeleri bu çalışmanın yağ ve tuz gibi olmazsa olmaz kaynaklarıysa, Avrupa belgelerinin yemeğe tadını veren diğer malzemeler olduğunu söyleyebiliriz.

Terimler

Bölümlerimize geçmeden önce kitapta kullanılan bazı terimleri açıklamakta fayda var. “İstihbarat” kelimesi casusların faaliyetlerinin tamamı için kullanılırken, suikast, rüşvet, ajitasyon (bir grubu hükümete karşı isyana ya da itaatsizliğe teşvik etme) gibi bilgi toplamanın dışında kalan görevler için “örtülü operasyon” (*clandestine operation*) ifadesi uygun görülmüştür. Düşman istihbaratını yanıltmak için kasten yanlış haberler yayma ya da düşman casuslarını yanlış bilgilerle beslemeye ise dezenformasyon denmektedir.

Bir bölgedeki casusların şefine “istasyon şefi” denirken, istihbarat ağlarının patronları olan krallar, paşalar, komutanlar, valiler ve elçiler için ise “casus hamisi” (*spymaster*) diye daha genel manada bir terim kullanılmıştır. Dönemin kaynaklarında sıkça geçen *intelligentia* ifadesi “münasebet” kelimesiyle karşılanırken, günümüz İngilizcesinin *surveillance* kelimesi de “gözetleme” diye çevrilmiştir. Bir toplumdaki, düşman bir devletle işbirliği yapmaya ve yıkıcı faaliyetlerde bulunmaya hazır etnik, dini ya da

ideolojik gruplar için ise İspanya İç Savaşı'ndan gelen “beşinci kol” (*quinta columna*) ifadesi uygun görülmüştür.

İstihbarat ile ilgili bazı Osmanlıca terimler de vardır; bunlar metin içinde açıklanmaya çalışılsa da, sık kullanılan birkaçına değinmekte fayda var. Bir bölgeyi ya da şehri askeri ve coğrafi olarak tanımaya yönelik operasyonlar için “keşif” ya da “tarassut” terimleri değişmeli olarak kullanılmıştır. Metinde sıkça geçen “dil” kelimesi ise aslen Osmanlıcadır ve bilgi almak için düşman tarafına yapılan akınlarda ele geçirilen ve sorgulanmak üzere geri getirilen esir demektir.

Casuslar arasında sık rastladığımız bir olay olan din değiştirmeyi ‘ihtida etmek’ fiili ile açıkladık. Dönme gibi muğlak ve pejoratif bir kelime kullanmak istemediğimiz için, din değiştiren kimseye de “mühtedi” demeyi uygun gördük. Zamanın insanları başka bir dinden kendi dinlerine, yani “Hak Din”e geçen insanlara mühtedi (hidayete eren) derken, “Hak Din”den başka bir dine geçen insanlara ise mürted (irtidad eden, reddeden) demişlerdir. Belgelerin dilini kullanmaya heveslendiğimiz ve zamanın mantalitesini yansıtmaya çalıştığımız yerlerde bazı casuslarımız için bu ifadeyi kullanmaktan çekinmedik.

Birinci Bölüm’de de açıklanacağı gibi Osmanlıların rakibi Habsburgların imparatorluğunu bir etnik grup ya da milletle ifade etmek zordur. Her ne kadar İspanya ya da daha spesifik bir şekilde ifade etmek gerekirse, Kastilya merkezli bir imparatorluk olsa da, Avrupa’nın hemen her yerinden değişik krallık, dükalık ve kontluklardan oluşan bu imparatorluğu belirtmek için hanedan ismini kullanmayı uygun gördük. Metinde “Habsburglar”-dan kasıt Şarlken ve oğlu II. Felipe’nin imparatorluğudur. Şarlken’den sonra hanedanın elindeki topraklar ikiye bölünmüş ve Avusturya, Macaristan, Bohemya, Stirya ve Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu’ndaki diğer mülkler, Ferdinand ve oğlu Maximilian üzerinden hanedanın ikincil koluna kalmıştır. Osmanlılara daha yakın olan ve dolayısıyla daha sıkı ilişkiler geliştiren bu kola kısaca “Avusturya” (Osm. Nemçe) denecektir. Fransızcası *Pays-Bas* olan ve bugünün Hollanda ve Belçika’sına denk gelen

ülke için Alçak Ülkeler terimi kullanılmıştır. Habsburglara karşı isyan eden ve bir gün bağımsızlığına kavuşacak yedi ülkenin başını Hollanda çekse de, on altıncı yüzyılda bu bölgeye verilen ad budur. Belçika'nın bir bölümüne tekabül eden Flandres için de Osmanlı ahidnamelerinde geçen Flandra kelimesi kullanılmıştır.

“Ekabir” kavramı Osmanlı devletinin yönetiminde söz sahibi olan herkes için kullanılmıştır. Bu grup imparatorluğun resmi yöneticileri olan paşaların yanı sıra, sarayla yakın ilişkiler geliştiren ve bazen bu paşalara rağmen de olsa, nüfuz kazanıp Osmanlı siyasetini belirleyen “musahib” (gözde, İng. *favourite*) ve “siyaset simsarları”ndan (İng. *power-broker*) oluşmaktadır. Bu ekabirin yüzlerce kişilik maiyetine ise “kapu” ya da “hane halkı” denmiş ve bu kapuların işleyişi Dördüncü Bölüm’de açıklanmıştır.

Elçi ile konsolos arasındaki gerekli ayrıma dikkat edilirken, İstanbul’daki Venedik elçisinin özel ismi olan “balyos” (İt. *baillo*) metinde korunmuştur. Venedik valileri için de aynı ifadenin kullanılması karışıklık yaratabileceğinden, bu gibi durumlarda balyos kelimesi vali olarak tercüme edilmiştir. İstanbul’daki elçiliklerde çalışan dragomanlar, kelimenin orijinal hali tercüman ile karşılanmış iken, Osmanlı hükümeti için çalışanlardan tam unvanlarıyla (Divan-ı Hümayun tercümanı) bahsedilmiştir. Osmanlı tebaasından tercüman kullanmak istemeyen elçiliklerin kendi vatandaşlarına Türkçe öğretme çabalarının ilk örneğini oluşturan Venediklilerin *giovane di lingua*sından üretilen “dil oğlanı” da tercüman yamağı manasında metinde geçmektedir. Seyahat etmek için yetkililerden alınan resmi bir belge olan *salvoconducto* için ise yol tezkeresi ya da pasaport ifadesi yerine, Osmanlıca bir terim olan “salukondud”³⁷ kullanılmıştır.

Habsburg İmparatorluğu’nu oluşturan, birbirinden bağımsız Sicilya, Napoli, Sardinya gibi krallıkların valilerinden bahsedilirken “kral naibi” ifadesi kullanılmıştır. Reşit olmaması bir

37 Nicolas Vatin, *Sultan Djem: Un prince ottoman dans l’Europe du XVe siècle d’après deux sources contemporaines: Vâkı’ât-ı Sultân Cem, Oeuvres de Guillaume Caoursin* (Ankara: Imprimerie de la Societe Turqued’Histoire, 1997), vr. 7 r, s. 143. Metinde geçen bir diğer terim misaknamedir.

kralın yerine bakan *regent* ile yokluğunda onun yerine vilayeti yöneten *viceroy/virrey* unvanlarının Türkçede tek bir kelimeyle karşılanması nedeniyle kafalarda oluşabilecek karışıklıklara karşı okuyucuyu şimdiden uyaralım. Metindeki naip, aşağı yukarı Osmanlı beylerbeylerine denk gelen idarecilerdir; XV. Louis'nin amcası Orleans dükü gibi kimseler değil.

Bir aristokrat cumhuriyeti olan Venedik'in ömür boyu seçilen yöneticisi için "Doç" (Doge) unvanını kullandık. Habsburg hanedanının başı İmparator Charles'ın isminin İspanyolca (Carlos Quinto), Fransızca (Charles-Quint, Şarlken) ve Almanca (Karl) versiyonları arasında bir tercih yapmak durumunda kaldık. Her ne kadar Almanca ve İspanyolca konuşabilse de Charles'ın ana dilinin Fransızca olması ve Türkiye'de "Şarlken" ifadesinin ders kitaplarına girecek derecede popüler olmasının da etkisiyle Fransızca karar kıldık. Diğer hükümdar isimlerinin orijinal halini koruduk (Willem, Felipe, vs.).

Hukuki bir sınıf olarak aristokrasinin olmadığı Osmanlı İmparatorluğu'nda, Avrupa asilzadelerinde istisnasız gördüğümüz aile adları kullanılmamaktadır. Bunun sonucunda Mustafa, Mehmed, Ali, Sinan gibi sık kullanılan isimlerin karışmaması için bunlar lakapları ile beraber verilmiştir. Mesela metinde üç adet Sinan Paşa geçmektedir; bunlardan biri Rüstem Paşa'nın kardeşi olan ve yüzyıl ortalarında kapudan-ı deryalık yapan paşadır. Daha sonra vezirlik yapan diğer ikisinden Arnavut asıllı olan ve beş kere sadrazamlık yapana Koca Sinan, Cenova asıllı olan ve iki kere kapudan-ı deryalık yapanına Cigalazade Yusuf Sinan denmiştir. Gene metinde geçen iki Uluc (Uluc Ali-Uluc Hasan) birbirine karıştırılmamalıdır; Arapça "Arap olmayan, yabancı, kafir"³⁸ manasındaki "ilc" kökünden gelen bu lakap, mühtedi demektir.³⁹

38 İdris Bostan, "Kılıç Ali Paşa," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.

39 Osmanlı belgelerinde geçen "uluc ve Müslüman süretinde kâfirler" ifadesi [BA, KK, no. 1770, s. 85b; BA, MD V, hk. 1502-1503, Bostan, "Kılıç Ali Paşa"] "yarar mürtedler ve ulûfelü câsûslar" [Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, haz. Mehmet İpşirli (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999), I, s. 32] ifadesiyle paralellik taşımaktadır; görüldüğü gibi "uluc" ifadesi mühtedi anlamında kullanılmıştır.

Okuyucuyu sürekli aynı laflarla bunaltmamak için, Akdeniz yerine bazen İç Deniz ya da Bahr-ı Sefid dendiği olmuştur. Denizdeki tüccar gemilerine saldıran korsanlar Türkçede tek bir kelimeyle ifade edilirken, on altıncı yüzyılda durum biraz daha karışıktır. Büyük çaplı operasyonlara girişen korsanlar (İng. *privateer*, İt. *corsaro*, Fr. *corsaire*) ya arkalarına güçlü bir devletin desteğini almakta ya da Kuzey Afrika'daki Garp Ocakları'nın yaptığı gibi bağımsız devletler kurmaktadır. Her halükarda, bunlar bizzat uluslararası anlaşmalara taraf olduklarından, her zaman gözetmeseler bile belirli kurallar çerçevesinde hareket etmek durumundadır. Bunları ufak çaptaki kuralsız korsanlıktan (*pirate*) ayırmak için ikincisine “deniz haydudu” denmelidir. Kitapta, “korsan”dan kasıt bu birinci gruptakilerdir.

Metinde ayrıca birçok gemi ismi geçmektedir. Bu noktada dönemin gemilerinin çektiği tipi kürekli gemiler olduğunu belirtelim. Genelde “kadırğa” ismiyle geçen bu gemiler boyutlarına, kürek düzenlerine ve kürekçi ve direk sayılarına göre mavna, kadirğa, kalyete, fırkate, pergende gibi çeşitli isimler alabilmektedir. Bunları metin içinde ilk geçtiği yerlerde tarif ettik.

Para birimlerini karşılaştırmalı şekilde okumak mümkündür. Altın bir sikke olan Venedik dukaşı (*ducato, zecchini*) gümüş akçeden çok daha değerlidir. Yüzyılın başında bir duka 55 akçe civarlarındayken, 1550’lerde bu miktar 60’a çıkacak, 1580’lerdeki enflasyon dalgasıyla da yüzyılın sonunda 120 akçeye kadar yükselecektir.⁴⁰ Bir başka altın sikke olan ekünün değeri de dukanın aşağı yukarı yüzde doksanına eşittir. Okuyucuların bahsi geçen parasal miktarları daha iyi anlayabilmesi için, işçi ve casus ücretleri, ekabir gelirleri ya da Osmanlı Devleti’nin yıllık bütçesi gibi diğer rakamlarla karşılaştırma yapmaya çalıştık. Son olarak, okuyucuyu para birimi olan duka ile kont ve marki gibi bir feodal unvan olan dükanın farklı şeyler olduğu hususunda ikaz edelim.

40 Şevket Pamuk, *A Monetary History of the Ottoman Empire* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), 4.2, 6.2 ve 8.3 numaralı tablolar; Türkçe çev. *Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007).

Askeri tarihçilerin çok sevdiği son dönemin popüler kavramı *grand strategy* ise Türkçeye uzun süredir “büyük strateji” olarak çevrilmiştir. İngilizce aslındaki farklı havayı yakalayamasa da, tutarlılık açısından biz de çevirmenlerin tercihinine saygı duyduk ve bu ifadeyi kullandık.

Mısır’ın batısındaki topraklar için “Mağrib” ifadesini kullanırken, Doğu Akdeniz için Frenk dillerinden gelen “Levant” kelimesini Türkçeye ithal etmeyi uygun görmedik. Endülüs Müslümanları için kullanılan Osmanlıca bir ifade olan “müdeccel” kelimesi, aslında Arapça müdeccen kelimesinin “lam” ile “nun”u birbirine çok benzer yazan katiplerin elinde bozulmuş halidir. Teknik olarak müdeccel İspanyolca *Mudéjar* kelimesinin tam karşılığıdır; yani, 1492’de Granada’nın düşmesinden sonra Müslüman kalmasına izin verilenlere tekabül eder. Zorla Hristiyan yapılanlar için kullanılan *Morisco* ifadesinin bir Osmanlıcası yoktur. Bu zorla Hristiyanlaştırmayı kabul etmemek için olsa gerek, Osmanlılar müdeccel kelimesini kullanmaya devam etmişlerdir. Ancak, 1492’den kısa bir süre sonra Endülüs’teki bütün Müslümanlar din değiştirmeye zorlandığı için, Osmanlı belgelerinde geçen müdeccel ifadesinin Moriscolar için kullanıldığı açıktır; metinde de aynı yol izlenmiştir. Mudéjar ve *Marrano* (İber Yarımadası’nı terke zorlanan Yahudiler) gibi terimler ise aynen orijinal dillerinde muhafaza edilmiştir.

Akademisyenlerin bir iki meslektaştan başka kimsenin okumadığı kitaplar yazdığı çok kez dile getirilmiştir. Bu kitabın hedef kitlesi bu konu üzerinde uzmanlaşmış tarihçiler değildir; bunlar zaten doktora tezimizi ve yabancı dilde yayınlananlar da dahil makalelerimizi okuyabilir. Bu eserin kaleme alınmasındaki amaç, yabancı dillere hakim olmayan ve/veya akademik yazım tarzının tek düzelğine ve soyutluğuna tahammül etmek istemeyen tarihsever ve entelektüellerdir. Bu yüzden, her ne kadar akademik kurallara riayet edilerek yazmış olsak da, kitabın dilini mümkün olduğunca hafif tutmaya ve yer yer günlük hayattan tabirler ve esprili cümlelerle okuyucuyu rahatlatmaya çalıştık. Hayatını akademik dünyanın içinde geçirmiş birinin bunu ne derece başarabildiği kuşkuludur. Karar okuyucuya aittir.

Bölümler

Elinizdeki kitap on senelik bir çalışmanın ürünüdür. Temelini, Georgetown Üniversitesi Tarih Bölümü, Yeniçağ Avrupa Tarihi Kürsüsü'ne sunulan ve Gábor Ágoston'un danışmanlığında hazırlanan *Espionage in the 16th century Mediterranean: Secret Diplomacy, Mediterranean Go-Betweens and the Ottoman-Habsburg Rivalry* adlı doktora tezi oluşturmaktadır. Osmanlıca, İspanyolca, İtalyanca, Fransızca, Venedikçe, Almanca, Portekizce ve Latince arşiv belgelerini kullanarak hazırlanmış bu tez, on altıncı yüzyılda Osmanlı, Habsburg ve Venedik istihbarat faaliyetinin kapsamlı bir karşılaştırmasını içermektedir. Elinizdeki kitap bu tezin sadece Osmanlı ile alakalı olan Altıncı Kısım'ının oldukça genişletilmiş halidir. Ayrıca basmayı düşündüğümüz tez, bu kitaptan daha geniş kapsamlı ve teorik olmanın yanı sıra, daha az detay içerir. Yabancı bir ülkede, Avrupa tarihi kürsüsünde, İngilizce yazılan ve üç değişik istihbarat organizasyonunu karşılaştırmayı amaçlayan bir tezde, Osmanlı casusluğu ile ilgili birçok materyali atmak kaçınılmaz olmuştur. Bu Türkçe kitap sayesinde, bu kusurun giderilmesi ve tarihçinin hep arkasından ağladığı şu çok kıymetli detaylarına kavuşması artık mümkündür.

2012 Nisanı'nda savunulan doktora tezinin ardından çeşitli akademik dergilerde yayınlanmış makaleler kitabın ikinci ayağını oluşturmaktadır. Mesela, Dördüncü Bölüm "L'idra del sultano: Lo spionaggio ottomano nel cinquecento" adlı makalenin yeniden düzenlenmiş haliyken, Beşinci Bölüm "The Efficacy of Ottoman-Counter-Intelligence in the Sixteenth Century"nin oldukça zenginleştirilmiş bir versiyonudur. İlk üç bölümdeki materyaller ise ilk kez okuyucu karşısına çıkmaktadır.

Elinizdeki kitap, dördü istihbarat ile ilgili olan toplam beş bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölüm'de on altıncı yüzyılın iki büyük imparatorluğu Osmanlılar ve Habsburglar arasındaki emperyal rekabet çerçevesinde oluşan ittifaklar ile diplomatik

ve askeri gelişmeler anlatılacaktır. Haritaların, merkezi devletlerin ve savaş yapma biçimlerinin hızla değiştiği, Braudel ve Wallerstein ekolünden gelen tarihçilerin modern kapitalizmin başlangıcı olarak kabul ettiği böyle kritik bir yüzyılın hakkını tek bir bölümde vermek şüphesiz mümkün değildir. Ancak, konuya yabancı okuyucuyu kitabın geri kalanında karşılaşacağı devlet, kişi ve hadiselerle tanıştırmak amacıyla, kısa ve öz bir girizgahın kaçınılmaz olduğu da ortadadır.

Kitabın en ilginç bölümü olduğuna inandığımız İkinci Bölüm'de, Osmanlı casuslarının nasıl bir geçmişe sahip olduğu incelenmiş ve on ayrı casusun birbirinden ilginç hikâyesi tarihsel bağlamı içinde ayrı ayrı ele alınmıştır. Sadece haber alma değil, suikast, rüşvet, ajitasyon gibi örtülü operasyonların da detaylarını bize sunan bu hikâyeler, Alçak Ülkeler'den İspanya'ya, Cezayir'den İstanbul'a geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır.

Casuslardan aldıkları bilgiler dışında Osmanlılar, hangi kanallardan haber ve bilgi toplamaktaydı? Üçüncü Bölüm bu sorunun cevabını aramakta ve Osmanlı istihbaratının sivil, askeri ve diplomatik kaynaklarına eğilmektedir.

Dördüncü Bölüm, merkezi bürokrasilerin emekleme çağında Osmanlı istihbaratının kurumsal yapısını incelemektedir. Bir yandan Osmanlı ekabirinin ve serhad idarecilerinin emrindeki istihbarat ağıları analiz edilirken, öte yandan merkezi hükümetin istihbarat içindeki rolü değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Beşinci Bölüm'de, Osmanlıların rakip istihbarat örgütlerine karşı verdikleri mücadele, yani kontrespiyonaj anlatılmaktadır. Modern kontrol ve asayiş mekanizmalarının bulunmadığı bir yüzyılda, İstanbul ve yerel yöneticileri uçsuz bucaksız Memâlik-i Mahrûsa'daki düşman casuslarını hangi yollarla tespit etmektedir? Yakalanan casusları nasıl bir son beklemektedir? Osmanlılar, düşmanın diğer kaynaklardan haber almasını nasıl engellemiştir?

I

İKİ İMPARATORLUK, BİR DENİZ: BAHR-I SEFİD'DE OSMANLI-HABSBURG MÜCADELESİ

İki Hanedanın Hikâyesi: Mars'ın Kılıcı mı, Venüs'ün Lavtası mı?

ON ALTINCI YÜZYIL, dünya imparatorluğu olma iddiasındaki iki büyük gücün kozlarını paylaşmasına tanık oldu. Yüzyılın neredeyse tamamına yayılan bu mücadelede, Avrupa'daki diğer devletler de birincil dereceden taraf almak zorunda kaldı. Kitabımızda adı geçen birçok olay ve kişinin daha rahat anlaşılabilmesi için bu rekabetin aktörlerini ve merhalelerini kısaca açıklamayı uygun gördük.

Bu iki imparatorluktan Osmanlılar, daha on beşinci yüzyılda güçlü bir devlet olarak tarih sahnesine çıkmıştı. On dördüncü yüzyılın başlarında, Bitinya bölgesinde ufak bir uc devleti olarak kurulan Osmanlı Beyliği, kısa zamanda Bizans'ın topraklarını ele geçirmeye ve yüzyılın ikinci yarısından itibaren de Balkanlar da yayılmaya başlamıştır. Burada güçlendikten sonra, Yıldırım Bayezid döneminde Anadolu'ya yönelecek ve buradaki diğer Türk beyliklerini tasfiye edecekti.¹ Böylece daha on beşinci yüzyılın başında, lise ders kitaplarının çok sık tekrarladığı bir ifadeyle, “Anadolu Türk birliği sağlanmış oldu.” Ancak topraklarını kaybeden beylerin yardıma çağırdığı Timur'un Anadolu'yu işgal etmesi ve Ankara Muharebesi'nde (1402) Osmanlı ordularını mağlup edip

1 Feridun M. Emecen, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2012), 2. Bölüm.

Yıldırım'ı esir alması, bu kazanımları geçici olarak durdurmuştu. Osmanlı şehzadelerinin amansız bir taht mücadelesine girdiği ve modern tarihçilerin Fetret Devri adını verdikleri on bir yıllık dönemden, tımar sisteminin sağlamlığı sayesinde dağılmadan çıkan beylik, ikinci bir kurucu sayılabilecek Çelebi Mehmed ile bir toparlanma sürecine girecekti. II. Murad döneminde bir yandan toparlanma süreci devam etmiş, öte yandan da imparatorluğun en büyük krizlerinden birinin yaşandığı 1444 ve 1448'de iki büyük meydan muharebesi kazanılarak Hristiyan güçlerinin Osmanlıları Balkanlardan atma hayali sona erdirilmişti.²

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethetmesiyle Osmanlı Devleti'nin beylikten tam teşekküllü bir imparatorluğa dönüştüğü sıklıkla ifade edilmiştir. Burada kastedilen sadece Osmanlıların Bizans'ın mirasını devralmış olması değil,³ merkezileşme anlamında önemli adımların da gene Fatih döneminde atılmış olmasıdır.⁴ Fatih'in hem doğudaki, hem de batıdaki fetihlerinden sonra, oğlu II. Bayezid dönemi âdeta bir konsolidasyon dönemi olmuşsa da, batıda coğrafi keşiflerin ticaret yollarını değiştirmesi ve Portekizlileri Hint Okyanusu'na getirmesi, doğuda ise Şii bir kuvvet olarak Safevi tehlikesinin ortaya çıkması, on altıncı yüzyılın başlarında artık daha aktif bir sultana ihtiyaç olduğunu göstermiştir.⁵

İşte bu şerait içinde babasını ve ağabeyi Şehzade Ahmed'i mağlup ederek tahta geçen Yavuz Sultan Selim, az zamanda çok işler başaracak ve Osmanlıları Doğu Akdeniz'in tek gücü haline getirecektir.⁶ Zorlu bir taht mücadelesinden sonra imparatorluğun

2 Halil İnalcık, *Fatih Devri Üzerine Tetkik ve Vesikalar* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1954).

3 Krş. Fuad Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri* (İstanbul: Evkaf Matbaası, 1931).

4 Fatih üzerine bazı detaylı çalışmalar için bkz. Franz Babinger, *Mehmet der Eborer und seine Zeit: Weltenstürmer einer Zeitenwende* (Münih: F. Bruckmann, 1953); Türkçe çev. Franz Babinger, *Fatih Sultan Mehmet ve Zamanı* (İstanbul: Oğlak Yayınevi, 2003); Halil İnalcık, "Mehmed II," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.

5 Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2016).

6 Palmira Brummett, *Ottoman Seapower and Levantine Diplomacy in the Age of Discovery* (Albany: State University of New York Press, 1994); Türkçe çev.

başına geçtiğinde, ilk işi Safevilerle hesaplaşmak olmuştur. Selim, İran'da bir anda güçlenen Şah İsmail'in faaliyetlerini Trabzon'daki valilik yıllarından beri endişe ile izlemektedir. Şiiliği bir propaganda aracına dönüştürmüş olan İsmail, Osmanlı merkezileşmesinden rahatsız olan Anadolu'daki Türkmen unsurları, halifeleri vasıtasıyla sürekli İstanbul'a karşı kışkırtmaktaydı. Şahlarını âdetâ Tanrı mertebesinde gören bu heterodoks Türkmenler, bölgedeki Osmanlı hakimiyeti için büyük bir tehlike oluşturmaktaydı. Selim'in Şah İsmail'i Çaldıran Muharebesi'nde yenmesi (1514) bu tehlikeyi ortadan kaldırmasa da, bir süreliğine kontrol altına aldı. Selim, bölgenin bir başka büyük gücü olan ve Mısır ile Suriye'yi yöneten Memlûklerin içinde olduğu kriz ortamını da iyi okumasını bilmişti. Bir yandan Hint Okyanusu'nda ortaya çıkıveren Portekizliler'in Mekke ve Medine'yi tehdit eder konuma gelmesi, öte yandan hizipler arasındaki iç çekişmeler, Memlûkler'in güç ve prestijini azaltmıştı. Mercidabık'ta (1516) Osmanlılara mağlup olmaları iki yüz elli yıllık devletin çöküşü ile sonuçlanacaktı. Selim, İstanbul'a dönmek yerine zaferi kovalamayı ve sultanlarının savaş meydanında ölmesiyle başsız kalan Memlûklere ölümcül darbeyi vurmayı tercih etti. Amacına Rıdaniye Muharebesi'nde (1517) ulaşacak ve Suriye'den sonra Mısır'ı da topraklarına katacaktı.

Osmanlıların doğudaki başarılarına paralel bir şekilde batıda da Habsburg hanedanı gücünü konsolide etmeye başlamıştı. Ancak bu hanedanın yükselişi Osmanlılar gibi kılıç hakkıyla değil, diplomasi ve hanedanlar arası evliliklerle mümkün olmuştu. Esasen Habsburglar, toprakları Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu içinde, bugünkü İsviçre'de olan önemsiz bir aileydi. Voltaire'in de buyurduğu gibi ne kutsal, ne Roma, ne de imparatorluk ("*ni saint, ni romain, ni empire*")⁷ olan bu devletin başı yedi elektör

Osmanlı Denizgücü : Keşifler Çağında Osmanlı Denizgücü ve Doğu Akdeniz'de Diplomasi, çev. H. Nazlı Pişkin (İstanbul: Timaş Yayınları, 2009).

7 Voltaire, *Essai sur les mœurs et l'esprit des nations et sur les principaux faits de l'histoire depuis Charlemagne jusqu'à Louis XIII* (1756), 70. Bölüm.

prens tarafından seçilmekteydi. Habsburg ailesinden çıkan ilk imparator olan Rudolph'un 1273'te seçilme nedeni aslında güçsüz olmasıydı. Topraklarına 1282 yılında Avusturya dükaliğini da katan Rudolph'un ardından aile, on beşinci yüzyıla kadar başka imparator çıkaramayacaktı.

On beşinci yüzyılda Avusturya dükü Albert'in İmparator Sigismund'un kızıyla evlenmesi ailenin Bohemya ve Macaristan üzerinde hak iddia etmesine yol açmıştı. Albert'in imparator seçilmesiyle (1438) Osmanlılara karşı savaşırken hayatını kaybetmesi bir oldu (1439). Yerine seçilen oğlu Frederick, hanedanın Orta Avrupa ile sınırlı gücünü diplomatik hamlelerle Avrupa sathına yaymayı başardı. Oğlu ve halefi Maximilian'ın Burgonya dükü Cesur Şarl'ın kızı Marie ile evlendirmiş; Şarl'ın Fransa kralıyla yaptığı Nancy Muharebesi'nde (1477) vefat etmesiyle Fransa'nın doğusundaki Burgonya bölgesi ve bugünkü Benelüks ülkelerine denk gelen Alçak Ülkeler Habsburg hanedanının kontrolüne geçmişti. Marie ve 1486 yılında imparatorluk tacını başına koyan Maximilian evlilik diplomasisine devam etmişler ve oğulları Philippe'i, İspanyol prensesi Juana ile evlendirmişlerdi.

Juana'nın anne ve babası İber Yarımadası'ndaki beş bağımsız devletten ikisinin hükümdarlarıydı. Kastilya Kraliçesi Isabella ve Aragon Kralı Ferrando'nun 1469'daki evliliği iki krallığın birleşmesine yol açmış, "Katolik krallar" olarak anılan bu hükümdarların 1492'de Granada'yı ve 1512'de Navarre'ı ele geçirmesiyle Portekiz haricinde yarımada'nın tamamı tek bir devlette birleşmişti. Ayrıca Aragon Hanedanı'nın Batı Akdeniz'de başka toprakları da vardı. Sicilya 1282'den, Sardinya ise 1420'den beri ailenin elindeydi. Hanedanın ikincil kolunun tükenmesi sonucu, 1504 yılında Napoli Krallığı da Ferrando'ya kalacaktı. 1492'de Amerika kıtasının keşfedilmesiyle, Cortes ve Pizarro gibi fatihlerin (*conquistador*) Peru ve Meksika'da fethettikleri uçsuz bucaksız toprakların da Kastilya tacına bağlandığını ekleyelim.

Isabella'nın 1504'teki ölümünün ardından Ferrando artık Kastilya kralı değildi; krallığın içişlerine karışmaktan da men

edilmişti. Bu ortamda 1505 yılında Germaine de Foix ile evlenmesi, iki krallık arasındaki hassas birliği tehlikeye düşürmüştü; ancak bu evlilikten doğan tek çocuk birkaç günlükken ölecek ve her iki taht da Juana'ya kalacaktı.

İşte anne tarafından Kastilya ve baba tarafından Aragon tacı ve bunlara bağlı toprakların varisi olan Juana ile anne tarafından Burgonya ve baba tarafından Avusturya topraklarının varisi olan Philippe arasındaki evlilik, birçok krallık, dükalık, kontluk ve denizasıırı koloninin aynı ailenin kontrolüne geçmesi demektir. Philippe'in erken ölümü (1506) ve Juana'nın akli dengesini yitirmesi, özenle uygulanmış bu stratejik diplomasinin meyvelerini oğulları Charles'ın yemesine yol açtı. Belçika'nın Gent şehrinde doğan bu genç prens, babasının ölümünden sonra Burgundiya dükalığına bağlı toprakların varisi konumuna gelmişti. 1516 yılında Ferrando'nun vefatının ardından, Charles ile annesi Juana Kastilya ve Aragon hükümdarı olarak krallık meclisleri (*Cortes*) tarafından onaylandılar. Charles böylece anneannesinden gelen Kastilya, Navarre, Granada ile Kuzey Afrika'daki hisarlar (*presidio*) ve Amerika'daki toprakları, Ferrando'dan miras kalan Aragon, Sicilya, Napoli ve Sardinya'yla birleştirecekti. Diğer dedesi Maximilian'ın 1519'daki vefatıyla Avusturya toprakları da kendisine kalmış ve üstüne üstlük Hristiyan dünyasının en büyük makamına erişme şansı da doğmuştur.

Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu, birçok prenslik, dükalık, kontluk, kilise fiefi ve serbest şehirden oluşan karmaşık bir yapıydı. Bu federatif yapının başındaki imparator 1356'dan beri sayıları yedi olarak belirlenmiş elektörler tarafından seçilmekteydi. Bunlar herhangi bir Hristiyan hükümdarı seçmekte serbestti; zaten Maximilian'ın ölümünün ardından Charles'ın yanı sıra Fransa Kralı François ve İngiltere Kralı VIII. Henry de imparator olmak için girişimlerde bulunacaktı. Ancak Habsburg Hanedanı'nın Augsburglu banker aileleri Fugger ve Welserlerden aldıkları borçlarla elektörleri rüşvete boğması, Charles'ın 1519

yılında V. Carolus olarak (İsp. Carlos Quinto, Fr. Charles-Quint, Tr. Şarlken) imparator unvanını almasına ve fiili gücünü emperyal prestijle teyid etmesine yol açmıştı.

Şarlken, imparatorluğunu erken ölümler ve bir türlü doğmayan çocuklar gibi tesadüfi faktörler kadar, dedelerinin akıllıca diplomatik hamlelerine de borçluydu. Birbirinden bağımsız sayısız krallık, kontluk ve dükalığı tek bir hükümdarın egemenliğine geçmesi, yıllar önce yapılmış evlilikler sayesinde mümkün olmuştur. Kısacası, Şarlken'in imparatorluğu, Süleyman'ınki gibi kılıçla değil, yüzükle kurulmuştur. Macaristan Kralı Matthias Corvinus'un Maximilian ile Marie'nin düğünü için kaleme aldığı iddia edilen şu dizeler ne kadar da haklı çıkmıştır: "Herkes savaşıırken, sen mutlu Avusturya, evlen! Diğerlerine Mars'ın verdiklerini [krallıkları], sana Venüs verir" (*Bella gerant alii, tu felix Austria, nube! Nam quae Mars aliis, dat tibi diva Venus*).

Şarlken ve Kanuni

Mısır, Suriye ve Hicaz'ın ani fethi sonrası Osmanlı sultanları "Hâdimü'l-Haremeyni'sh-Şerefeyn" gibi dini unvanları ön plana çıkarıp İslam dünyasının liderliğine soyunurken, Şarlken'in şahsında birçok toprağın birleşmesi, Hristiyan dünyasını (*Universitas Christiana*) tek bir hükümdar altında bir araya getirme projelerini ortaya çıkardı. On altıncı yüzyılın yaygın kıyametçi düşünce akımları her iki hükümdarın da Kıyamet'ten önce gelecek son dünya hükümdarı olduğu yönünde inançları da beslemişti. Hicri 1000 yılının yaklaşmasının da etkisiyle, Osmanlı entelektüelleri Sultan Süleyman'ı İslam dünyasının "müceddidi" olarak lanse etmeye başlamışlardı. Özellikle saltanatının ilk yirmi yılında, Süleyman yaklaşan Kıyamet'ten önce Hak Din'i yayacak ve tüm dünyayı yönetecek hükümdar ("sâhibkırân-ı 'âlempenâh/sâhibkırân-ı rub'-ı meskûn") olarak görülüyordu. Şarlken ile olan rekabeti de bu şekilde değerlendirilmeliydi; onu mağlup edip İslam'ı muzaffer kılacak olan Mehdi ("Mehdi-yi sâhib-zamân/Mehdi-yi

âhirü'z-zamân") Osmanlı hanedanının bu onuncu sultanından başkası olamazdı.⁸

Şarlken'in Şansölyesi (*Grand Chancelier*) Gattinara da efendisi için benzer bir "evrensel hükümdarlık" (*monarchia universalis*) modeli çizmekteydi. Buna göre, Mesih İsa'nın bin yıl sürecek imparatorluğundan önce gelecek ve Kudüs'ü tekrar fethedecek hükümdar Şarlken'den başkası değildi. Onun imparator olarak seçilmesi, *sacrum imperium*, yani Kutsal İmparatorluk'un ihyası anlamına gelmekteydi.⁹

İkili arasındaki bu rekabet yazışmalarda da kendini göstermekteydi. Unvanları arasında "Kudüs kralı"nı da geçiren Şarlken'e, Süleyman "İspanya kralı" diyerek ve onun imparatorluk unvanını reddederek karşılık veriyordu.¹⁰ İki hükümdar arasındaki rekabetin sembolik bir boyutu da vardı. 1530'da Bolonya'daki taç giyme töreninden önce, Şarlken şehre zafer takları altında, askeri müziklerle girmiş ve yapılan kutlamalar sırasında halk "Sezar, Sezar, imparator, imparator" diye kendisine tezahürat yapmıştı. Roma askeri geçitlerine benzeyen bu törene Osmanlıların cevabı, 1532 seferi sırasında ordu Belgrad'dayken verildi. Süleyman'ın on bir sene önce fethettiği şehirde yapılan bu askeri geçit, Şarlken'inkine benzer bir sembolizm kullanmaktaydı. Belgrad sokaklarında zafer taklarının (*li archi triumphal*) kurulduğu, askeri müziklerin çalındığı (*suoni de instrumenti diversi*) bu töreni dönemin haber bültenlerinden

- 8 Cornell Fleischer, "The Lawgiver as Messiah: The Making of the Imperial Image in the Reign of Süleymân," *Soliman le magnifique et son temps*, haz. Gilles Veinstein (Paris: La Documentation Française, 1992), s. 159-77; Feridun M. Emeccen, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-I* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2014), s. 153-159.
- 9 John M. Headley, "The Habsburg World Empire and the Revival of Ghibellinism," *Medieval Renaissance Studies* 7 (1975), s. 97-8; a.g.y., "Germany, the Empire and *Monarchia* in the Thought and Policy of Gattinara," *Das romisch-deutsche Reich im politischen System Karls V*, haz. Heinrich Lutz ve Elisabeth Müller Luckner (Münih: Oldenbourg, 1982), s. 22.
- 10 Jean-Louis Bacque-Grammont, "Autour d'une correspondance entre Charles Quint et İbrahim Paşa," *Turcica* XV (1983), s. 234.

biri eski Roma'daki askeri geçitlerle (*secondo le antichità de Roma-ni*) karşılaştıracaktır.¹¹ Dört kolonlu altın bir tahtta oturan Sultan Süleyman'ın kafasında batı stilinde, dört katlı, eşsiz mücevherle bezeli bir taç bulunmaktaydı [Resim 15]; bu tacı Sadrazam İbrahim Paşa Venedikli kuyumculara 115.000 duka gibi astronomik bir rakam karşılığında yaptırmıştı.¹² Kıdemli bir beylerbeyinin 1 milyon akçe aldığı¹³ ve senelik nakit bütçesi 200 milyon akçe civarında olan bir imparatorlukta,¹⁴ toplam 6 milyon akçeye denk gelen bu miktarın ne kadar yüksek olduğu ve ödemeyi yapmak zorunda olan Defterdar Mahmud'un neden şikâyet ettiği kolayca anlaşılabilir. İtinayla hazırlanmış ritüellerle bezeli bu tören, İslam siyasi kültürüne ve Osmanlı emperyal gramerine yabancı bir dil kullanmaktaydı; demek ki amaç, Batı ya kendi lisanıyla meydan okumaktı. Törene katılan Avusturya elçileri dillerini yutmakla kalmayacak, bu ilginç olay, Avrupa'da da geniş yankı uyandıracaktı. Kısacası, Doğu nun imparatorunun Batı'nın imparatoruna cevabı yerine ulaşmıştı.

1520'lere gelindiğinde, doğuda Osmanlılar, batıda da Habsburglar cihanşümül bir imparatorluk hayalleri kurmaya başladılar. Memlûk topraklarını ele geçiren ve Anadolu'daki Osmanlı topraklarını tehlikeye atan Safevi tehdidini bertaraf eden Selim,

11 İsimsiz, *Copia de una lettera de la partita del Turcho. Particolare de giornata in giomata insino a Belgrado*, Belgrad, 7 Temmuz 1532. Ayrıca bkz. İsimsiz, *Copey umnd lautter Abschrift ainsı warhafftigen Sendtbriefts/wieder Türkisch Kayser Solyman/disen sein yerzt gegen würtigen Anzug wider die Christenhait geordnet/von Constantinopel aussgezogen/und gen Kriechischen Weyssenburg ankommen ist/Wie volgt*, Belgrad, 7 Temmuz 1532; Gülru Necipoğlu, "Süleymân the Magnificent and the Representation of Power in the Context of Ottoman-Hapsburg-Papal Rivalry," *Süleymân the Second and His Time*, haz. Halil İnalıcı ve Cemal Kafadar (İstanbul: Isis Press, 1993), s. 172-3, dn. 31.

12 Necipoğlu, "Representation of Power," s. 170.

13 İ. Metin Kunt, *The Sultans Servants: The Transformation of Ottoman Provincial Administration, 1550-1650* (New York: Columbia University Press, 1983), s. 27.

14 Ömer Lütfi Barkan, "Hicri 933-934/Miladi 1526-1527 Yılına Ait Bir Bütçe Örneği," *İktisat Fakültesi Mecmuası* XV/1-4 (1954), s. 255.

saltanatının son yıllarında gözlerini batıya doğru çevirmişti bile. Ancak erken ölümü olası bir Rodos seferinin önüne geçmişti.

1520 yılında tahta geçen Süleyman, sancaktan gelen şehzadeleri hükümdarlıklarının ilk yıllarında bekleyen bir problemle karşı karşıyaydı. Yeni bir sultan tahta cülus ettiğinde, sancağından getirdiği adamlarıyla, saray ve devlette köşeleri tutmuş “müesses nizamın temsilcileri” arasında bir rekabet yaşanırdı. En kızıışmış 1566'da II. Selim'in cülusunda yaşanan bu sıkıntıları aşmak için, sultanlar sefer yapıp rüştlarını ispatlama yoluna giderlerdi. II. Mehmed'in İstanbul'u fethedip babasının veziriazamı Çandarlı'yı idam ettirmesi, III. Mehmed'in Eğri Seferi ve II. Osman'ın Hotin Seferi hep bu kapsamda değerlendirilebilir.

Babasının adamlarını tasfiye etmek ve kendi politikasını izlemek isteyen Süleyman, hemen fetihlere girişti. İlk olarak, Orta Avrupa'nın anahtarı sayılabilecek Belgrad kalesi fethedilecek (1521), bunu korsanlıkla uğraşan Saint-Jean şövalyelerinin konuşlandığı Rodos (1522) izleyecekti. Fatih'in alamadığı iki stratejik mevki fethederek saltanatına hızlı bir başlangıç yapan Sultan Süleyman, elde ettiği prestiji babasının adamlarını tasfiye etmekte kullanacaktı. Bütün teamüllerin aksine, 1523 yılında veziriazamlığa daha önce hiçbir idari tecrübesi olmayan has odabaşısı İbrahim'i atayarak bir nevi darbe yapmış ve Enderun kökenli paşalara gücün kendisinde olduğunu göstermiştir.

Veziriazamlığı hakkı olarak gören İkinci Vezir Ahmed Paşa'nın önce Mısır'a tayinini istemesi, ardından da Osmanlı egemenliğinin daha yerleşmediği bu zengin vilayette isyan bayrağı açması, Süleyman'ın fetihlerine birkaç yıl ara vermesine yol açtı. Ancak, Belgrad'ın düşmesiyle artık Orta Avrupa'nın kapıları açılmıştı. II. Murad döneminden beri Osmanlıların yenişemediği Macaristan Krallığı, genç ve tecrübesiz bir kral ve aristokratik hiziplerin elinde güçsüz düşmüştü; meşhur Hunyadi Yanoş'un oğlu Matthias Corvinus'un kudretli devletinden eser kalmamıştı. Osmanlı orduları 1526 yılında Macar ordularını Mohaç Meydan

Muharebesi'nde ağır bir yenilgiye uğratacak ve genç kral Layoş muharebe meydanında ölecekti.¹⁵

Böylece, Osmanlı ve Habsburglar ilk kez direkt olarak karşı karşıya gelmişti. İmparatorluğunun büyük bir kısmı Batı Avrupa'da kalan Şarlken, Avusturya topraklarının idaresini kardeşi Ferdinand'a bırakmıştı. Gözü hep Venüs'ün vereceği krallıklarda olan Habsburg ailesi Bohemya ve Macaristan'ı yöneten Jagellonlarla da evlilik yapmayı ihmal etmemişlerdi. Ferdinand Macar prensesi Anna ile evlenirken, kızkardeşi Maria da Layoş ile dünya evine girmişti.

Layoş'un Mohaç Muharebesi'nde hayatını kaybetmesi, Osmanlıları aslında sıkıntıya sokmuştu; zira bu ölüm Layoş'un kızkardeşiyle evli olan Ferdinand'ın Macar topraklarında hak iddia edebilmesine yol açtı. Ancak 1505 yılında Macar soylularının yabancı bir prensin kral olamayacağı yönünde aldığı karar ve Erdel Banı Zápolya Yanoş'un etrafında oluşan muhalefet halkası sayesinde, Osmanlılar Habsburgların topraklarını genişletmesini engelleyebildi. Klasik Osmanlı savunma hattı Tuna Nehri'ni takip etmekteydi; başkentten uzaktaki Macar topraklarını direkt idare etmek bu sistemin kökten değişmesini ve lojistik zorlukları göze almayı gerektirmekteydi. Osmanlılar, önce bölgeyi bir beylerbeylik şeklinde örgütlemektense, kendilerine tâbi bir tampon bölge olarak kontrol etmek istediler. Sultan Süleyman Macar aristokratları tarafından olarak 1526 Kasımı'nda seçilen Zápolya'yı kral olarak tanıyacak ve Ferdinand'a karşı kullanmaya çalışacaktı. Ferdinand'ın 1527'de ve 1528'de Zápolya'yı iki kez mağlup etmesi ve Budin'i fethetmesi, Osmanlıların 1529 seferine çıkmasına yol açtı. Viyana kuşatmasıyla sonuçlanan bu sefer esnasında, Kanuni Macar başkentinde Aziz Stefan'ın kutsal tacını Zápolya'ya bizzat kendi eliyle giydirdi.

Süleyman'ın orduları karşısına çıkmaya cesaret edemeyen Habsburglar, kış yaklaşıp Osmanlı orduları geri döner dönmez,

15 Macar tarihi açısından dönüm noktası olan bu önemli muharebenin detaylı bir analizi için bkz. Feridun M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş* (İstanbul: Timaş, 2011), s. 159-216.

Macaristan üzerinde baskıya devam ediyorlardı. Ferdinand'ın 1531'de Budin'i tekrar kuşatmasına karşılık olarak, 1532'de bir kez daha Avusturya üzerine yürümek zorunda kalacaklardı. Gerek 1529 Viyana Kuşatması'nda, gerekse 1532 "Alaman Seferi"nde Şarlken ve Ferdinand'ın Osmanlılarla meydan muharebesine girmekten kaçınması ve her iki seferin de stratejik bir kazanım getirmemesi, doğuya sefer yapma hayalleri kuran İstanbul'u barışın faziletine inandırdı. Viyana ile İstanbul'un 1533'te anlaşmasının ardından, Bohemya Krallığı ve kuzeybatı Macaristan'daki bazı topraklar Ferdinand'ın elinde kalırken, Zápolya Osmanlı haraçgüzarı olarak Macaristan'ı yönetecekti. Osmanlılara ise güneyde, Tuna ile Sava etrafındaki topraklar kalmıştı; burası Sirem sancağı olarak örgütlenecekti.

Barışı tekrar bozan Osmanlı haraçgüzarı gibi davranmayan Zápolya'nın Ferdinand ile anlaşması ve vasiyetinde topraklarını Habsburglara bırakmasıydı. Macaristan kralının ölümü (1540) üzerine Osmanlılar bölgeye bir sefer daha düzenlemeye ve burasını Budin beylerbeyliği olarak merkezi idareye bağlamaya karar vermişti. Zápolya'nın bebek yaşındaki oğlu Yanoş ve annesi İzabela Jagiellonka da ailenin esas toprakları olan Erdel'e gönderilmişti. Genç prens ve annesi burayı Osmanlı haraçgüzarı olarak yönetecekti.

Böylece Budin etrafında bir Osmanlı Macaristan'ı oluşur ve Erdel Prenslığı de İstanbul'un egemenliğine girerken, batıda da sular ısınmaktaydı. Tek bir hükümdarın birkaç yıl içinde Şarlman'dan (Fr. Charlemagne, Lat. Carolus Magnus, Alm. Karol der Große) sonra Avrupa'nın gördüğü en büyük imparatorluğu tesis etmesi, hemen her taraftan Habsburg topraklarıyla sarılmış olan Fransa'nın ve Hıristiyanlık üzerindeki hakimiyetinin sarsılacağını düşünen Papa'nın gözünü korkutmuştu. Fransa Kralı I. François hemen harekete geçmesi gerektiğini düşünerek Şarlken'e saldırmaktan geri durmadı. Ancak işler beklendiği gibi gitmeyecek, François 1525 yılında Pavia Muharebesi'nde Şarlken'e esir düşecekti. Bunun üzerine kralın annesi Savoylu Louise de çareyi

Kanuni Sultan Süleyman'a mektup yazıp yardım istemekte bulacaktı. Kanuni'nin bu isteğe olumlu yanıt verdiğini *Bibliothèque Nationale*'deki bir mektuptan biliyoruz.¹⁶ 1526'da imzalanan Madrid Anlaşması ile Habsburglara birçok taviz vermek zorunda kalan François, ne verdiği sözleri tutacak ne de Şarlken'in yoluna taş koymaktan geri kalacaktı. Üstüne üstlük, Papa'dan resmen *Rex Christianissimus* yani Çok Hristiyan kral unvanı alan Fransa krallarına yakışmayacak bir şekilde Osmanlılarla ittifak yapmaktan geri kalmayacaktı.¹⁷

Fransızlar “kafir” Türklerle yaptıkları bu ittifakı gizlemek için çok yoğun çaba sarf etmek zorunda kaldılar. 1535 yılından sonra İstanbul'da sürekli mukim bir Fransız elçisinin bulunması bunu daha da zorlaştırmıştı. Habsburgların Hristiyan dünyasını birleştirme siyasetlerine engel olmak isteyen Osmanlılar, Protestanların ardından kendilerine ikinci bir müttefik buldukları için memnundular.¹⁸ Bu politika dahilinde, Protestan prensler ve İngiliz kralı ile beraber, İmparator aleyhine bir ittifak kurması için François'ye 100.000 altın borç dahi vereceklerdi.¹⁹

Osmanlıların ana hedefi Macaristan iken, Fransızlar ittifakın hedefinin Güney İtalya olmasını istemekteydi. Anjou duklerinin Napoli ve Sicilya'daki haklarını bahane ederek birçok kez Alpler'i aşan ve “ordularını Rubikon'un ötesine süren” (*trans Rubiconem duxit exercitum*) Fransızlar, en son 1527 yılında Habsburgları neredeyse Napoli'den atmayı başarmışlardı. Ancak amiralleri Andrea

16 Annie Berthier, “Un Document Retrouvé: La Première Lettre de Soliman au François Ier (1526),” *Turcica* XXVII (1995), s. 263-266.

17 Christine Isom-Verhaaren, *Allies with the Infidel: The Ottoman and French Alliance in the Sixteenth Century* (London: I.B. Tauris, 2011); Türkçe çev. *Kafirle İttifak: 16. Yüzyılda Osmanlı-Fransız Anlaşması* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2015).

18 Stephen A. Fischer-Galati, *Ottoman Imperialism and German Protestantism, 1521-1555* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1959); Montes, Juan Sánchez, *Franceses, Protestantes, Turcos. Los españoles ante la política internacional de Carlos V* (Granada: Universidad de Granada, 1995).

19 Feridun M. Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu ve Yükselişi, 1300-1600* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), s. 249.

Doria'nın taraf değiştirmesi ve ordudaki hastalıkların artması Fransız ordularının başarısız olmasına ve Paris'in hayallerinin bir kez daha suya düşmesine yol açacaktı.

Osmanlılar ile Habsburgların Macaristan ovalarından sonraki ikinci savaş alanı Akdeniz olacaktı. Bahr-ı Sefid'in bir anda emperyal bir rekabetin merkezi olması, Mağrib'teki Müslüman korsanların İstanbul ile ittifak yapmasının bir sonucuydu. Mağrib'e göç eden Oruç, Hızır, Sinan ve Aydın Reis gibi Doğu Akdeniz kökenli korsanlar karşısında Habsburg savunma sistemleri yetersiz kalmaktaydı. Bunlardan Oruç ve Hızır (Barbaros kardeşler) 1513 yılında²⁰ önce Cerbe'de üs tutacak, daha sonra ise Tunus sultanının emrine girip Halkul-Vad limanına yerleşeceklerdi. 1510 yılından beri Habsburglara tâbi olan Cezayir lideri Selim el-Tumi, 1516 yılında iki kardeşi şehre davet etmişti. Fırsatçı ve kurnaz biraderler daveti kabul etmekle kalmadılar, şehirdeki hizipleşmeyi lehlerine kullanıp Selim'i öldürdüler. Bundan böyle sıradan korsan değillerdi, kendilerine ait korunaklı bir limanları vardı.

Artık Cezayir'in hakimi olan iki kardeş, karşılarında Habsburgları buldu. Granada'nın düşmesi (1492), Müslümanlara karşı verilen savaşın Kuzey Afrika'ya kaymasına neden olmuştu. Meliliye (1496), Mersü'l-Kebir (1505), Penon de Velez (1508), Oran (1509), Becaye (1510) ve Trablus (1510) gibi stratejik şehirler birer birer İspanyolların eline düşmüştü. Cezayir de 1510 yılından beri İspanyolların egemenliğini tanımıştı. Selim el-Tumi'nin oğlu Yahya'nın Habsburglardan yardım istemesi sonucu, 1516 yılında Cezayir'i kuşatmak için bir donanma yollandı; ancak bu kuşatma başarısız oldu.

Saldırma sırası artık Barbaros kardeşlere geçmişti. Önce Milvana ve Tenes'i, ardından da Tilamsan'ı ele geçiren Oruç'un, 1518 yılında Habsburglara karşı savaşırken ölmesi Hayreddin'i

20 Aziz Samih İltter, *Şimali Afrika'da Türkler* (İstanbul: Vakıf Matbaası, 1936), I, 70-71; Svat Soucek, "The Rise of the Barbarossas in North Africa, *Turcica* 7 (1975), s. 246.

zor durumda bıraktı. İspanyol donanmasının Cezayir önünde bir kez daha başarısız olması (1519) bile Hayreddin'in geri çekilmesini engelleyemedi. 1520'de Cezayir'i boşaltıp Cicele'e çekilen tecrübeli korsan, bu sırada elçiler yollayıp İstanbul'la arasını sıcak tutmayı da akıl etmişti.

Habsburgların İtalya ve Almanya'daki sıkıntılar yüzünden Kuzey Afrika'yı boşlamasından yararlanan Hayreddin, toparlanmayı başaracaktı. 1521 yılında El-Kul ve 1522 yılında Kusantina ve Annaba'yı ele geçirdikten sonra, 1525'te daha güçlü bir şekilde Cezayir'e döndü; artık kendine ait bir korsan krallığı vardı. Dört sene sonra Cezayir limanının karşısındaki kayalıkta (Penon de Argel) bulunan İspanyol hisarını ele geçirmesiyle, İspanyolların son direncini de kırdı. Artık şehrin ve bölgenin tartışmasız haki-miydi.

Hayreddin'in bu başarıları, bölgede bağımsız olarak hareket eden Sinan ve Aydın Reis gibi korsanların da onun liderliğini tanınmasına yol açtı.²¹ Bu liderliği pekiştiren başka bir hadise de İbrahim Paşa'nın Hayreddin'i İstanbul'a çağırıp 1534 yılında kapudan-ı derya olarak ataması olmuştu [Bkz. Resim 16]. Habsburgların 1532 yılında rahatlıkla Mora'nın önemli limanları Koron, Patras ve İnebahtı'yı ele geçirmesi, Osmanlı donanmasının yetersiz kaldığını göstermişti. Dönemin vezirlerinden Lütü Paşa'nın yıllar sonra kaleme aldığı ifadeler Osmanlı başkentindeki hayal kırıklığını çok güzel ifade etmektedir: "Lâkin baş ve bug olan kimesne harâbat ehli ve şâribü'l-hamr [meyhane müdavimi ve şarap içen] olub gemilerin tedârikin idemeyüb hamâkatından [ahmaklığından] gemileri bozub kendü İslâmbola dönmüş idi. Ana binâen kâfir dahî meydanı hâli bulub bu hâdiseleri itdi."²²

21 Rhoads Murphey, "Seyyid Murad's Prose Biography of Hızır ibn Yakub, alias Hayreddin Barbarossa: Ottoman Folk Narrative as an under-exploited Source for Historical Reconstruction," *Acta Orientaliae Academiae Scientiarum Hungaricae* 54/4 (2001), s. 519-32.

22 Lütü Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. Kayhan Atık (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001), vr. 343, s. 271.

Hayreddin ve arkadaşlarının tecrübelerinden yararlanarak esnek²³ bir politika güden Osmanlılar, savaşı Batı Akdeniz'e taşımayı da başardılar. Hayreddin önce 1534 yılında Habsburg müttefiki Tunus'u fethedecek, ancak bir yıl sonra bizzat imparatorun katıldığı bir kuşatmadan donanmayı ve canını zor kurtaracaktı. Osmanlıların 1537 yılında Korfu'yu kuşatması karşısında oluşan Venedik-Habsburg ittifakıyla denizlerde mücadele etmeyi başaran Barbaros, 1538 yılında Preveze'de akıllı bir bekle-gör stratejisi²⁴ izleyerek mühim bir galibiyet alacak ve Doğu Akdeniz'deki Osmanlı hakimiyetini pekiştirecekti.

Mağripli korsanlarla donanmasını güçlendiren Osmanlılar, Fransızlarla yaptıkları ittifak doğrultusunda Güney İtalya'ya da gözlerini dikmişlerdi. 1537 yılında Venedik'e ait Korfu adasının kuşatılması, böyle bir seferin ilk ayağı olarak görülmelidir; zaten aynı sene Barbaros, karşı kıyıdaki Otranto'yu da yağmalayacaktır. Donanmanın Hristiyan sularındaki faaliyetleri artık Adriyatik'le sınırlı kalmayacaktır; yüzyılın ortasından itibaren Tiren, Ligurya ve Balear denizlerinde harekâtlara girişmeye, yani bizzat Habsburg kıyılarında kendini göstermeye başlayacaktır. 1543 yılında İtalya kıyılarını yağmaladıktan sonra Fransız kuvvetleriyle beraber Savoy düküne ait olan Nice kentini kuşatacak ve kışı Fransa'nın Toulon kentinde geçirecekti [Bkz. Resim 17]. 1550, 1552, 1553, 1555 ve 1558 yıllarında tekrar bu kıyılara döndüğünde ise, Habsburg hakimiyetine muhalif unsurlarla direkt ilişkiler içerisindeydi. Salerno Prensi Ferdinando Sanseverino'nun başını çektiği muhalif asilzadelerle ittifak içinde Napoli Krallığı'nda Habsburg aleyhtarı bir isyanı kışkırtmak için Osmanlı istihbaratı

23 Gabor Ágoston, "Ideologie, Propaganda und Politischer Pragmatismus: Die Auseinandersetzung der osmanischen und habsburgischen Grossmächte und die mitteleuropäische Konfrontation," *Kaiser Ferdinand I. – Ein mitteleuropäischer Herrscher*, haz. Maria Fuchs (Münster: Aschendorff, 2005), s. 207-33.

24 Bu savaşın stratejik bir değerlendirmesi için bkz. John Francis Guilmartin Jr., *Gunpowder and Galleys: Changing Technology and Mediterranean Warfare at Sea in the Sixteenth Century* (Londra: Cambridge University Press, 1974), s. 42-56.

yoğun çalışmalara girişmiştir. Ayrıca, Habsburgların baş müttefiği Cenova'ya karşı Korsika'da başlayan isyanın lideri Sampiero Corso da İstanbul'a gelecek²⁵ ve Osmanlı donanması Fransızların da teşvikiyle adadaki isyana bizzat destek verecekti.

İmparatorluklarının en önemli ikmal hattı olan Barselona-Cenova hattını tehlikeye atan donanmanın bu faaliyetlerine karşı çaresiz kalan Habsburgların Batı Akdeniz'deki son kurşunu 1541'de Cezayir'e karşı atılmıştı. Altı sene önce Tunus'ta olduğu gibi gene imparatorun bizzat katılımıyla gerçekleşen kuşatma, kötü hava şartlarıyla bir anda büyük bir bozguna dönüşecek ve Yeniçağ komutanlarına mevsimsiz sefer yapmanın bedelinin ne kadar ağır olabileceğini gösterecekti. Bundan sonra yoğurdu üfleterek yiyecek Şarlken'in Kuzey Afrika'daki kuvvetleri savunmaya geçmiş ve Cezayir'in bölgedeki ağırlığı artmıştı. Beylerbeyi Salih Paşa komutasındaki orduların 1554'de Fas'ı işgal edip Ebu Hassun'u tahta çıkarması ve 1556'da Oran'ı kuşatması güç dengelerinin nasıl değiştiğinin en güzel göstergesidir.

Dönemin yükselen bir başka korsanı da Turgud Reistir. 1540 yılında Cenovalılara esir düşen ve Osmanlı donanmasının 1543 yılında Tiren Denizi'nde bitmesiyle salıverilen bu Türk korsan, modern tarihyazımı tarafından Barbaros Hayreddin'in halefi gibi gösterilir. Ancak durum bu kadar basit değildir; 1545 yılında Ferdinand ve Şarlken ile anlaşılan Osmanlılar, bu amansız korsanın Cerbe adasından gerçekleştirdiği akınlardan rahatsızlıklarını ifade etmişlerdir.²⁶ Ancak gene de, Andrea Doria 1550 yılında Tunus yakınlarındaki al-Mahdiyya'yı alınca, Turgud'a yardım etmekten ve ateşkesi bozmaktan çekinmeyeceklerdir. Bir sene sonra Osmanlı donanması önce Malta'nın yanındaki Gozzo adasını yağmalayacak, ardından da Trablus'u ele geçirecekti. Şarlken, 1522'de Rodos'un düşmesiyle Avrupa'ya dönen Saint-Jean şövalyelerine Malta ile birlikte 1510 yılında İspanyol kontrolüne

25 Carlo Bornate, "La Missione di Sampiero Corso a Costantinopoli," *Archivio Storico di Corsica* XV (1939), s. 472-502.

26 ASV, SAPC, fil. 5, c. 161r (17 Temmuz 1551).

geçen Trablus'u da vermiştir. Ancak, bu bir ödülünden çok sorumluluk gibidir ve tarikat elindeki kısıtlı imkânlarla bu çok uzaktaki limanı elinde tutmakta hep çok zorlanmıştır. 1551 yılında buranın düşmesi Malta'yı ve Habsburg Sicilyası'nı direkt tehlikeye atacaktır. Osmanlılar, resmen değilse de fiilen donanmalarının komutasını teslim ettikleri²⁷ Turgud Reis'i 1556'ya kadar buraya beylerbeyi olarak atamamakta direnecekler ve tecrübeli korsana karşı güvensizliklerini belli edeceklerdir.

Kuzey Afrika'da aradığını bulamayan, kıyılarını yağmalayan korsanları pasifize edemeyen ve burnunun dibindeki Osmanlı donanmasına karşı çaresiz kalan imparatorun Avrupa'da da başı dertten kurtulmayacaktı. Fransa kralı François'nın engellemelerine Alman Protestanlarının muhalefeti de eklenince, Şarlken çok zor durumda kalmıştı. Habsburg mülkünden gelen asker ve gelirleri kullanarak Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nu merkezileştirme uğraşları 1552 yılında Metz'de uğradığı yenilgiyle son bulacaktı. 1555 yılında imzalanan Augsburg Barışı ile *cuius regio, eius religio* (kimin mülküyse onun dini) prensibi benimsenmiş ve imparatorluk prens ve şehirlerinin Katoliklik ve Luthercilik arasında seçim yapıp bunu halka dayatmasına izin verilmişti.²⁸ Kısacası, devletlerin merkezileşme ve homojenleşmesinin ilk adımlarının atıldığı bir dönemde imparatorluk adem-i merkeziyetçi bir yapıya mahkum kalmaya devam edecekti.

Metz yenilgisinin ardından, Habsburg Hanedanı topraklarını ikiye bölmek zorunda kalmıştı. 1531 yılında Romalıların kralı (Lat. *Romanorum Rex*/Alm. *Römisch-deutscher König*) seçilen Ferdinand'ın, ağabeyi Şarlken'den sonra imparator olması kesindi; ancak kendisinden sonra önce Romalıların kralı, sonra da imparator olacak kişi üzerinde anlaşma sağlanamamıştı. Bu makama oğlu Felipe'yi uygun gören Şarlken'in bütün ısrarına rağmen, Ferdinand'ın oğlu Maximilian kendisiyle aynı yıl doğan kuzeninin

27 Kapudan-ı derya, Veziriazam Rüstem Paşa'nın kardeşi Sinan Paşadır.

28 Kalvinistler bu anlaşmaya dahil olmak için Otuz Yıl Savaşları'nı beklemek zorundaydılar.

önünü açmak istemiyordu.²⁹ Bu da hanedan mülkünün ikiye bölünmesi demekti. 1556 yılında Avusturya, Macaristan, Bohemya, Stirya ve Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'ndaki diğer topraklar, Ferdinand ve Maximilian üzerinden hanedanın ikincil koluna kalırken, İspanya, İtalya, Alçak Ülkeler ve Amerika'daki topraklar da Şarlken'in oğlu II. Felipe'ye kalmıştı. Bundan sonra, Osmanlılar Balkanlar'da Maximilian ve oğullarıyla, Akdeniz'de ise II. Felipe ile karşı karşıya geleceklerdi.

Cerbe, Malta ve İnebahtı

1550'lerde Batı Akdeniz'de rüşdünü ispatlayan Osmanlı donanması, 1560'da Cerbe'de Medinaceli dükü komutasındaki Habsburg donanmasını ağır bir yenilgiye uğratacaktı. Aslında Preveze Muharebesi'nden çok daha ağır kayıplara yol açan bu zaferin³⁰ hakettiği ilgiyi ne dönemin vakanüvislerinden ne de modern tarihçilerden görmemesi ilginç bir noktadır. Ancak 1561, 1562, 1563 ve 1564 yıllarında İtalya'daki Habsburg yöneticilerinin olası bir Osmanlı saldırısı karşısında sergiledikleri paniği, Fernand Braudel'in kaleminden okumak mümkündür.³¹

Ancak beklenen sefer bir türlü gelmemiş, Cerbe fatihi Piyale Paşa donanmasını Batı Akdeniz'e ancak 1565 yılında getirmiştir. 1564 yılında Avusturya ile başlayan savaşın Habsburgları tekrar hedef haline getirmesi beklenirken, donanmanın rotası Saint Jean şövalyelerinin üssü Malta adası olmuştur. Turgud Reis'in şehit olduğu zorlu bir kuşatmanın ardından geri çekilmek zorunda kalan Osmanlı donanması, bir sene sonra Doğu Akdeniz'de Sakız'ı ele geçirmenin ve 1568'de Pulya kıyılarını yağmalamanın dışında pek bir faaliyet göstermeyecek ve sessiz kalacaktır.

29 Aile içindeki uzun süren tartışmaları en güzel anlatan hâlâ Karl Brandi'nin klasik eseridir. *Kaiser Karl V: Der Kaiser und sein Weltreich* (München: König Verlag, 1973), s. 488-495.

30 Guilmartin, *Gunpowder and Galleys*, s. 123-134.

31 Braudel, *La Méditerranée*, II, s. 297-308.

Bu esnada, 46 yıllık bir saltanatın ardından Kanuni Sultan Süleyman, Hakk'ın rahmetine kavuşmuş ve yerini daha babası hayat-tayken kardeşiyle yaptığı taht kavgasından galip çıkmayı başarmış olan II. Selim'e bırakmıştı. 1568 yılında Viyana ile anlaşılan Selim, gözlerini tekrar Akdeniz'e çevirmekte gecikmeyecekti. Osmanlı sularının çok içlerinde kalan Venedik'e bağlı Kıbrıs adasını fethetmek, daha önce de akıllara gelmiştir. Zaten, ileriki bölümlerde de da görüleceği gibi, 1560'lı yılların sonlarından itibaren Osmanlı ajanları ada üzerine istihbari bilgiler toplamaya başlamışlardı bile.

Kıbrıs Savaşı'nın arka planında Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa ile rakipleri Lala Mustafa, Piyale ve Pertev paşalarla, Yahudi siyaset simsarı Yasef Nası'nın rekabeti bulunmaktadır. Sadrazama karşı güç kazanmak isteyen bu hizip, Selim'i ikna etmeyi başaracak ve 1570 yılında adanın işgaline başlanacaktır. Ancak, olaylar Sokollu'nun korktuğu gibi gelişecek ve bu saldırı Hristiyan dünyasını birleştirecekti. Papa V. Pius'un önderliğinde kurulan Kutsal İttifak ve Venedik, Habsburg, Cenova, Malta ve Floransa kadırgalarından oluşan müttefik Hristiyan donanması, bir türlü toplanıp yelken açamadığı için Kıbrıs'ın düşmesini önleyemeyecekti; ancak savaşın ikinci yılında Osmanlı donanmasını neredeyse tamamen yok etmeyi başaracaktı.³²

Paniğe kapılan İstanbul, savaştan kadırgalarıyla sağ salım kurtulmayı başaran Cezayir Beylerbeyi Uluc Ali'yi kapudan-ı derya atayarak ve hummalı bir gemi inşasına girişerek önlemler almaya çalıştı. 1572 yılında aceleyle inşa edilmiş ve eksikleri olan bir donanma ile denize açılan Uluc Ali tecrübesini konuşturmuş ve taktiksel harekâtlarla açık savaşa girmeyi reddetmişti. Böylece zaman kazanmış ve müttefikler arasındaki ihtilafların gün yüzüne

32 Inebahtı üzerine sayısız kitap ve makale yazılmıştır. Savaşı taktiksel açıdan en güzel inceleyen John Francis Guilmartin'dir; *Gunpowder and Gallies*, s. 221-252. Kıbrıs Savaşı'nı en geniş dokümantasyonla inceleyen ise Alessandro Barbero'nun eseridir. *Lepanto: La battaglia dei tre imperi* (Roma ve Bari: Laterza, 2010). Bu kitapta eserin Fransızca tercümesi kullanılmıştır. *La bataille des trois empires: Lepante, 1571*, çev. Patricia Farazzi ve Michel Valensi (Paris: Flammarion, 2012).

çıkmasını sağlamıştı. Denizaşırı kolonilerini korumak isteyen Venedik, Kıbrıs'ı kurtarmak için Doğu Akdeniz'in içlerine doğru gidilmesini isterken, başı korsanlarla dertte olan Habsburglar ise Kuzey Afrika'ya saldırılmasını istemekteydi.

Habsburg amiralleri Don Juan ve Gianandrea Doria sonunda 1573 yılında burunlarının dikine gidecek ve dört sene önce Uluc Ali'nin fethettiği Tunus'u geri alacaklardı. Bu sırada Venedik de Kıbrıs'ı geri alamayacağını ve sadece Sicilya buğdayı ile yaşayamayacağını anlamıştı; bir şeyler yapmalıydı. İstanbul ile gizlice anlaşmaktan ve müttefiklerine ihanet etmekten başka çaresi kalmamıştı. Kayıplarını kabul edecek ve aslında genelde iyi anlaştığı İstanbul ile 1573 yılında sonlarında barışacaktı.

Osmanlılara karşı tek kalan ve Alçak Ülkeler'deki isyan ile başı zaten dertte olan Habsburglar, Osmanlı donanmasının Tunus'u ve limanı Halkü'l-Vad'ı fethetmesine engel olamadı (1574). Kuzey Afrika'daki Osmanlı beylerbeyliklerine bir üçüncüsü daha eklenmişti; Sicilya'nın hemen yanı başındaki limanlarıyla korsanlar, artık Habsburgların başını çok ağrıtacaktı.

Batılı tarihçiler, İnebahtı Muharebesi'nin Osmanlıların yenilebileceğini gösterdiğini belirtmekte ve Akdeniz'deki Osmanlı hakimiyetinin bu savaşla kırıldığını iddia etmektedir. Andrew Hess ise, İstanbul'un 1571'den sonra da aktif bir Akdeniz politikası izlediğini belirterek İnebahtı'nın Osmanlı donanmasının gerilemesini başlattığı yönündeki iddialara karşı çıkmaya çalışmıştır. Amerikalı müverrihe göre, Kuzey Afrika'daki Osmanlı-Habsburg mücadelesini İstanbul'un kazandığı kesinleşene dek, Akdeniz'deki emperyal rekabet bitmeyecektir.³³

Kaybedilen bir donanmanın kolayca tekrar inşa edilebileceğini düşünen Andrew Hess'e karşı çıktığımızı belirtmek durumundayız. Bolca kürekçiye ihtiyaç duyan ve taşıma kapasitesi ve operasyonel çapları sınırlı olan kadırgalardan oluşan donanmaların yetkinliği gemilerin sayısıyla ölçülmez; dolayısıyla Osmanlıların hemen bir senede donanmalarını tekrardan inşa etmelerinin pek

33 Hess, "The Battle of Lepanto," s. 71.

bir anlamı yoktur. Zaten bu donanmadaki gemilerin kalitesizliğini, düşmanla bir savaştan ısrarla kaçınan Uluc Ali bizzat kabul etmiş benzetmektedir. Kaldı ki, Hess'in belirttiğinin aksine, 1574 Tunus Seferi ve 1576 Fas Seferi gibi hadiselerin donanmanın gücüyle pek bir alakası yoktur. Birincisinde donanma savunmada kalarak sadece asker taşımakla yetinmiştir; ikinci seferse zaten Cezayir üzerinden yapılan bir kara seferidir. Son olarak, Phillip Williams'ın son çalışması bize, kadirgadaki zor yaşam şartlarına dayanabilecek, yıllanmış kürekçilerin Akdeniz donanmaları için ne kadar önemli olduğunu göstermiştir.³⁴ Osmanlılar, İnebahtı Savaşı'nda birçok köle kürekçi kaybetmişlerdir. Ayrıca savaşta ölen denizcilerin yanı sıra, Papa'nın ele geçirilen denizcileri öldürmedeki ısrarı Osmanlı bahriyesini sıkıntıya sokacak bir insan gücü kaybına yol açmıştır.

Her halükarda, Osmanlılar 1574'ten sonra Akdeniz'de aktif bir siyaset izlememişlerdir. Cezayir Beylerbeyi Ramazan Paşa'nın Fas tahtına kendi adayı Abdülmelik'i geçirmesini, Haçlı hayalleriyle yanan Portekiz kralı Sebastião'nun müdahalesi izleyecektir. Fas tahtı için verilen bu mücadele, üç hükümdarın da hayatını kaybettiği (Sebastião, Abdülmelik ve II. Ebu Abdullah Muhammed) Vadiü'l-Mehazin Muharebesi'nde (Vadiü's-Seyl Muharebesi, Por. Batalha de Alcacer Quivir, 1578) doruk noktasına ulaşacaktı. Fas tahtının yeni sahibi Ahmed el-Mansur, Madrid ve İstanbul arasında başarılı bir denge siyaseti izleyecek ve Fas'ı imparatorlukların savaş meydanı olmaktan kurtaracaktı. Osmanlı donanmasının bu sıralarda Batı Akdeniz'deki tek faaliyeti, 1581 yılında Uluc Ali komutasındaki bir donanmayı Cezayir'e göndermek olmuştur; ancak, bu donanma herhangi bir harekâta girişmeden gerisin geriye dönecektir.

Bu pasif siyasetin birkaç nedeni vardır. Birincisi, bizzat II. Felipe'nin Bahr-ı Sefid'e yatırım yapmak istememesidir. Savaş masrafları Madrid'in belini bükmektedir; 1575 yılında borçlularını ödeyemez duruma gelen merkezi hükümet iflas bayrağını çekmiştir. Alçak Ülkeler'deki isyan bir türlü bastırılmamakta

34 Phillip Williams, *Empire and Holy War in the Mediterranean* (New York: I. B. Tauris, 2014), Üçüncü Bölüm.

ve uluslararası bir mahiyet kazanmaktadır. Fransada Habsburg çıkarlarını korumak ve Protestan Huguenot'lara karşı Katolik İttifakı'na (*La Ligue catholique*) sürekli para aktarmak gerekmektedir. Ayrıca, kuzeyde etkinliğini arttıran İngiltere de pasifize edilememektedir; İspanyol donanmasının 1588 yılındaki çıkarma harekâtı tam bir fiyaskoya dönüşmüştür. İşte bu ahval ve şerait içinde Akdeniz'de bir savaş biraz lüks kaçmaktadır.

İkinci olarak, Osmanlılar zaten Cerbe Muharebesi'nden beri Akdeniz'de saldırgan bir siyaset izlememişlerdir. Cerbe'nin semeresini toplamamakta ısrar etmişler, Malta'dan sonra büyük bir sefer için gene beş yıl beklemişlerdir. 1577 yılında başlayan ve on üç yıl sürecek olan Osmanlı-Safevi savaşı da bütçeye büyük bir yük getirecektir. Peru'nun Potosí madenlerinden gelen gümüşün Avrupa'yı işgal etmesi ve enflasyonist dalgalar yaratması, 1584 tağşişi ile Osmanlı ekonomisinin bozulmasına ve başkentte sürekli isyan çıkmasına neden olacaktır. Bu şartlar altında Osmanlılar, ne aktif bir Fas politikası izleyebilirler ne de Felipe'nin 1580'de Portekiz tahtını ele geçirmesine engel olabilirlerdi.

Bu siyasi ve ekonomik sıkıntılara teknolojik gelişmeler de eklenmelidir. Amerikalı bahriye tarihçisi John Guilmartin'in de belirttiği gibi, yüzyılın ortasından itibaren kadırgalar büyüme-ye başlamıştır; bu da kürekçi sayısını arttırmakta ve kadırganın harekât kapasitesini azaltmaktadır. Lojistik sıkıntıları artan kadırgalar ihtiyaçlarını karşılamak için artık daha sık karaya adam indireceklerdir; bu da büyük donanmaların uzaklarda operasyon yapmasını engellemektedir.³⁵ Guilmartin'in deyiimiyle "stratejik bir staz" olan bu durum, Osmanlıların Batı'ya donanma yollamasını zorlaştırmıştır; 1550'li yıllar artık geride kalmıştır.

İşte bu şartların da etkisiyle, Madrid ile İstanbul arasında 1578 yılında başlayan ateşkes görüşmeleri, 1581 yılında sonuçlanmıştır. Bu anlaşmanın yapılması sırasında iki hanedan arasında Şarlken ve Kanuni rekabetinden beri süregelen takaddüm yani öncelik yarışının önemli bir rol oynadığını da belirtelim.

35 Guilmartin, *Gunpowder and Galleys*, s. 221-9.

Savaştan bitkin düşmüş her iki taraf da barışı arzulamakta, ancak müzakereleri başlatan taraf olmak istememektedir. Zira “kafir”le savaşta vazgeçmek bir prestij kaybıdır; ayrıca ilk barışı isteyen taraf güçsüz gözükecektir. Osmanlıların Avrupa’ya elçi göndermemelerinin bir nedeni de, sultanlarını evrenin merkezinde gören bir dünya anlayışıdır. Buna göre, dünyanın bütün hükümdarları, İstanbul’a, yani Güneş Işıksel’in deyimiyle “kozmoğrafik bir sultan”³⁶ elçi gönderebilir ve onun dostluğunu talep edebilirdi. Şüphesiz böyle bir prestij kaybını göze almak istemeyen II. Felipe’nin imdadına, canını kurtarmak için yalan söyleyen bir sabotajcı yetişmiştir. Osmanlılar tarafından yakalanan Habsburg casusu Martin de Acuna, II. Felipe tarafından gelen bir elçi olduğunu söyleyecek ve İstanbul’daki istasyon şefi Aurelio Santa Croce ve Divan-ı Hümayun tercümanı Hürrem Bey’in de yardımıyla hazırlanan sahte belgelerle Sokollu’yu kandırmayı başaracaktı. Osmanlılar, De Acuna’yı kralına geri gönderecek, II. Felipe de buna gayrı resmi bir elçi göndermekle mukabele edecekti. Kırk ay süren zorlu müzakerelerin sonunda 1581 Şubat’ında imzalanan anlaşma iki hükümdar yapılan resmi bir barış anlaşması değil, resmi bir vasfı olmayan bir elçi ile Osmanlı sadrazamı arasında imzalanmış üç yıllık bir ateşkes olarak formüle edilmişti. Böylece Felipe onurunu kurtarmış, Osmanlılar da gönül rahatlığıyla doğu sınırına konsantre olabilmişlerdi.³⁷

36 Güneş Işıksel, *La diplomatie ottomane sous le règne de Selim II: paramètres et périmètres de l'Empire ottoman dans le troisième quart du XVIe siècle* (Paris: Peeters, 2016), s. 212.

37 Bu görüşmelerin detayları için bkz. Braudel, *La Méditerranée*, II, 439-450; S. A. Skilliter, “The Hispano-Ottoman Armistice of 1581,” *Iran and Islam: In memory of the late Vladimir Minorsky*, haz. C. E. Bosworth (Edinburgh: Edinburgh University Press, 1971), s. 491-515; M. J. Rodríguez-Salgado, *Felipe II, el “Paladín de la Cristiandad y la paz con el Turco”* (Valladolid: Universidad de Valladolid, 2004); Emrah Safa Gürkan, “Espionage in the 16th century Mediterranean: Secret Diplomacy, Mediterranean Go-Betweens and the Ottoman-Habsburg Rivalry” (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Georgetown University, 2012), s. 291-312.

1590'da Osmanlıların Safeviler ile barış anlaşması imzalaması, kısa bir süre için de olsa Akdeniz'de suların tekrar ısınmasına yol açacaktı. Madrid ile İstanbul arasında 1581'de imzalanan ateşkes, 1584 yılında yenilenmiş; ancak 1587'deki görüşmeler çıkmaza girmişti. Bu sırada yeniden şekillenen uluslararası konjonktür, Osmanlıların Habsburgları bir kez daha köşeye sıkıştırmasına yardım edebilirdi. Fransa'da Madrid'in desteklediği Katolikler ile Protestanlar arasında 1560'lardan beri bitmek bilmeyen iç savaş, 1589 yılında III. Henri'nin ölmesi ve Protestanların başı Henri de Navarre'ın IV. Henri olarak başa geçmesiyle daha da kızışmıştı. Her ne kadar Fransa kralı olsa da, kendisine direnen başkente giremeyen Henri, Madrid'i oyalayacak her projeye hazırdı. Aynı zamanda, 1580 yılında Aviz Hanedanı'nın son üyesinin ölmesiyle boş kalan Portekiz tacını II. Felipe'ye kaptıran gayrimeşru prens Dom António da dedesinin topraklarını tekrar ele geçirmek istemekteydi. Son olarak, İrlanda'ya çıkartma yapmak isteyen, ancak 1588 yılında başarısızlığa uğrayan İspanyol donanmasının aynı şeyi tekrar denemeyeceğinden emin olamayan İngiltere kraliçesi Elizabeth de, 1583 yılından beri İstanbul'da daimi bir elçi bulundurmaktaydı.

İşte, Elizabeth, IV. Henri ve Dom António ile İstanbul arasındaki olası bir ittifak, Madrid'i çok zor durumda bırakabilirdi. Bu ittifakın bir numaralı şartı Osmanlı donanmasının Batı Akdeniz'de boy göstermesiydi. Ancak, ne yazık ki İstanbul denizci, kürekçi ve para bulmakta zorlanacaktı. Akçenin neredeyse yüzde yüz değer kaybetmesine yol açan 1584 taşışının etkileri bir yana, uzun süredir denizde geniş çaplı bir operasyona girilmemesi, donanmanın atıl kalmasına ve korsanların yavaş yavaş kendi yoluna gitmesine neden olmuştu. Veziriazam Koca Sinan Paşa'nın III. Murad'a yazdığı telhisler durumu bütün çıplaklığıyla ortaya koymaktaydı: "Evvelden korsan beğler ve reisler var idi, hidmet dahi bir hoşça görilürdi, ol beğler ve reisler sürilüb gitmekle deryâ hıfzına meşakkat çekilür." Ayrıca, tecrübeli korsanlar Arnavud Memi ve Murad Reis, kendilerine önerilen sancakbeyliklerini reddetmişler ve

“biz gece gündüz düşmen ile cenk eylemeğe öğrenmişüzdür, ol asıl yere varmazuz” diyerek hükümetin pasif politikasını eleştirmekten imtina etmemişlerdir. Durumun vehametinin farkında olan tecrübeli veziriazam, 1570’lerde 350 olan reis sayısının 70’e kadar indiğinden, bunların çoğunun da yaşlı ve işe yaramaz olduğundan (“kimi pîr ve kimi amel-mânde olmuşlardır”) yakınmaktadır.³⁸ Tunus’tan Yemen’e, İran’dan Macaristan’a üç kıtada Osmanlı ordularını yönetmiş olan devrin belki de en tecrübeli komutanlarından biri olan Koca Sinan,³⁹ çözüm olarak ortaya ilginç bir fikir atmıştır. Daha önce İnebahtı sonrası da gündeme gelen bu plana göre, vezir, beylerbeyi, sancakbeyi ve eyalet defterdarları gelirlerine göre kendi ceplerinden kadirge donatacaklar, karşılığında da kendilerine 1582’den bu yana toplanamayan (ve toplanması da pek mümkün olmayan) vergiler bağışlanacaktı.⁴⁰ Bu vergiden muaf askerî kesimin örtülü bir şekilde vergilendirilmesi demekti. Birçok kişinin canını sıkıyan bu planın işe yaramadığını tahmin etmek çok da zor olmasa gerek. Zaten Sinan Paşa da 1582 yazında azledilecekti.

Sonuçta, Osmanlı donanması batıya gidemeyecek ve Habsburg karşıtı ittifak atıl kalacaktır. 1593’te Osmanlıların Avusturya ile on üç yıl sürecek zorlu bir savaşa tutuşması, Akdeniz’in bir kez daha ikinci plana atılmasına yol açacaktı. Her ne kadar, Cigalazade Yusuf Sinan Paşa komutasındaki donanma Güney İtalya ve Sicilya kıyılarını yağmalayacaksa da, Napoli’de Habsburg karşıtı bir isyan çıkarmayı başaramayacaktı. Korsanlıkta mahareti nedeniyle kapudan yapılan Sinan, 1606 yılında İranlılar’a karşı savaşırken öldüğünde, Osmanlıların Akdeniz siyaseti de çoktan rafa kalkmıştı.

38 TSMK, Revan 1943, vr. 3b; Halil Sahillioğlu (haz.), *Koca Sinan Paşanın Teltisleri* (İstanbul: IRCICA, 2004), s. 3.

39 Bu fikri ilk zikreden Feridun Emecen’dir.

40 Pal Fodor, “Between Two Continental Wars: The Ottoman Naval Preparations in 1590-1592,” *In Quest of the Golden Apple: Imperial Ideology, Politics, and Military Administration in the Ottoman Empire*, haz. Pál Fodor (İstanbul, Isis, 2000), s. 171-190.

II

OSMANLI CASUSLARI VE İSTİHBARAT OPERASYONLARI

OSMANLI İSTİHBARATINI incelemeye casuslardan ve bunların Akdeniz serhaddinin öteki yakasında, düşman topraklarında gerçekleştirdiği tehlikeli operasyonlardan başlayalım. Bu casuslar nasıl bir geçmişe sahiptir? İşlerini iyi yapabilmeleri için ne gibi özelliklere sahip olmaları beklenmektedir? Haber alma, suikast, rüşvet ve ajitasyon gibi operasyonlarda ne gibi yöntemler kullanmışlar ve ne ölçüde başarılı olmuşlardır? Bu bölümün cevaplamaya çalışacağı sorular bunlardır.

Öncelikle Akdeniz’de ve Avrupa’da faaliyet gösteren Osmanlı casuslarının büyük bir çoğunluğunun bölgeyle haşır neşir insanlar olduklarını belirtelim. Bunların Hristiyan ya da mühtedi olmasından daha doğal bir şey olamaz; zira hem lojistik faktörler hem de siyasi tasarruflar nedeniyle insanların hareket kabiliyetlerinin oldukça kısıtlı olduğu bu yüzyıllarda, bölgeyi ve coğrafyayı bilen insanların daha rahat seyahat edip insanlarla temas kurabileceği, kısacası daha kolay bilgi toplayabileceği aşîkârdır.

Osmanlıların mühtedi kökenli casuslar kullanması, Memâlik-i Mahrûsadan gelen Hristiyanlara şüphe ile bakılmasına yol açmıştır. Örneğin 1559 yılında II. Felipe’ye verilen bir raporda, Osmanlı casusu olup olmadıklarının anlaşılabilmesi için Napoli limanlarına gelen Rum denizcilerin sünnetli olup olmadıklarının kontrol edilmesi tavsiye edilecektir.¹ Müslümanlığa geçmiş

1 AGS, E 1049, fol. 145.

mühtedi casusların terk ettikleri Hak Din'e geri dönmeye niyetli olduklarını söyleyip yetkilileri kandırdıkları ve böylece rahatlıkla düşman topraklarında faaliyet gösterdikleri de olurdu. İstanbul Avrupa'nın birçok yerine böyle casuslar göndermiştir.²

Osmanlı hizmetindeki mühtedilerin Batı Akdeniz'deki akra-balık ağlarını bilgi toplamak için etkin bir şekilde kullandıklarını görmektediriz. Alvise Gritti'nin, kardeşlerini nasıl casus olarak Avrupa'nın dört yanına gönderdiğini Dördüncü Bölüm'de daha detaylı bir şekilde anlatacağız. Buna benzer örnekleri kapudan-ı deryalarda da görmektediriz. Kalabriyalı bir mühtedi olan Uluc Ali'nin kişisel ilişkileri hem Habsburg hem de Osmanlı istihbaratı açısından önemlidir. Tecrübeli denizci 1570 yılında Hristiyan donanmasının nerede olduğunu öğrenmek için Adriyatik'te beraber keşif yaptığı Avlonya Azapları Ağası Kara Hoca'yı Sicilya'ya gönderecektir. Namılı korsan önce gece vakti gizlice Messinada demir atmış donanmanın dibine kadar girip kadirgaları sayacak, sonra da adamlarıyla Kalabriya'da karaya çıkıp Uluc Ali'nin bir akrabasından Hristiyan donanmasının yakında denize açılacağı bilgisini alacaktır.³ Uluc Ali'nin tanıdıkları Habsburg istihbaratının radarına da girmiştir. Eski tebaalarını kendi taraflarına çekmek için yaptıkları sayısız girişimlerden birinde, Habsburg yöneticilerinin aklına pazarlık etmek için Uluc Ali'nin akrabalarından birini yollamak gelmiştir. Ancak bu mümkün olmayacaktır; zira bu akrabalar ya kapudanı tanıyamayacak kadar genç ya da yolculuk edemeyecek kadar yaşlıdır. Onun yerine, Uluc Ali'nin hem çocukluk arkadaşı hem de eski bir kölesi olan Giovanni Battista Ganzuga'nın gönderilmesine karar verilmiştir. Fidyeye toplayarak

2 ASV, *SDelC*, reg. 7, c. 161r (26 Mayıs 1589); Tobias Graf, "I am Still Yours' Christian-European 'Renegades' in the Ottoman Elite during the Late Sixteenth and Seventeenth Centuries" (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Universität Heidelberg, 2013), s. 212.

3 Gustavo Valente, *Vita di Occhiali* (Milano: Casa Editrice Ceschina, 1960), 121-5; Emrah Safa Gürkan, "The Centre and the Frontier: Ottoman Cooperation with the North African Corsairs in the Sixteenth Century," *Turkish Historical Review* 1/2 (2010), s. 136.

esir kurtarmakta uzmanlaşmış Merseder keşişlerinin⁴ kılığına girecek olan Ganzuga, eski efendisine tekrar Hristiyan olup Ceza-yir'i Habsburglara teslim etmesi karşılığında, marki ya da kont unvanlarından istediği birini ve 12.000 duka gelir getiren bir mülk teklif edecektir.⁵ Daha önce başka bir makalede de belirttiğim gibi,⁶ Uluc Ali bu ve benzeri birçok rüşvet ve ihanet teklifini reddederek Osmanlılara sonuna kadar sadık kalmıştır.

Gene korsanlıktan gelen bir başka kapudan-ı derya, Uluc Hasan Paşa, kuzeni Livio Celeste'yi casus olarak kullanmaktan çekinmemiştir. Livio biraz beceriksiz çıkmış ve Marsilya, Malta ve Napoli'de tam üç kere yakalanmıştır. Allah'tan her seferinde paçayı kurtaracaktır; ancak bunun için bazen Uluc Hasan Paşa'nın sesini yükseltmesi ve tehditler savurması gerekmiştir. Örneğin 1590 yılında üçüncü kez yakalandığında, eğer Livio'ya bir şey olursa eline geçirdiği bütün İspanyol ve Napolileri diri diri kızartacağını söylemiştir. Napoli Kral Naibi Juan de Zuniga bu tehdidi ciddiye almışa benzemektedir; Livio Cezayir'e dönecek ve ölünce kurtarıcısı Hasan'ın türbesine gömülecektir.⁷

Son bir örnek de, Cenova asıllı bir mühtedi olan Cigalazade Yusuf Sinan Paşadır. 1561'de daha henüz 17 yaşındayken, babası meşhur korsan Visconte Cicala ile korsanlara esir düşen, daha sonra da Trablusgarp Beylerbeyi Turgud Reis tarafından İstanbul'a gönderilip Kanuni'ye hediye edilen Scipione, Enderun'da eğitim alacak ve sultanların gözdesi olacaktı. Hızla yükselip geldiği önemli görevlerden biri de kapudan-ı deryalıktı. "Derya fenninde mahâreti

4 Resmi adı *Ordo Beatae Mariae de Mercede Redemptionis Captivorum* olan tarikatın üyeleri için Fransızca Mercedaire kelimesinden türettiğimiz Merseder ifadesini kullandık.

5 AGS, E 487, 15 Aralık 1568 ve 18 Mart 1569 tarihli belgeler. Emrah Safa Gürkan, "My Money or Your Life: The Habsburg Hunt for Uluc Ali," *Studia Historica. Historia Moderna* 36: *Duelo entre colosos: el Imperio Otomano y los Habsburgos en el siglo XVI* (2014), s. 139-140.

6 Gürkan, "My Money or Your Life".

7 Antonio Fabris, "Hasan 'il Veneziano' tra Algeria e Costantinopoli," *Quaderni di Studi Arabi* 5 (1997), s. 59-61.

ve korsanzâdeliği vasıtasıyla,”⁸ yani baba mesleği korsanlıktan edindiği tecrübenin hatırına Osmanlı donanması kendisine teslim edildiğinde, küçük kardeşi Carlo Cicala’yı yanına çağırmayı ihmal etmeyecekti. Cenovalı ailenin 16. yüzyılın başından beri yerleştiği Sicilya’da Habsburgların hizmetinde olan Carlo, ağabeyinin yanına gitmek için yetkililerden izin almak zorundaydı. Bu izni alabilmek için casusluk yapmayı ve ağabeyini Hristiyanlığa dönmek ve Osmanlı donanması ile birlikte taraf değiştirmek konusunda ikna etmeyi teklif edecekti. Beklediği izni aldıktan sonra 1593 yılında İstanbul’a gelip ailesine kavuşmuştur; bu tarihten sonra Sicilya ve İstanbul arasında defalarca seyahat edecektir.⁹ Cicala ailesinin karmaşık ve ilginç hikâyesini bir kenara bırakıp Osmanlı topraklarına casusluk yapmak için giden ve düzenli raporlar yollayan Carlo’nun zamanla bir Osmanlı casusuna dönüştüğünü belirtmekle yetinelim. Venedik istihbaratının raporuna göre, Carlo yanında Ambrosio Benedetti adlı bir askeri mühendis (*professor di cose militari*) olduğu halde Korfu’ya gelmişti. Benedetti, Adriyatik Denizi’nin kilidi konumundaki bu stratejik adadaki Venedik hisarının hemen bir planını çıkaracak ve İstanbul’a yollayacaktı.¹⁰ Bir yıl sonra Sicilya Kral Naibi ve Maqueda Dükü Bernardino de Cárdenas, İstanbul ve Sicilya arasında sürekli mekik dokuyan Carlo’yu Sicilya’da istemeyecekti; Cárdenas’a göre, bu işe yaramaz (*vanissimo*), adadan ne kadar uzakta olursa Osmanlılar olan bitenden o kadar az haberdar olurlardı.¹¹

Mühtedi ve Hristiyanlara casusluk yaptırmakta tereddüt etmeyen Osmanlı istihbaratı, bazen işi din adamlarını kullanmaya kadar götürecektir. Örneğin belgelerin Heraclea Piskoposu olarak işaret ettiği, ancak muhtemelen Selanik Metropolit Macharius

8 Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, I, s. 246.

9 AGS, E K 1675, fol. 44 (30 Nisan 1591); Gino Benzoni, “Cicala, Scipione (Çigala-Zade Yûsuf Sinân),” *Dizionario Biografico degli Italiani* 25 (1981).

10 ASV, JS, b. 460, 25 Temmuz 1600 tarihli belge.

11 AGS, E 1159, fol. 243 (23 Temmuz 1601).

Chiensis olan Ortodoks bir din adamı, Protestanlık sonrası Katolik inancının yeniden formüle edildiği Trent Konsülü'ne katılmaya gelmiş, ancak kendisinden açıkça Katoliklik inancını kabul etmesi ve Papa'ya itaat etmesi istenince bu talebinden vazgeçmek zorunda kalmıştır. Bu esnada Habsburglarla da temas kuran metropolit, bir dizi gerçekleştirilmesi güç örtülü operasyon önerisinde bulunmuştur. Macharius'a göre, Habsburglar kardeşi Mustafa'ya karşı taht kavgasını kaybedeceği düşünülen Şehzade Selim ile temasa geçmelidir. Mustafa'nın sultan olmasından korkan Kapudan-ı Derya Sinan Paşa gibi diğerleri de bu ittifaka katılmakta tereddüt etmeyecektir. Bu şekilde Osmanlılar arasına nifak sokmayı başaran Habsburglar Balkanlar'ı fethedebileceklerdir. Macharius ayrıca, Rüstem ve Sinan ile temas kurabileceğini ve hatta İmparator Şarlken ve Safevi Şahı Tahmasb arasında bir ittifak için müzakere yapabileceğini iddia etmektedir.¹² Bütün bu uçuk planların arkasında yatan gerçek, yani metropolitin Osmanlılar adına casusluk yaptığı, ancak çok sonra anlaşılabacaktır. Şüphesiz önerdiği planlar gibi, Trent Konsülü'ne katılma isteği de aslında rahatça seyahat edebilmek için akıllıca düşünülmüş bir bahanedir.¹³

Gene yıllar sonra, 1574'de Ragusalı bir piskopos Habsburg yetkilileri tarafından casusluk yaptığı gerekçesiyle tutuklanacak ve Roma'ya gönderilecektir; suçlamalara göre Pulya kıyılarını ve etraftaki şehirleri tarassut eden piskopos öğrendiklerini İstanbul'a bildirmektedir.¹⁴

Bazen rahatça dolaşabilmek için casusların din adamı kılığına girdikleri de olmaktadır. Mesela, Napoli açıklarındaki Procida adasında demirleyen Osmanlı donanmasına beş oturaklı ufak bir

12 Maria Jose Bertomeu Masiá (haz.), *Cartas de un espía de Carlos V: La correspondencia de Jeronimo Bucchia con Antonio Perrenot de Granvela* (Valensiya : Universitat de Valencia, 2006), s. 39-41, 118-24.

13 BNE, *Correspondencia del Cardenal Granvela*, ms. 7905/189 8r; Masiá, *Jerónimo Bucchia*, s. 168.

14 ASV, AMP, fil. 3082, fol. 76 (5 Haziran 1574), 96 (17 Temmuz 1574).

fırkate ile yanaşan ve Kapudan-ı Derya Sinan Paşa ile buluşan iki Fransız casus, keşiş kılığındadır. Gemiden ayrılırken tekrar denizci giysileri giymişlerdir.¹⁵

Yabancı ülkelerde rahatça dolaşabilmek için en uygun meslek hiç şüphesiz ki tüccarlıktır. 3. Bölüm'de de değineceğimiz gibi Hristiyan topraklarından dönen Osmanlı tüccarları bildiklerini yetkililerle paylaşmaktan çekinmemişlerdir; durum, Habsburg tebaası tüccarlar için de farklı değildir. Bu tüccarlar, pazarda, limanda ve her tipten insanın bulunduğu han ve tavernalarda dedikodulara kulak kabartabilir, bizzat askeri hazırlıkları gözlemleyebilir ve belki de yabancıları oldukları bir şehirde kurabildikleri ilişkilere dayanarak bazı bilgiler elde edebilirlerdi. Ancak, gene de bu gizli bilgilere erişme imkân ve kabiliyetleri yaptıkları ticaretin niteliğine göre değişmektedir. Bu tüccarların arasında özellikle esir ticaretiyle uğraşanlar istihbarata en yatkın olanlarıdır. Şimdi biraz bunlar üzerinde duralım.

Esaret, Akdeniz bahriyesinin ve ekonomisinin vazgeçilmez bir ögesidir. Her ne kadar Amerika'daki gibi yaygın bir plantasyon köleliği söz konusu olmasa da, İç Deniz'de köleler hem kadirgârlarda kürekçi olarak hem de ev, dükkan ve atölyelerde çeşitli işlerde kullanılmaktaydı. Karşı dinden bir gemi tarafından ele geçirilen esirler, pazarlarda köle olarak satılır ve ancak fidye ya da takas yöntemiyle serbest kalabilirdi.¹⁶ İşte bu fidye ve takas

15 AGS, E 1044, fol. 86 (16 Temmuz 1552).

16 Akdeniz'de köle ticareti ve fidye ile ilgili geniş bir literatür bulunmaktadır. Başlangıç için bkz. Ellen G. Friedman, *Spanish Captives in North Africa in the Early Modern Age* (Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1983); Daniel J. Vitkus (haz.), *Piracy, Slavery and Redemption: Barbary Captivity Narratives from Early Modern England* (New York: Columbia University Press, 2001); Davis, *Christian Slaves*; Maria Antonia Garces, *Cervantes in Algiers: A Captives Tale* (Nashville: Vanderbilt University Press, 2002); Wolfgang Kaiser (haz.), *Le Commerce des Captifs: Les intermédiaires dans l'échange et le rachat des prisonniers en Méditerranée, XV-XVIII siècle* (Rome: Ecole française de Rome, 2008); Giovanna Fiume, *Schiavitù mediterranea: corsari, rinnegati e santi di età moderna* (Milano: Bruno Mondadori, 2009); Gillian Weiss, *Captives*

görüşmelerinde uzmanlaşmış tüccarlar, işlerinin doğası gereği Akdeniz serhaddinin iki yakasında her seviyede yetkililerle görüşür ve pazarlık ederlerdi. Zengin ve güçlü insanlara kolay erişim olanağı, bu tüccarları ideal birer casus haline getirmekteydi.¹⁷

Bazen esir tüccarının mı casus, yoksa casusun mu esir tüccarı olduğu belli olmazdı. Çoğu zaman iki uğraşın örtüştüğünü belirtmek lazım. Ali Moro buna güzel bir örnektir. Çok iyi *lingua franca* (Akdeniz'in hemen her yerinde anlaşılan melez bir dil) konuşan Ali aslında İstanbul'da Hristiyan devletler adına esir kurtarmaktadır (*scuotter et barattar schiavi*) ve bu ona her yere girme imkânı vermektedir (*con il quale mezzo si fa intratura in ogni loco*). Elinde, Napoli kral naibinden, Toscana grandükünden ve korsanlık yapan bir dini tarikat olan Saint-Jean Tarikatı'nın (Malta şövalyeleri) üstad-ı âzamından salukondudu vardır. Ama Balyos Lorenzo Bernardo'ya göre, Ali aynı zamanda bir Osmanlı

and Corsairs: France and Slavery in the Early Modern Mediterranean (Stanford: Stanford University Press, 2011); Daniel Hershenzon, "The Political Economy of Ransom in the Early Modern Mediterranean," *Past and Present* 231 (Mayıs 2016), s. 61-95. Avrupa'daki Müslüman köleler için bkz. Salvatore Bono, *Schiavi musulmani nell'Italia moderna: galeotti vu' cumprà, domestici* (Napoli: Edizioni Scientifiche Italiane, 1999); Türkçe çev., *Yeniçağ İtalyasında Müslüman Köleler* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003). Yeniçağ Osmanlı İmparatorluğu'nda kölelik için bkz. Yvonne J. Seng, "Fugitives and Factotums: Slaves in Early Sixteenth-Century Istanbul," *Journal of the Economic and Social of the Orient* 39/2 (1996), s. 136-169; Geza Dávid ve Pal Fodor (haz.), *Ransom Slavery along the Ottoman Borders (Early Fifteenth–Early Eighteenth Centuries)* (Leiden ve Boston: Brill, 2007); Joshua Michael White, "Catch and Release: Piracy, Slavery, and Law in the Early Modern Ottoman Mediterranean" (Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Michigan, 2012); Nur Sobers-Khan, "Slaves without Shackles: Forced Labour and Manumission in the Galata Court Registers, 1560-1572" (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Pembroke College, 2012); Will Smiley, "'When Peace Comes, You Will Again be Free': Islamic and Treaty Law, Black Sea Conflict, and the Emergence of 'Prisoners of War' in the Ottoman Empire, 1739-1830" (Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Cambridge, 2012). 19. Yüzyıl Osmanlı köleliği için bkz. Ehud Toledano'nun eserleri.

17 Gürkan, "Espionage in the 16th century Mediterranean," s. 102-103.

casusudur; zira kendisi bir Türk'tür. Burada Müslüman olduğu kastedilmiş olsa gerek; çünkü Moro soyadı müdeccel bir kökene işaret ediyor. Hristiyan kıyafeti giyen (*veste alla franca*) Ali, elindeki salukondudlar sayesinde İtalya'da istediği gibi dolaşabilmektedir. Bernardo'ya, önce Napoli, daha sonra da sırasıyla Malta, Floransa ve Venedik'e gideceğini ve buralarda köle kurtaracağını söylemiştir. Kurnaz balyos, Moro'nun köle kurtarmak bahanesiyle Osmanlı istihbaratı için en stratejik noktaları gezme niyetinde olduğunu anlamıştır; zaten Kapudan-ı Derya Uluc Ali ile uzun uzun sohbet etmesinden de şüphelenmiştir. Ali Moro bir yandan da meşru mesleğini icra etmektedir; bu yüzden ona tam anlamıyla casus ya da esir tüccarı demek pek mümkün değildir. Örneğin, Uluc Ali'nin davetiyle katıldığı Tersane'deki divan toplantısında, Malta'daki bazı reislerin takas edilerek esaretten kurtarılmasıyla ilgili detaylar görüşülmüştür. Önümüzdeki Mart'ta döneceğini söylese de, Bernardo, Ali Moro'dan şüphelenmiş ve Venedik'e eşkâlini vermeyi ihmal etmemiştir. Esmer ve orta boylu casusumuzun az sakalı vardır ve canlı ve uyanık (*accorto*) bir tiptir.¹⁸

Osmanlı casuslarının faaliyet alanı da etkileyicidir; Roma, Napoli, Messina, Viyana gibi yakın şehirlerin de ötesinde Fransa, İspanya ve Alçak Ülkelerde de bilgi peşinde koşmaktadırlar. Bu casusların bazılarının ehliyeti ve mahareti okuyucuyu etkilemektedir; bunlar kolaylıkla kültürel, dini ve coğrafi sınırları aşacaklar ve dönemin en gizli bilgilerine ulaşacaklardır. Bazen tek bir belge geniş bir eleman ağını rahatlıkla ortaya koymaktadır: İstanbul'daki Habsburg ajanlarından ikisinin tanıklığına göre, birçok Habsburg şehrinde İstanbul'un casusu bulunmaktadır. Napoli'deki sayısız Osmanlı ajanı arasında Uluc Ali'ye çalışan Valensiyalı bir müdeccel vardır ki hem saraya hem de kaleye rahatça girebilmektedir. Bir başka ajan ise Kral Naibi Kardinal Antoine Perrenot de Granvelle'in İspanya'dan aldığı bütün haberleri İstanbul'a iletmektedir. Halkü'l-Vad kuşatması sırasında Juan Çanoguera Osmanlılarla gizli temaslarda bulunmuştur ve bu

18 ASV, SDC, fil. 22, cc. 279v-280r (8 Aralık 1585).

cezasız kalmamalıdır. Kuşatma sonunda Osmanlılara tutsak düşen Napolili asilzade Cesar Carafa, II. Selim'in gözdesi Yasef Nası'nın (bkz. Dördüncü Bölüm) ajanlarından biridir. Habsburglara karşı ayaklanan Salerno Prensi'ne katıldığı için Napoli'den sürülen Carafa, İstanbul'a getirilince hiçbir kötü muameleye maruz kalmadığı gibi bir de üstüne serbest kalmış ve Ragusa'ya gitmiştir. Bütün bunlar da onun casus olduğunu apaçık göstermektedir. Cezayir ile Madrid arasında, Uluc Ali'nin Hristiyanlığa geri dönmesi yönündeki gizli görüşmeleri yürüten Andrea Gasparo Corso aynı zamanda İstanbul'a bilgi göndermektedir. Napolili Pinatello ailesinden Murad Ağa isimli bir mühtedi de gene Osmanlılar hesabına çalışmaktadır. Bu iddiaların en vahimi ise, Habsburgların 1560'lardan beri para akıttıkları İstanbul'daki istihbarat ağının istasyon şefi konumundaki Aurelio Santa Croce ve kardeşi Giovanni Antonio'nun aslında iki tarafı oynadıkları ve Osmanlılara bilgi verdikleridir.¹⁹ Bu sayısız ismin tek bir belgeden alındığını bir kez daha hatırlatalım.

Abartmaları ve yalan raporlarıyla meşhur olsa da, Ragusalı hokkabaz Luis de Portillo'nun, Hristiyan donanmasının hazırlıklarını ve hedefini öğrenmek için Osmanlı gemilerinin Sicilya ve Napoli'ye 30 casus bıraktığı yönündeki iddiasını da not düşmeden geçmeyelim.²⁰ Bu rakam dönemin şartları düşünüldüğünde abartılı görülebilir; ancak ihtimal dışı değildir. Nitekim Aurelio Santa Croce 1569'da İstanbul'da 112 Habsburg ajanının olduğunu iddia edecektir.²¹ Gene Osmanlılar, tek bir görev için Napoli'ye dört casus (kıızıl tenli bir Floransalı, siyah saçlı yaşlı bir Napolili ve biri kırmızı sakallı iki Cenovalı) göndermekten çekinmeyecektir.²²

Şimdi de Osmanlı istihbarat elemanlarının nasıl bilgi topladığını göstermek için Avrupa arşivlerinde rastladığımız casus hikâyelerinden bazılarını daha detaylı bir şekilde inceleyelim.

19 AGS, E 1072, fol. 232; E 1144, fol. 212 ve 335 (30 Aralık 1575).

20 AGS, E 1332, fol. 198 (16 Temmuz 1573).

21 AGS, E 487, 16 Nisan 1569 tarihli belge.

22 AGS, E 1330, fol. 135 (5 Ocak 1572); Hernán, "The Price of Spying," 235.

Birçok hikâyenin arasından bunları seçmemizin tek nedeni detaylı ve ilginç olmaları değildir. Yeniçağ Akdeniz’indeki istihbarat dünyasının çeşitli yüzlerini ve arşiv belgelerinin farklı format ve anlatım tarzlarını göstermeleri açısından önemlidirler. Bazı hikâyeler bilgi toplamaya yoğunlaşırken, bazıları suikast, ajitasyon ve rüşvet gibi örtülü operasyonlara örnek oluşturmaktadır. Gene bazı hikâyeler bir casusun faaliyetlerine genel bir bakış sunarken, bazıları soruşturmanın seyrine paralel bir şekilde anlatılmış ve bu şekilde okuyucuya tarihçinin elindeki hamurun tadına biraz da olsa bakma imkânı sağlanmıştır.

Marxeben Lener²³

Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa’nın Erdelli ajanı Marxeben Lener’in hikâyesi de kısa olmasına rağmen anlatılmaya değer gözükmektedir. Erdel’in Kronstadt²⁴ ya da bugünkü adıyla Braşov²⁵ şehrinde doğan Lener, bir noktada Müslüman olup Mahmud ya da Ahmed²⁶ adını almış ve İstanbul’da bir de evlilik yapmıştır.

Geçmişi hakkında başka bir şey bilmediğimiz bu mühtedi ajan, önce II. Maximilian ile görüşmeyi ve ondan yüklü bir miktarda para sızdırmayı başaracaktır. Kendisini aldatmak için hangi örtülü projelerle İmparator’un ağzına bal çaldığını bilemiyoruz; ancak aşağıda okuyacağınız diğer hikâyeler size bazı fikirler verecektir.

İstanbul’a döndükten kısa bir süre sonra, Lener bu sefer Napoli’ye gitmek için yola çıkacaktır. Amacı İslam’ı terk etmek bahanesiyle kral naibinin maiyetine girmek (*asentar en casa del Virey*) ve orada olan biteni Osmanlılara rapor etmektir. Buradan da önce Roma ve Venedik’e, oradan da İspanya’ya geçmeyi planlamaktadır.

23 AGS, E 1072, fol. 232.

24 Belgede *Corsoat* şeklinde geçmektedir; Osmanlılar Macarca olan Brasso’yu kullanırlardı.

25 Belgede *Bresoya* şeklinde geçmektedir.

26 Belgede Amut şeklinde geçmektedir.

İstanbul'dan gelen rapora göre aşağı yukarı kırk yaşlarında ve siyah sakallı olan Lener, şarap ve kumara düşkündür. Konuşkan (*parlero*) biri olabilir; ama en azından kabiliyetli bir gevezedir. Almancanın yanısıra, Macarca, Ulahça (*Valaco*), Venedikçe ve yeteri derecede Türkçe bilmektedir. Bu az bilgi bile Lener'in dönemin casus profiline uyduğunu anlamamıza yetmektedir. Taverna ve han-larda değişik milletlerden insanlarla laflayan ve sıkça seyahat eden casusumuzun Maximilian'ı kolaylıkla kandırdığı dikkate alınırsa, oldukça da ikna edici bir dolandırıcı olduğu sonucuna da varılabilir.

Bu tecrübeli ve donanımlı ajan 1575 yılında Napoli'de *alcalde* Ximenez Ortiz tarafından casus olduğu şüphesiyle gözaltına alınacaktır. Özellikle çok dil bilmesinden şüphelenen Ortiz, Lener'i bizzat sorgulayacak ve yalanlarını yakalayınca da tutuklayacaktır. Arşiv belgelerinde izini kaybettiren Lener'e bundan sonra ne olduğunu ne yazık ki bilmiyoruz.

Languedoc'lu Bir Hokkabaz: Baron de la Fage²⁷

Languedoc'un önemli ailelerinin birinden gelen ve kendisini Baron de la Fage diye tanıtan bir dolandırıcının Osmanlı adına istihbarat yapmak için gittiği İtalya'daki maceraları dikkate değerdir. Aynı zamanda İngiltere Kraliçesi Elizabeth'e de casusluk yapan bu dalavereci mühtedi, tekrar Hıristiyanlığa dönmek bahanesiyle İtalya'ya gitmiş ve burada Osmanlılar adına bilgi toplamaktan çok daha fazlasını yapmıştır. Floransa'da Toskana grandükünün yanı sıra Fransa elçisi ile yakın ilişkiler kurmuş ve bunlardan iltifat (*favore*) görmüştür. Ne yazık ki, bu ilgiyi neye borçlu olduğu konusunda tahmin yapmaktan öteye gidemiyoruz.

Floransa'dan sonra Romaya geçen Baron, Hıristiyanlığın başkentinde Papa IX. Innocentius ve kardinaler ile görüşmeyi başarmıştır. Bunlara üst düzey birçok Osmanlı mühtedisinin tekrar Hak Din'e dönmeye can ettiğini söyleyecektir. Mesela Eğriboz sancakbeyi

27 AGS, EK 1675, fol. 142, 167b (15 Ağustos 1592), 172 (5 Eylül 1592), 183 (24 Ekim 1592); K 1677, fol. 5 (2 Şubat 1602).

taraf değiştirmeye ve sancağının kalesini Habsburglara teslim etmeye ikna edilebilir. Aynı şekilde, Hıristiyan doğumlu birçok mühtedi reisin komuta ettiği sayısız Osmanlı kadırgası da ele geçirilebilir. Tabi kesenin ağzını açmak koşuluyla... Baron, Papa ve kardinallerini, örneklerine arşiv belgelerinde kolayca rastlayabileceğimiz bu uçuk kaçık projelere inandırmış görünmektedir. Başarısından küstahça bir mutluluk duymaktadır; İstanbul'a döndüğünde Papa'nın emriyle Kardinal Lucio Sanseverino'nun bizzat imzalayarak kendisine verdiği berat (*patente*) ve salukunduğu göstererek Katolik dünyasının en üst mercileriyle açıktan açığa dalga geçmekten geri durmayacaktır. Bu noktada, bu tip örtülü operasyonlarla Papa'nın huzuruna çıkan tek Osmanlı casusunun De la Fage olmayabileceğini belirtelim. Raporlarına tam anlamıyla güvenemesek de, Luis de Portillo da 1573 yılında dönemin Papası XIII. Gregorius ve iki kardinale buluşan bir Rum Osmanlı ajanından bahsetmektedir. Bu mühtedi ajan Portillo'ya Napoli'ye geçip 16 kere Don Juan'la görüştüğü gibi abartılı iddialarda da bulunmuştur.²⁸

Roma'da işini bitiren Baron de la Fage'ın bir sonraki durağı Venedik olacaktır. Burada da rahat durmayacak, Habsburg elçisinden para isteyecektir. Ancak genelde casuslara sempatiyle bakan Francisco de Vera, De la Fage'ın ne menem bir insan olduğunu hemen anlamış ve onu başından savmıştır. Oyunlarına devam eden Languedoclu ajan, biri İspanyol, biri yüksek aristokrasiden bir Fransız, ikisi de İtalyan olmak üzere, dört Hıristiyan gencine Osmanlı topraklarını gezdirmeyi vâdetmiş ve onları kendisiyle Doğu Akdeniz'e dönmeye ikna etmiştir. Bu noktada tehlikeyi sezen kurt diplomat De Vera araya girecek ve bu dolandırıcının amacının ya kendilerini köle olarak satmak ya da Müslüman olmaya zorlamak olduğunu söyleyerek, gençleri bu seyahatten vazgeçirecektir. İspanyol elçinin bu olayı Madrid'e dönüp sarayın ve Habsburg istihbaratının kilit isimlerinden biri olduğu 1602 yılında, yani tam on yıl sonra, hâlâ hatırlıyor olması ilginç kişiliklerin on altıncı yüzyılda da kolay unutulmadığının en güzel kanıtıdır.

28 AGS, E 1332, fol. 180 (6 Mayıs 1573).

De la Fage dönüşünde de bir takım numaralar çevirmekten ve Adriyatik kıyılarındaki Kotor'a gitmek için bindiği geminin kaptanını dolandırmaktan geri kalmaz. Dalmaçyaya at almak için gittiğini söyleyerek, kaptanı kendisine 450 ekü ve belgelerde belirtilmeyen miktarda mal vermeye ikna etmiştir. Saf kaptanın parasını geri alamadığını ve mahvolduğunu söylememize gerek yok. Baron'un ekonomik olarak zarar verdiği bir başka kişi de mal varlığına el koydurttuğu, 1590'lar İstanbul'unun en aktif casuslarından biri olan Venedikli tüccar Marc'Antonio Stanga'dır. Stanga servetine kavuşabilmek için 200 duka rüşveti gözden çıkarmak zorunda kalacaktır.

Seyahatleri boyunca her yeri gözlemleyen Baron de la Fage'in istihbari faaliyetleri de meyve vermiş benzetilmektedir. Döner dönmez birçok casus ve muhbiri ele verir. İstanbul'da büyük bir nüfuza erişmesine ve Osmanlılar için istihbarat ve diplomasi alanında faaliyet göstermesine rağmen, Habsburglarla gizli ilişkiler içine girmekten çekinmeyen Marrano casus hamisi David Passi (bkz. Dördüncü Bölüm) ve sağ kolu Guillermo de Saboya, Habsburgların İstanbul'daki istihbarat ağının önde gelen isimlerinden Mayorkalı Juan Sequi ve mühtedi bir muhbir olan Ramazan Reis, hep De la Fage'in suçlamalarıyla hapse düşecektir. Ramazan ve de Saboya işkence görmelerine rağmen bütün suçlamaları reddetmişlerdir. Saboya kısa bir süre sonra mahpus damlarında ölecek, ancak ironik bir şekilde, De la Fage'in kaderi de pek farklı olmayacaktır. İstanbul'daki istihbarat dünyasının bu renkli karakteri ne yazık ki 1592 sonbaharında vebaya kurban gidecek ve Saboya'dan bir buçuk ay sonra, yaklaşan kışı sıcak geçirmek üzere öteki dünyayı boylayacaktır.

Avlonya'dan Piazza Giudea'ya: Jerónimo Amiqui ve Arkadaşları²⁹

Avrupa'ya yollanan casusların büyük bir kısmının mühtedi olduğunu yukarıda belirtmiştik. Yakalandıklarında bunları bekleyen

29 AGS, E 1072, fol. 232.

bir büyük tehlike de irtidad, yani Hak Din'i terk etmek suçlamasıyla Engizisyon önüne çıkmaktır. Artık klasikleşmiş eserlerinde, Bartolome ve Lucile Bennassar bize bu "Allah'ın Hristiyanları"-nın (*Les chretiens d'Allah*) geçmişlerini saklamak için nasıl bin takla attığını göstermiştir; Engizisyon'un elinden kurtulmak için Müslüman doğduklarını ve hiçbir zaman Hristiyan olmadıklarını iddia edeceklerdir.³⁰ Böylece, kafirleri değil zındık ve mürtedleri, kısacası Müslümanları değil Hristiyanları yargılayabilen Engizisyon'un yetki alanı dışına çıkmaya çabalamaktadırlar. Burada, İspanya Müslümanlarının Engizisyon elinde çektiklerinin okuyucunun kafasını karıştırmaması gerekmektedir. Her ne kadar gizliden gizliye Müslüman kalsalar da, vaftiz olup Hristiyan olmaya zorlandıkları için müdecceller aslında teknik olarak Hristiyandır. Tekrar Müslüman oldukları zaman mürtet olmuş olurlar ve Engizisyon'un önüne çıkmak durumunda kalırlar.

İhtidasını saklayarak Engizisyon'dan paçayı kurtarmaya çalışan Osmanlı casuslarından biri de 1552'de yakalanıp sorguya çekilen Jeronimo Amiqui'dir. Zaragozalı bir İspanyol olan bu casus, sorguda İtalya'ya gitmek için yola çıktığını, ancak Nice yakınlarında Villefranche-sur-Mer'de korsanlara esir düşüp Avlonya'ya getirildiğini söyleyecektir. Orada bir yıldan fazla kaldıktan sonra, ölen patronunun kardeşi kendisini Selanik'e götürmüştür. Orada da 4 yıl geçirmiştir. Hikâye buraya kadar kulağa normal gelmiş olmalıdır; zira özellikle Osmanlı donanmasının 1550, 1552, 1553, 1554 ve 1558 yıllarında Tiren ve Balear denizlerine kadar sokulduğu günlerde, Osmanlı korsanları Batı Akdeniz sularında dehşet saçmaktadır. Avlonya da Adriyatik'te faaliyet gösteren korsanların merkezi olduğuna göre, yakalanan bir esirin buraya götürülmesinde hiçbir gariplik yoktur.

Ancak sorgucuların bir sonraki sorusuna verdiği cevap, Jeronimo'nun işini zorlaştıracaktır. Sünnetli olup olmadığına ve ihtida

30 Bartolome Bennassar ve Lucile Bennassar, *Les chretiens d'Allah: l'histoire extraordinaire des renegats, XVIe et XVIIe siecles* (Paris: Perrin, 1989), Birinci Kısmındaki hikâyeler.

edip etmediğine olumlu yanıt vermesi hakkındaki şüpheleri yoğunlaştırmıştır. Gene benzer durumda kalan bütün mühtediler gibi din değiştirmesini kaçmasını kolaylaştıracığı bahanesiyle açıklamaya çalışmıştır; ancak yetkililerin karnı artık bu laflara toktur.

Jeronimo hikâyesine Selanik'ten kaçıp Adriyatik kıyılarındaki Leş limanına vardığını söyleyerek devam eder. Burada tanıştığı Trifone adındaki bir Hristiyan zahire tüccarı kendisini seyahat ettiği gemiye gizlice sokacak ve Adriyatik'teki Venedik limanlarından Ülgün'e götürecektir. Ancak burada birçok Türk bulunduğundan tanınmamak için Ragusa'ya geçmiş, oradan da rahipler tarafından bir gemiye konarak Napoli Krallığı'ndaki Barleta'ya gitmiştir. Burada esaretten kaçtığını öğrenen bir İspanyol asker kendisine iyi davranmış ve üç gün boyunca misafir etmiştir. Barleta'dan Napoli'ye geçen ve burada bir gün kaldıktan sonra Santa Maria de lo Rito'ya geçmek için kuzeye doğru ilerleyen Jeronimo, Gaeta limanında sünnetli olduğu gerekçesiyle tutuklanacaktır.

İfadesinin gerçeği yansıtmadığı düşüncesiyle sorguya işkence ile devam edilmesine karar verilmiştir. Bu noktada, on altıncı yüzyılda ölçülü bir işkencenin hukuki kabul edildiği ve kalıcı bir hasar bırakmamak ve belli kurallara bağlı kalmak koşuluyla sıkça uygulanan bir “ağır sorgu” tekniği olduğunu belirtmekte yarar var. Gaeta'nın komutanı Altamira Kontu'nun bizzat katıldığı sorguda Jeronimo ters askıda (*cuerda*, günümüzde bilinen adı ile Filistin askısı) aslında müdeccel olduğunu ve kendi isteğiyle Osmanlı İmparatorluğu'na gidip İslam'a geri döndüğünü itiraf etmiştir. Ancak hâlâ, Müslümanlığın kendisini tatmin etmediğini ve bu yüzden Hristiyan topraklarına dönmeyi arzuladığını iddia ederek bir son dakika golü peşinde koşmaktadır.

Ancak sorgucular işinin ehlidir. Jeronimo'yu bir kez daha askıya asıp artık bütün direncini kırmışlardır. “Beni çözün!” diye yalvararak Osmanlı casusu olduğunu itiraf eden müdeccel kahramanımız, Avlonya sancakbeyi Süleyman tarafından Pulya, Napoli ve Gaeta taraflarındaki kalelerde ne kadar asker ve top bulunduğunu öğrenmesi için gönderildiğini kabul edecektir. Casusuna

Avlonya'da bir arpalık sözü de veren sancakbeyi, yol masrafları içinse sadece 10 duka vermiştir. Kendisiyle beraber iki ajan daha göreve çıkmıştır. Jeronimo, bunların yakalanabilmesi için gerekli eşkâli vermekten de çekinmemiştir; her koyunun kendi bacağından asıldığı casuslukta sadakat yoktur. Müslüman adı Muhammed olan Francesco Aragones, Jeronimo'dan biraz daha uzun boylu, zayıf ve az sakallıdır; Miguel Mançebo/Alî'nin de sakalının az olduğunu belirtmekle yetinmiştir.

Uç casus bir pergende³¹ bulup Ragusa'ya gitmişler, buradan da bir tüccar gemisiyle Barleta'ya geçmişlerdir. Burada ayrılacaklar ve Roma'da tekrar bir araya gelmek için sözleşeceklerdir. Jeronimo, Barleta hisarını iki gün boyunca enine boyuna incelemiş ve içinde Yüzbaşı Portillo komutasında 150 asker ve oldukça az top olduğunu fark etmiştir. Buradan da Napoli'ye geçip burada bir gün kalmış, daha sonra da Gaetada yakalanmıştır. Diğer iki arkadaşının nerede olduğunu bilmemektedir; sadece Roma'daki Piazza Giudeada buluşmak üzere randevulaşmışlardır. Oradan Ankona'ya gidecek ve Muhammed adlı bir Türk tüccarın gemisiyle Hersek Novi'ye dönüp Süleyman Paşa'ya raporlarını vereceklerdir.³² Jeronimo'nun büyük buluşmayı kaçıracağını tahmin etmek çok zor olmasa gerek. Umarız takım arkadaşları kendisinden daha iyi bir iş çıkarmışlardır.

Kandiyeli Constantino/Muhammed ve Yeniçeri Ahmed³³

Gene Güney İtalya'da iş üstünde yakalanan bir başka mühtedi Osmanlı ajanı da Constantino'dur. Aslen Rum olan Constantino, Venedik hakimiyetindeki Girit adasının Kandiyе şehrinde doğmuş ve Müslüman olunca Muhammed/Mehmed adını almıştır. Kuzey Afrika'daki korsan limanları, kendisi gibi birçok

31 Her birini tek kişinin çektiği 10-15 oturaklı çekdiri tipi bir gemi.

32 AGS, E 1043, fol. 26.

33 AGS E 1127, fol. 103-104.

mühtediyle doludur. Aslına bakılırsa, literatürde gaza peşinde koşan din savaşçıları olarak lanse edilen Osmanlı korsanlarının büyük bir kısmı Hristiyan doğup, şu veya bu nedenle Müslüman olmuş fırsatçılardan oluşmaktadır.³⁴ Constantino da bunları örnek almış olmalıdır. Son olarak, nevmüslimler arasında Hz. Muhammed'in ve Ehl-i Bey'tin isimlerinin sıklıkla tercih edildiğini hatırlatalım.

Ünlü Osmanlı korsanı ve Trablusgarp Beylerbeyi Turgud Reis 1561-1562 kışında Constantino'yu ve Ahmed (*Ayamet*) adlı bir başka yeniçeriye, bilgi toplamak üzere Sicilya'ya göndermiştir. Ahmed şu bildiğimiz yeniçerilerden, yani Balkanlar'daki Hristiyan tebaadan devşirilip merkezi ordunun elit birliklerini oluşturan tüfekli piyadelerden değildir. Kuzey Afrika'daki yeniçeriler, Batı Anadolu kökenli gönüllü Müslümanlardan oluşmakta ve şehirlerde yerel güçleri oluşturmaktadır. 1519 yılında İstanbul'a tâbi olmayı kabul ettiğinde, Barbaros Hayreddin, Sultan Selim'den Anadolu Müslümanları arasından asker toplamak için izin almış ve bu yolla kendisine sadık bir birlik oluşturma yoluna gitmiştir. Burada Selçuklulardaki gulam, Mısır'daki memluk ve Osmanlılardaki devşirme uygulamasındaki mantığı gözlemek mümkündür: Başka bir coğrafyadan getirildiği için yerel halkla bağları kopuk ve kapu halkını oluşturduğu yönetici elite ya da hanedana sonuna kadar sadık askeri birlikler oluşturmak.

Mühtedi olmamakla beraber, Ahmed göreve gittiği bölgeyi iyi bilmektedir. Daha önce Malta korsanlarına, yani Saint Jean şövalyelerine esir düşmüş ve Sirakuz'u tanıma şansı bulmuştur. Constantino ise yıllanmış bir casustur; yakalandığı zaman verdiği ifadeye göre daha önce bir başka Cenovalı ile birlikte, bu sefer başka bir Sicilya şehrine, Trapani'ye bir operasyon düzenlemişlerdir.

34 Korsanları sadece din uğruna savaşan kahramanlar olarak gören bakış açısının bir eleştirisi için bkz. Emrah Safa Gürkan, "Batı Akdeniz'de Osmanlı korsanlığı ve gaza meselesi," *Kebikeç: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi* 33 (2012), s. 173-204.

Turgud, iki casusuna bir fırkate³⁵ verecektir. Ayrıca, eğer Sirakuz'a girmeyi başarıp, şehrin tahkimatı, topları ve garnizonu hakkında bilgi getirdiği takdirde, Constantino'ya beş Hristiyan köle ve 1000 ekü gibi yüklü bir mükâfat vermeyi önerecektir. Avlonya sancakbeyinin casusuna verdiği 10 duka bununla karşılaştırıldığında komik kalmaktadır. Bir ekünün yüzyılın başında 50, ortalarında ise 55 akçe civarında olduğu hesaba katılırsa, bu rakamın Osmanlı casuslarının yüzyılın başında aldığı ortalama 1000 akçeden [bkz. Dördüncü Bölüm] 50 kat daha yüksek olduğu ortaya çıkar. Habsburg casusları da ortalama 100-200 eküden yukarı maaş almazlar; 1570'lerde İstanbul'daki istasyon şefi Aurelio Santa Croce'nin aldığı maaş bile ancak 300 duka yani 340 eküdür.³⁶ 1000 ekü gibi yüksek bir rakam, ihanetini mazur göstermeye çalışan Constantino'nun abartması olmalıdır.

Turgud'un talimatlarına göre, iki casus Sirakuz'da Turgud'un iki ay önce yolladığı Juan adında bir Rum bulacaktır. Juan, Memi Reis adlı bir korsanın kölesidir; ancak Memi Reis casus olarak kullanması için esirini patronu Turgud'a vermekte tereddüt etmemiştir.

Yakalanan Constantino'nun sorgusundan üç ay önce, iki casus Sicilya'ya doğru yola çıkmıştır. Kötü hava Tunus kıyılarında bulunan Cerbe, Sifaks, Manastır ve Kelibia limanlarında bunları birçok kez durmaya zorlayacaktır. Sicilya Boğazı'nı geçmek için yola çıktıklarında kendilerine Turgud'un dil almak yani esir tutmak için yolladığı bir pergende de eşlik etmektedir. Ancak, Sicilya'dan Pantelleria adasına giden bir tüccar gemisinden altı Hristiyan ele geçirir geçirmez pergende geri dönecek ve iki casusun fırkatesini yalnız bırakacaktır. Sicilya'nın en güneydoğusunda bulunan Passero Burnu'nda Malta korsanları ile karşılaşınca, iki casus yanlarına dört Türk daha alarak karaya çıkmış ve fark edilmemek için gece seyahat ederek 50 kilometre yol yaptıktan sonra Sirakuz'a varmıştır. Grup şehre varınca Constantino'nun

35 *Fregata* ya da *fusta*: Her birini iki kişinin çektiği 10-15 çift küreğe ve tek direk üstünde tek Latin yelkene sahip çektiri tipi bir gemi.

36 AGS, E 1071, fol. 189.

önden gitmesine karar verilir. Bu talihsiz bir seçimdir; Constantino şehir kapısına gelince daha önce Trablus'ta köle olan bir asker tarafından tanınacak ve hemen yakalanacaktır.

Bu noktada bir parantez açıp bu tip tesadüfi karşılaşmaların bizi çok şaşırtmaması gerektiğini belirtelim. On altıncı yüzyıl Akdeniz dünyası liman şehirleriyle sınırlıdır; casus, tüccar, asker, korsan, esir fidyecisi bu şehirlerin işlek liman, han ve caddelelerinde her gün birbirlerine rastlamaktadır. Mesela, Habsburglar tarafından 1577 yılında Osmanlı Tersanesi'ni sabote etmek için İstanbul'a gönderilen Martin de Acuna, Esteban isimli bir Rum tarafından ele verilecektir. Bir zamanlar Habsburglar adına casusluk yapmış olan Esteban, Napoli'den kaçıp ihtida etmiş ve Osmanlı hizmetine girmiştir.³⁷

Constantino'nun yakalanması avcının av olması anlamına gelmektedir; Turgud'un casusu artık istihbaratın öznesi değil, nesnesidir. Kuzey Afrika'da ne olup bittiğini ve kurt korsanın kendisine nasıl bir görev verdiğini öğrenmek isteyen Habsburglar, Constantino'yu sorguya alırlar. Kendisini kim yollamıştır? Bölgede başka casuslar var mıdır? Kanuni, donanmasını Batı Akdeniz'e yollayacak mıdır? Eğer yollayacaksa, bu donanma nereye saldıracaktır? (İki sene önce Osmanlı donanmasının Cerbe Zaferiyle Habsburg donanmasını büyük bir bozguna uğrattığını hatırlatalım.) Trablus'da kaç tane kadirga vardır?

Constantino nazlanmaz, hemen şakır: Turgud Reis tarafından gönderilmiştir ve bölgede başka Osmanlı casusları da vardır. Yukarıda adını andığımız Juan ve Trapani operasyonunda Constantino'ya eşlik eden Cenovalı mühtedi bunlardan sadece ikisidir. Bu sonuncusu ile birkaç yıl önce çıktıkları operasyon Habsburg yetkililerinin merakını celp etmiş olacak ki Constantino detay vermektedir. Korsanların, dönemin terimini kullanmak gerekirse "ganaimle doyum olduğu" başarılı bir yağma harekâtından sonra, Ali Reis adlı bir korsan, Constantino ve Cenovalıyı Trapani yakınlarına bırakmıştır. Tanınmamak için Hristiyan kıyafeti giyen ikili

37 AGS, E 1071, fol. 191 (5 Mart 1577).

şehre yakın bir bahçeye geldiklerinde Cenovalı, Constantino'yu arkada bırakmış ve tek başına şehre girmiştir. İki saat sonra yanında Osmanlı ajanı bir Trapanili ile dönecek ve ikili bir süre sohbet edeceklerdir. Sohbet bitince, Trapanili'yi arkada bırakan iki casus, Ali Reis'in kadirğine dönecek ve Cenovalı burada efendisine uzun bir rapor verecektir. Constantino'nun verdiği eşkâle göre zahire taşıyan bir gemiyle İspanya'ya doğru hareket eden Trapanili ajan kızıl sakallı, 35-40 yaşlarında biridir; üst dudağı dişlerini gösterecek kadar kopmuştur. Habsburg istihbaratının yaptığı soruşturma böyle birinin gemiye bindiğini doğrular; hatta Osmanlı ajanı, Sicilya Kral Naibi ve Medinaceli Dükü Juan de la Cerda'nın adamlarının Tunus sultanından gelen şahinleri gemiye bindirmesine bile yardım etmiştir.

Şimdi tekrar cömertçe itiraflarda bulunan ajanımız Constantino'ya dönelim. Ifadesine göre, Cerbe hisarında 80 Türk ve Slav bir mühtedi olan Kaid Mustafa'ya ait iki kalyete³⁸ bulunmaktadır. Trablus'ta toplam 2.000 köle vardır; ancak bunların çoğu, yağmaya çıktılarında korsanlara eşlik etmektedir. Turgud'un 14, yardımcılarının ise 6-7 kadirgesi ile 20-21 kadirgayı bulan bir filo 1562 ilkbaharında denizlere açılacaktır. Ama Turgud, beş ay önce İstanbul'a yolladığı kâhyasının dönüşünü gene de bekleyecektir. Kâhya, sultana iki önemli tutsak götürmektedir: Akdeniz'in namılı korsanlarından Visconte Cicala ve oğlu Scipione. Bu sonuncusu, Yusuf Sinan adıyla Enderun'a girecek ve vezirlik, kapudan-ı deryalık ve hatta kırk günlüğüne de olsa veziriazamlık yapacaktı. Osmanlı kaynaklarının Cigalazade olarak andığı paşanın adı hâlâ İstanbul'un meşhur semti Cağaloğlu'nda yaşamaktadır [Bkz. Altıncı Bölüm].

Constantino, sorgucularına Cerbe'deki hezimetten sonra Batı'da korkuyla beklenen Osmanlı donanmasının, gelecek sene Tunus'un

38 Galiota: Normal kadirgadan daha alçak bordalı, ikişer kişinin çektiği 18-20 oturağa ve tek direk üstüne üstüne tek Latin yelkene sahip ufak ve hızlı çektiri tipi gemi.

limanı Halkü'l-Vad'a saldıracağını söylemiştir. Bu bilgi doğru çıkmayacaktır. Osmanlılar bu Habsburg *presidiosu*, yani hisarına ancak 1574'te saldıracaklar ve 1565 Malta Kuşatması'na kadar da batıya donanma göndermeyeceklerdir. Constantino'nun, sultanı donanma yollamaya kışkırtanın bizzat Tunus Sultanı III. Ahmed olduğunu söylediğini de belirtelim.

Constantino'ya ne olduğunu ne yazık ki bilmiyoruz. O dönemde, tutsak düşen mühtedilerin sorgudan sonra kürekçi olarak kadırgaya konmaları âdettendi; Turgud Reis gibi namlı bir denizci bile esir düştüğünde kadırgada kürek çekmiştir. Bir başka olasılık da Hak Dinden saptığı, yani mürtet olduğu için Engizisyon'a teslim edilmesidir. Katolik değil Ortodoks olması Constantino'yu kurtaramaz; Engizisyon mezhebine bakmadan bütün Hristiyanları yargılamaktadır. Rum mühtedimizi kurtaracak tek şey, sürekli kürekçi sıkıntısı çeken ve yakaladığı her Müslümanı kadırgaya koymaya çok hevesli Habsburg yetkilileridir. Eğer Engizisyon'a teslim edildiyse, Palermo'ya gönderilip irtidadı için pişmanlık göstermesi ve cezasını çekmesi gerekmektedir. Zındıkları bekleyen geniş bir ceza yelpazesi vardır: Topluma günahlarından pişman olduklarını ve af dilediğini göstermek için *sambenito* giyip sokaklarda dolaşmak, temel dini eğitim alıp (*Lat. catechismus, Yun. katekisis*) “tashîh-i itikâd ve tecdîd-i îmân” etmek ve herkesin önünde kırbaçlanmak gibi hafif cezalarla paçayı kurtaranlar olmuştur. Ancak, kadırga, hapis ve hatta idam gibi ağır cezalar da söz konusudur. İrtıdadında ısrar edenler yakılmaktadır; ancak Constantino'nun başına bunun gelmediğinden emin olabiliriz. Bunun nedeni, bu dili hemen çözülen pratik zekalı casusun İslam uğruna ölümü göze almayacağına güvenmemiz değildir. Sicilya Engizisyonu'nun sadece 5 Müslüman yaktığını bilmemizdir; bunların dördü İnebahtı bozgununun hemen ardından, 1572'de Messina limanında düzenlenen ve Don Juan'ın da hazır bulunduğu bir dini törenle (*auto-da-fe*) yakılacaktır.

Bir Kapudan Bir Kapuya Tam Bir Baş Belası: İspanyol Mehmed/Lope de Llanos³⁹

İstihbari meziyetleri tartışılır olsa da, ilginç hayat hikâyesine sahip başka bir Osmanlı casusu da, 1580 yılında Venedik'te yakalanan Lope de Llanos'dur. Genç bir aristokrat olarak önce Sicilya'da Don Pedro Velazquez'in maiyetine iç oğlu (paje) olarak girmiş, ancak bilinmeyen bir nedenden dolayı cezalandırılınca kendisine başka bir efendi bulmuştur. Habsburg prensi Don Juan'ın kâhyası (mayordomo) Ruy Diaz Mendoza'nın yanında da uzun süre kalamamış ve şansını serhaddin öte tarafında denemeye karar vermiştir. Navarin'e kaçıp Uluc Ali'ye sığınacak ve üç yıl ona iç oğlanlığı (paje de camara) yapacaktır. Daha sonra da Kalabriyalı'nın kapıcıbaşı (portero mayor) olacaktır.

Uluc Ali'nin kapusunda hızla yükselen genç İspanyol, dönemin İstanbul'unun güçlü siyasi kişiliklerinden biri olan Yasef Nasi'nin de dikkatini çekmiştir. Osmanlılardan Oniki Adalar'ın idaresini Nakşe dükası sıfatıyla alan Nasi, Uluc Ali'den Lope/Mehmed'i Limni sancakbeyi atamasını istemiştir. Limni sancağı, Cezayir-i Bahr-ı Sefid, yani Akdeniz adaları olarak adlandırılan ve kapudan-ı deryalara ayrılmış bir beylerbeyliğe bağlıydı. Bu atamayla Lope/Mehmed "derya bey"lerinden biri olarak, savaş zamanlarında bir iki kadirge ile Uluc Ali'ye katılacak, donanmanın sefere çıkmadığı zamanlarda da, sahillerin güvenliğini sağlamak ya da dönemin terimiyle "derya muhafazasını" gerçekleştirmek üzere diğer derya beyleriyle birleşip, 12-16 gemilik bir filoyla devriye gezecekti.

Saray'da oldukça nüfuzlu olan Nasi'yle arayı iyi tutmak isteyen kapudan-ı derya, yanına başka bir mühtedi daha vererek Lope/Mehmed'i Limni'ye göndermeyi kabul eder. Ancak, İspanyol mühtedi, kendisiyle Limni'ye gelen ve Uluc Ali'ye beraber iç oğlanlığı yaptıkları günlerden beri gizli gizli kin güttüğü diğer

39 AGS, E 1337, fol. 32 (18 Mart 1580); E 1337, fol. 51 (29 Nisan 1580); E 1547, fol. 272.

mühtediyi adaya varır varmaz bıçaklayıp öldürecek ve başını bir kez daha belaya sokacaktır. Bu yersiz cinayete tepki gösteren halk Lope/Mehmed'i tutuklayıp o sıralarda donanmayla Sakız adasında olan Uluc Ali'ye haber verir. Moralinin bozuk olduğunu giydiği siyah elbiselerden anlayan adamlarının yanına yaklaşmaya cesaret edemediği kadar siniriyle meşhur biri olan kapudan, Mehmed'in cinayetini duyunca küplere binmekte gecikmeyecektir.

Zaragozalı'nın sonu gelmiş gibidir; Uluc hizmetkarını dört parçaya (*hazer quartos*) ayırmaktan bahsetmektedir. Ancak belalı İspanyol'a tahtalıköy yerine Batı Akdeniz'in kapılarını açan gene Yasef Nasi olmuştur. Nüfuzlu Yahudi'yi kızdırmak istemeyen kurnaz Uluc sinirini yenmeyi ve ılımlı bir intikamla yetinmeyi bilmiştir. Ne de olsa onu iyi bir denizci yapan ve birçok gözü kara korsandan ayıran sabrı ve stratejik zekasıdır. Nasi'nin hatırı Lope/Mehmed'i öldürmesine engel olabilir; ancak onu ölmekten beter etmesine ya da en azından ayakaltından kaldırmasına mani değildir. Lope/Mehmed kendisini Kuzey Afrika yollarında, Cezayir Beylerbeyi Uluc Hasan Paşa'nın kadirgahlarında kürek çekerken bulacaktır. Cezayir'e varınca Hasan'ın bu baş belası mühtediyi Fas sultanına hediye etmeye karar vermesiyle, artık Nasi'nin ulaşamayacağı kadar uzaklardadır. Hasan'ın bu kararı kendi kendine mi, yoksa patronu Uluc Ali'nin emriyle mi verdiğini bilmiyoruz. Belki de, bir zamanlar Uluc Ali'nin hazinedarlığını yapan, yani kendisi de Uluc Ali'nin kapusundan çıkma Hasan, Lope'ye acımış ve onu Fas'a yollayarak inatçı Kalabriyalı'nın hışmından kurtarmıştır. Cezayir beylerbeyinin kişisel hediyesi olarak gittiğine göre, Fas'ta normal bir köle muamelesi görmediğini tahmin edebiliriz. Zaten bir gün Venedik'te ortaya çıkıvermesi de bize bunu göstermektedir.

Bu noktadan sonra Lope/Mehmed'in ne yaptığı konusunda sadece söylentiler vardır. Önce İspanya ya, sonra da Fransa'ya geçmiş ve bir şekilde kapağı Venedik'e atmıştır. Bu esnada, İstanbul'da esaretten dönen iki İspanyol kendisini tanıyacak ve casusluk yaptığı iddiasıyla Venediklilere haber verecektir. Hapsi boylayan Lope/

Mehmed'in kaderi artık çizilmiştir. Her ne kadar, Venedik'teki Habsburg elçilik katibi, II. Felipe'nin tebaası olduğunu belirtip Mehmed'in kendisine teslim edilmesini istemişse de, Venedikliler bunu kabul etmeyecek ve onun hapishanede öldüğünü söyleyeceklerdir. Tecrübeli katibe göre bu düpedüz yalandır; casuslukla suçlanan birçokları gibi Venedik'in sayısız kanallarından birinde boğdurulmuş olmalıdır.

Mehmed/Lope'nin hikâyesi iki din arasında bölündüğü iddia olunan Akdeniz'deki geçişlerin ve taraf değiştirmelerin ne kadar kolay olduğunu bir kez daha göstermektedir. Şüphesiz, disiplinsiz biri olmasına rağmen kendisine defalarca şans verilmesinden onun yetenekli biri olduğu sonucu çıkarılabilir. Bir kapuda tutunamayan ve başarıyı değişik hamilerin yanında arayan genç bir aristokrat İspanya, Sicilya, İstanbul, Fas, Fransa ve Venedik arasında kolayca gidip gelecek ve Hristiyan bir efendide bulamadığını kendisi gibi sonradan Müslüman olmuş başka birinden kolaylıkla talep edebilecekti. Zaten Uluc Ali'nin maiyeti tam bir mühtedi cennetidir; Batı Akdeniz'in her tarafından gelen korsan ve denizcilerin yanı sıra, yeri geldiğinde devlete kürekçi olarak da kiraladığı ve her daim doyurmakla mükellef olduğu üç bin de kölesi vardır.⁴⁰

Messina'da iki Osmanlı Suikastçısı⁴¹

Şüphesiz casuslar sadece bilgi toplamamışlar, kesenin ağzını açmaya hazır efendileri için her türden pis işe bulaşmışlardır. Onaltıncı yüzyılda suikastlara kurban gidenler sadece III. Henri, Jeanne d'Albret ve Willem van Oranje gibi hükümdar ve asilzadeler değildi. Daha önce başka bir makalede, Habsburg istihbaratının Uluc Ali'yi ortadan kaldırmak için ne kadar çabaladığını belirtmiştik.⁴² Yetişmiş elemanın çok az olduğu bir çağda, düşmanın elindeki yetenekli komutan ve idarecileri öldürtmek

40 ASV, SDC, fil. 9, c. 353r (9 Ocak 1576, m.v.).

41 AGS, E 1894, fol. 94-96 (20-21 Ekim 1622).

42 Gürkan, "My Money or Your Life," s. 121-145.

çok mantıklıdır; Osmanlılar da bu yönde suikast operasyonlarına onay vermekten çekinmeyecektir.

1622 yılında Sicilya Kral Naibi Emmanuele Filiberto'yu öldürmek için Messina'ya varan ve Osmanlılar hesabına çalışan iki suikastçının hikâyesi bize İstanbul'un elinin ne kadar uzun olduğunu göstermektedir. Biri Venedikli, diğeri ise Teslisci⁴³ olan bu iki suikastçının farkına, Habsburglar ancak talihin bir cilvesi sayesinde varabilecektir. İki suikastçı Messina'da kendilerini daha önceden tanıyan Angelo Scarola adında bir Fransisken keşişiyle (*fray*...*]**de la tercera orden de san francisco*) karşılaştınca deşifre olmuşlardır.

Paviada eğitimini tamamladıktan sonra Doğu Akdeniz'e giden Scarola, kendisine gerek Venediklilere ait Split'te, gerekse Osmanlı şehirleri olan Saraybosna ve Selanik'te rahat etmesini sağlayan (*origine d'ogni mio comodo*) Venedikli tüccar Giovanni Antonio Poleni ile ahabpık (*strectissima amicitia*) etmektedir. Bu Antonio'nun Split'teki kardeşi Pietro, hem Venedik hem de Osmanlı istihbaratı için çalışan bir casustur.

Scarola bir gün Saraybosna'da bir İspanyol mühtedisi olan Mehmed Bey ile tanışmıştır. İstihbari hizmetlerini paşaların dışında, Sicilya (g. 1611-1616) ve Napoli (g. 1616-1620) kral naipliği yapmış Osuna Dükü Pedro Tellez-Girón'a da sunan Mehmed bir çifte ajandır. Emmanuele Filiberto'yu öldürmeye gelen suikastçılardan biri gibi o da bir zamanlar Kutsal Teslis Tarikatı'na bağlı bir vaizdir (*spagnolo di Castiglia lavechia...religioso sacerd[o]^{re} e pred[icato]^{re} del ordine della St.^{ma} Trinità*). Hacca giden Scarola'dan bilgi almak için ona Sicilya üzerine birçok soru sormuş ve bu arada Sicilya kral naibini öldürtmeyi planladığını da açıklamıştır.

İşte Fransisken keşişin Messinada karşılaştığı iki suikastçıdan vaiz olanı Mehmed'in, Venedikli olanı da Pietro Poleni'nin adamıdır. Keşişi görünce ikili ilk başta sınışımaya çalışmış, ancak Scarola yanlarına gidip Venedik'te nasıl muhabbet ettiklerini hatırlatınca önce sapsarı olmaktan, daha sonra da kendisine susması

43 Kutsal Teslis Tarikatı (*Ordo Sanctissimae Trinitatis*) üyesi.

için para önermekten başka bir şey yapamamışlardır. Çok da şaşırtıcı olmayan bir şekilde Sicilya ile ilgili birçok soru da soracaklardır. Hatta daha da ileri gidip, biraz da kibirli bir tedbirsizlikle, Emmanuele Filiberto'nun ne zaman Palermo'ya döneceğini bile sormuşlar ve bir bakıma Scarola'nın şüphelerini teyid etmişlerdir. Fransisken keşiş işbirliği yapmayı reddedecek ve kendilerine nerede kaldıklarını soracaktır. Ancak ikili bu bilgiyi kendisine vermeden ortadan kaybolmuş, Scarola da soluğu Habsburg yetkililerinin yanında almıştır.

Verdiği ifadede Scarola, bu iki casusun buzdağının sadece görünen yüzü olduğunu belirtmiştir; Osmanlıların adada geniş bir istihbarat ağı vardır. Venedik'e gidip Pietro Poleni'den adadaki diğer Osmanlı ajanlarının adını almayı teklif etmesi bize belki de bu itirafların o kadar da çıkardan âri olmadığını düşündürmektedir. Kral naibinin bu teklifi reddetmesi ve Scarola'ya başka bir nedenle mektup yazıp Poleni'nin ağzını aramakla yetinmesini söylemesi de şüphelerimizi arttırmaktadır. Ancak, Fransisken keşişin söylediklerinin ne kadarının abartı olduğunu bilmemize imkân yok. Bilebileceğimiz tek şey iki suikastçının amaçlarına ulaşamadıklarıdır. Sicilya kral naibi iki yıl sonra öldüğünde bunun nedeni Osmanlı ajanları değil, ortalığı kasıp kavuran veba salgınıdır.

İstanbul Sokaklarında İspanyolca Öğrenmek: Salerno'da Bir Bursalı Sipahinin Sıradışı Hikâyesi:⁴⁴

Modern istihbarat teşkilatlarının kurulmasından yüzyıllar önce, serhaddin öte yanında casusluk yapmak için gerekli bilgi ve becerileri sağlayabilecek eğitim kurumları yoktu. Ancak, gene de Osmanlı casusları arasında Batı Akdeniz'le herhangi bir bağı olmayan Türk kökenlilere rastlamak da mümkündür. Bunlardan bir tanesi, 1552'de Salerno'da yakalanan Bursalı bir sipahidir. 12 yıldır askerlik yaptığını belirten sipahi, İstanbul sokaklarında İspanyolca

44 AGS, E 1043, fol. 71.

öğrenmiştir; hem de bunu İspanya'dan kaçan müdeccellerle değil, Hristiyan İspanyollarla konuşarak becermiştir.

İfadesine göre, sorgusundan altı ay evvel Osmanlılar sefer için tımarlı sipahileri İstanbul'a çağırınca, Bursalı da Mehmed Bey adlı alaybeyiyle (*capitan*) İstanbul'a gitmiş ve günlük 5 akçe ile donanmadaki kadırgalardan birine atanmıştır. 130 kadırga ve baştarde-⁴⁵den oluşan donanma İnebahtı'ya varınca, Kapudan Sinan Paşa, ünlü korsan Turgud Reis'in adamlarından Piri Reis'e (*Kitab-ı Bahriye* nin yazarı meşhur denizciyle karıştırılmamalıdır) kalyetesiyle keşfe çıkması emrini vermiş, Bursalı'ya da Piri ne derse yapmasını söylemiştir. Ayrıca reise iki de mektup teslim etmiştir.

Piri önce Otranto'ya, ardından da karaya çıkmadan Salerno'ya gider; çünkü birkaç ay sonra donanmanın Tiren Denizi'ne kadar gelmesinin en önemli nedenlerinden biri, Osmanlıların bölgede Salerno Prensi önderliğinde bir isyan çıkartma planlarıdır. Bu sırada Piri'nin Rum kölelerinden biri Salerno'nun 8 mil yakınında bir köyde Nicolò isimli bir kardeşinin yaşadığını söyler. Soruşturmanın bu kısmında geveze sipahimiz, Nicolò'nun eşkâlini de verecektir. Bu Napolili Rum, kısa boylu, şişko ve siyah sakallıdır.

Bunun üzerine Piri, kölesini karaya yollamaya karar verir. Bursalı'ya ona eşlik etmesini emreder ve Salerno'da Juan Felipe adlı bir denizciye verilmesi için Sinan Paşadan aldığı iki mektubu verir. Plana göre, Bursalı mektupların cevabıyla birlikte, bir ay sonra aynı yere dönecek ve Piri ile buluşacaktır. Bu çabalarının karşılığı olarak da elli ekü ve bir Hristiyan köle alacaktır. Bir ekünün aşağı yukarı 55 akçe olduğu düşünülürse, bu miktar sipahimizin donanmadan 500 günde alacağı paraya eşittir.

Bursalı'nın bir görevi de bilgi toplamaktır: Salerno halkı Osmanlı donanması hakkında ne demektedir? Habsburgların donanma göndermesi beklenmekte midir? Beklenmekteyse bu donanma nerededir? Halk prensinden hoşnut mudur? Napoli'de Osmanlı donanmasına karşı hazırlıklar yapılmakta mıdır? İmparator Şarlken'den herhangi bir haber var mıdır? Şarlken'in kardeşi

45 Sancak gemisi olarak kullanılan 27-31 oturaklı üç fenerli büyük kadırga.

Ferdinand'ın Macaristan'da 12.000 Türk'ü öldürdüğü doğru mudur? Son ikisi hariç, bu sorular aslında mantıklı sorulardır; bir isyan arifesinde halkın nabzını ölçmek ve olası bir Habsburg müdahalesine karşı önlem almaya çalışmak normaldir. Ancak Protestanlarla başı belada olan ve çok yakında Metz'de ağır bir yenilgiye uğrayacak İmparator'un akıbeti ya da Macaristan'da Osmanlı ve Avusturya orduları arasında geçen bir muharebe hakkında Salerno'da istihbarat yapmak aslında biraz gariptir. Şüphesiz burada amaç, gelen haberleri İstanbul ya da Kapudan-ı Derya Sinan Paşa ile paylaşmak değil, Piri Reis'in kendi aldığı bir duyumu kontrol etmektir. Belki de, Osmanlıların aldığı bir mağlubiyetin Salerno halkı tarafından duyulup duyulmadığı merak edilmektedir; zira İstanbul yanlısı bir isyan çıkarabilmek için "yenilmez Osmanlı" imajına her zamankinden daha çok ihtiyaç duyulmaktadır.

Piri Reis'in kendisine verdiği mektupları açmadığını, zaten okuma bilmediğini, bu yüzden de içinde ne olduğu hakkında bir fikri olmadığını iddia eden Bursalı, sadece bunların Sinan Paşa'nın huzurunda bir Sicilyalı tarafından yazıldığını belirtmekle ve İtalyanca olduklarını tahmin etmekle yetinir. Bunların, bölgede Osmanlı casus ve işbirlikçilerini harekete geçmeye teşvik etmek için yazılmış mektuplar olduğunu tahmin etmek kolaydır; ancak herhangi bir spesifik görev içerip içermediklerini, içeriyorsa bu görevlerin ne olduğunu bilmek imkânsızdır.

Sorgudan tam 29 gün önce bir Pazartesi günü Nicolò ile Bursalı karaya çıkmışlardır. 2 mil yol gittikten sonra Rum köle, yakınlarda olan bir kardeşini arayacağını ve 10 gün sonra Citerada kendisiyle buluşacağını belirterek Bursalı'yı yalnız bırakır. Limandan limana gitmeye başlayan Bursalı, burada bir sürü insanla karşılaşınca yakalanma korkusuyla cesaretini yitirecek ve soluğu bir gemide alacaktır. Gemideki adamlara Hristiyan ve İspanyol olduğunu söylemeyi uygun görmüştür. Silahlarını ve cebindeki 5 eküyü alan denizciler, Bursalı'ya eğer halk tarafından öldürülmek istemiyorsa, silah taşıdığını ve İspanyol olduğunu söylememesini tembih edeceklerdir. Şüphesiz bu, eğer kulaklarına gittiyse,

Habsburg karşıtı bir isyan çıkarma derdindeki Osmanlıların çok hoşuna gidecek bir detaydır.

Nihayet Citera'ya geçen Bursalı'nın yanına elliden fazla adam gelecektir; bunlardan biri ona Hristiyan olup olmadığını soracak, evet cevabı alınca da Türkçe bilip bilmediğini merak edecektir. Buna da evet yanıtı alınca Türkçe konuşmaya başlayan bu adam, casusumuzun buluşması gereken Juan Felipe'den başkası değildir. Bursalı hemen yanında taşıdığı iki mektubu kendisine vermek ister; fakat tedbirli Juan mektupları ancak diğerleri git-tikten sonra alacaktır. Ardından Bursalı'yı diğer Osmanlı casuslarıyla tanıştırır. Juan Dominico adlı birinin evinde bir gece geçirdikten sonra Micer Juanillo adlı başka bir ajan kendisini dağlara götürür. Artık dört kişilik bir ekip olmuşlardır: Juan Domenico, kardeşi Juan Sardo, Micer Juanillo ve Bursalı.

3 işbirlikçi, Bursalı'nın donanma ve Şarılken ile ilgili sordukları sorulara tek tek cevap verirler. Ferdinand'ın 12.000 Osmanlı askerini öldürdüğü doğrudur. İmparator, Napoli Kral Naibi Pedro de Toledo'ya donanmayla denize çıkması için üç kez emir vermiştir; ancak naip bunu yapmak istememektedir. Fransa'ya karşı savaşmak için Napoli Krallığı'ndan 4.000 asker götürmek üzere 9 kadirga gelmiştir. Her yerde isyan havası vardır, halk İspanyolları istememekte ve prenslerinin Osmanlı donanması ile gelmesini beklemektedir.

Bursalı, bu değerli bilgileri Piri Reis'le paylaşmadan Habsburglar tarafından yakalanacaktır. Daha önce Constantino örneğinde olduğu gibi avcı av olmuş, istihbarata çıkan Bursalı kendisini Osmanlı donanması ile ilgili soruların muhatabı olarak bulmuştu. O da Kandiyeli Rum kadar geveze çıkacak ve bildiklerini teker teker anlatacaktır. İnebahtı'dan ayrıldığı tarihten sonra Osmanlı donanmasına ne olduğunu bilmemekte, ancak donanmanın mevcudu hakkında detaylı bilgi verebilmektedir. İstanbul'dan gelen 130 kadirga ve mavnanın⁴⁶ yanı sıra, Turgud Reis komutasında

46 Venediklilerin *galea grossa* dedikleri, 27 oturaklı, kadirgadan daha geniş hem ticari hem askeri amaçlarla kullanılan çektiri tipi bir gemi.

20 kalyete ve pergendeden oluşan Donanma-yı Hümayunda on bin yeniçeri ve beş bin tımarlı sipahi vardır. İşte Bursalı bu beş bin sipahiden biridir; bunların beş yüz tanesinin atı vardır, diğerleri ise atlarını geride bırakmışlardır. Ayrıca beş yüz de kabiliyetli denizci bulunmaktadır. Donanmaya başka kadirgaların katılıp katılmayacağına bilmemektedir; ancak hedefin Salerno Prensi'ni tahta geçirmek olduğu herkesin malumudur. Prensın taraftarlarından oluşan bir orduyla Napoli alınacak ve böylece halkın da ayaklanmasıyla krallık Habsburgların elinden alınacaktır. Ancak, her şey burada bitmişe benzemektedir. Donanma, Fransa kralının isteğine göre ya Fransa'da kışlayacak ya da İstanbul'a dönecektir. Bursalı'nın ifadesine göre, bir sonraki ayın on beşinde (ne yazık ki belgenin tam tarihi belli değildir) Osmanlı ile Fransız donanması buluşacaktır.

Kendisine Osmanlı donanmasında Fransızlar adına kimin bulunduğunun sorulması üzerine, sipahimiz ismini bilmediği bu kişinin sultan tarafından sevilen, önde gelen (*principal*) bir Korsikalı olduğunu belirtmekle yetinmiştir. Fransa Kralı II. Henri ile Kanuni Sultan Süleyman arasındaki bütün müzakereleri yürüten bizzat bu kişidir. Burada bahsedilen, Habsburg müttefiki Cenova'ya karşı ayaklanan Korsikalıların lideri Bastelicalı Sampieru Corsu olmalıdır. Fransızların desteklediği Corsu İstanbul'a kadar gelip sultanın huzuruna çıkmış ve Osmanlılardan destek istemiştir.⁴⁷ Hakikaten bir yıl sonra Osmanlı donanması eşliğinde Korsika'da bir isyan çıkarmayı başarıp Cenovalıları defalarca yenecek, ancak Fransızların Cenova ile önce ateşkes, sonra da barış anlaşması imzalaması sonucu planları suya düşecektir. Korsika üzerindeki Fransa hayalleri ancak 1767 yılında, isyancılarla savaşmaktan bıkmış Cenova'nın adayı Fransızlara satmasıyla gerçekleşecektir. Biraz konudan sapmak pahasına da olsa, şu detayı belirtmeden geçmeyelim. Bu olay Napoleon Bonaparte'ın 1769'daki doğumundan sonra gerçekleşmiş olsaydı, Avrupa haritasını değiştiren bu meşhur komutan *Ecole Militaire*'e giremeyecek ve sıradan bir Korsikalı asilzade olarak kalacaktı.

47 Kemal Beydilli, "Korsika," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.

Bursalı, iki Fransız kadırgasının da bulunduğu donanmanın başında ise sultanın damadı Rüstem Paşa'nın bulunduğunu da ekleyecektir. Ancak, bu doğru değildir. Donanmanın komutanı Veziriazam Rüstem değil, kardeşi Sinan Paşa'dır. Kara savaşlarında tecrübeli olan paşa deniz konusunda tecrübesiz olduğu için yanına Turgud Reis verilmiştir.

Son olarak, Bursalı'nın İspanyolcayı İstanbul'daki müdeccellerle ya da 1492'de sürülen Sephardim Yahudileri ile değil de Hristiyan İspanyollarla konuşarak öğrendiği şeklindeki ifadenin üzerinde biraz durmak gerekir. Bu aslında ihtimal dahilinde bir şeydir. İstanbul birçok mühtedinin kol gezdiği bir ticaret ve diplomasi merkezidir; Akdeniz'in dört bir yanından sayısız millettten insan çeşitli vasıflarla Osmanlı payitahtında bulunmaktadır. Böyle bir Babil kulesinde her dilin konuşulduğu ve her dinden ve ırktan insanın birbirleriyle sosyalleştiği yadsınamaz bir gerçektir.

Ancak bir başka ihtimal de, casusumuzun İspanya kökenli bir müdeccel ya da mühtedi olması ve Engizisyon'dan kaçmak için Bursalı bir Türk olduğunu söylemeyi tercih etmesidir. Bunun tam tersi durumlarda, mühtedi Osmanlı korsanları kendilerini yakalayan Hristiyanlara doğma büyüme Müslüman olduklarını belirtmekten ve Engizisyon'dan kurtulmaya çalışmaktan geri durmayacaklardır. Zira Engizisyon ancak Hristiyanları yargılayabilir; hiç vaftiz olmamış, Müslüman doğmuş insanlar yetki alanının dışındadır. Bazen aylarca süren soruşturmalara tâbi oldukları halde hikâyelerine sadık kalan inatçı mühtedilere örnek vermek kolaydır. Mesela, 1624 yılında yakalanan Ferraralı mühtedi korsan Francesco Guiccardo/Gavur Ali Reis, 19 tanığın aksi yöndeki ifadelerine rağmen, Sinoplu bir Türk olduğunda ısrar etmiş, anne, kardeş, amca ve ablasının isimlerini vermiş ve hatta işi bir Müslüman hazırlamadıkça yemek yememeye ve sekiz ay İtalyanca konuşmamaya kadar götürmüştür. Daha önce bu yöntemle bir kere Engizisyon'dan kurtulduğu ve fidye ile serbest kaldığı düşünülürse, ısrarının nedeni daha iyi anlaşılabilir.⁴⁸

48 Bennassar ve Bennassar, *Les chretiens d'Allah*, s. 78-106.

Şimdi tekrar Bursalı sipahimize ve şüpheli ifadesine dönelim. Bu ifadenin yalan olabileceği hususunda bir başka belirti de, bazı detayların yanlış olmasıdır. Öncelikle, Bursa İstanbul'dan 20 mil uzakta değildir; bu mesafe çok daha fazladır. Ayrıca, ifadesi boyunca Osmanlı kapudan-ı deryası Sinan Paşa'ya Rüstem demesi şüpheleri büsbütün arttırmaktadır; zira bu paşa ile bahsettiği gibi yüz yüze görüşmüşse, ismini nasıl karıştırmaktadır? Bir Osmanlı sipahisinin sekiz senedir imparatorluğu yöneten birini tanımaması mümkün müdür? Son olarak, görev yeri taşra olan bir sipahi, İstanbul sokaklarında İspanyolca öğrenecek kadar çok dolaşmış olabilir mi?

Bu sorulara kesin bir yanıt vermek imkânsız gözükmektedir; geriye sadece akıllıca tahminler kalmaktadır. Bursalı'nın hikâyesinin doğru olup olmadığını belki hiç bilemeyeceğiz, ama en azından şunu söyleyebiliriz: Kendisini sorgulayan Habsburg yetkililerini hikâyesine inandırmayı başarmış görünmektedir.

Juan Pimentel ve Habsburg Limanlarında Osmanlı İşbirlikçileri⁴⁹

İstanbul'daki Habsburg casuslarının 1561 yılında Napoli kral nai-bi Alcala Alcala Dükü Pedro Afán de Ribera'ya yazdığına göre, Tunus'un limanı Halkü'l-Vad'daki bazı asker ve topçular Tunus sultanı ve Trablusgarb Beylerbeyi Turgud Reis ile bir komplo (*trayçion*) planlamaktadır. Bunlar, Osmanlı donanması kuşatmaya geldiğinde hisardaki baruthaneyi patlatmak, içine civa (*azogue*) atarak kalayın kristalleşmesini sağlayıp⁵⁰ topları kullanılmaz hale getirmek ve kuyuları zehirlemek gibi sabotaj operasyonları düzenlemeyi ve hisardaki askeri eksikleri bildirmeyi üstlenmişlerdir. Alcala dükünün

49 AGS, E 1126, fol. 41, 47, 48, 94, 107, 141, 152, 168, 169, 176; E 1127, fol. 78-9; Canosa ve Colonnello, *Spionaggio a Palermo*, s. 75-77.

50 Per Hadsund, "The Tin-Mercury Mirror: Its Manufacturing Technique and Deterioration Processes," *Studies in Conservation* 38/1 (Şubat 1993), s. 12. Bu referans için Kahraman Şakul'a teşekkür ederim.

detayları hemen hisar komutanı Alonso de la Cueva'yla paylaşmasının ardından, komutan şüphelendiği topçulardan birini sorguya almış ve işkence ile konuşturmayı başarmıştır.

Buna göre komplonun beyni, Halkü'l-Vad'ı bir buçuk yıl önce terk eden ve Trapani'de bir karısı bulunan Juan Pimentel adında bir Osmanlı ajanıdır. Pimentel hisardaki Cisneros isminde Valladolidli bir askerle anlaşmış ve ondan operasyon için başka insanlar bulmasını istemiştir. İşte ters askıda şakiyan topçumuzla Cisneros'u temasa geçiren de bu olmuştur. Bu itirafın ardından topçunun hücresinde esrarengiz bir şekilde ölü bulunması kafaları daha da çok karıştıracaktır. Sorgu sırası Cisneros'a gelince o da suçunu itiraf etmiştir. Komploya katılmasını teklif eden Pimentel, Sicilya'daki bir Osmanlı ajanı tarafından kendisiyle temasa geçildiğini ve yüksek bir ücret teklif edildiğini yazmıştır.

Pimentel'in yakalanması ve Sicilya'daki Osmanlı ajanının kim olduğunun bulunması çok önemlidir. Ancak Trapani'den gelen habere göre, Pimentel kayınbiraderinden kalan mirası teslim almak üzere İspanya'ya doğru yola çıkmıştır bile. Bu bahanenin gerçeği yansıtmama ihtimali bulunmaktadır; doğal olarak, istihbarat yapmaya giden hiç kimse casusluğa gittiğini söylemeyecektir. Pimentel ayrıca Napoli'den kayınvalidesine yazdığı mektupta da Sicilya'da tanıştığı bir Osmanlı ajanı tarafından Halkü'l-Vad'ı hedef alan bir örtülü operasyona davet edildiğini açık açık belirtmekten imtina etmemiştir. Osmanlı casusunun evi de aranmış, ancak herhangi bir ipucuna rastlanamamıştır. Bu komplonun yarattığı güvensizlik ortamı nedeniyle olsa gerek, Trapani'ye kalyonla gelen 79 müdeccel hisara hapsedilmiştir. Zaten bir yıl önceki askeri hatasıyla Cerbe'de koca bir donanmanın mahvolmasına sebep olan Sicilya kral naibi ve Medinaceli Dükü Juan de la Cerda, Pimentel'in bir müdeccel olduğundan şüphelenmektedir.

Aradan aylar geçtikten sonra, esaretten kurtulan bir Hristiyan, Sakız'dan Palermo'ya yolladığı bir mektupla Cerbe Savaşı'na katılan ve tercüman olan bir arkadaşından duyduklarını bildirecektir. Buna göre, Turgud ile Tunus sultanı Halkü'l-Vad'ı

ele geçirmek için giriştikleri örtülü operasyondan Kanuni'yi de haberdar etmiş ve donanmayı Halkü'l-Vad'a karşı göndermeye ikna etmişlerdir. Donanmadaki mühtedilerden bazıları, Sakız'dan yazan Hristiyan esirin tercüman arkadaşına hisardaki Osmanlı işbirlikçilerinden bahsetmişlerdir. Buna göre, birbirlerinden haberi olmayan dört müdeccel topçu, kuşatma sırasında yıkıcı bir karışım ya da civa ile (*con ciertas mesturas de estripante o argento vivo*) topları kullanılmaz hale getirmek ve barutla arkebüzleri yakmakla kalmayacak, aynı zamanda panik çıkarmak için hisarın içindeki evleri de ateşe vereceklerdi. Topçuların yanı sıra garnizonda Tunus sultanına düzenli haber yollayan ve gene birbirinden haberi olmayan 20 müdeccel asker bulunmaktaydı. Bunlar da aynı topçular gibi bir takım örtülü operasyonlarla görevliydi: Tunus sultanının Yahudi eczacılardan aldığı zehri kuyulara boşaltmak ve garnizonun maaşlarının ödenmemesi durumunda isyan çıkarmak. Âdeti bir sürgün yeri olan Kuzey Afrika hisarlarındaki İspanyol askerlerin maaşlarının hep geç ya da eksik ödendiğini de belirtelim.⁵¹ Zaten 1559 yılının Eylül ayında, yani muhtemel Osmanlı kuşatmasından sekiz dokuz ay önce, böyle bir isyan çıkartılması konusunda anlaşılmıştır. İtalya'dan gelen ve 50 bin duka taşıyan iki kadirge bu hainlerin planını son anda bozacaktır. Son olarak, olası bir kuşatma anında Osmanlıların palmiye yaprağı ve samandan (*espuertas de palma y de esparto*) yapılmış sepetlerle taşıdıkları kumlarla hisarın duvarlarından daha yüksek bir tabya yaparak askerleri kalenin içeri sokmayı planladığını ekleyelim.

Sakız'dan Palermo'ya gelen mektubun ortaya çıkardığı tek komplo Pimentel'ininki değildir. Aşağıda okuyacaklarınız, Osmanlı istihbaratının Habsburg topraklarında ne kadar geniş bir haber alma ağı kurduğunu gözler önüne sermektedir.

Sicilya'nın Sirakuz şehrinde, Fransız amiral Leon Strozzi'nin oluşturduğu, ancak öldükten sonra Turgud Reis'e bıraktığı aktif

51 Braudel, *La Méditerranée*, II, s. 185-187; Beatriz Alonso Acero, *Oran Mazalquivir, 1589-1639: Una sociedad española en la frontera de Berbería* (Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2000), s. 133-135.

bir casus ağı bulunmaktadır. Bunların yaptığı plana göre, Osmanlı donanması şehri kuşatmadan önce içerideki işbirlikçilere bir firkate ile haber yollayacak ve daha sonra iki gemi (*barca*) surların dalgalar tarafından aşındırıldığı (*rotto por la mucha continuation del combatir de la mar*) kısma gizlice asker çıkaracaktı. Bu sırada, surlarda oluşmuş gedige bakan sokakta bulunan muhafızları oyalamak için içerideki işbirlikçiler bir isyan çıkaracak ve Osmanlı askerlerinin şehre girmesini sağlayacaklardı. Eğer bunu başaramazlarsa, Osmanlıların kamp kurması ve kuşatmaya girişmesi gerekmektedir. Böyle bir şey olması durumunda dahi, işbirlikçiler birkaç gün içinde (*en breve dias*) hisarı teslim edebileceklerini iddia etmekteydiler. Zira, yardımın gelebileceği iki yerin birini hendek kazarak, diğerini ise “Salerno kaynağı”ndan (*desde la fuente de Salerno*) yapılacak top atışıyla korumak mümkündü. Başarılı olacağını düşünmediği halde, komplocuların içinde şehir halkından insanların (*dentro de la ciudad*) olmasından etkilenen sultan, bu operasyonu da onaylamıştı.

Sirakuzadaki iş birlikçilerin bir türlü saptanamadığını belirtelim. Şehrin önemli ailelerinden Antonio, Fortuno ve Valerio Bellomo’nun Matagrifone hisarına atıldığı doğrudur; ancak böyle önemli kişileri işkenceye tâbi tutacak delil bulunamadığını itiraf eden bizzat kral naibinin kendisidir.

Bir başka komplo da İspanyadaki Ibiza adasını hedef almaktadır. Cezayir Beylerbeyi Hasan Paşa’nın (Barbaros Hayreddin’in oğlu, g. 1544-1551, 1557-1561, 1562-1567) buradaki müdrecel askerlerle gizli münasebetleri bulunmaktadır. Bunlar İslam’a dönmek için kaleyi gizlice Osmanlılara vermeye hazırdılar. Hasan babasının eski müttefiki Turgud’a da haber vermiş ve saldırının detaylarının konuşulacağı bir buluşma talebinde bulunmuştur; Cezayir ve Trablusgarp filolarının daha önceden belirlenen bir yerde bir araya gelmesi uygun görülmüştür. Turgud’un Hasan’a cevabı ilk başta olumludur; planı beğendiğini, ama saldırının başarısız olması durumunda sultana açıklama yapmak zorunda kalmamak için bunu kimseye haber vermemesini telkin edecektir. Ama

bu samimi tavsiyenin ardında bir hile yatmaktadır. Kurt korsanın böyle demesinin nedeni Hasan'ı sevmemesi ve olası bir zaferin se-meresini onunla paylaşmak istememesidir.

Çok Tuhaf Soruşturma: Kandiyeli Zorzi Cavalà⁵²

Zara, Adriyatik'te stratejik öneme sahip bir Venedik limanıdır. Osmanlıların 1570 yılında Kıbrıs'ı işgal edip Venedik'e savaşa girmesi bu sınır bölgesini savaşın kritik noktalarından biri haline getirmiştir. Bu stratejik konum bu limanı özellikle savaş zamanlarında Osmanlı casuslarının gözde mekânlarından biri yapmıştır. 1571 yılında tutuklanan hikâyemizin kahramanı da bunlardan biridir. Kendisi Osmanlılardan kaçan bir Hristiyan olduğunu iddia etmektedir; sünnetli olduğu için, alaturka giyinmesi (*alla turchesca*), yani Müslüman kıyafetiyle dolaşması tanınmamasına yetmiştir. Savaş zamanı temkinli olmayı şiar edinmiş Dalmaçya Umumi Valisi (*Provveditore Generale*) Giacomo Foscarini tutuklunun hikâyesini yutmayacak ve üstünü aratacaktır. Yanında Osmanlı elindeki esirler tarafından yazılmış iki mektup bulunmuştur. Bunlar tipik esir mektuplarıdır: aile ve dostlara esaret şartlarından şikâyet eden ve İstanbul'a götürüleceklerini söyleyip fidyeleri için gerekli parayı göndermelerini isteyen mektuplar. Kurnaz vali bu mektuplardan pek etkilenmişe benzememektedir; Hristiyan topraklarında dolaşırken yakalanması halinde bahanesini daha inandırıcı kılmak için (*per far apparir la partita sua piu vera*) tutuklunun bunları kasten üstünde taşıdığı sonucuna varılmıştır. Kandiyeli'nin ayakkabılarının içindeki gizli bir bölme- de itinayla saklanmış iki Osmanlıca belgenin (*polizze turchesche*) çıkması şüpheleri daha da arttırmıştır.

Daha etraflıca bir tahkikata gerek olduğu aşikârdır. 28 Mart 1571 yılında zorlu bir sorguya tâbi tutulan Zorzi Cavalà adındaki tutuklu, Terraferma'da⁵³ muhafızlık yapan (*soldato della guardia*

52 ASV, CCX-LettRett, b. 302, 30 Mart 1571 tarihli belge.

53 Venedik'in Kuzey İtalya'daki toprakları. Friuli, Padova, Brescia, Treviso, Verona, Vicenza ve Bergamo'yu kapsamaktadır.

della porta di Terraferma) bir Venedik askeri olduğunu iddia etmektedir. Novigrad'dan Zara'ya mektup taşırken yolda Osmanlılara rastlamış ve hapisten kurtulmak için bunlara Hıristiyanlardan kaçan bir Türk olduğunu söyleyip üstündeki tezkereleri (*patente*) bir taşın altına koymuştur. Casusluk suçlamasıyla on beş gün hapiste tutulmuşsa da, daha sonra serbest bırakılmıştır.

Bu durumdan şüphelenen sorgucular Zorzi'yi sıkıştırmaya başlayacaktır. Osmanlılar gitmesine nasıl izin vermişlerdir? Zorzi'ye göre her şey çok kolay olmuştur. Sancakbeyi önce kendisine günde 5 akçelik bir iş önermiş, ancak memleketi Selanik'e dönmekte ısrar etmesi üzerine gitmesine izin vermiştir. Hatta Zorzi'ye yolda kimsenin kendisini rahatsız etmemesi için bir salukondud ve Mustafa Voyvoda'ya kendisine iş bulmasını söyleyen bir mektup vermeyi de ihmal etmeyecektir. Elimizdeki soruşturma tutanakları bu sancakbeyinin ismini ya da hangi sancağın beyi olduğunu bize söylemiyor; ancak Zara yakınlarındaki sancakların Bosna, Hersek ve Izvornik sancakları olduğunu belirtelim.

Tutukluların sadakatini ölçmeye ve niyetini anlamaya çalışan bu tip sorguların olmazsa olmaz sorusu da hemen gelmiştir: Zorzi acaba sünnetli midir? Bu soruya evet yanıtı vermek zorunda kalan Zorzi, küçükken korsanlar tarafından kaçırıldığını söyleyecektir. Zaten, cömert sancakbeyi de onu Selanik'e giden bir Müslüman zannetmektedir. Ancak, aslında hâlâ Hıristiyandır ve İslam'dan döndüğüne dair yanında iki belge bulundurmaktadır. Bunlardan birincisi, Malta'da kale dizdarı olan Francesco Martines de Marcilla adlı Aragonlu bir Saint Jean şövalyesi tarafından yazılmıştır. Şövalye, ihtida edip Durmuş Reis'in kalyetesinde hür bir kürekçi olarak işe giren Zorzi'nin 1 Mayıs 1569'da Hıristiyan kürekçilerle isyan çıkardığına, reisin ve iki Türkün ölmesi üzerine diğer Müslümanların da denize atladığına ve kalyeteyi ele geçiren Zorzi ile arkadaşlarının fırtınalarla boğuşa boğuşa Temmuz ayında Malta'ya geldiklerine şahitlik etmektedir. Bir diğer mektup ise Zorzi gibi irtidad eden, yani Hak Din'i terk edenlerin ifade vermek zorunda olduğu Engizisyon'un katiplerinden biri olan

Ioan Seres de Aguilar tarafından yazılmıştır. 3 Ekim 1569 tarihli belge, her mürtet gibi hakkında soruşturma açılan Zorzi'nin pişman olduğunu ve tekrar Kilise'ye kabul edildiğini belirtmektedir.

Bu belgeler, Venediklilerin Zorzi'nin Hristiyanlığını sorgulamasının önüne geçmeye yeter de artardı. Ancak, Zorzi'nin hikâyesi sapır sapır döküldüğü için bu durum soruların daha da sertleşmesine engel değildi. Osmanlı topraklarında dolaştığı ve bunları yetkililere sürekli göstermek zorunda olduğu halde, neden Osmanlıca belgeleri üstünde taşımamış da ayakkabısının içinde özel bir bölmeye koymuştu? Çünkü Venedik'teki yetkililere göstermeyi düşündüğü bu belgelerin Zara'da üstünde bulunması durumunda zor durumda kalacağını düşünmüştü de ondan.

Bu esnada, Novigrad'daki birliğin onbaşlarından (*corporal*) Gioan Battista d'Assiago'nun Zara'da olduğu anlaşılmıştı; demek ki Zorzi'nin asker geçmişi üzerine biraz daha bilgi edinilebilirdi. D'Assiago Zorzi'yi hemen hatırlamıştı; ifadesine göre, bir gün bölüğündeki Sicilyalılarla birlikte bir şeyler yıkmak (*far bugada*) bahanesiyle dizdardan izin alıp hisarı terk etmişti. Daha sonra bir gemiye binip kaçan Zorzi ve arkadaşlarından bir daha haber alınamamıştı.

Kale dizdarından aldığı mektupları niye gösteremediği sorulduğunda Zorzi bunları Osmanlılar üstünde bulmasın diye attığını söylemişti. Peki ya diğer belgeler? Onları niye atmamıştı? Zorzi üstündeki bütün mektupları sakladığını, ancak 26 gün sonra döndüğünde kale dizdarının mektuplarını bulamadığını, sadece yarı ıslak bir belge bulabildiğini iddia edecekti. Doğruyu söylemediği takdirde işkenceye başvurulacağı söylenip biraz daha sıkıştırılınca, Kandiyeli zavallı edebiyatına sığınmaktan ve duygu sömürüsü yapmaktan utanmayacaktı. Hristiyanlar arasında yaşamaya gelmişti. Eğer kendilerine inanmıyorlarsa, işte ellerindeydi, canını alabilirlerdi; en azından Hristiyan olarak ölmüş olurdu.

Kendini kurtarmak için gene klasik bir numaraya başvurmuş, valiye hemen Osmanlıların askeri ve istihbari planları ile ilgili bazı bilgiler vermeye başlamıştı. Michiel adındaki bir topçu

(*bombardiero*) sancakbeyine dört top dökmeyi teklif etmişti. Sebenico'da asker bulunduğunu ve Venediklilerin Osmanlıları Scardona'ya dek geri çekilmeye mecbur bıraktıklarını öğrenen sancakbeyi, Bosna'dan 500 sipahi istemişti. Önce Split'e, ardından da Trau ve Sebenico'ya ve hatta Zara'ya sürpriz bir şekilde saldırmayı planlamaktaydı. Topçu Michiel, sancakbeyine Zara'da eski sur tarafından top atışı yapılmasını, evlerin yıkılmasını ve bu duvarın arkasına bir toprak tabya (*spalto di terra*) yapılmasını önermişti. Saldırmak için diğer sancakbeylerinin beklenip beklenmemesinin hararetle tartışıldığı Osmanlı cephesinde, sancakbeyinin elinde biri büyük üçü küçük olmak üzere toplam dört top bulunmaktaydı. Zorzi'nin Michiel'den öğrendiğine göre, Osmanlıların elinde o kadar az sipahi vardı ki, bir yere saldırmak istediklerinde serhaddi savunmasız bırakmak pahasına da olsa, çevredeki kalelerden asker sevk etmeleri gerekiyordu.

Sorgusunun ardından Zorzi zindana atılırken, ertesi gün Sebenico'dan Nicolò Cambio adlı bir tercüman getirilmiş ve Osmanlıca belgelerin hakikaten sancakbeyinin mührünü taşıdığı anlaşılmıştır. Biri Mustafa Voyvoda'ya, diğeri ise yerel idarecilere hitap eden bu mektuplar, Zorzi'nin sorgulanmadan ve rahatsız edilmeden rahatça Osmanlı topraklarında dolaşabilmesi için gerekenin yapılmasını emretmektedir. Aslında, bu Zorzi'nin ilk söylediğiyle çelişmemektedir; ancak soruşturma esnasında sıkı-sınca ifadesini çeşitlendiren Zorzi, Mustafa Voyvoda'nın kendisine iş bulacağını söylediği noktada yalancı durumuna düşmüştür.

Karşısındakinin casus olduğuna kanaat getiren vali, daha fazla detay almak için suçluların korkulu rüyası ters askıya başvuracaktır. İlk sorgudan hemen bir gün sonra yapılan ikinci sorguda, Zorzi'ye durum açıkça ifade edilmiştir: Osmanlı casusu olduğu kesindir, dolayısıyla Hristiyanlığa dönme yalanını bir kenara bırakmalı ve kendisine sorulan sorulara cevap vermelidir. Zara'ya ne yapmaya ve kimin emriyle gelmiştir? Zorzi sorgucularını son bir kez daha aptal yerine koymadan duramaz. Kendisini sancakbeyi yollamıştır. Hristiyanısa memleketine gitmesini, Müslümansa da

görevini yapıp geri dönmesini söylemiştir. Oysa bu sorguculara hiç de mantıklı gelmemektedir; hangi komutan savaş zamanında, daha düne kadar casuslukla suçladığı bir Hıristiyanın, hem de serhad bölgesinde elini kolunu sallayarak seyahat etmesine izin verir? Sabırları sınanan sorgucular çok bariz bir çelişkiyi de fark etmişlerdir: Eğer Osmanlılar Zorzi'nin Hıristiyan olduğundan şüphelenseler, savaş zamanı sınırı geçip geri dönmesine izin vermezlerdi; eğer Zorzi Müslümansa, o zaman da onu herhangi bir görev vermeden yollamazlardı.

Köşeye sıkıştığını anlayan casusumuz, zaman kazanmak için ana dili Rumca konuşmak istediğini söylese de, artık bu noktadan sonra ters askıdan kurtuluş yoktur. Önce yumuşak bir geçiş yapıp Osmanlıların kendisine verdiği görevini daha masumane göstermeye çalışır: Sancakbeyi sınırın öteki tarafında savaş mı barış mı olduğunu ve donanmanın nerede olduğunu öğrenmeye çalışmasını ve gerçek bir Müslümansa gelip kendisine söylemesini istemişti. Şüphesiz gene casusluk kapsamına girmekle beraber, burada söz konusu olan detaylarını sabırlı okuyucunun biraz sonra öğreneceği Zorzi'nin esas görevinden çok daha basit bir vakadır. İhanetini sıradanlaştırarak yakayı sıyırmaya çalışan Zorzi, ne yazık ki Venediklileri kandıramamıştı; sorgucular ifadenin mantıksız olduğunu düşünmekteydiler. Eline berat verecek kadar kendisine güvenen sancakbeyinin, nereye gittiğini sormadan ve detaylı talimatlar vermeden kendisini sınırın öte yanına göndermiş olamayacağını söyleyerek Zorzi'yi askıya astılar.

Zorzi birçok casusa göre çenesini iyi bile tutmuştu; ancak artık acıya dayanamayıp şakımaya başlayacaktı. Sancakbeyi kendisinden her şeyi tarassut etmesini istemişti. Zara'da ve diğer kalelerde ne kadar asker vardı? Venedik'te ne gibi hazırlıklar yapılmaktaydı? Büyük bir donanma bir araya getirilmekte miydi? II. Felipe Venedik'e yardım etmekte miydi? Zara'dan öteye gidip gitmeyeceği sorulduğunda, Venedik'e kadar gitmeyi planladığını, zira bunun karşılığında sancakbeyinin kendisine büyük bir ödül (*grandissimo premio*) vâdettiğini söyleyecekti.

Soruşturmanın devamında Zorzi'nin esaret yılları da gündeme gelmişti. Korsanlara esir düştüğü, Kuzey Afrika'da Müslüman olduğu, ardından Durmuş Reis'in kalyetesini ele geçirip Malta'ya götürdüğü ve oradan da Sicilya'ya geçtiği şeklindeki hikâyeyi tekrarlamaktaydı. Bu hikâyenin doğru olduğunu farz edebiliriz; zira uydurma bir hikâyeyle Malta şövalyelerinden ve Engizisyon'dan aynı anda belge almak imkânsız bir şeydir. Sicilya'dan Venedik'e geçen Zorzi burada Teodoro adında bir Rum papazla tanışmıştır. Bu papaz bir komployla, bir zamanlar ellerinde tuttukları Eğriboz adasını gene Venediklilere teslim etmeyi planlamaktadır. Zorzi Venedik'te bir ay boyunca bir katibin yanında kalmış, komploya katılmayacağını söyleyince de buradan kovulmuştur. Ardından hastalanıp fakir düşünce de para kazanmak için askere yazılmıştır; bu açıklamalar, bir gün önce ifadesi alınan onbaşının dedikleriyle de örtüşmektedir.

Niye dizdara söz verdiği gibi Novigrad'dan Zara'ya gelmeyip Memâlik-i Mahrûsa'ya gittiği sorulduğunda ise, hisardan mektuplarla çıktıktan sonra gece saptığı yolun kendisini Osmanlı hisarı olan Nadrin'e getirdiğini söylemiştir. Burada karşılaştığı Slavlara yakalanmamak için Osmanlı tarafına geçmek isteyince de kendisini sancakbeyinin huzurunda bulmuştur. Aslında sorgucular, onbaşı D'Assiago'unun dün verdiği ifadede bunun gerçek olmadığını ve Zorzi'nin bölüğündeki Sicilyalılarla kaçtığını biliyorlardı. Ama Kandiyeli'yi biraz daha köşeye sıkıştırmak için dizdara kendisine verdiği mektupları ne yaptığını sormuşlardı. Zorzi bunları kaybettiğinde bir kez daha ısrar etti. Ancak, burada çelişkili bir durum vardı: Eğer bu mektuplar kaybolmuşsa, üstünde çıkan esir mektupları ve ihtidasını açıklayan iki belge niye kaybolmamıştı? Zorzi buna ancak, belgeleri iki ayrı yere sakladığını ve bu yerlerden birindeki belgeleri daha sonra bulamadığını söyleyerek, kısacası pek de inandırıcı olmayan bir bahane bularak karşılık verebilecekti.

Kandiyeli'nin direncini kıran ama hâlâ tam anlamıyla konuşturmaya muvaffak olamayan sorgucular bastırmaya devam etti.

Bu söyledikleri genel şeylerdi; bundan daha fazlasını söylemeliydi: Zara'ya niye gelmişti? Sancakbeyi kendisine ne emir vermişti? Venedik topraklarında biriyle görüşmüş müydü? Zorzi, birçok yeni birliğin sınıra vardığını öğrenen Osmanlıların Venedik tarafından gelecek bir saldırıdan korktuğunu, bu yüzden de düşmanın asker sayısını öğrenmek için kendisinin gönderildiğini söyleyecekti.

Bu cevap Foscarini'yi tatmin etmişe benzemektedir; ancak, sorduğu sorulardan anlaşılan, kurnaz vali Kandiyeli'nin tek başına çalışmadığından şüphelenmektedir. Novigrad'da aynı birlikte oldukları 6 Sicilyalı nerededir? Dün bahsettiği Veronali Michiel'in hikâyesi nedir? Sancakbeyinin Zara'da başkasıyla gizli münasebetleri (*intelligentia*) ya da Venedik topraklarında başka casusu var mıdır? Zorzi, ne Sicilyalıların nerede olduğunu ne de sancakbeyinin başka casusu olup olmadığını bilmektedir; ancak, Michiel üzerine anlatacakları vardır. Türklere esir düşüp sancakbeyinin önüne getirilen bu topçu, Zara'yı ele geçirebileceğini iddia etmektedir. Eski surların olduğu kısma zeytin dalları ve topraktan bir tabya yapıp buradan top atışı yapmak yeterli olacaktır. Michiel'in dışında Sebenico'dan kaçan bir Hristiyan da, sancakbeyine buranın hisarının ne taraftan daha rahat alınabileceğini söyleyecektir. Zorzi, son olarak Osmanlıların, Venediklilerin yardım yollamasını önlemek amacıyla Novigrad'a giden geçitte iki hisar yapacağını söyleyip dikkatli olunmasını istemiştir.

Savaş zamanı sınırda yakalanan casuslar, hele hele söz konusu olan hükümetinin güvenini kötüye kullanmış eski bir askerse, en ağır şekilde cezalandırılmalıdır. Foscarini, artık bedenini kurtarması pek de mümkün olmayan Zorzi'ye ruhunu kurtarması için son bir şans tanıyacak ve bu dünyayı günah çıkarıp bir Hristiyan gibi terk edebilmesi için yanına bir rahip yollayacaktı. Ancak bu rahibin, günahlarından arındırmak kadar, casusumuzu Hristiyanlığın yararı için konuşmaya razı etmekle meşgul olduğu anlaşılmaktadır. Kilise'nin onun imanından çok bildiklerine ihtiyacı vardır. Rahibin Zorzi'yi ikna etmesi uzun sürmemiştir; Kandiyeli bir kez daha Foscari'nin önüne çıkıp bildiklerini anlatmak isteyecektir.

Hayatının bağışlanması karşılığında tüm gerçekleri anlatacağını söyleyen Zorzi, Foscari'nden tam bir garanti alamaz; sadece kendisine, doğruyu söylemesi durumunda valinin uygun gördüğü şekilde adaletli davranılacağı söylenir (*che la giustizia procedera per quelli termini che li parera*). Çaresiz durumu kabullenen Zorzi, üçüncü kez anlatmaya başlar. Sicilya'dan Roma'ya gittiğinde katip Lascaris'in maiyetindeki Arnavut bir delikanlıyla (*garzon*) tanışır. Herkes İtalyan sansa da, Lascaris aslında Rum kökenlidir.⁵⁴ XIII. Gregorius'un emriyle günahları bağışlama belgesi (*absolution*) ve papalık fermanları (*bolle*) hazırlamaktadır ve uzun boylu ve yaşlı bir adamdır. Zorzi Romadan Venedik'e geçtiğinde, Osmanlılara ne olup bittiğini rapor eden Jacob/Yakup adlı Doğu Akdenizli bir Yahudi ile tanışmıştır. Bu adamla nasıl tanıştığı sorulduğunda, Zorzi daha da ilginç şeyler anlatmaya başlayacaktır. İkinci soruşturmada bahsettiği Rum papazla Eğriboz komplosunu konuşmak için bazen bir Rum asilzadenin (*zentil homo*) evine gitmektedirler. Orta boylu, orta yaşlı ve kahverengi sakallı asilzadenin ismini hatırlayamamaktadır; ancak, evi detaylı bir şekilde tarif ettiğinde Santi Filippo ve Giacomo Meydanı'nda olduğu sonucuna varılmıştır.

İşte bu evde tanıştığı Yahudi Yakup'un bir adamını (*compagno*) da Venedik'ten sonra gittiği Cliuno'da görecektir. Bu adamın anlattığına göre, Yakup kendisini Cliuno'ya, bir başka Yahudi'yi de İstanbul'a göndermiştir. Bu ikincisi, Yahudilerin Hristiyanlara verdikleri vergiyi sultana vermeye hazır olduklarını söyleyecek ve Osmanlılardan Venediklilerle savaşmaya devam etmelerini isteyecektir. Bu noktada, Osmanlıların Kıbrıs'a saldırmasıyla beraber Venedik'teki Yahudi düşmanlığının arttığını hatırlatalım. Savaş çıkaranın II. Selim'in Yahudi gözdesi Yasef Nasi olduğuna inanılmaktaydı. Sadece Nasi'nin şaraplarını methederek sultanı Kıbrıs'ı Venediklilerin elinden almaya ikna ettiği düşünülmemekteydi; aynı zamanda 1569 Eylül'ünde Venedik Tersanesi'ni neredeyse yok edecek yangını bizzat bunun emrindeki sabotajcıların çıkardığı

54 Lascarisler Bizanslı aristokrat bir ailedir.

kanaati hakimdi.⁵⁵ Bu şüpheler, savaş boyunca Venedik topraklarında birçok Yahudinin Nasi adına casusluk yapmakla suçlanmasına ve sonunda Yahudilerin Venedik şehrinden kovulmasına yol açacaktı. Yahudiler, ancak savaşın bitmesi ve Osmanlıların araya girmesiyle Venedik'te kalabilmişlerdi. Sokollu Mehmed Paşa barış anlaşmasını imzalamak için elçi olarak daha önce balyosun doktorluğunu yapan Salomon Aşkenazi'yi gönderecek, bu Yahudi de Venediklilerden kararı geri almasını rica edecekti.⁵⁶

Venedik'in Yahudilere her geçen gün daha da şüpheyile baktığı antisemitik bir ortamda, Zorzi'nin anlattıkları zaten teyakkuzda olan Venediklileri oldukça rahatsız etmiş olsa gerek. Ancak, Kandiyeli'nin Cliuno'da karşılaştığı tek Osmanlı ajanı Yakup'un adamı değildir; Lascaris'in Arnavut delikanlısı da sınır boylarında fink atmaktadır; Lascaris Osmanlılara haber götürmesi için bunu İstanbul'a yollamıştır. Görevinin ikinci kısmında İstanbul'dan bir gemiyle dönecek Hristiyanlara ait bir yerde bir komploya girecektir (*far qualche tradimento*).

Son olarak sancakbeyi ile ilgili sorulara muhatap olacaktır. Sancakbeyinin top gülleleri var mıdır? Varsa bunların boyu ve adedi nedir? Ele geçirilen bir gemiden alınan demir güllelerin Hersek Novi'den sancakbeyine yollandığını casusumuz bilmektedir; ancak, daha henüz varmadığından bunları görmemiştir. Dolayısıyla sayıları ve ebatları hakkında bir fikri yoktur.

Peki, sancakbeyi Novigrad ile ilgili kendisine soru sormuş mudur? Evet, Osmanlılar Novigrad'ı kuşattığında orada olup olmadığını sormuş, olumsuz yanıt alınca da istihkâmların kuvvetli olup olmadığını öğrenmek istemiştir. Zorzi istihkâmların iyi durumda olduğunu ve yeni yapılan tabya ve topraklarla korunduğunu söylemiştir. Ancak hakikaten böyle deyip demediğini bilmek zordur. Casuslar genelde verdikleri ifadeleri sorgucularının hoşuna

55 Bartolomeo Sereno, *Commentari della guerra di Cipro e della lega dei principi cristiani contro il Turco* (Monte Cassino: Tipi di Monte Cassino, 1845), s. 16-7.

56 Benjamin Arbel, *Trading Nations: Jews and Venetians in the Early Modern Eastern Mediterranean* (Leiden: E. J. Brill, 1995), Beşinci Bölüm.

gidecek şekilde ayarlamaya dikkat etmektedirler; özellikle paçayı kurtarmanın imkânsız hale geldiği bu gibi hallerde. Dolayısıyla, Zorzi de Venedik hisarlarını tehlikeye atacak nitelikte bilgileri Osmanlılara verdiğini gizleme ihtiyacı hissetmiş olabilir. Casusumuz, son olarak sancakbeyinin burasının topla değil, ancak buraya giden geçidin iki hisarla kontrol edilmesiyle alınabileceğini söylediğini de eklemiştir.

Söyleyeceği başka bir şey olmadığını belirtince tekrar hücresine götürülen Zorzi'ye ne olduğunu bilmiyoruz. Ancak, savaş zamanında sınırda yakalanan casusları, hele hele söz konusu olan hükümetinin güvenini defalarca kötüye kullanmış eski bir askerse, pek de hayırlı bir sonun beklemediğini tahmin edebiliriz. Ancak, son bahsettiği komplolar üzerine daha derin bir araştırma yapılması durumunda, bir süreliğine hayatta kalma şansı bulunmaktadır. Ancak bu bile kesin değildir; zira sorgu tutanaklarını Venedik'e yollayan Foscarini ihtiyaten Osmanlı casusunu hayatta tutmuşsa da, zindanların pek sağlam olmadığından dem vurmaktadır. Venedik kararında acele etmelidir. Zorzi'nin yakalandığını duyan herkes adaletin yerine getirilmesini beklemektedir; ayrıca Venedik askeri olarak yazılıp rahatça casusluk yapmayı planlayan diğer İspanyol ve Rumlara Kandiyeli'nin idamı güzel bir gözdağı verecektir.

Bu bölümde anlattığımız hikâyeler arasında en detaylı sorgu raporu Zorzi'ye ait olmalıdır. Yakalanan casusların hangi sorulara muhatap olduğunun ve ne tip soruşturma taktikleri izlendiğinin daha rahat görülebilmesi için soruşturmadaki soru cevap düzenini bozmadan ve detayları atlamadan aktarmaya çalıştık. Okuyucuya söylenecek son bir şey de burada izlenen soruşturma stratejisinin Bennassarların şaheserlerinde detaylı bir şekilde anlattıkları Engizisyon davalarından pek de farklı olmadıklarıdır. Önce normal bir sorguya tutulan casusumuzun ifadesindeki çelişkiler sorgucuları bir casusla karşı karşıya olduklarına ikna etmiş benzemiştir. Daha sonra, casusa hem fiziki (işkenceden kurtulmak) hem de ruhani (iyi bir Hristiyan olup ihtidasını ve

ihanetini affettirmek) sebeplerden dolayı bildiklerini anlatması telkin edilmiştir. Bu noktaya kadar hemen herkes bir şeyler saklamaktadır. Diğer soruşturmalarda da görüldüğü gibi, birçoklarının çenesi genelde işkence safhasında açılmaktadır.

Ancak, Engizisyon'daki soruşturmaların aksine, burada susmak bir işe yaramamaktadır. Engizisyon mahkemeleri, iki nedenden dolayı suçlunun suçunu itiraf etmesine büyük önem vermekte ve bunun için davayı uzatmaktan çekinmemektedir. İlk olarak, engizitörler karşılarındaki zındığın suçunu itiraf edip pişmanlık göstermesini ve dolayısıyla ruhunu kurtarmasını kendileri için bir görev addetmekteydiler. Ayrıca, Engizisyon mahkemelerinde özellikle ölüm cezasını gerektirecek suçlarda sadece delille hüküm vermek mümkün değildir; suçlunun suçunu ikrar etmesi gerekmektedir. Bu da Müslüman olduklarını söyleyen ve dolayısıyla Engizisyon'un kendilerini yargılayamayacağına ısrar eden birçok mühtedi korsanın davalarının yıllar sürmesine yol açmıştır. Mesela, Narbonnelu Fransız bir mühtedi olan Guillaume Bedos önce Hristiyan olduğunu kabul etmiş, ancak sonra ifadesini değiştirerek Şaban isminde Sakızlı olduğunu ve hem kendisinin hem de anne babasının Müslüman olduğunu iddia etmeye başlamıştır. 1619 ile 1621 yılları arasındaki 25 celsede bu tutumunu değiştiremeyecek ve engizitörleri 1625 yılına kadar uğraştıracaktır.⁵⁷ Gene daha önce bu bölümde adı geçen Ferraralı mühtedi korsan Francesco Guiccardo/Gavur Ali Reis, 19 tanığın aksi yöndeki ifadelerine rağmen Müslüman oğlu Müslüman olduğunda ısrar edecektir. 1626 yılında idama mahkum edilse de, itiraf almak için işkenceye maruz bırakılmadığını söyleyen bir üst mahkeme bu kararı bozacaktır. İtiraf etmemekte direnmenin hayat kurtaracağının en bariz göstergesi herhalde bu karardır. Ali davanın başlamasından üç yıl sonra 1627'de işkenceye maruz bırakılmış, ancak sağlık durumu nedeniyle hafif bir işkenceyle paçayı kurtarmıştır. Keçi gibi inatçılık edip hâlâ Hristiyan olduğunu kabul etmemesi üzerine cezası ömür boyu hapse çevrilmiştir. 15

57 Bennassar ve Bennassar, *Les chretiens d'Allah*, s. 57-75.

sene sonra 1642'de hâlâ hapishanede olduğuna göre, itiraf etme taktiği işe yaramışa benzemektedir.⁵⁸

Ancak, sivil idarecilerin eline geçen Zorzi gibi casuslar için böyle bir durum söz konusu değildir; sadece şüphe üzerine bile ortadan kaldırılabirler. Siyasi gerekçelerle yargılama sürecini atlamak şüphesiz Venediklilere has bir durum değildi. Osmanlıların casusları nasıl “siyaseten” yani herhangi bir yargıya tabi tutmadan ortadan kaldırdıklarını Beşinci Bölüm'deki bir çok örnekte görmek mümkündür.

Kısacası, hukuki çıkmaz sokaklardan medet ummanın ve işkenceye dayanıp itiraf etmemekte ısrar etmenin bir manası yoktur. Bunu bilen Zorzi de acıdan kurtulmak için ağzındaki baklayı biraz da olsa çıkarmıştır; ancak gene kendisini kurtarabileceğini düşündüğünden gerçeği tüm çıplaklığıyla anlatmayacaktır. Açıklamalarıyla, Foscari'ni'yi daha fazlasını bildiğine ikna etmiştir. Bu durumda üçüncü bir aşamaya geçen kurnaz Venedikli psikolojik baskı uygulamak amacıyla tutuklusunun yanına bir rahip göndermiş ve daha fazlasını anlatmasını sağlamıştır. Zorzi'nin dinini terk ettiği için vicdan azabı çekip çekmediğini tam anlamıyla bilmek mümkün değil; ancak hayat hikâyesi bize bu din değiştirmelerin hayat şartları tarafından empoze edildiğini göstermektedir. Muhtemelen Zorzi için İslam bir fırsat kapısıdır; birçok diğer korsan, casus ve paralı asker gibi daha iyi bir yaşam peşinde irtidad yolunu seçmiştir. Her halükarda papaz etkili olmuş, Kandiyeli bildiklerinin geri kalanını da anlatmaya ikna edilmiştir. Üçüncü sorguda anlattıkları Foscari'ne yeterli gelmiş gözükmemektedir; soruşturmanın başında Zorzi'ye kendi uygun gördüğü şekilde adaletin işleyeceğini vâdeden vali, bu Osmanlı casusunun ivedilikle ortadan kaldırılmasını istemektedir. Serhad dünyasının adaleti acımasızdır! Foscari'ni, aslında Zorzi'nin bahsettiği komploların ne kadar gerçek olduğundan şüphelenmektedir; bunları paçayı kurtarmak için (*per diferir la morte*) uydurmuş olabilir. Ama bu hikâyeler gerçek de olabilir; bunu anlamak için bahsettiği Rum bir papazın bulunması yeterlidir.

58 *A.g.e.*, s. 78-106.

Gabriel Defrens'in İki Buçuk Yılı⁵⁹

Osmanlı ve Avrupa belgelerinin titizlikle karşılaştırılmasıyla hikâyesi bilimsel bir makaleye konu olmuş ilk Osmanlı casusu, esas adı Gabriel de Bourgogne/Frenk Mahmud b. Abdullah olan Gabriel Defrens adlı bir Fransızdır. Susan Skilliter'in kısa ancak çığır açıcı nitelikteki çalışmasına göre, 1554 ya da 1555 yılında Blois'da doğan Gabriel, Mısır'ın ticaret merkezi İskenderiye limanındaki Fransız konsolosunun oğludur. Fransız prensesi ve II. Henri'nin gayrimeşru kızı Diane de France'ın maiyetinde yetişmiştir. Genç yaşta, muhtemelen İskenderiye'ye babasının yanına giderken Dalmaçya'da Morlak adı verilen haydutlar tarafından yakalanmış ve Osmanlılara esir olarak satılmıştır. Ardından, kölelikten bir şekilde kurtulmuş, Müslüman olmuş ve saray çevreleriyle yakın ilişkiler kurmayı başarmıştır.

Hem saraya gerekli lüks metai almaktan sorumlu bir hassa tüccarı, hem de Fransız elçiliğinde çalışan bir tercüman olması aslında ilk başta çelişkili bir durum olarak gözükebilir. Ancak esas faaliyet alanının espionaj ve diplomasi olduğu düşünülürse, tüccarlığın Defrens'in rahat dolaşması için bir kılıf oluşturduğu hemen anlaşılır. Osmanlı sarayıyla ilişkileri sayesinde, efendisi Fransız elçisi Germigny'nin de takdirini kazanmıştır. Elçi, 1580 yılında kendisine İkinci Vezir Lala Mustafa Paşa ile bir görüşme ayarladığı için onu övecek, bir sene sonra da Fransa'ya gönderilen Osmanlı elçisinin kılavuzluğuna onu layık görerek güvenini gösterecektir.

Defrens, Osmanlı başkentinde casuslukla diplomasiyi başarıyla harmanlayan tipik bir mühtedir. Osmanlıca ve Fransızcanın yanı sıra, İtalyanca, Rumca ve idare edecek derecede Latince bilmektedir. Siyah sakallı, zayıf, orta boylu biridir. Yanağında bir sigil vardır ve konuşurken bazen burnunu çekmektedir.

İstanbul ile Madrid arasında yüzyılın en uzun savaşını durduracak ateşkes anlaşması için görüşmelerin kazara da olsa başladığı 1579 yılının Şubat ayında, Defrens İspanya'ya gönderilecektir.

59 Skilliter, "Gabriel Defrens".

Burada ne yapacağı konusunda bir bilgimiz bulunmamakla beraber, Fransa üzerinden İngiltere'ye geçtiğini ve Kraliçe I. Elizabeth'e sultanın mektubunu verdiğini biliyoruz. Doğu Akdeniz ticaretine direkt iştirak etmek isteyen İngilizlerin William Harborne vasıtasıyla Sultan III. Murad'dan kapitülasyon almaya çalıştıklarını ve 1580 yılında bunu başardıklarını da ekleyelim.⁶⁰ Defrens'in Londra'ya getirdiği mektuplar da bu konuyla ilgili olmalıdır.

Gabriel, 1580 yılının Temmuz ayında İstanbul'a dönmüş ve İspanyollarla yapılan ateşkes görüşmelerine taş koymak isteyen efendisi Germigny'e Lala Mustafa Paşa ile bir görüşme ayarlamayı başarmıştır. Eylül ayında, hassa tüccarı olarak saraya saat ve benzer mekanik aletler almak bahanesiyle Ragusa'ya doğru yola çıktığı bilgisi verilir; buradan önce Venedik'e, ardından da Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'ndaki Augsburg ve Nürnberg'e gideceği tahmin edilmektedir. Yolculuğunu, sultanın mektuplarını kraliçeye vereceği İngiltere'de sonlandıracaktır. Kasım ayında Londra'ya varmıştır bile; İspanyol elçisi Bernardino de Mendoza'nın raporuna göre, yanında getirdiği mektuplarda, III. Murad İngiliz tüccarların Osmanlı topraklarında ticaret yapabileceğini belirtiyor ve Elizabeth'i, II. Felipe'ye karşı mücadele eden Portekiz tahtının müddeisi Dom António'ya yardım etmeye çağırıyordu. Birinci Bölüm'de de anlatıldığı gibi, Portekiz kralının 1578'de Fas'ta savaş meydanında ölmesi, annesi bir Portekiz prensesi olan İspanya kralı ve Habsburg hanedanının başı II. Felipe'yi Portekiz tahtının varisi haline getirmişti. Aslında tahtın başka müddeileri de vardı. Bunlardan biri olan ve kısa bir süre tahta geçmeyi de başaran Dom António, dönemin meşhur komutanı Alba Dükü Fernando Álvarez de Toledo komutasındaki İspanyol kuvvetleri tarafından mağlup edilecek ve tüm umudunu Osmanlıların başını çektiği ve Elizabeth ile IV. Henri'nin de katılacağı bir ittifaka bağlayacaktı. Bu ittifakın hiç gerçekleşmediğini, Dom

60 S. A. Skilliter, *William Harborne and the Trade with Turkey, 1578-1582: A documentary study of the First Anglo-Ottoman Relations* (Oxford: Oxford University Press, 1977).

António'nun 1595 yılında hayal kırıklığı içinde Paris'te öldüğünü ve Portekiz tacının 1640 yılına kadar Habsburg Hanedanı'nda kaldığını belirtelim.

11 Aralık 1580'de Londra'dan ayrılan Gabriel buradan Hollanda'ya geçmiştir. Habsburgların baskıcı dini politikalarından bıkan, özerkliklerine çok düşkün Calvinist şehirler Willem van Oranje liderliğinde ayaklanıp bir konfederasyon oluşturmuştu; bugünkü Hollanda'nın da temelini atan bu konfederasyon sonradan Birleşik Eyaletler adını alacaktı. Gabriel'in Willem'le ne konuştuğu az çok tahmin edilebilir. Muhtemelen, III. Murad'ın ve belki de II. Elizabeth'in mektuplarını vermiş ve her iki hükümdarın da isyanı desteklediğini belirtmiştir. Bu isyan Osmanlı stratejisi için kilit önem taşımaktaydı. Bölgenin coğrafi şartlarının zorluğu⁶¹ Habsburgların isyanı bir türlü isyanı bastıramamasına ve bu bitmek bilmeyen savaşa bir servet yatırmasına yol açmıştır. İsyen uzadıkça Akdeniz savunması aksamakta ve bu da doğuda Safeviler'e karşı uzun ve masraflı bir savaşa girmiş olan Osmanlılara rahat bir nefes aldırmaktadır.

Venedik üzerinden İstanbul'a dönen Defrens, payitahtta uzun süre kalmayacaktır. Siyavuş Paşa'nın isteğiyle, III. Henri'yi 1582 yılında düzenlenecek ve tam bir emperyal propagandaya dönüşecek olan sünnet törenine davet etmek için Fransa'ya gönderilen Osmanlı elçisi Hasan Ağa'ya eşlik edecektir. Ragusa üzerinden Venedik'e gittikten sonra, Hasan Ağa bir müddet burada kalacak, Defrens ise sultanın mektup ve hediyelerini alarak tek başına Paris'e götürecektir. Eylül ayında Paris'te Fransa kralının huzuruna çıkan Defrens, III. Henri'nin Fransız elçisine yazdığı bir mektupla Venedik'e geri dönecek ve Hasan Ağa ve Ali adlı bir Divan-ı Hümayun tercümanıyla birlikte tekrar yollara düşecektir. Osmanlı diplomatları Bergamo üzerinden Milano, Cenevre ve Lyon'a devam edip Fransa'ya girmiş, daha sonra da kuzeye yönelip Orleans ve Bourg-la-Reine üzerinden 8 Kasım'da Fransa başkentine varmıştır.

61 Alçak Ülkeler adıyla da anılan bu bölge bugün de suyun altındadır ve ancak set ve barajlarla korunan topraklarda tarım yapılabilmektedir.

Yanlarında yenilenen kapitülasyonu da getiren elçilik heyeti Paris'te yirmi gün kaldıktan sonra gene Venedik üzerinden geri dönecek ve 29 Mart 1582'de İstanbul'a ulaşacaktır.

Ne yazık ki Skilliter'ın kırk küsur yıl önce incelediği belgeler Defrens'in izini bu noktada kaybediyor. Gene de, renkli bir kariyerin sadece iki buçuk yıllık kısmı bile bize birçok şey anlatıyor. İlk olarak, Avrupa'nın birçok yerini dolaşan Gabriel Defrens'in görünürdeki iki mesleği olan tercümanlık ve tüccarlık dışında neler yaptığını tahmin etmek zor değildir. Tecrübeli diplomat Avusturya elçisi Joachim von Sinzendorff'un Viyana'yı ivedilikle bu casusa karşı uyarması boşuna olmasa gerek. Zaten daha da önce gördüğümüz gibi, ticaret ve diplomasi casusluğun üvey kardeşidir. Elçiler ve tüccarlar, özellikle Defrens gibi lüks meta ticareti yapanlar, mesleklerini rahatça dolaşmak, siyasi elitlerle iş tutmak ve para kazanmak için kullanmaktadır. Elçi espionaj dünyasının işvereniye, tüccar da çalışanıdır. Eline para geçceğini bildikten sonra, bilgiyi de buğday, kumaş veya mücevher gibi en çok para verene satmakta tereddüt etmeyecektir.

Defrens'in hikâyesi bu kitapta pek bahsetmediğimiz ama daha önceki çalışmalarımızda değindiğimiz bir başka noktayı tartışmamıza fırsat vermektedir. Bu casus/tüccar/diplomatın faaliyetleri Osmanlı payitahtında resmi ve gayriresmi arasındaki sınırın ne kadar belirsiz olduğunu göstermiştir; ama hepsi bundan ibaret değildir. Kime çalıştığı pek de belli olmayan bu Fransız'ın kariyeri bize bu gibi siyaset ve diplomasi simsarlarının merkezi hükümetlerden bağımsız birer aktör olduklarını kanıtlamaktadır. Müslüman olup esaretten kurtulmuş ve Topkapı Sarayı'nda hassa tüccarı olarak çalışan Fransız asıllı bir tüccar nasıl aynı zamanda Fransa elçiliğinde tercüman olarak çalışıp III. Henri'den maaş almaktadır? Bir yandan Fransa elçisine çalışırken, öte yandan nasıl III. Murad'ın mektuplarını Londra'ya, Kraliçe Elizabeth'inkileri ise Willem van Oranje'ye taşımaktadır? Fransız elçisi bir Osmanlı veziri ile görüşmek için niye kendi emrinde çalışan bir tercümandan yardım isteme ihtiyacı duymuştur?

Bu soruların cevabını çalışanlarının sadakatine ipotek koymakta henüz o kadar ısrarcı olmayan Yeniçağ hükümetlerinin doğasında aramak gerekir. Emekleme aşamasındaki merkezi bürokratik yapılar, bizim bildiğimiz anlamda rasyonel bürokrasilere dayanan hükümetler gibi değildir; kapu halklarından oluşan devlet de modern devlete benzemez. Her ne kadar ortak bir devlet çıkarı mefhumu bulunsa da, aslında devlet kendisini oluşturan grupların çıkarlarının toplamından, daha doğrusu asgari müşterekinden ibarettir.

Dolayısıyla, sadece casuslar değil, tüccarlar, tercümanlar, askerler ve hatta elçiler bile birden fazla kişiye çalışabilmektedirler. Bunun en güzel örneği, İstanbul ile Madrid arasında yapılan ateşkes görüşmelerinde bulunabilir. Bu ateşkes görüşmeleri tamamen bir tesadüf sonucu başlamıştır. Habsburgların sabotaj için yolladığı ajanlardan Martin de Acuna yakalanınca, kendisinin ateşkes görüşmeleri için yollanmış bir casus olduğunu iddia edecektir. Bu iddiaları destekleyebilmesi için gerekli belgeleri de, bizzat Divan-ı Hümayun tercümanı Hürrem Bey'in işbirliğiyle İstanbul'daki Habsburg istihbarat ağının başı konumundaki Aurelio Santa Croce sağlayacaktır.

De Acuna'nın yerine yollanan Giovanni Margliani'nin Osmanlılarla yaptığı kırk aylık uzun pazarlıklarda hem Hürrem Bey'in hem de adını daha önce duyduğumuz Salomon Aşkenazi'nin aslında kime hizmet ettiği belli değildir. Hürrem Divan'ın resmi tercümanıdır. Aşkenazi ise Balyos Marc'Antonio Barbaro'nun doktoru iken Sokollu'ya da hizmet etmeye başlamış ve ileride de bahsedileceği gibi, Barbaro'nun mektuplarını kaçak bir şekilde Girit'e yollamasına yardım ettiği için iki kez Osmanlılar tarafından hapse atılmıştır. Sokollu sayesinde hapisten kurtulduktan sonra, imzalanmasında büyük katkısı olduğu barış anlaşmasını onaylatmak üzere Venedik'e Osmanlı elçisi olarak gidecek olan da gene bu Yahudi'dir.

Osmanlı-Habsburg ateşkes görüşmelerinde, Aşkenazi ve Hürrem hem Margliani'ye hem Sokollu'ya yardım etmiş, kısacası

iki taraf arasında aracılık yaparak kendi çıkarlarını gözetmiştir. Madrid'in bunları cömertçe ödüllendirdiğini söylememize gerek yok; ama kesenin ağzını açanın sadece Habsburglar olmadığını da belirtmeliyiz. İstanbul ile bir türlü kalıcı diplomatik ve ticari ilişkiler kuramayan Toscana Grandükası Ferdinando de' Medici de Hürrem ve Aşkenazi'nin yardımını isteyecektir.⁶² Gene Hürrem, hem balyosa⁶³ hem de Avusturya elçisine⁶⁴ tercümanlık yapmaktan ve para karşılığında⁶⁵ bilgi sızdırmaktan çekinmeyecektir. Görüldüğü gibi, doktor ve tercüman gibi yasal meslekleri hem Osmanlılar hem de diğer Avrupalı devletler için icra eden bu siyaset ve diplomasi simsarları, geliştirdikleri ilişkileri o kadar da masumane bir şekilde kullanmamaktadır. Kısacası, merkezi devletin çalışanlarının sadakatine ipotek koymadaki yetersizliği büyük bir güvenlik açığı doğurmakta, fırsattan istifade eden simsarlar da bilgi tacirliğinden parayı kırmaktadır.

Sonuç

Şüphesiz, yakalanan her bir casusa karşılık paçayı kurtardığı için hikâyeleri unutulmaya mahkum daha niceleri vardır. Ancak, bu az sayıda hikâyenin bile karışık arşiv fonlarında bulunması kolay bir iş değildir; arşiv belgelerinin sentaksı bozuk, eski bir dil ve kötü bir mürekkeple yazılmış olması, takdir edersiniz ki işleri daha da zorlaştırmaktadır. Bu minvalde, kitabımızın bu bölümünde, Osmanlıların sahadaki casuslarını ve bunların operasyonlarını ilk kez derli toplu bir şekilde okuyucuyla paylaşmaya çalıştık. Diğer coğrafyaları ilgilendiren ve

62 Sola Castano, *Uchali*, s. 214; ASV, *SDelC*, reg. 8, c. 100r (23 Haziran 1591).

63 ASV, *SDC*, fil. 25, cc. 195r, 197r (21 Nisan 1587); fil. 32, cc. 52v-53r (4 Eylül 1590).

64 Graf, " 'I am Still Yours,' " s. 223.

65 Venedikliler kendisine 1585 yılında 30, 1587 yılında 400 ve 1592 yılında 200 duka ödeme yapmışlardır. ASV, *SDelC*, reg. 7, cc. 19v (7 Eylül 1585), 71r (13 ve 15 Haziran 1587), 80v (9 Ocak 1587, m.v.); reg. 8, c. 89v (23 Eylül 1592).

başka yüzyıllarda gerçekleşen operasyonlara odaklanan çalışmaların bir gün bu bölümü tamamlayacağını ummaktayız.

Girişte de belirtildiği gibi, gerek dönemin gerekse günümüzün birçok eserinde kurgulandığının aksine, İslam ve Hristiyan dünyaları arasındaki sınır aşılamaz değildir. Yukarıda detaylı bir şekilde incelenmiş on hikâyenin bize gösterdiği gibi, seyyahlar, askerler, maceraperestler, denizciler, korsanlar ve casuslar kolayca bir diyardan ötekine geçmekte ve istihbarat ağlarına gereken insan gücünü sağlamaktadır.

Herhangi bir eğitimden geçmeseler de, bunlar işinin ehli insanlardır. Zira meslekleri gereği dolaşmaya, kulak misafiri olmaya ve gizli işler çevirmeye alışkınlardır. Fırsatçılıklarını bu kadar bariz bir şekilde göstermekten çekinmedilerse, bunun nedeni istihbarata para yatırmaya şu çok hevesli yöneticilerin bonkörülüğüdür. İmparatorluklar çarpışmaya devam ettikçe, merkezi hükümetler toptan, tüfekten, kadırgadan, yelkenden çok daha ucuz olan⁶⁶ casuslara yatırım yapmaya ve Akdeniz istihbarat dünyasının bu renkli karakterleri ceplerini doldurmaya devam edecektir.

66 Emrah Safa Gürkan, “Fitilin ucunda Tersane-yi Amire,” *Osmanlı İstanbulu I: I. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri*, 29 Mayıs–1 Haziran 2013, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, haz. Feridun M. Emecen ve Emrah Safa Gürkan (İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, 2014), s. 67-69.

III

OSMANLI İSTİHBARATININ KAYNAKLARI

ŞÜPHE SİZ bilgi sadece sahada bilgi toplayan istihbarat elemanlarından alınmaz. Gözetleme tekniklerinin ve diplomatik ilişkilerin bugünkü kadar gelişmiş olmadığı yüzyıllarda bile merkezi hükümetler dolaylı yollardan bilgi elde etmeyi başarmışlardır. Bu bölümde Osmanlı istihbaratının sivil, askeri ve diplomatik kaynaklarını mercek altına alacağız.

Tüccarlar ve Esirler

Osmanlı Müslümanlarının ticareti Hıristiyanların eline bıraktığı şeklindeki yaygın kanaat, Avrupa söz konusu olduğunda dahi, yanlıştır. Her ne kadar Avrupalıların İslam toprakları üzerindeki ticari faaliyetleri kadar yoğun olmasa da, Venedik, Ankona ve Marsilya gibi Avrupa'nın belli başlı şehirlerinde Müslüman tüccarlar bulunmaktadır. Bunlara Osmanlı tebaası gayrimüslim tüccarları da eklersek, İstanbul'un elindeki bir başka haber kaynağının da tüccarlar olduğu anlaşılır. Örneğin, 1572 yılında Budin beylerbeyini Orta Avrupa'daki siyasi ve askeri gelişmelerden haberdar eden üç kaynaktan biri "rencber ta ifesi" adıyla anılan tüccarlardır.¹ Bazen bu tüccarların gemilerinde casus taşıdıkları bile olmaktadır. Mesela, hikâyesini İkinci Bölüm'de anlattığımız Osmanlı casusu Jeronimo Amiqui, Güney İtalya kıyılarını gezdikten sonra

1 BOA, MD, XIX, hk. 581 (H. 6 Ramazan 980 / M. 10 Ocak 1573).

Ankona'da Muhammed adlı bir Türk ile buluşacak ve onun gemisiyle Avlonya'ya dönecektir.²

1570 senesinde Sokollu Mehmed Paşa daha önce Malta'da köle olan bir Türk'e adadaki tahkimat, erzak ve cephane ile ilgili sorular yöneltecektir. Kıbrıs Seferi'ne en baştan beri karşı olan veziriazam, belki de donanmayı beş sene önce olduğu gibi gene Malta'ya yollamaya çalışmaktadır. Eğer durum böyleyse, duydukları onu hayal kırıklığına uğratmış olmalı; çünkü köle, adadaki hisarın büyük ve askerlerin iyi durumda olduğunu, ayrıca şövalyelerin erzak ile cep-hane açısından da bir problemi olmadığını söylemiştir.³

Tüccarlardan daha verimli bir haber kaynağı Hristiyan topraklarında uzun seneler geçirdikten sonra, ya kurtarılacak ya da kaçarak geri dönmüş Müslüman esirlerdir. Hicri 979 (1571-1572) gibi kritik bir yılı kapsayan mühimme kayıtları, düşmanın elinden kurtulan esir ve kölelerin Hristiyan donanmasının plan ve hazırlıkları hakkında güncel bilgi sağladıklarını bariz bir şekilde ortaya koymaktadır. Uluc Ali'nin adamlarından Yusuf esaretten kurtulup Trablusgarb'a gelince, efendisi olan bir kaptandan Hristiyan donanması ile ilgili öğrendiklerini hemen beylerbeyine anlatacak, o da bu haberi İstanbul ile paylaşacaktı.⁴ Gene kaçıp gelen altı nefer esir ve Memi Şah adlı bir gemi odabaşısı Balkanlar'da serdar olarak bırakılan Vezir Hüseyin Paşa'ya Korfu'daki Venedik filosu hakkında güncel bilgiler vermiştir.⁵ İnebahtı hezimetinin ardından savunmasız kalan Osmanlı kıyılarında paniğin hakim olduğu günlerde, gene esirlikten "halâs" olan bir başkası düşman donanmasının Mora'ya saldırımayı planladığını vilayetin sancak-beyine bildirecekti.⁶

Esirlerden alınan bir başka istihbarata göre, Yanya, Narda ve Ayamavra'nın Hristiyan ayanları Korfu'ya gidip Venediklilerle

2 AGS, E 1043, fol. 26.

3 ASV, SDC, fil. 4, c. 268r (21 Ocak 1569, m.v.).

4 BOA, MD, X, hk. 5 (H. 14 Muharrem 979 / M. 8 Haziran 1571); XIV, hk. 1532.

5 BOA, MD, X, hk. 171 (H. 21 Şaban 979 / M. 8 Ocak 1572).

6 BOA, MD, X, hk. 292 (H. 26 Zilkade 979 / M. 10 Nisan 1572).

anlaşmış, kısacası belgenin dilini kullanırsak, “küffarla yek-dil” olmuşlardır. Balkanlar’ın batısındaki Osmanlı hakimiyetinin kökünden sarsıldığı aylarda, bu ayanlar Venediklileri Ayamavra’ya saldırmaya teşvik etmektedir. Eğer Venedikliler 1503’tе Osmanlılara bıraktıkları adayı geri almayı başarabilirse, ayanlar da Yanya, Narda ve Preveze kalelerini kolayca ele geçirebileceklerini söylemektedir.⁷ Son olarak, 1573 yılında Korfu’dan kaçan üç esir, Mora sancakbeyine “Venedik’e müte’allick gemilerin ahvâlin” den haber verecektir.⁸

Bu esirlerin getirdiği haberler her zaman büyük donanmalarla ilgili değildir; daha beklenmedik ve dolayısıyla daha zor öğrenilebilir hareketlenmeleri de ihbar ettikleri olmuştur. Örneğin, 1585 yılında Malta’dan kaçıp Rodos’a gelen iki esir, Floransa (Düka Françe)⁹ ve Malta gemilerinin ittifak halinde olduğunu ve Rodos Boğazı’na gelmeye niyetlendiklerini söyleyecek, bunu dikkate alan İstanbul da derya beylerine emir gönderip “derya muhafazası”nı, yani Osmanlı kıyılarının savunmasını organize edecekti.¹⁰ Gene Rodos’tan gelen esirlerin 11 kadirga ile bir kalyonun İskenderiye tarafına gittiği bilgisini vermesi üzerine derya beylerine beş ay sonra bir kez daha hüküm gitmiştir.¹¹

Müslüman esirler sadece İstanbul’a değil, denizde imparatorluk donanmalarından çok daha aktif olan korsanlara da yardım etmişlerdir. Sürpriz faktöründen yararlanmaya çok meraklı ve tam da bu yüzden hep güncel haberlere aç bu korsanların en meşhurlarından biri olan Turgud Reis’in Napoli ve Sicilya’daki Müslüman kölelerden nasıl haber aldığını, Nicola Maria Caracciolo’dan

7 BOA, MD, XVI, hk. 312 (H. 23 Zilhicce 979 / M. 7 Mayıs 1572); Peter Bartl, *Der Westbalkan zwischen spanischer Monarchie und osmanischem Reich: zur Türkenkriegsproblematik an der Wende vom 16. zum 17.* (Wiesbaden, Harrassowitz, 1974).

8 BOA, MD, XXI, hk. 709 (H. 11 Muharrem 981 / M. 13 Mayıs 1573).

9 Benzer bir hüküm için bkz. BOA, MD, LII, hk. 816.

10 BOA, MD, LV, hk. 315 (H. 8 Safer 993 / M. 9 Şubat 1585), 348.

11 BOA, MD, LVIII, hk. 60, 78, 79 (üçü de H. 19 Recep 993 / M. 17 Temmuz 1585).

dinleyelim. Kendisi de bir köle olan ve Turgud'un elinden kurtulur kurtulmaz bir kitap yazan yazara göre, İtalya'daki Müslüman esirler karadan verdikleri işaretlerle saldırı esnasında korsanları bizzat yönlendirmektedirler.¹² Constantino/Mehmed'in hikâyesinde de görüldüğü gibi, korsanların elindeki köleler Sicilya'daki akrabalarından haber alıp Turgud'u bilgilendirmekte, o da bunlardan bazılarını azad edip casus olarak vatanlarına geri göndermektedir.

Osmanlı İstihbaratı ve Beşinci Kol Faaliyetleri

Osmanlıların Habsburg topraklarındaki başlıca haber kaynaklarından biri, yönetime muhalif etnik ve dini gruplardı ya da Andrew Hess'in Faşist İspanyol General Emilio Moladan ödünç aldığı bir ifadeyi tekrar dolaşıma sokmak gerekirse, "beşinci kol"lardı.¹³

Bunların başında İspanya'da yaşayan Müslümanlar, yani Müdecceller geliyordu. 1492 yılında Granada'nın düşmesi ve yarımadadaki son Müslüman devletin ortadan kalkmasının ardından, Müslümanlara önce dini serbestiyet tanınmıştı. Ancak, bu hoşgörü ortamı kısa sürmüştü ve halk zorla Hıristiyanlaştırmaya çalışılmıştı. Başarısızlığa mahkum bu politikalar Müslümanları birer potansiyel asiye dönüştürecektir. 1609-1613 yılları arasında tamamen kovulmalarına kadar müdecceller hem Kuzey Afrika hem de İstanbul ile yakın irtibat ve işbirliği halinde kaldı. Öneyak olmasalar da, Osmanlılar 1569 yılında çıkan Alpujarras İsyanı'nı önceden haber almışa benzemektedirler.¹⁴ Her ne kadar isyana askeri birliklerle destek olmasa da, İstanbul silah ve cephane göndermekten¹⁵ ve elçiler yollayıp sözler vermekten geri durmayacaktır.¹⁶

12 Bono, *Schiavi musulmani*, s. 220.

13 Hess, "An Ottoman Fifth Column."

14 AGS, E 1324, fol. 84 (2 Şubat 1561); E 1056, fol. 197 (31 Ağustos 1568).

15 BOA, MD, IX, hk. 204 ve 231.

16 AGS, E 1327, fol. 7 (28 Ocak 1570); E 1499, fol. 189 (22 Şubat 1570).

Bu işbirliğinin istihbari boyutu İspanyol belgelerine açık bir şekilde yansımıştır. 1565 yılında, bir müdeccel işkence altında bir dizi Osmanlı casusunu ele vermiştir. Buna göre, Lyon'da İspanyol müdeccellerinden gelen haberleri İstanbul'a gönderen bir casus vardır. Ayrıca, Granada kıyılarından Cezayir beylerbeyine düzenli olarak bilgi gitmektedir ki, bu durum İspanyol kıyılarına saldırmaya çok meraklı korsanların işini daha da kolaylaştırmaktadır.¹⁷ Kıbrıs Seferi yüzünden Alpujarras İsyanı'na yardım gönderemeyen İstanbul, asilerden sabırla savaşı sürdürmelerini ve haber sağlamaya devam etmelerini isteyecektir.¹⁸ İsyan tamamen bastırıldıktan ve asiler İspanya'nın birçok yerine dağıtıldıktan sonra da müdeccellerin İstanbul ile bağlantısı kesilmeyecektir.¹⁹

İspanya'da kalanların yanı sıra kendi hür iradeleriyle ya da bir İspanyol belgesinin de dediği gibi *buena voluntad*²⁰ ile Osmanlı topraklarına göç eden müdecceller de vardır. Bunlar kendilerini kovan Habsburglara karşı Osmanlılara hizmet etmekten çekinmeyecektir. Osmanlıların, bölgenin dilini, kültürünü ve coğrafyasını tanıyan bu müdeccelleri asker ve casus olarak kullanmasından daha doğal bir şey yoktur.²¹ 1552 yılında Avlonya sancakbeyi Süleyman istihkâmları tarassut etmesi için bir müdecceli Pulya'ya gönderecektir.²² 1610 yılında müdeccel bir Osmanlı çavuşu Fransa'ya gitmek üzere Venedik'ten geçmiştir.²³ Son olarak, Habsburg ordusunda Osmanlılara istihbarat sağlayan İspanyol Müslümanlarının olduğunu da belirtelim.²⁴

17 M. L'Abbe Douais (haz.), *Depeches de M. De Fourquevaux ambassadeur du Roi Charles IX en Espagne, 1565-1572* (Paris: Ernest Leroux, 1896), I, no. 5.

18 BOA, MDXIV, hk. 283 (H. 3 Safer 979 / M. 27 Haziran 1571).

19 AGS, E 1073, fol. 52 (24 Mart 1577).

20 AGS, E 1043, fol. 26 (1552).

21 AGS, E 1324, fol. 84 (2 Şubat 1561).

22 AGS, E 1043, fol. 26 (1552).

23 AGS, E 1887, fol. 5 (10 Nisan 1610).

24 AGS, E 1126, fol. 152 (30 Nisan 1561), 47 (11 Mayıs 1561), 48 (8 Mayıs 1561), 107 (4 Ekim 1561), 141, 168, 169 ve 176 (26 Temmuz 1561); E 1132, fol. 28 (4 Aralık 1567); E 1893, fol. 144 (1 Şubat 1621). Ayrıca bkz. Canosa ve Colonnello, *Spionaggio a Palermo*, s. 73.

İspanya'dan kovulduktan sonra dahi, müdecceller Osmanlı istihbaratı için önemli rol oynamaya devam etmişlerdir. Zaten İspanya, sürdüğü müdeccellerin nereye gittiğini pek bilmemekte²⁵ ve bu da büyük bir güvenlik açığı oluşturmaktadır. Müdeccellerin Osmanlılar için önemini bilen Habsburglar, bunları İstanbul'a taşımayı iş edinmiş olan Mehmed/Mahmud Çelebi/Manuel Enriquez adlı bir müdecceli suikastle ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Yıllardır Venedik'te yaşayan bir tüccar olan Mehmed/Mahmud, Habsburg istihbaratına göre, müdeccelleri Osmanlı ordusuna yazılmaya ikna etmekte, kovulan Müslümanların İspanya'da bıraktığı mülklerin karşılığında aldıkları kambiyo senetlerini toplamakta ve Osmanlıları Kuzey Afrika'ya gemi gönderip oradaki 80.000 müdecceli İstanbul'a getirmeye teşvik etmektedir.²⁶ 1613 yılında Sicilya'nın Trapani limanında duran bir Fransız gemisindeki 11 müdeccel soruşturma için Palermo'ya nakledilmiş ve Fransız limanı Marsilyaya yerleşecekleri yönündeki ifadeleri gerçekçi bulunmamıştır; çünkü ailelerini yanlarında getirmeyip Tunus'ta bırakmışlardır. Her ne kadar müdeccellerin ellerini kollarını sallayarak Habsburg limanlarında dolaşmasının Osmanlı ve Kuzey Afrika istihbaratının işini kolaylaştıracağını düşünse de, Sicilya kral naibinin eli kolu bağlıdır. Fransız gemisinde yolculuk ettikleri için bu müdeccelleri tutuklayamamakta ve ne yapacağını bilmemektedir; çareyi başkente danışmakta bulmuştur.²⁷

Bir başka beşinci kol da yabancı kaynakların *fuorusciti* dedikleri Napoli'deki asilerdir. Osmanlı istihbaratı, krallıktaki Habsburg karşıtlığını lehine kullanmak istemiş ve İspanyol kral naiplerinden ve piyade birliklerinden (*tercio*) kurtulmak isteyen Napolileri sürekli ajite etmekten geri durmamıştır. Bu çabaların sonucu olsa gerek, 1496'da Taranto, 1509'da ise Brindisi ve Otranto, İstanbul'a Osmanlı tâbiyetine geçmeyi önermişlerdir.²⁸

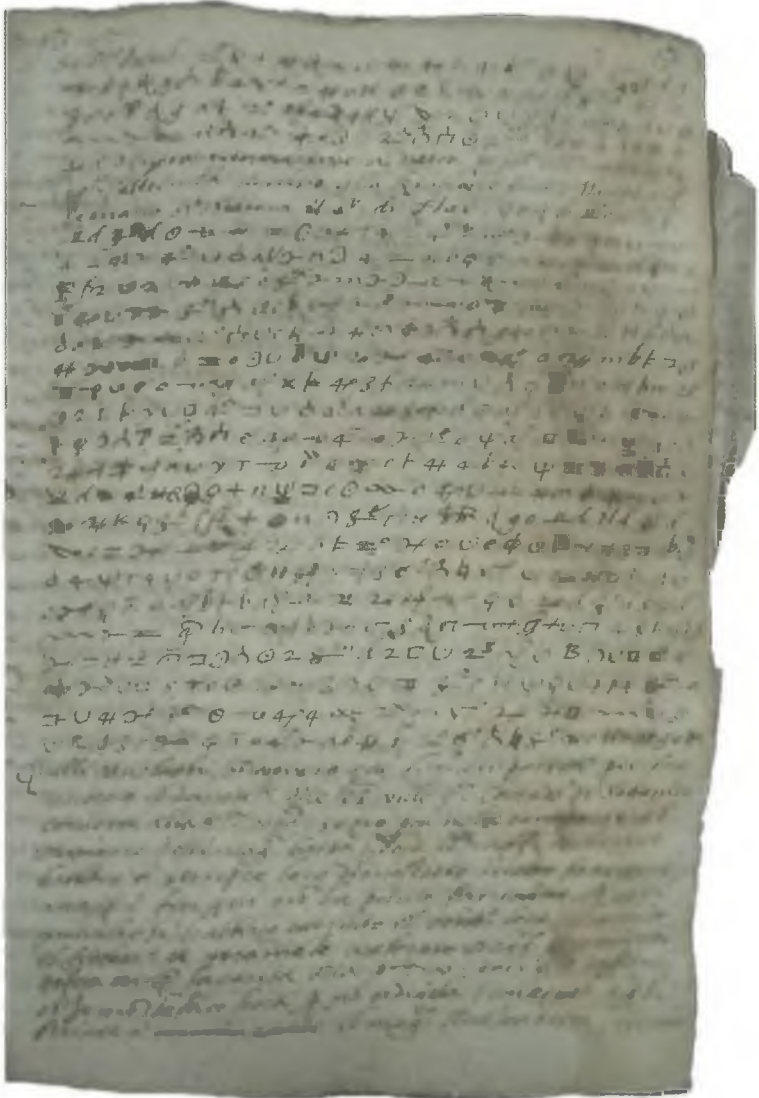
25 AGS, E 1928, fol. 334 (14 Aralık 1609).

26 AGS, E 1929, fol. 12 (9 Nisan 1610), 41 (4 Şubat 1611) ve 52 (13 Mart 1611).

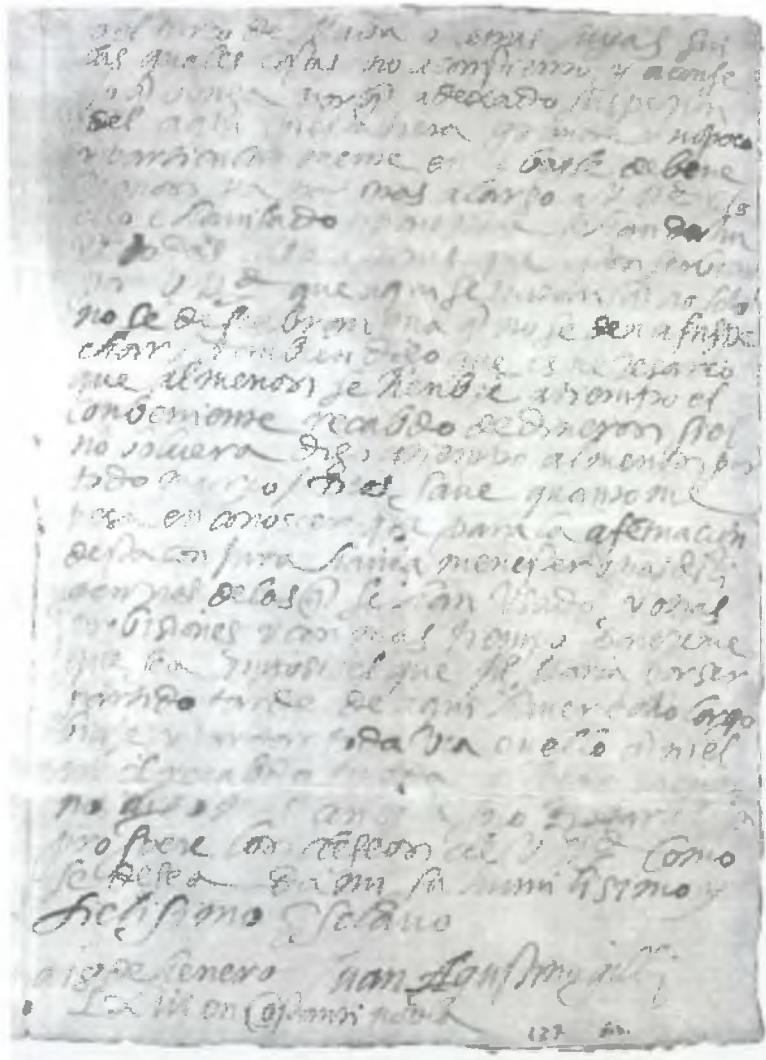
27 AGS, E 1166, fol. 18 (27 Mart 1613).

28 Marino Sanuto, *I Diarii, volume LIII*, haz. Guglielmo Berchet, Nicolò Barozzi ve Marco Allegri (Venedik: Federico Visentini Editore, 1899), col. 288, 417,

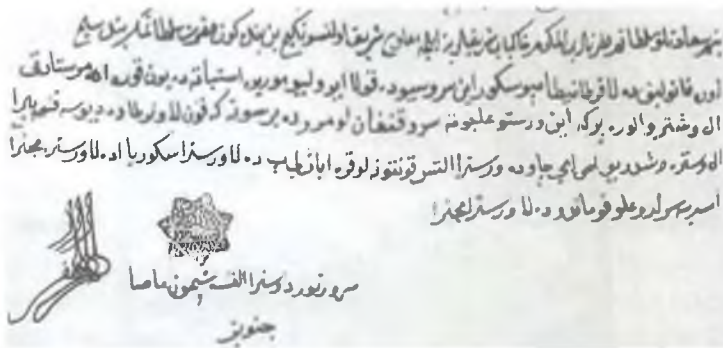
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100	101	102	103	104	105	106	107	108	109	110	111	112	113	114	115	116	117	118	119	120	121	122	123	124	125	126	127	128	129	130	131	132	133	134	135	136	137	138	139	140	141	142	143	144	145	146	147	148	149	150	151	152	153	154	155	156	157	158	159	160	161	162	163	164	165	166	167	168	169	170	171	172	173	174	175	176	177	178	179	180	181	182	183	184	185	186	187	188	189	190	191	192	193	194	195	196	197	198	199	200	201	202	203	204	205	206	207	208	209	210	211	212	213	214	215	216	217	218	219	220	221	222	223	224	225	226	227	228	229	230	231	232	233	234	235	236	237	238	239	240	241	242	243	244	245	246	247	248	249	250	251	252	253	254	255	256	257	258	259	260	261	262	263	264	265	266	267	268	269	270	271	272	273	274	275	276	277	278	279	280	281	282	283	284	285	286	287	288	289	290	291	292	293	294	295	296	297	298	299	300	301	302	303	304	305	306	307	308	309	310	311	312	313	314	315	316	317	318	319	320	321	322	323	324	325	326	327	328	329	330	331	332	333	334	335	336	337	338	339	340	341	342	343	344	345	346	347	348	349	350	351	352	353	354	355	356	357	358	359	360	361	362	363	364	365	366	367	368	369	370	371	372	373	374	375	376	377	378	379	380	381	382	383	384	385	386	387	388	389	390	391	392	393	394	395	396	397	398	399	400	401	402	403	404	405	406	407	408	409	410	411	412	413	414	415	416	417	418	419	420	421	422	423	424	425	426	427	428	429	430	431	432	433	434	435	436	437	438	439	440	441	442	443	444	445	446	447	448	449	450	451	452	453	454	455	456	457	458	459	460	461	462	463	464	465	466	467	468	469	470	471	472	473	474	475	476	477	478	479	480	481	482	483	484	485	486	487	488	489	490	491	492	493	494	495	496	497	498	499	500	501	502	503	504	505	506	507	508	509	510	511	512	513	514	515	516	517	518	519	520	521	522	523	524	525	526	527	528	529	530	531	532	533	534	535	536	537	538	539	540	541	542	543	544	545	546	547	548	549	550	551	552	553	554	555	556	557	558	559	560	561	562	563	564	565	566	567	568	569	570	571	572	573	574	575	576	577	578	579	580	581	582	583	584	585	586	587	588	589	590	591	592	593	594	595	596	597	598	599	600	601	602	603	604	605	606	607	608	609	610	611	612	613	614	615	616	617	618	619	620	621	622	623	624	625	626	627	628	629	630	631	632	633	634	635	636	637	638	639	640	641	642	643	644	645	646	647	648	649	650	651	652	653	654	655	656	657	658	659	660	661	662	663	664	665	666	667	668	669	670	671	672	673	674	675	676	677	678	679	680	681	682	683	684	685	686	687	688	689	690	691	692	693	694	695	696	697	698	699	700	701	702	703	704	705	706	707	708	709	710	711	712	713	714	715	716	717	718	719	720	721	722	723	724	725	726	727	728	729	730	731	732	733	734	735	736	737	738	739	740	741	742	743	744	745	746	747	748	749	750	751	752	753	754	755	756	757	758	759	760	761	762	763	764	765	766	767	768	769	770	771	772	773	774	775	776	777	778	779	780	781	782	783	784	785	786	787	788	789	790	791	792	793	794	795	796	797	798	799	800	801	802	803	804	805	806	807	808	809	810	811	812	813	814	815	816	817	818	819	820	821	822	823	824	825	826	827	828	829	830	831	832	833	834	835	836	837	838	839	840	841	842	843	844	845	846	847	848	849	850	851	852	853	854	855	856	857	858	859	860	861	862	863	864	865	866	867	868	869	870	871	872	873	874	875	876	877	878	879	880	881	882	883	884	885	886	887	888	889	890	891	892	893	894	895	896	897	898	899	900	901	902	903	904	905	906	907	908	909	910	911	912	913	914	915	916	917	918	919	920	921	922	923	924	925	926	927	928	929	930	931	932	933	934	935	936	937	938	939	940	941	942	943	944	945	946	947	948	949	950	951	952	953	954	955	956	957	958	959	960	961	962	963	964	965	966	967	968	969	970	971	972	973	974	975	976	977	978	979	980	981	982	983	984	985	986	987	988	989	990	991	992	993	994	995	996	997	998	999	1000	1001	1002	1003	1004	1005	1006	1007	1008	1009	1010	1011	1012	1013	1014	1015	1016	1017	1018	1019	1020	1021	1022	1023	1024	1025	1026	1027	1028	1029	1030	1031	1032	1033	1034	1035	1036	1037	1038	1039	1040	1041	1042	1043	1044	1045	1046	1047	1048	1049	1050	1051	1052	1053	1054	1055	1056	1057	1058	1059	1060	1061	1062	1063	1064	1065	1066	1067	1068	1069	1070	1071	1072	1073	1074	1075	1076	1077	1078	1079	1080	1081	1082	1083	1084	1085	1086	1087	1088	1089	1090	1091	1092	1093	1094	1095	1096	1097	1098	1099	1100	1101	1102	1103	1104	1105	1106	1107	1108	1109	1110	1111	1112	1113	1114	1115	1116	1117	1118	1119	1120	1121	1122	1123	1124	1125	1126	1127	1128	1129	1130	1131	1132	1133	1134	1135	1136	1137	1138	1139	1140	1141	1142	1143	1144	1145	1146	1147	1148	1149	1150	1151	1152	1153	1154	1155	1156	1157	1158	1159	1160	1161	1162	1163	1164	1165	1166	1167	1168	1169	1170	1171	1172	1173	1174	1175	1176	1177	1178	1179	1180	1181	1182	1183	1184	1185	1186	1187	1188	1189	1190	1191	1192	1193	1194	1195	1196	1197	1198	1199	1200	1201	1202	1203	1204	1205	1206	1207	1208	1209	1210	1211	1212	1213	1214	1215	1216	1217	1218	1219	1220	1221	1222	1223	1224	1225	1226	1227	1228	1229	1230	1231	1232	1233	1234	1235	1236	1237	1238	1239	1240	1241	1242	1243	1244	1245	1246	1247	1248	1249	1250	1251	1252	1253	1254	1255	1256	1257	1258	1259	1260	1261	1262	1263	1264	1265	1266	1267	1268	1269	1270	1271	1272	1273	1274	1275	1276	1277	1278	1279	1280	1281	1282	1283	1284	1285	1286	1287	1288	1289	1290	1291	1292	1293	1294	1295	1296	1297	1298	1299	1300	1301	1302	1303	1304	1305	1306	1307	1308	1309	1310	1311	1312	1313	1314	1315	1316	1317	1318	1319	1320	1321	1322	1323	1324	1325	1326	1327	1328	1329	1330	1331	1332	1333	1334	1335	1336	1337	1338	1339	1340	1341	1342	1343	1344	1345	1346	1347	1348	1349	1350	1351	1352	1353	1354	1355	1356	1357	1358	1359	1360	1361	1362	1363	1364	1365	1366	1367	1368	1369	1370	1371	1372	1373	1374	1375	1376	1377	1378	1379	1380	1381	1382	1383	1384	1385	1386	1387	1388	1389	1390	1391	1392	1393	1394	1395	1396	1397	1398	1399	1400	1401	1402	1403	1404	1405	1406	1407	1408	1409	1410	1411	1412	1413	1414	1415	1416	1417	1418	1419	1420	1421	1422	1423	1424	1425	1426	1427	1428	1429	1430	1431	1432	1433	1434	1435	1436	1437	1438	1439	1440	1441	1442	1443	1444	1445	1446	1447	1448	1449	1450	1451	1452	1453	1454	1455	1456	1457	1458	1459	1460	1461	1462	1463	1464	1465	1466	1467	1468	1469	1470	1471	1472	1473	1474	1475	1476	1477	1478	1479	1480	1481	1482	1483	1484	1485	1486	1487	1488	1489	1490	1491	1492	1493	1494	1495	14
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	----

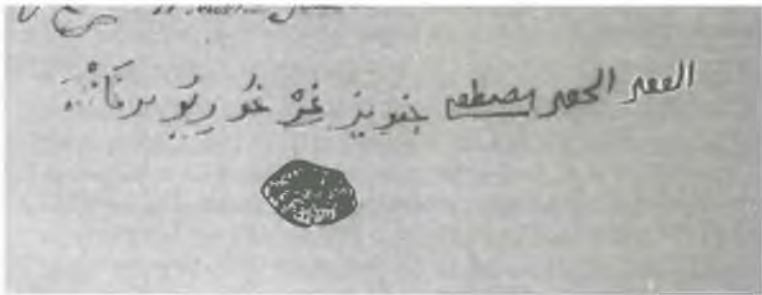
Resim 4. Şifreli *dispaccio*: ASV, SDC, fil. 3-C, c. 35r (9 Nisan 1561). Venedik balyosu tarafından düzenli aralıklarla gönderilen mektuplarda da önemli kısımlar şifrelenirdi. İspanyol arşivlerindeki belgelerin aksine, şifreli mesajlar mektubun derkenarına değil, ayrı bir sayfaya deşifre edilirdi.

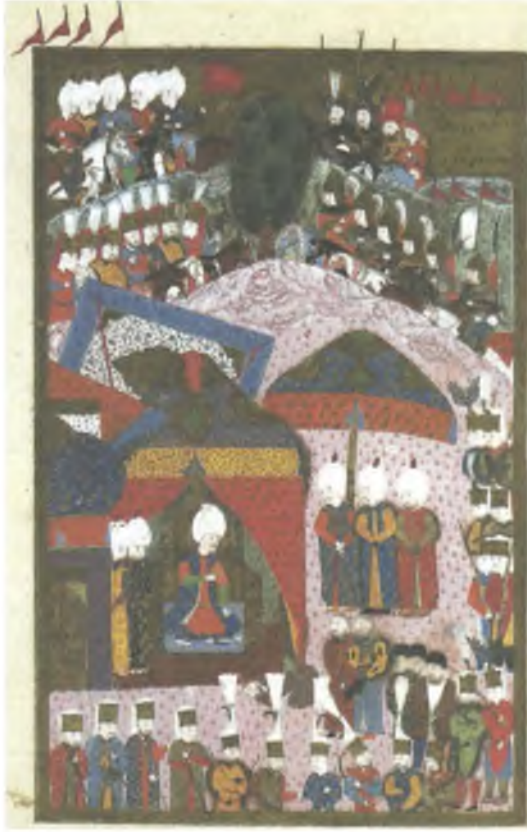
Resim 5. *Sacar al fuego*: AGS, E 1392, fol. 63 (18 Şubat 1563). Limon suyu veya başka bir karışımla yazılmış bir casus mektubu. Mektubun ön yüzünde şüphe çekmeyecek bir içerik bulunmaktadır; çoğu kez bir esirin ya da tüccarın ailesine yazdığı bir mektup süsü verilir. Ancak, teslim alacak kişinin ismindeki “honorando” ifadesinden bunun bir casus mektubu olduğunu anlayan Habsburg vali, kral naibi ve elçileri, mektuba ateşte “ışkence” eder ve görünmez mürekkebin kırmızı hal almasını sağlar. Bunların okunması en zor olan belgeler olduğunu da ekleyelim.

Resim 7. Osmanlıca casus mektubu: AGS, E 486, 9 Kasım 1562. İstanbul'da Habsburg istihbaratı için çalışan Cenevizli Simon Massa'nın II. Felipe'ye Osmanlı harfleriyle yazdığı mektup. Mektup Osmanlıca ifadelerle başlamaktadır: “Benim saâdetlü Sultânım hazretleri el-mükerrerem hakpâ-yı şeriflerine eylece malûm-ı şerif olsun kim ben bendenüz hazret-i Sultânımın bendesiyim.” Daha sonra Arap harfleriyle ancak İspanyolca olarak devam edecektir. En altta *servtor* [*servitor*] *de Vostra Altesa Şimon Massa Ceneviz* şeklinde imza da bulunmaktadır.

Resim 8. Osmanlıca imza: AGS, E 486, 29 Ekim 1562. İstanbul'da faaliyet gösteren Habsburg casuslarından Gregorio Bregante'nin Arap harfleriyle imzası, El fakirü'l-hakir Mustafa Ceneviz Girgor Bregante.

Resim 9. Fransız elçisi Antonio Rincon'un Belgrad'da Sultan Süleyman'ın huzuruna kabulü, Arifi, *Süleymanname: the illustrated history of Süleyman the Magnificent*, haz. Esin Atıl (Washington D.C.: National Gallery of Art; New York : H.N. Abrams, 1987), fol. 346a. Fransa Kralı I. François'nın mektuplarını getiren Rincon, Birinci Bölümde bahsedilen Sultan Süleyman'ın üç katlı tacı taktığı askeri geçiti de izleme şansı bulmuştur. Osmanlıların aksine bazılarının kafasını açık gördüğümüz altı kişilik Fransız heyeti, gene aynı yazmada nakşedilen Avusturya elçisinin kabulüyle mukayese edildiğinde hürmetle karşılanmıştır. Burada verilmek istenen mesaj Sultan'ın dostları ile düşmanlarını ayırmasını bildiğidir. Otağındaki mücevherli tahta kurulan Süleyman'ın sağında ayakta iki iç oğlanı göze çarpmaktadır. Rincon'un kollarının âdet olduğu üzere kapıcılar tarafından tutulmaması da ayrıca manidardır. Son olarak, Fransız heyetinden bazılarının uzun elbisele-ri Avrupa kıyafederine benzememektedir; bunlar bu tip durumlarda elçilere giydirilen ve padişahın alicenaplığını gösteren hilatlar olmalı.

Gene 1532 yılında yeni ölen hisar komutanının oğlu, Brindisi'yi Osmanlılara teklif etmekten çekinmeyecektir.²⁹ 1537³⁰ ve 1553³¹ yıllarındaki seferlerde Osmanlı donanmasında Habsburgları devirmek için isyan etmiş nüfuzlu asilzadeleri bizzat görmek mümkündür. Bu asilzadeler yerel bağlantılarını Osmanlı istihbaratının hizmetine sunmuşlardır. Örneğin Salerno prensinin adamlarından biri, kale kapılarını açmaya hazır yerel halk ile işbirliği içinde Napoli'yi ele geçirmeyi teklif etmiş ve kalenin tahkimatları hususunda uzman iki mühendisi de yanında getirmiştir.³² Bu gizli anlaşmalar sonuçsuz kaldıysa, bunun nedeni Osmanlıların buraya ciddi bir askeri harekât düzenlememesi ve Güney İtalya'yı hep ikincil bir cephe olarak görmesidir.

Daha da ilginç bir örnek, Habsburgların 1599 yılında, başını ünlü filozof Tommaso Campanella'nın çektiği bir grup Domini-ken keşişin komplosunu ortaya çıkarmaları olmuştur. Habsburg idaresini bir cumhuriyet ile değiştirmek isteyen keşişler, bunun için Osmanlıların desteğini de sağlamışlar ve Osmanlı kapudan-ı deryası Cigazalade Yusuf Sinan Paşa ile temasa geçmişlerdir.

Bir yıl önce, Cigazalade kalabalık bir donanma ile Sicilya kıyılarına gelip birçok yeri yakıp yıkmıştı. İstanbul'a dönmeden önce Messina'nın yedi kilometre açığında demirlemiş ve şehirde yaşayan annesi Lucrezia ve kardeşlerini görmek için kral naibinden izin almayı başarmıştı. Osmanlı kaynaklarının bir iki cümleyle geçiştirdiği³³ bu acayip buluşma esnasında, Dominiken komplocularından

436-437, 448; Jean Aubin, "Une frontiere face au peril ottoman: la Terre d'Otrante (1529-1532)," *Soliman le Magnifique et son temps: Actes du colloque de Paris Galeries Nationales du Grand Palais, 7-10 Mars 1990*, haz. Gilles Veinstein (Paris: La Documentation Française, 1992), s. 469, dn. 36.

29 Sanuto, *I Diarii*, volume LV, col. 424.

30 Jose Maria del Moral, *El Virrey de Napoles Don Pedro de Toledo y la guerra contra el Turco* (Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1966), s. 87.

31 Camillo Manfroni, *Storia della Marina Italiana* (Roma: Forzani E. C. Tipografia Del Senato, 1917), III, s. 386.

32 AGS, E 1121, fol. 105-6, 111-2. (25 Mart 1552).

33 Selânikî, *Târih-i Selânikî*, II, s. 776.

Maurizio adında biri Murad Reis'in kadırgasına gitmiş ve seneye donanmanın tekrar gelmesini istemişti. Dönünce Osmanlılardan aldığı bir belgeyi Campanella'ya da gösterecekti. Napoli'deki Venedik konsülünün de aktardığına göre, buluşmanın tarihi 7 Eylül olarak saptanmıştı. Gerçekten de, Osmanlı donanması Güney İtalya sularında belirip Kalabriya kıyılarına gemiler gönderecek ve 13 Eylül'de sinyaller vasıtasıyla kıyıyla temas kurmaya çalışacaktı. Ancak, bu sırada komplocular çoktan yakalandığından, Cigalazade elleri boş geri dönmek zorunda kalacaktı.

İstanbul ile Kalabriya arasındaki yakın bağın bir başka göstergesi de, Habsburgların elinden kurtulmayı başaran komploculardan birinin, Dionisio Poncio de Nicastro'nun İstanbul'a kaçmasıydı. Her yerde aranan bir Dominiken keşisinin böyle rahatlıkla Dârü'l-İslam'a geçebilmesi, iki dini ayıran siyasi sınırların bazı tarihçilerin öne sürdüğü kadar aşılmaz olmadığını göstermektedir. Poncio'nun firarından da anlaşılacağı gibi, başta Uluc Ali olmak üzere birçok Kalabriyalıyı barındıran Osmanlı payitahtı, İspanyollardan ya da bölgenin zor şartlarından kaçmak isteyenlerin göç ettiği bir yer haline gelmişti. On yıl önce Poncio'nun amcasını öldüren bir başka Dominiken keşişi de İstanbul'a kaçmış ve Müslüman olmuştu.³⁴

Kompo planını Dominiken keşişlerin mi yaptığını, yoksa Osmanlı istihbaratının mı dikte ettirdiğini bilmemiz mümkün değil. Ancak İspanya'dan bıkanlar için Osmanlı sultanının bir umut kapısı olduğu, komploculardan Giulio Contestabile'nin ne Türklerin ne de Fransızların yardıma gelmediğinden yakınmasından bellidir. Bir de üstüne üstlük koynundan çıkardığı sultanın resmini Campanella'ya göstermiş ve İstanbul'a gidip yardım istemesini salık vermiştir.

Gene Osmanlı istihbaratı ile çalışmaya çok hevesli bir başka cemaat de Yahudilerdir. Avrupa'da gördükleri kötü muamelenin

34 Emilio Sola, *La Conjura de Campanella* (Madrid: Turpin Editores, 2007), s. 37, 56 ve İkinci Kısım, Beşinci Bölüm, Campanella'nın ifadesi ve Yedinci Bölüm.

aksine, dini ve kültürel açıdan görece bir rahatlıktan yararlanacakları Osmanlı topraklarına yerleşen Yahudiler, İstanbul için birçok siyasi ve iktisadi görevlerde bulunacaktır. Dördüncü Bölüm'de İstanbul siyasetine yön veren gözde Marrano siyaset simsarlarından daha detaylı bir şekilde bahsedeceğiz. Şimdilik, Osmanlıların bunlar vasıtasıyla, Avrupa ve Akdeniz'in belli başlı birçok şehirlerine dağılmış Yahudilerle yakın temas kurduğunu ve bunlardan düzenli bilgi aldıklarını belirtmekle yetinelim.

Avrupa'da yaşayan Yahudilere sık sık casusluk suçlaması yöneltilmiştir. Bu suçlamaların ne zaman gerçeği yansıttığını, ne zaman antisemitik bir paranoyaya evrildiğini anlamak oldukça güçtür. Mesela, Kıbrıs Savaşı sırasında birçok Yahudi Osmanlı casusu diye tutuklanacaktır. Temmuz 1570'de balyos, Nasi'nin bir casusuna geçiş izni verdikleri için, Ragusa yetkililerinden şikâyetçidir.³⁵ Aslında Nisan ayında Nasi, Venedik topraklarında casusluk yapsın diye bir değil, Carlo Saminiati ve Benedetto Simoni adında iki Luccalı göndermiştir.³⁶ Bunlardan Simoni Napoli'de yakalanacak ve bütün işkence ve psikolojik baskılara (Habsburglar onu korkutmak için bir rahip bile getirmiştir) rağmen konuşmayacaktır.³⁷ Temmuz ayında, bu kurnaz Yahudi'nin başka bir adamı Salamò Zizie Hristiyan bir tüccar kılığında yakalanmış ve Venedik, Bolonya ve diğer şehirlere götürdüğü mektuplara el koyulmuştur.³⁸ Ağustos ayında balyos, Thine'deki bir başka ajandan bahsetmektedir.³⁹

Ancak, Osmanlılar barış zamanında da Venedik Yahudileri ile sıkı fıkıdır. 1585 yılında Cain Saruch adlı Yahudi muhbir, devlet engizitörlerine Venedik'te beş Osmanlı casusu olduğunu söyleyecektir. Başarılı iş adamları (*di gran negotio*) olan bu casuslar, İstanbul'la

35 Preto, *Servizi Segreti*, s. 102.

36 AGS, E 1058, fol. 40 (5 Nisan 1570).

37 AGS, E 1058, fol. 42 ve 214.

38 ASV, CX, *Parti Criminali*, reg. 11, c. 78r-78v (3 Temmuz 1570); Preto, *Servizi Segreti*, s. 102.

39 ASV, CX-ParSec, reg. 9, c. 87r (19 Ağustos 1570).

kurdukları ticari ilişkilerini geliştirmek için Osmanlılara düzenli olarak haber yollamaktadır.⁴⁰ 1577'de balyosun yazdığına göre, Nasi'nin Nakş'e'deki kethüdası Francesco Coronella'nın Girit'te casusları vardır.⁴¹ Bir ay sonra Nasi'nin bir başka ajanı bu sefer Korfu'da görülmüştür.⁴²

Napoli Krallığı'ndaki Yahudi cemaati de Osmanlı istihbaratı ile dirsek temasındadır. Napoli'de yakalanan iki casusun itirafları, Kapudan-ı Derya Barbaros Hayreddin Paşa kontrolünde karmaşık bir istihbarat ağına işaret eder. Bu iddiaları araştırmakla görevli yetkili, Adriyatik kıyılarında, Osmanlı topraklarının tam karşısında bulunan Malfredonia'da birçok Marrano tutuklayacak ve tutuklular Selanik'teki kardeşleri ve oğulları vasıtasıyla Osmanlılara bilgi yolladıklarını itiraf edeceklerdir. Memâlik-i Mahrûse'ye bu kadar yakın bir yerde böyle aktif bir beşinci kola müsamaha gösterilemeyeceğinin farkında olan Napoli Kralı Nabî Pedro de Toledo, hemen bu Yahudi cemaatini şehirden sürecektir. Toledo'ya göre, bunlar askeri hazırlıkları İstanbul'a bildirmekle kalmamışlar, 1528 yılında Fransız orduları krallığı işgal ettiğinde Fransa ve Osmanlı adına casusluk da yapmışlardır.⁴³ Üç yıl sonra Astrume Elia adlı mucizeler gösteren bir Yahudi tutuklanacak ve birbirinden ilginç itiraflarda bulunacaktır. Akdeniz'in birçok yerini dolaştığını iddia eden ve İspanyolca, Fransızca, Arapça, Türkçe, İtalyanca ve Grekçe bilen Napoli doğumlu bu "polyglot" Yahudi, Osmanlı sadrazamı İbrahim Paşa'ya casusluk yaptığını itiraf etmiştir. Paşa Safevilere karşı savaşırken ölünce (ki bu iddiası doğru değildir; İbrahim Paşa İstanbul'da sultanın emriyle boğdurulmuştur) cebinde referans mektuplarıyla Napoli'ye dönmüş ve Yahudilerin arasına kabul edilmiştir. Daha sonra, Osmanlılara çalışan ve içinde birçok Yahudi'nin de bulunduğu

40 ASV, JS, b. 416, 13 Ocak 1585 tarihli belge.

41 ASV, CX-ParSec, reg. 11, c. 118r-118v (16 Okca 1576, m.v.).

42 ASV, CX-ParSec, reg. 11, c. 119v-120r (15 Şubat 1576, m.v.), 130v (17 Mayıs 1577).

43 AGS, E 1017, fol. 39 (28 Mart 1533); Moral, *Don Pedro de Toledo*, s. 75.

bir casus şebekesine katılmıştır.⁴⁴ Bu itirafların ne kadarı gerçeği yansıtmaktadır, ne kadarı bir meczubun sayıklamaları ya da esas görevini saklamaya çalışan bir ajanın dezenformasyonudur bilinmez; ancak gene de verdiği detaylar aktarılmaya değer gözükmektedir. Ayrıca uydurma olsalar dahi, işe yaramaları için inandırıcı olmaları gerekir. Kısacası, Elia'nın verdiği bilgiler, hiç değilse bize o dönemde Napoli'deki Osmanlı istihbaratının etkinliğiyle ilgili algıyı göstermesi açısından değerlidir. İşkenceler ve soruşturmalardan sonra Toledo, bu esrarengiz Yahudi'yi sallar. Amacı, sırlarını ve bağlantılarını öğrenmek için Elia'yı gizlice takip ettirmektir. Ancak bu plan başarılı olamayacaktır; çünkü Yahudi'miz 1537 yılında denizde ölü bulunacak ve bildiklerini mezara götürecektir.

Osmanlı Diplomasisi ve İstihbarat

Diplomatik görevlerinin yanı sıra, elçiler aynı zamanda usta birer istasyon şefidir. 1716 yılında yazdığı kitabında François de Callières bunlara “şerefli casus” (*espion honorable*) adını takacaktır.⁴⁵ Özellikle yüzyılın ikinci yarısından itibaren git-tikçe daha düzenli bir şekilde yazdıkları mektuplarında büyük kısmını muhbirlerden ve casuslardan edindikleri gizli bilgileri hükümetleriyle paylaşacaklardır. Alain Hugon'un hesaplamalarına göre 1598 ile 1635 yılları arasında Habsburg elçilerinin Paris'ten yazdıklarının %61.6'sını Fransa ile ilgili bilgiler oluşturmaktaydı; bunları sağlayan elçilik çalışanlarının, görevleri Habsburg-Bourbon ilişkileriyle alakalı olan personelin sadece %7.1'ini oluşturduğunu da belirtelim.⁴⁶ Zaten bu aktif rol, elçilere sık sık casus muamelesi yapan hükümetlerce de kabul edilmiştir. Elçiler de bu hükümetleri haksız çıkarmamış ve bin

44 AGS, E 1026, fol. 36 vd.; Moral, *Don Pedro de Toledo*, s. 80-2.

45 François de Callières, *De la maniere de negocier avec les souverains* (Amsterdam: La compagnie, 1716), s. 30.

46 Hugon, *Au service de Roi Catholique*, s. 122-123'deki Grafik 2 ve 3.

türlü komploya iştirak etmekten ve diplomatik krizlere yol açmaktan geri durmamıştır. Örneğin, İngiltere'deki Habsburg elçisi Bernardino de Mendoza 1584 yılında Kraliçe Elizabeth'i tahttan indirmeyi amaçlayan bir komplonun içinde yer almış ve her şey ortaya çıkınca Londra'yı terk etmek zorunda kalmıştır.⁴⁷ Gene benzer bir olayın sonucunda, 1542 yılında Fransız elçisi Guillaume Pellicier Venedik'ten kovulmuştur; zira Onlar Konseyi'nin katiplerine rüşvet verdiği ve Osmanlı ile yapılan barış görüşmeleri için gönderilen talimatları ele geçirdiği ortaya çıkmıştır.⁴⁸ Osmanlılar da elçilere genelde şüpheyile bakmaktadır; 1492 yılında Balyos Girolamo Marcello'yu hükümetine bilgi gönderdiği için İstanbul'dan kovmuşlardır.⁴⁹

Kendisini evrenin merkezinde gören, Güneş Işıksel'in deyiimiyle “kozmokrat” bir sultan imajının siyaseti ve diplomasiyi şekillendirdiği bir imparatorluk,⁵⁰ Avrupa ülkelerine elçi göndermek istemeyecek ve bunun için güç dengelerinin değiştiği on sekizinci yüzyılın sonuna kadar bekleyecekti. Bu anlayışa göre, diğer hükümdarların da aynı Osmanlı'ya tâbi hükümdarlar gibi İstanbul'a elçi göndermesi beklenmektedir. Padişah'ın kapısının bu şekilde gelen dost ve düşman herkese, her zaman açık olduğu, Osmanlı diplomatikasında sayısız varyasyonuna rast gelebileceğimiz şu ifadelerle formüle edilmiştir: “âsitâne-i saâdet-ünvânımız mesdûd olmayup inâyet-i Hakk celle ve alâ ile dâimen mekşûf olup etrâf u cevânibde eğer dostluğa ve düşmanlığa kimesne gelüp gitmesine men' ü redd yokdur.”

Avrupa'da daimi Osmanlı elçilerinin olmaması asında bir dezavantajdır; ancak gene de belirli görevlerle giden elçilerin istihbarat

47 Miguel Ángel Ochoa Brun, *Historia de la Diplomacia Espanola, VI: La diplomacia de Felipe II* (Madrid: Ministerio de Asuntos Exteriores, 2000, 2. baskı, 2003), s. 178.

48 Preto, *Servizi Segreti*, s. 75.

49 Francesco Longo (haz.), *Annali Veneti dall'anno 1457 al 1500 del Senatore Domenico Malipiero* (Floransa: Gio. Pietro Viesseux, 1843), I, s. 141-142.

50 Işıksel, *La diplomatie ottomane*, s. 212.

yapmadığını da düşünmemek gerekir. Venedik boşu boşuna Osmanlı elçilerinin bütün hareketlerini takip etmek ve temaslarını kısıtlamak için bin takla atmamaktadır;⁵¹ elçinin kalacağı ev bile onun muhbirlerle görüşmesinin ve gözlem yapmasının önlenmesi için özel seçilmektedir. Örneğin, 1500 yılında barış görüşmeleri yapmak için gelen çavuş, dışarıyla temas kurmasın diye Doç'un sarayı olan Palazzo Ducale'nin yakınlarındaki Ca' Dandolo'ya yerleştirilmiştir.⁵² Gene 1522'de ismi belirtilmeyen başka bir elçinin şehrin büyüklüğünü ve Terraferma'ya olan uzaklığını anlayamaması için şehir merkezindeki Ca' Ghisi'de kalmasına karar verilmiştir.⁵³

Ayrıca, Venedikliler zaten kendilerine çok masrafçıkarar bu elçilerden hemen kurtulmanın peşindedir. Nitekim, ayrılmakta ayak direyen Osmanlı elçilerinin yarattığı hoşnutsuzluğu meşhur tarihçi Sanudo'nun ifadelerinde açıkça görmek mümkündür.⁵⁴

Venedik'teki bir Osmanlı elçisinin hareket serbestliği iki devlet arasındaki ilişkinin o anki durumuna göre değişmektedir. Bazıları Ali Bey gibi ismi konmamış bir ev hapsine razı gelmek zorunda kalacak,⁵⁵ bazıları ise Yunus Bey ve 1522'de gelen isimsiz elçi gibi Venedik memurlarıyla yemek yiyecektir. Bu yemeklerden birinde, bir asilzadenin misafirperverliği abartıp Osmanlı elçisine İstria ve Dalmaçya'nın haritasını hediye etmesi tepkiyle

51 Walter Zele, "Aspetti delle Legazioni Ottomane nei *Diarii* di Marino Sanudo," *Studi Veneziani* XVIII (1989), s. 275.

52 Maria Pia Pedani, *In nome del Gran Signore: Inviati ottomani a Venezia dalla caduta di Costantinopoli alla guerra di Candia* (Venedik: Deputazione Editrice, 1994), s. 115; Türkçe çev., *Osmanlı Padişahının Adına: İstanbul'un Fethinden Girit Savaşı'na Venedik'e Gönderilen Osmanlılar*, çev. Elis Yıldırım (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011).

53 Sanuto, *I Diarii, volume XXXIII*, col. 447-450; Zele, "Aspetti delle Legazioni Ottomane," s. 267.

54 *A.g.e.*, s. 267.

55 Sanuto, *I Diarii, volume V*, col. 25. Ayrıca bkz. Arturo Segre ve Roberto Cessi (haz.), *I Diarii di Girolamo Priuli (AA. 1494-1512)* (Città di Castello: Casa Editrice S. Lapi, 1912), I, s. 286-7.

karşılanacaktır.⁵⁶ Elçinin hareketini kısıtlamak her zaman yeterli olmamaktadır. Habsburg elçisi Rodrigo Niño, Giudecca adasında sürekli gözetim altında tutulan Osmanlı elçisinin haber alma becerisine şapka çıkarmakta tereddüt etmeyecek ve ilginç bir gözlemlerde bulunacaktır. Osmanlı elçisinin her şeyden haberi olmaktadır; kendisine bilgi vermek isteyen herhangi biri Venedik'te serbestçe dolaşan adamları vasıtasıyla bunu yapabilmektedir.⁵⁷

Osmanlı elçileri bütün bu çabaları haklı çıkaracak birçok faaliyete girişmişlerdir. 1504 yılında Mustafa adlı bir elçinin üç gencin manastırdan kaçmasıyla ilgisi olabileceği düşünülmüş, ancak bu şüphe sonra terk edilmiştir.⁵⁸ 1517 yılında Ali Bey San Marko'daki çan kulesinin tepesine çıkmak istemiş ve Venedik'in toprakları ve savunması hakkında bilgi almak için ağız yoklamıştır. Terrafermadaki şehirlerle Venedik'in mesafesi, Friuli'nin hangi tarafta olduğu ve olası bir Osmanlı saldırısına karşı ne tip önlemler alındığı gibi birçok rahatsız edici soru sormuştur. Bir yıl sonra Yunus Bey de gene casusluk için gelecektir. 1520 yılında, Osmanlı elçisi müteferrika Ahmed ile şüpheli ilişkiler içinde bulunduğu gerekçesiyle Adamo isimli biri şehirden sürülecektir.⁵⁹ Kıbrıs Seferi'nden dört sene önce, 1566'da, elçi olarak Venedik'e gelen Divan-ı Hümayun tercümanı İbrahim'in evinde Kıbrıs ve Korsika'nın haritaları bulunacaktır; bunları kendisine Granadalı bir müdeccel vermiştir.⁶⁰ Ayrıca o sırada II. Maksimilyan ile düzenli yazışmalarını aksatmayan⁶¹ İbrahim, Fransa Krallığı ve diğer devletler arasındaki güç ilişkilerini sormuş ve Nasi'nin Venedik'te nasıl algılandığını öğrenmeye çalışmıştır. Bir

56 Sanuto, *I Diarii, volume XIX*, col. 339; XXXIV, col. 100, 115-6, XXXIX, col. 118; LIII, col. 250; Zele, "Aspetti delle Legazioni Ottomane," s. 266.

57 AGS, E 1310, fol. 42 (24 Eylül 1532).

58 Segre ve Cessi, *I Diarii di Girolamo Priuli*, II, 338; Sanuto, *I Diarii, volume V*, col. 98.

59 Preto, *Servizi Segreti*, s. 98-9.

60 Pedani, *In nome del Gran Signore*, s. 193.

61 HHStA, *Turcica XXI*, konv. 4, numaralandırılmamış.

yıl sonra Kubad Çavuş Venedik tercümanı Michele Membre'ye Kıbrıs'ın geliri ve Venediklilerin buradaki kara ve deniz kuvvetleri hakkında sorular soracaktır.⁶² 1600 yılında Habsburg elçisi, Venedik'te ölen bir Türk'ün mallarını teslim almaya gelen⁶³ bir çavuşun aslında casusluk için geldiğini düşünmektedir.⁶⁴

Osmanlı elçilerinin bilgi toplamaya bu kadar meraklı olmaları, bunların diploması için mi, casusluk için mi gönderildiği sorusunu akla getirmektedir. Mukim elçilerin norm haline gelmeye yeni yeni başladığı on altıncı yüzyılda, bu soru Avrupalı hükümdarlar tarafından da sıkça sorulmaktadır. Elçilerin diplomatik ile istihbari vazifelerinin iç içe geçtiği herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Zaten, Osmanlı elçilerinin bir kısmının görevi de, Venedik Doçu'nu şehzadelerin sünnetine davet etme ya da fetihname teslim etmek gibi önemli müzakereler içermeyen ve meslekten diploması bilgisi gerektirmeyen şeylerdir.⁶⁵

Osmanlı istihbaratı, diplomatları belki Avrupalı rakipleri kadar iyi kullanamamış olabilir; ancak diplomasiden en ileri düzeyde yararlanmıştır. İmparatorluğun siyasi ve askeri gücünden kaynaklanan diplomatik ağırlığı sayesinde, Osmanlı istihbaratı vassal devletler ve yakın müttefikleri istihbari bilgi paylaşımına mecbur bırakabilmiştir. Sınır boylarındaki bu dost ve tâbi hükümetlerin sağladığı bilgiler mukim elçilerin yokluktan kaynaklanan düzenli bilgi akışı sıkıntısını bir dereceye kadar çözmüşe benzemektedir. Aynı zamanda, bu istihbarat örgütlerinin etki alanları ve özellikleri birbirinden farklı olduğu için, bunların işbirliği Osmanlı istihbaratı için önemli bir zenginlik haline gelmiştir.

62 Pedani, *In Nome del Gran Signore*, s. 161 ve 193.

63 Cemal Kafadar, "A Death in Venice (1575): Anatolian Muslim Merchants Trading in the Serenissima." *Journal of Turkish Studies* 10 (1986), s. 191-218.

64 AGS, EK 1677, fol. 46 (3 Temmuz 1600).

65 On altıncı yüzyılda Venedik'e giden 84 elçinin 17'sinin görevi fetihname götürmekti. Uç tanesi daha, başka bir diplomatik görevi olduğu halde fetihname getirmişti; bkz. Pedani, *In Nome del Gran Signore*, Ek I.

Osmanlılar vassal devletlerden sürekli istihbari bilgi talep etmektedir.⁶⁶ Bu doğrultuda, Erdel,⁶⁷ Boğdan,⁶⁸ Kırım⁶⁹ ve Ragusa⁷⁰ düşman topraklarına casuslar göndermişler ve sınırın öte yakasındaki gelişmelerden sadece İstanbul'u değil, kendilerine yakın beylerbeylerini de bilgilendirmişlerdir.⁷¹ Osmanlılar benzeri bir hizmeti vassalı olmayan, ancak Doğu Akdeniz ticaretindeki konumu nedeniyle kendisiyle yakın ilişkileri korumak isteyen Venedik'ten ya da müttefiki Fransa'dan da beklemiştir.

- 66 Erdel'e düşman taraflarına casus göndermesini tembih eden emirler için bkz. BOA, *MD*, III, birçok hüküm; LX, hk. 536 (H. 27 Rebiülahir 994 / M. 17 Nisan 1586); LXX, hk. 247 (H. 15 Rebiülevvel 1001 / H. 19 Aralık 1592). Boğdan'a giden benzer emirler için bkz. BOA, *MD*, III, hk. 93 ve 350 (H. 22 Zilhicce 967 / M. 13 Eylül 1560). Ragusa'ya gidenler için bkz. *MD*, X, hk. 383 ("ubudiyetiniz muktezasinca"); XII, hk. 266 (H. 21 Zilkade 978 / M. 16 Nisan 1571). Ayrıca bkz. Agoston, "Information, Ideology and Limits," s. 89.
- 67 BOA, *MD*, V, hk. 953, 1548 (H. 16 Şevval 973 / M. 6 Mayıs 1566) ve 1925; VI, hk. 1134 (H. 13 Şevval 972 / M. 14 Mayıs 1565); VII, hk. 2540 ve 2743; XXIII, hk. 19; LXX, hk. 296 (H. 28 Safer 1001 / M. 3 Aralık 1592). Ayrıca bkz., *MD*, VII, hk. 1008 ve XXIII, hk. 19; Geza Dávid, *The Mühimme Defters as a Source in Ottoman-Habsburg Rivalry in the 16th Century*, *Archivum Ottomanicum* 20 (2002), s. 199.
- 68 BOA, *MD*, V, hk. 747 (H. 9 Cemaziyelahir 983 / M. 1 Ekim 1566); XIV, hk. 507 ve 508 (H. 12 Rebiülevvel 978 / M. 14 Ağustos 1570).
- 69 BOA, *MD*, XXX, hk. 610 ve 611 (H. 28 Rebiülevvel 985 / M. 15 Haziran 1577).
- 70 BOA, *MD*, VII, hk. 503, 704, 705, 1261 ve 2767; XII, hk. 266 (H. 21 Zilkade 978 / M. 16 Nisan 1571), 529 (H. 22 Muharrem 979 / M. 15 Haziran 1571) ve 856 (29 Rebiülevvel 979 / M. 20 Ağustos 1571); XIV, hk. 97 (H. 16 Muharrem 979 / M. 9 Haziran 1571), 307 (H. 14 Safer 978 / M. 18 Haziran 1570), 758 (H. 28 Cemaziyelahir 978 / M. 27 Kasım 1570), 854 (6 Cemaziyelahir 978 / M. 5 Kasım 1570) ve 1644 (H. 21 Şevval 978 / M. 18 Mart 1571); XIX, hk. 128 (H. Gurre-yi Şaban 980 / M. 7 Aralık 1572), 254, 656, 710 ve 711; XXII, hk. 208; XXIII, hk. 175 (H. 6 Receb 981 / M. 1 Kasım 1573); XXXIX, hk. 679 (H. 10 Rebiülevvel 988 / M. 24 Nisan 1580); LIII, hk. 357 (H. 27 Receb 992 / M. 4 Ağustos 1584); DAD, *Acta Turcorum*, A8 9a, A8 10, K 68, K 113, A7 29a ve K 82. Biegman, "Ragusan Spying," s. 237-255.
- 71 Bkz. BOA, *MD*, VI, hk. 1134 (H. 13 Şevval 972 / M. 14 Mayıs 1565). Bu belgeye göre Erdel, haberleri önce Temeşvar Beylerbeyisine göndermekte, o da İstanbul'u durumdan haberdar etmektedir.

Avrupa ve Batı Akdeniz'deki hadiselerle ilgili Osmanlı'ya düzenli bilgi sağlayan vassal devletlerin başında Ragusa ya da diğer adıyla Dubrovnik gelmektedir. Ortodoks Balkanlarda Katolik bir şehir devleti olarak Avrupa ile yakın ilişkilerde bulunan, ancak aynı zamanda haraçgüzar bir devlet olarak Memâlik-i Mahrûsada ticari imtiyazlara sahip olan Ragusa,⁷² aslında Habsburglarla Osmanlılar arasında ikili bir oyun oynamaktadır ve herkes bunun farkındadır.⁷³ Osmanlılar yer yer sert uyarılar bulunmuşlarsa da (Bkz. Beşinci Bölüm), Ragusalıların sağladığı düzenli bilgi akışının faydalarını hesaplayarak bu duruma göz yummayı tercih etmişlerdir. Ragusalılar, Avrupa'nın bir çok şehrinde bulunan konsolosları⁷⁴ vasıtasıyla aldıkları haberleri İstanbul'la paylaşmaya özen göstermişlerdir; İstanbul'a göre bu, sultana tâbi oldukları için "ubudiyyetleri muktezasinca"⁷⁵ zaten yapmakla yükümlü oldukları bir şeydir. Mehdiyye'nin Şariken'in eline geçmesi,⁷⁶ Ippolito Aldobrandini'nin VIII. Clemens adıyla papa seçilmesi,⁷⁷ iç savaşıla çalkalanan Fransa'daki son hadiseler ya da o günkü ifadeyle *cose di Francia*, Habsburg donanmasının Portekiz Seferi için Napoli'den ayrılması,⁷⁸ Alba dükünün Portekiz tahtının müddeisi Dom António'yu mağlup edişi,⁷⁹ Habsburgların Büyük Donanması'sının (*Grande y Felicísima*

72 On altıncı yüzyılda Osmanlı-Ragusa ilişkileri için bkz. Nicolaas H. Biegman, *The Turco-Ragusan Relationship according to the Firmans of Murâd III (1575-1595) Extant in the State Archives of Dubrovnik* (The Hague: Mouton, 1968); Metin Ziya Köse, *Doğu Akdeniz'de Casuslar ve Tâcirler: Osmanlı Devleti ve Ragusa İlişkileri, 1500-1600* (İstanbul: Giza Yayınları, 2009).

73 BOA, MD, XVI, hk. 633 (H. 9 Rebiülevvel 979 / M. 31 Temmuz 1571); AGS, E 1331, fol. 35 (10 Nisan 1572), 99 (2 Eylül 1572).

74 Steven Dedijer, "Ragusa Intelligence and Security (1301-1806): A Model for the Twenty-First Century," *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence* 15:1 (2002), s. 108'deki haritaya bkz.

75 BOA, MD, X, hk. 383

76 Sola, *Los que van y vienen*, s. 82.

77 DAD, *Lettere di Levante*, 11 Şubat 1592 tarihli belge.

78 DAD, *Lettere di Levante*, 24 Kasım 1579, 20 Ocak 1580 tarihli belgeler.

79 AGS, E 1338, fol. 64 (28 Ekim 1580).

Armada) hazırlıkları⁸⁰ gibi önemli haberleri ilettikleri düşünülürse, Osmanlıları pek de hayal kırıklığına uğratmamış olmalıdır.

Ayrıca, Osmanlılar adına Avrupa'ya casus da gönderdikleri olmuştur.⁸¹ Malta kuşatması sırasında İstanbul'un donanmasıyla iletişiminin kesildiği günlerde, bir Habsburg casusunun şu sözleri Ragusa istihbaratının ne kadar önemli olduğunu göstermektedir: "Her on günde bir buraya, özellikle Majesteleri'nin generali Senyor Don Garcia'nın [de Toledo] yaptıkları hakkında Messina'dan haber gelmekte...ne zaman yüzünü yıkasa haberi buraya [Ragusa'ya] gelir ve hemen bir Türk bu haberi İstanbul'a taşımak için yola çıkar."⁸²

Dubrovnik şehrinde Osmanlı casuslarına da rastlamak mümkündür. Mesela, 1580 yılında Ragusa hükümetinin Osmanlı he-sabına çalışan Yahudi bir casusu gizlice öldürttüğü şayiası çıkmıştır.⁸³ Aynı zamanda Ragusa Başpiskoposu Filippo Trivulzio'nun (g. 1521-1543) tesis ettiği bir casus ağı sadece Fransızlara değil, I. François'nın emriyle Osmanlılara da düzenli bilgi sağlayacaktır.⁸⁴

Osmanlıların gözünde müttefikliğin şartlarından biri bilgi paylaşmaktır. İki devlet arasındaki ahidnamelerde sürekli belirtilen dostluk bunu gerektirmektedir. İstanbul Venedik'ten defalarca bilgi istemiş⁸⁵ ve hayal kırıklığına uğradığı zaman tehditkâr bir tavır sergilemesini de bilmiştir.⁸⁶ Osmanlı topraklarından hububat ithal

80 Biegman, *Turco-Ragusan Relationship*, s. 129-130 ve a.g.y., "Ragusan Spying".

81 AGS, E 1047, fol. 8 (22 Mart 1554) ve E 1331, fol. 99 (2 Eylül 1572), Roma, Napoli ve Messina'daki casuslardan bahsetmektedir. Portillo'ya göre, haber getirme bahanesiyle Napoli limanlarına gelen Ragusa fırkataları uygun bir şekilde geri çevrilmeli ve böylece casusluk yapımları önlenmelidir. E 1332, fol. 185 (30 Mayıs 1572).

82 AGS, E 1054, fol. 173 (5 Ağustos 1565).

83 AGS, E 1541, fol. 199 (25 Kasım 1599).

84 J. Tadic, *Spanija I Dubrovnik* (Belgrad: Srpska Kraljevska Akademija, 1932), s. 60-2, aktaran Robin Harris, *Dubrovnik. A History* (Londra: Saqi Books, 2003), 111; AGS, E 1028, fol. 23 (20 Nisan 1538); E 1311, fol. 83-5 (19 Mart 1534).

85 ASV, *DocTR*, b. 3, no. 315 ve 336; b. 4, no. 467; b. 5, no. 655.

86 ASV, *DocTR*, b. 3, no. 338, 340 ve 343.

etmeye mahkum olan Venedik, Kıbrıs Savaşı'ndan sonra işbirliğine daha da yatkın hale gelmiştir. Venediklilerin Osmanlılarla iyi ilişkiler kurma yönündeki bu hevesi Habsburgların gözünden kaçmamış ve Madrid kaypak müttefikini hep Osmanlıların cariyesi (*amancebada*) olmakla suçlamıştır.⁸⁷ Venedik'in Osmanlılara bilgi sızdırdığından şüphelendiğinde de, önemli bilgileri ondan saklayacaktır; 1530 yılında Cenova'da hazırlanan Habsburg donanmasının hedefinin Avlonya olduğunu gizlediği gibi.⁸⁸ Bu temkinlilik mantıklıdır; zira Habsburglar ile Osmanlıların Akdeniz'de kozlarını paylaştıkları 1533-1535 yılları arasında, Onlar Konseyi paşalarla paylaşması için balyosa Habsburg donanması hakkında güncel bilgi iletmiştir.⁸⁹ İki sene önce, Venedik elçisi Pietro Zen'den gene aynı donanma ile ilgili bilgi isteyen Osmanlılar, Venediklilerin denizin dibindeki balıkların ne yaptığını bile bildiklerini boşuna söylememişlerdir.⁹⁰ Bu alışveriş bir sonraki yüzyılda bile devam edecektir. 1611 yılında, Avusturya'nın Sırbistan ve Arnavutluk'a saldıracağından şüphelenen Venedik, hemen Hersek Novi'ye iki asilzade göndererek Osmanlıları bilgilendirmiştir.⁹¹ Son örnekte de görüldüğü gibi, iki başkent arasındaki bilgi alışverişinin yanı sıra, sınır boylarında yerel bir alışveriş de söz konusudur; Osmanlı taşra idarecileri de bilgi talep etmektedir.⁹² Son olarak, kendi donanmalarıyla irtibatlarının koptuğu zamanlarda, Osmanlıların Venediklilerden haber almaya çalıştığını da belirtelim.⁹³

Payitahttaki elçiler için Osmanlı ekabiri gözünde itibar kazanmanın kısa yollarından biri de bilgi paylaşmaktır. Bunların

87 Preto, *Servizi Segreti*, s. 117.

88 AGS, *E* 1308, fol. 31 (11 Nisan 1530).

89 ASV, *CX-ParSec*, reg. 4, cc. 11v (11 Haziran 1533), 36r (26 Ekim 1534) ve 51r-51v (14 Ağustos 1535).

90 Pierre Sardella, *Nouvelles et speculations à Venise: Au debut du XVIe siècle* (Paris: Librairie Armand Colin, 1948), s. 15.

91 AGS, *E* 1335, fol. 220 (22 Eylül 1611).

92 ASV, *DocTR*, b. 5, no. 705.

93 ASV, *DocTR*, b. 4, no. 507 (14-23 Temmuz 1543); BOA, *MD*, VI, hk. 1424 (H. Evası-ı Zilhicce 972 / M. 9-18 Haziran 1565).

arasında bazen yarışa varan bir rekabet vardır. Zaten Osmanlıların gözünde de kralından düzenli haber almayan elçi görevini yapmamaktadır. 1547 yılında Fransız elçisi D'Aramon Almanya'daki Lutherçiler hakkında bilgi veremediğinde, Veziriazam Rüstem Paşa kendisiyle dalga geçmiş ve eğer Fransa'dan kendisine mektup ulaşmıyorsa İstanbul'da ne yaptığını sormuştur.⁹⁴ Bu tip bir baskının da etkisiyle, Fransa ve İngiltere gibi müttefik ülkelerin elçileri de haber paylaşmaktan imtina etmemiştir; ancak tekrara girmemek ve okuyucuyu sıkmamak adına bunları kapsam dışında tutmayı yeğliyoruz.

Bu bölümü bitirmeden önce başka devletlerle yapılan istihbarat alışverişinin bir sakıncasından bahsetmek gerekir. Osmanlı gibi güçlü bir devletin dış politikasından doğrudan etkilenecek bu devletlerin paylaştıkları istihbaratı manipüle etmemelerini beklemek saflık olur.⁹⁵ Kendi siyasi hedeflerini destekleyen bilgileri paylaşıırken, işlerine gelmeyenleri sümen altı etmişlerdir. Ancak bu durum sadece söz konusu devletlere özgü değildir. Dördüncü Bölüm'de Uluc Ali ve Akdeniz hizbi bahsinde açıklayacağımız gibi, Osmanlı paşaları bizzat bu tip manipülasyonlara girişmekteydiler; objektif istihbarat diye bir şey söz konusu değildir. Kaldı ki, birçok kaynaktan haber toplayan Osmanlıların bunları karşılaştırma imkânı da bulunmaktadır.

Osmanlılar Avrupa'ya diplomat gönderme hususunda isteksiz davranmışlarsa, bunun bir nedeni de bizzat İstanbul'un önde gelen bir diplomasi merkezi olmasıdır.⁹⁶ Şehirde, 1453'ten beri Venedik'in bir balyosu bulunmaktadır; bunu 1535'te Fransa, 1547'de Avusturya, 1580'de İngiltere ve 1612'de Hollanda devletlerinin

94 Jean Chesneau, *Le Voyage de Monsieur d'Aramon, ambassadeur pour le Roy en Levant, escript par noble homme Jean Chesneau*, haz. Charles Schefer (Paris: Ernest Leroux, 1887), s. 187.

95 Ağoston, "Információszertes es kemkedes," s. 151.

96 Emrah Safa Gürkan, "Bir Diplomasi Merkezi Olarak Yeni Çağ İstanbul'u," *Antik Çağ'dan 21. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi: Siyaset ve Yönetim I*, haz. Feridun M. Emecen ve Coşkun Yılmaz (İstanbul: İ.B.B. Kültür A.Ş., 2015), s. 372-399.

mukim elçileri izleyecektir. Osmanlılar casusluğa çok meraklı bu elçileri meşru birer haber kaynağı olarak görmüş ve sürekli soru yağmuruna tutmuştur.⁹⁷ Venedik'ten yeni gelen elçi Marco Minio'ya 1522 yılında yöneltilen sorular, Osmanlı paşalarıyla elçiler arasında geçen diyalogların tipik bir örneğidir:

“...İlk olarak Papa'nın gücünü ve nasıl para bulabileceğini sorduklarında, gücünü abarttım, ama bunu, bana inansınlar diye ölçülü bir şekilde (*convenientemente*) yaptım; yüksek miktarda bir meblağı bir araya getirebileceğini söyledim. Daha sonra, bana imparatorun piyade ve süvari olarak kaç askeri savaşa meydanına sürebileceğini sordular; gene mübalağa ettim ve söylediklerimi destekleyebilmek için Kayser'in [yani İmparator Şarlken'in] elindeki krallıkları, imparator seçilmesi sayesinde bu listeye yeni eklenen Almanyayı da sayarak sıraladım... Aynı şekilde bana Çok Hristiyan Kral [I. François] hakkında sorular da sordular; bunlara da abartılı yanıtlar verdim. Bana Alicenâbınızın (*Vostra Sublimita*) bunlarla nasıl ilişkiler içinde olduğu sorulduğunda ise, ikisiyle de barış içinde olduğunuzu söyledim. Onlar da bana: “Siz, imparatorun daha çok Fransa'ya bağlısınız” (*congiunti*) dedi. Cevaben Alicenâbınızın Fransa ile özel bir muhabbetinizin (*particolar intelligenza*) olduğunun doğru olduğunu, ancak tam da bu yüzden imparatorla barış içinde olduğunuzu söyledim. Bana Roma ile ilgili havadisi (*particolarita di Roma*) da sordular: İstanbul'dan Roma'ya kaç günde varılmaktadır? Oraya hangi yoldan daha kolay şekilde ulaşılabilir? Bunlar öyle sorulardı ki, insan Hristiyanlığa karşı bir sefer planladıklarından başka bir sonuca varamıyor... Bana Papa'nın Macaristan kralına yardım edeceğine inanıp inanmadığını sordular, inandığını söyledim. Ayrıca, Fehâmetmeab (*Serenissimo*) imparator ile Macaristan kralı arasında ne tip bir ilişki olduğunu sordular, ben de akrabalık ilişkisi olduğunu söyledim.”⁹⁸

97 Ağoston, “Information, Ideology and Limits,” s. 84; a.g.y., “Birodalom es informacio,” s. 45-48.

98 Eugenio Alberi (haz.), *Le Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato durante il secolo decimosesto*, vol. IX (Floransa: Società Editrice Firoentina, 1855), s. 75-77.

Burada da görüldüğü gibi, Osmanlılar elçinin verdiği bilgileri ellerindeki bilgilerle karşılaştırma olanağına sahiptir. Minio'nun Venedik'in imparatorla iyi ilişkiler içinde şeklinde açıklamasına inanmamaları bunu göstermektedir; hakikaten kısa bir süre sonra Fransa ile Venedik, Habsburglara karşı beraber savaşıacaklardır.

Minio'ya yöneltilen bazı soruların basitliği ya da başka kaynaklardan teyit edilebilirliği, aslında paşaların dezenformasyon ve manipülasyon yapmaya çalıştıklarını göstermektedir. Bu sorularla karşılarındaki diplomatı korkutmak ve olası bir Osmanlı saldırısının şayiasını yaymak istemiş olmalıdır. Aynı zamanda, Beşinci Bölüm'de de değineceğimiz gibi, elçinin ağzından laf almak için muhabbeti basit sorularla ilerletmek de sık kullanılan başka bir yöntemdir.

Yukarıdaki örnek, elçilerden bilgi alma yönteminin taşıdığı riskleri de gözler önüne sermektedir. Minio verdiği her bilgiyi Venedik'in çıkarları doğrultusunda çarpıtmış ve Osmanlıları yanıltarak Avrupa'dan uzak tutmaya çalışmıştır. Buna benzer başka bir örnek Veziriazam Rüstem Paşa ile dönemin balyosu Domenico Trevisan arasındaki diyalogtur. Müttefiği Fransa'nın Habsburglarla barış anlaşması imzaladığını öğrenen Rüstem, Trevisan'ı yanına çağırarak hükümetinden ne gibi haberler aldığını sorar. Balyos, Papa'nın Şarlken ile François'nın anlaşmasına aracı olduğunu, yakında İngiltere kralının da imparatorla anlaşacağını söyler. Bu asılsız haberler Rüstem'i küplere bindirmeye yetecektir (*escandalizado*). Balyosun Osmanlılarla ilişkilerini baltalamaya çalıştığını fark eden Fransızların cevabı ise çabuk gelecektir. İstanbul'daki Fransız elçisi, III. Henri'nin asla böyle bir anlaşma yapmayacağı konusunda Osmanlılara teminat verirken, Venedik'teki elçi de balyosu hükümetine şikâyet edecektir.⁹⁹

Onlar Konseyi'nin Osmanlılar ile haber paylaşmaya bu kadar hevesli olmasını, bu dezenformasyon ve manipülasyon fırsatı ile açıklayabiliriz. Kıbrıs Savaşı'nın sona ermesinden üç sene sonra Konsey, Balyos Giovanni Correr'e Sokollu'ya iletmesi için bir dizi haber yollayacaktır: Papa XIII. Gregorius, İspanya Kralı II. Felipe

99 AGS, E 1321, fol. 101.

ve İmparator II. Maximilian'ın müdahalesiyle Cenova'daki isyan sona ermiştir. Fransa Kralı III. Henri ile Protestan Huguenotlar arasında barış imzalanmıştır (Beaulieu Fermanı ya da Mösyö Barış). II. Felipe'nin komutanı Don Luis de Requesens'in ölümünün ardından Flandra'dan yeni bir isyan (*moto*) haberi gelmemiştir. Habsburg donanması değişik bölgelere dağılmış bir haldedir ve Don Juan Milano yakınlarındaki Vigevano'ya gidecektir.¹⁰⁰ Konsey'in yolladığı haberlerin özü şudur: Avrupa'da barış hüküm sürmektedir ve Habsburglar Osmanlılara karşı askeri bir hazırlığa girişmemişlerdir. Venedik'in ekmeğine yağ süren bu haberlere göre, Osmanlılar ne tehdit algılayacaklar ne de bir fırsat kokusu alacaklar, kısacası donanmaya yatırım yapmaya gerek duymayacaklardır.

Bu tip manipülasyon girişimlerini önlemek için yabancı elçiliklerden muhbir ve ajan bulma yöntemine gidildiği de olmaktadır. Özellikle Osmanlı tebaası olan elçilik dragomanlarına baskı yapmak çok kolaydır.¹⁰¹ Bunların dışında, kançılaryada görevli memurlar başta olmak üzere elçilik personelinin parayla baştan çıkarmak mümkündür. Bunlar sadece Venedik'ten gelen son bilgileri tüm çıplaklığıyla aktarmakla kalmaz, aynı zamanda kançılaryada olup biteni bildikleri için şifre çözme konusunda da yardımcı olabilirlerdi. Örneğin, Osmanlılar Balyos Vettore Bragadin'in mektuplarını ancak elçilikte çalışan dil oğlanlarından (*giovani di lingua*), yani tercüman çıraklarından biri olan Colombina'nın yardımıyla çözebilmiştir. Dil öğrenmesi için İstanbul'a yollanan Colombina, Sokollu Mehmed Paşa'nın ısrarıyla Müslüman olacak¹⁰² ve yıllarca Osmanlı kançılaryası için çalışacaktır. Hatta Osmanlılar işi abartıp bu haini 1578'de Venedik'e elçi olarak göndermek isteyince, Venediklilerin sert tepkisiyle karşılaşacaklardır.¹⁰³

100 ASV, *CX-ParSec*, reg. 11, cc. 99r-99v (6 Haziran 1576).

101 Ağoston, "Information, Ideology, and Limits," s. 86.

102 ASV, *CCX-LettAmb*, b. 3, fol. 55; Christiane Villain-Gandossi, "Les depeches chifrees de Vettore Bragadin, baile de Constantinople (12 Juillet 1564–15 Juin 1566)," *Turcica* X (1978), s. 77; Pedani, *In Nome del Gran Signore*, s. 42.

103 ASV, *CX-ParSec*, reg. 11, cc. 154v (24 Mart 1578), fil. 20, 24 Mart 1578 tarihli belge.

Colombina gibi fırsatçıların yanı sıra, elçinin muamelesinden memnun olmayan çalışanlar da Osmanlı istihbaratı için kolay hedefler olmuştur. Avusturya elçisi Frederick von Kregwitz'in kâhyası Ladislaus Mörtb bunlardan biridir. Eşcinsel bir ilişki esnasında yakalanıp elçi tarafından cezalandırılınca, çareyi kaçıp Osmanlılara sığınmakta ve Müslüman olmakta bulan Mörtb, intikamını efendisinin sakladığı mektupları ihbar ederek almıştır. Üstelik bunu yeni bir Osmanlı Avusturya savaşının tam da öncesinde yapmış, bir de üstüne üstlük çavuşlarla bizzat elçilik kapısında bitmeyi de ihmal etmemiştir. Bulunan mektuplar Safiye Sultan'ın elçiyle gizli münasebeti olduğunu ortaya çıkarınca temkinli Veziriazam Koca Sinan Paşa olayı örtbas etmekte gecikmeyecektir.¹⁰⁴

Madrid'e bilgi sızdırdığı ortaya çıkan Balyos Hieronimo Lippomano'nun Venedik'ten yollanan elçi Lorenzo Bernardo tarafından ev hapsinde tutulduğunu öğrenince, Osmanlılar konuyla yakından ilgilenmişlerdir. Olayın aslını çözmeye çalışan veziriazam, Lippomano'nun âdet olduğu üzere İstanbul'dan ayrılmadan önce kendisiyle görüşmesini ve izin almasını istemiştir. Acaba Lippomano Osmanlılarla da mı bilgi paylaşmıştır? Bunu kesin olarak bilmemiz mümkün değil; ancak her ihtimale karşı hazırlıklı olan Lorenzo Bernardo'nun bu vatan hainini veziriazamın karşısına tekrar çıkarmadığını ve mazul elçiler için bu âdetin geçerli olmadığını söyleyerek teklifi nazikçe reddettiğini biliyoruz.¹⁰⁵

Lippomano'nun ihanetine benzer bir başka olay da, zamanında Safevi elçisi olarak İstanbul'a gelen Maksud Bey'in, 1582 yılında oğlu ve maiyeti ile birlikte Osmanlı tarafına geçmesidir. Elçi olarak Osmanlı payitahtında geçirdiği günlerde Osmanlı

104 A. H. Wratislaw, *Adventures of Baron Wenceslas Wratislaw of Mitrowitz* (Londra: Bell and Daldy, 1862), s. 109-117. Hikâyenin geri kalanı için bkz. Tobias Graf, "Of Half-Lives and Double-Lives: 'Renegades' in the Ottoman Empire and Their Pre-Conversion Ties, ca. 1580-1610," *Well Connected Domains: Towards an Entangled Ottoman History*, haz. Pascal W. Firges vd. (Leiden: Brill, 2014), s. 136.

105 P. Augusto Tormene, "Il bailaggio a Costantinopoli di Girolamo Lippomano e la sua tragica fine," *Nuovo archivio veneto*, n.s.4, t.7 (1904), s. 83-84.

paşalarıyla yakın ilişkiler kurmuş olması icap eden Maksud, İran ile ilgili son haberleri getirmekle kalmamış, İran ümerasından başkalarının da Osmanlılarla anlaşmak istediğini söylemiş ve Tebriz'in fethi ile ilgili tavsiyelerde bulunmuştur. Durumu ciddiye alan İstanbul, Van beylerbeyine İrandaki beylerin aklını çelmek için "istimaletnameler" ile casuslar göndermesini emretmiştir.¹⁰⁶ Bu casuslar işlerini iyi yapmış olmalı ki, üç ay sonra Revan beylerbeyine kendi taraflarına geçen Timur Han'a bir sancak ve Ustaclu Hasan'a uygun bir zeamet verilmesi emredilecektir.¹⁰⁷

Askeri İstihbarat

Bir istihbarat örgütü düşmanın stratejisini öğrenmekten ve bölgedeki önemli olaylardan haberdar olmaktan daha fazlasını yapmak durumundadır. Askeri istihbaratın, öngörülemeyen faktörlerin galibi belirlediği savaş meydanlarında neticeyi değiştirdiği birçok kez tecrübe edilmiştir. Peki, ordularının gücüyle çevresine korku salan Osmanlılar, düşmanlarının askeri planları, savaş hazırlıkları ve tahkimatları hakkında nasıl bilgi toplamaktadır?

İlk olarak her askeri planlamanın temel ögesi olan harita ve planlardan bahsedelim. Gerek Topkapı Sarayı'nda bulunan askeri harita ve planlar, gerekse arşiv belgelerinin bize sağladığı dolaylı tanıklıklar, savaş hazırlıklarının ilk aşamasında Osmanlıların elinde düşman istihkâm ve kuvvetleriyle ilgili bir çok veri olduğunu göstermektedir.

Örneğin Giacomo Contarini'nin raporuna göre, Kapudan-ı Derya Davud Paşa, Andrea R. adlı bir kalafatçı (*calafado*) ile sık sık gerçekleştirdiği gizli toplantılara bir seyrüsefer haritası (*una carta da navichare*) getirtmiş ve başta Pulya olmak üzere Adriyatik kıyıları üzerine sorular sormuştur. Paşa özellikle Venediklilere ait olan Zara kalesinin limanı, duvarlarının uzunluğu ve kalede

106 BOA, MD, XLVIII, hk. 311, 313 (her ikisi de H. 15 Ramazan 990 / M. 3 Ekim 1582).

107 BOA, MD, XLVIII, hk. 635 (H. 9 Zilhicce 990 / M. 4 Ocak 1583).

mevcut silah ve cephane gibi askeri konularla ilgilenmektedir.¹⁰⁸ Kıbrıs Savaşı'nın hemen arifesinde, Lala Mustafa Paşa, önünde bir Kıbrıs haritası varken, Trabluslu bir mühendis olan Josefi Attanto'dan detaylı bir rapor alacaktı. İşlediği bazı suçlar nedeniyle Mağosa valisi tarafından kürek cezasına çarptırılan Josefi, beş yıllık forsalıktan sonra İstanbul'a kaçmayı başarmıştı. Kaçak ve sürgünlerin sıkça yaptığını yapmış, şansını casuslukta denemeye karar vermişti. Selimiye Camii'nin inşaatında kullanılmak üzere güzel sütun aramak için gittiği Akkad'dan yeni dönen Attanto'ya göre, Kıbrıs'ta büyük bir donanmanın sığınabileceği liman yoktur; Mağosa limanı ancak on kadirga alabilmektedir. Su çok sığ olduğundan, donanma adaya bakan Anadolu kıyılarında da kalamazdı. Bu haberi alan Lala, hemen Kıbrıs adasının ve hisarlarıyla kuşatma araçlarının detaylı planlarını yaptırmaya karar verdi.¹⁰⁹ Aynı Josefi Attanto'nun, bu olaydan iki sene önce Müezzinzade Ali Paşa komutasındaki Osmanlı donanması Lefkoşa'da konakladığında, gene sütun bakma bahanesiyle Kıbrıs adasını enine boyuna dolaştığını da ekleyelim. Yanında Venedik balyosundan tavsiye mektupları getirdiği için kendisine engel olunamamış ve bu eski forsanın on gün boyunca adayı gözlemlemesine ses çıkartılmamıştı. Aradığı dört güzel sütunu gene bulamadığını söylememize sanırım gerek yoktur.¹¹⁰

Bazen para peşinde koşan fırsatçılar düşman tahkimatların planlarını kendi elleriyle Osmanlılara getirirdi. 1568 yılında, Mustafa adını alarak ihtida eden Giulio di Scudi adlı biri, Mağosa hisarının planlarını Osmanlılara vermişti.¹¹¹ Şüphesiz, mühtedimiz bu güzel hediyesiyle, Osmanlı başkentindeki yeni kariyerine hızlı bir başlangıç yapmayı amaçlamıştı. 1594 yılında Carlo Cicala'nın yazdığı mektuba göre, Marino Stagnese adında Ragusalı bir

108 *Sanuto, I Diarii, volume VII, col. 19.*

109 Barbero, *La bataille des trois empires*, s. 278-9.

110 Kenneth M. Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)* (Philadelphia: American Historical Society, 1984), IV, s. 394-5.

111 ASV, *CCX-LettAmb, b. 3, fol. 146-147* (11 Mayıs 1568).

gemi kaptanı, Kapudan-ı Derya Cigalazade Yusuf Sinan Paşa'ya Manfredonia ve Taranto'nun planlarını vermişti.¹¹² 1612 yılında, Floransa için çalışan bir Fransız korsanı olan Saint-Pierre, Halil Paşa'ya Venedik hisarlarının planlarını verecekti.¹¹³

Ancak, Osmanlılar gene de düşman topraklarına askeri uzmanlarını göndermeyi ihmal etmezlerdi. Örneğin, 1576 yılında Navarin hisarının askeri mühendisi (*ingeniero che ha carico della fortezza di Navarino*) Uluc Ali adına Korfu adası ve hisarının planlarını çıkarmıştı.¹¹⁴ Bir yıl sonra Osmanlılar adına çalışan Juan Sebastian adında Portekizli bir başka mühendis (*matematico*) Venedikliler tarafından yakalanacaktı.¹¹⁵ Bu detaylı planların sonucunda savaş hazırlıkları için maketler hazırlandığı da bilinmektedir.¹¹⁶

Seçilen askeri hedeflere birçok casus gönderilmesi âdetlendi. Hatta bazen bizzat kapudan-ı deryaların bir bahane ile bu hedefleri tarassut ettiği bile olurdu. Örneğin, her ne kadar silahlı bir müdahaleye gerek kalmadan ele geçirilecek olsa da, Piyale Paşa Sakız'a ilk vardığında fetih niyetini saklamış ve yanına sancakbeyleri ve bir mühendis alarak adanın stratejik yerlerini dolaşmıştı.¹¹⁷ İki yıl sonra Müezzinzade Ali Paşa Osmanlı donanması ile İskenderun Körfezi'ni iyi bilen bir kılavuz aramak için Kıbrıs'ın Lefkoşa limanına gidecek; gitmişken de Venediklilerin zoraki misafirperverliğini suistimal etmekten geri durmayacaktı. Koskoca paşa kılık değiştirerek su almak için kıyıya çıkanların arasına karışmış ve adanın tersanesini bizzat gözlemlemişti. Müezzinzade'nin İskenderun'a

112 AGS, E 1158, fol. 26 (3 Kasım 1594).

113 A. H. de Groot, *The Ottoman Empire and the Dutch Republic: A History of the Earliest Diplomatic Relations, 1610-1630* (Leiden ve İstanbul: Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut, 1978), s. 59; ASV, *SDelC*, reg. 11, fol. 44 (17 Ekim 1612).

114 AGS, E 1335, fol. 77 (10 Eylül 1576).

115 AGS, E 1336, fol. 132 (18 Mart 1577).

116 COSP, *Venice*, VIII, no. 1030 (16 Mart 1591).

117 Philip P. Argenti, *Chios Vincita or the Occupation of Chios by the Turks (1566) and their Administration of the Island (1566-1912)* (Cambridge: Cambridge University Press, 1941), s. xcvi.

gitmeyip İstanbul'a dönmesi ve yolda da birçok Mağosalı Venedik askeri yakalaması, bu sulara dolaşmasının amacının Kıbrıs'ı gözetlemek olduğunu düşündürmektedir. Kapudan gördüğü her şeyi dönünce sultana anlatacaktır.¹¹⁸ Gene İstanbul'daki denizciler arasındaki söylentiye göre, Cigalazade Yusuf Sinan Paşa bizzat Korfu'nun yakınlarına kadar gidip kaleyi gözlemlemiştir.¹¹⁹ Bu çok büyük olasılıkla doğru değildir; ancak Osmanlı denizcileri için komutanlarının şahsen istihbarat yapmasının çok da inanılmaz bir şey olmadığını göstermesi açısından önemlidir.

Askeri istihbarat sadece istihkâmlarla sınırlı kalmamalıdır. Başarılı komutanlar düşman birliklerinin hareketlerinden anında haberdar olmanın muharebelerin sonucunu tayin ettiğini bilmektedir. Örneğimizi savaş meydanında kendisini defalarca kanıtlamış bir sultanın kariyerinden seçelim. 1516 Ağustos'unda Mısır ordusunun çeliğe batmış bir halde (fûlâda müstağrak) Halep önünden "göçtüğünü" ve "iki menzil yürüyüb" Davud Peygamber'in mezarının olduğu Mercidabık Ovası'nda bir akarsu (ab-ı revân) kenarına yerleştiğini bir casusundan haber alan Yavuz, hemen orduya hareket emri verecek ve Memlûk Sultanlığı'nı yıka- cak muharebeye doğru ilerleyecekti.¹²⁰

Koca bir ordunun bir yerden bir yere hareket ettiğini gözlemleyip rapor etmek şüphesiz çok büyük bir istihbari kabiliyet gerektirmez. Ancak, düşman birliklerine sızmak için aynı şeyi söyleyemeyiz. Bu zor görevi başaran Osmanlı casuslarının, askerin morali ve ordunun ikmal durumu ile ilgili yolladığı düzenli bilgilere çok değer verilirdi. Örneğin, 1565 yılında Pertev Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu Temeşvar serhaddine varmış- ken, "yarar ve içlerinde tedbîr ü tedârükde bile çalışub hidmetde olan berü cânibden ulûfelü câsûslar" Macar komutanın beş bin

118 Setton, *Papacy and the Levant*, IV, s. 394-5.

119 ASV, *SDeLC*, reg. 8 c. 101v (6 Şubat 1592, m.v.)

120 Silahşor, "Feth-nâme-i Diyâr-ı Arab," haz. Salâhattin Tansel, *Tarih Vesikaları* 17 (1958), vr. 18a-18b, s. 307. Bu kaynağa dikkatimi çeken Feridun Eme- cen'e teşekkür ederim. Ayrıca bkz. *a.g.y.*, *Yavuz Sultan Selim*, s. 224.

askeriyle Göle (Gyula) kalesine kapandığını ve kale savunmasını güçlendirmekle meşgul olduğunu bildirecekti.¹²¹ Bir sene sonra, Sigetvar'ın alınması ve Kanuni'nin vefatından sonraki zor günlerde, “yarar mürtedler ve ulufeli casuslar” imparatorluk ordusundaki Macar, Hırvat, Nemçe ve Latin askerleri arasındaki husumeti rapor edecekti. Bunun üzerine, Divan-ı Hümayun tercümanı İbrahim Bey, Sokollu'nun sır katibi Feridun Ahmed Bey ve Lala Mustafa Paşa'nın kethüdası Mustafa Kethüda, her bir gruba kendi lisanlarında ajite edici mektuplar yazmış (“her bir kavim ve kabîlenün hilâfına dillerince kağıdlar yazılıb taburda loncalarında câsûslar eliyle bırağılub”) ve Selaniki'nin tabiriyle “adâvet ü nifâk ve şikâka sebep” olmuşlardı.¹²²

Sokollu'nun, Osmanlı ordusunda ne olup bittiğini düzenli olarak düşmana “*ilâm u iş'âr*” ettiği (bildirdiği) saptanan Macar ve Nemçe casusları imparatora karşı kullanması, tek kelimeyle şayan-ı takdirdir. Kurnaz veziriazam, hayatlarını bağışlamayı vadederek, Macar casuslara Macarca, Nemçe casuslarına Almanca mektuplar yazdırmış ve bu mektuplarla imparatorluk birliklerini birbirine düşürmeyi başarmıştır. Macar beylerine yazılan düzmece mektuba göre, Osmanlı kampına gelen bir Avusturya beyzadesi (asilzadesi), diğer beylerden ahidname getirmiştir. Bu ahidnameye göre beyler, Padişah'la kendi aralarında husumet olmadığını, barışa hep dikkat ettiklerini, bu savaşa sebep olanın “Macar hırsızları” olduğunu söylemektedir. Padişah'ın kendi topraklarına saldırmayacağını garanti etmesi durumunda ise Macarlara sırtlarını döneceklerini ve savaştan çekileceklerini bildirmekteydiler. Avusturya'ya yazılan mektupta da buna benzer bir hile vardır. Buna göre, Macar beyleri Osmanlılara mektup yazıp “Nemçe murdarı” yüzünden kendi topraklarına zarar geldiğinden şikâyet etmiş ve orduyu terk etmeleri karşılığında, Padişah'tan topraklarına saldırmama garantisi istemiştir. Her iki mektup da beklenen ajitasyonu yaratacak, imparatorluk askerleri

121 Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, I, s. 12-13.

122 Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, I, s. 32.

tabur bozup kuzeye doğru geri çekilmeye başlayacaktı.¹²³ Sultan Süleyman'ın ölümünün Şehzade Selim ordugâha varıncaya kadar ordudan gizli tutulmaya çalışıldığı çok kritik bir anda, bu geri çekilmenin Osmanlılara ilaç gibi geldiği kesindir.

Osmanlı istihbaratı kuşatmalar sırasında da aktif bir şekilde faaliyet göstermiş ve kale içinde birçok casus bulundurmıştır. Mağosa kuşatması sırasında kaleden kaçan Müslüman esirlerin Osmanlı ordugâhına ulaşmayı başardığını biliyoruz.¹²⁴ Bunların yanı sıra, birçok asker¹²⁵ ve beyzade¹²⁶ de Osmanlı tarafına geçip Müslüman olmuştur. “Gereği gibi hizmetde ve yoldaşlıkda” bulunan bu esir, asker ve beyzadelere yetenek ve tecrübelerine göre değişen değerlerde iptidadan tımar verilecek ve böylece bu nevmüslimler Osmanlı ordusuna dahil edileceklerdir. Bazılarına vergi muafiyeti tanınmıştır. Girne kalesi sakinlerinden Mehmed'in, Osmanlıların kaleyi “bilâ-harb” yani savaşımadan teslim almasını sağladığı için “tekelif-i örfiye ve avarız-ı divaniyye” adı verilen vergileri ödemesine gerek yoktur. Kuşatma sırasında kale sakinlerinden olduğuna göre Hristiyan kökenli olması icap eden Mehmed, Lefkoşa'nın düşüşünün ardından Girne halkı ve kalenin Venedikli kumandanlarının savaşımadan “itâat ü ittifaqlarına sebep” olmuş ve kalenin miftah, yani anahtarlarını Osmanlılara bizzat teslim etmiştir.¹²⁷

Osmanlı istihbaratı için kaleler kadar önemli bir başka hedef de donanmadır. Kürekli gemiler arasında gerçekleşen deniz savaşlarında lojistik faktörler çok önemli olduğundan, düşman

123 Feridun Ahmed Beg, *Nüzhet-i Esâr-ül-Ahyâr der Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar*, haz. H. Ahmet Arslantürk ve Günhan Börekçi (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2012), vr. 66a-69a.

124 BOA, MD, XIII, hk. 110 (H. 4 Zilkade 978 / M. 30 Mart 1571).

125 BOA, MD, XIII, hk. 134 (H. 7 Zilkade 978 / M. 2 Nisan 1571), 498 (H. 16 Zilhicce 978 / M. 11 Mayıs 1571), 1211 (H. 20 Muharrem 979 / M. 14 Haziran 1571), 1340 (H. 25 Muharrem 979 / M. 19 Haziran 1571), 1072 (H. 14 Muharrem 979 / M. 8 Haziran 1571).

126 BOA, MD, XIII, hk. 290 (H. Gurre-yi Zilhicce 978 / M. 26 Nisan 1571), 713 (H. 28 Zilhicce 978 / M. 23 Mayıs 1571); XLII, hk. 1925 (H. 18 Rebiülevvel 984 / M. 15 Haziran 1576).

127 BOA, MD, XIII, hk. 684 (H. 26 Zilhicce 978 / M. 21 Mayıs 1571).

hazırlıkları üzerine bilgi almak mühimdir. Ayrıca, çok az taşıma kapasitesi olduğu halde bir savaş kadirğasının 144 ilâ 216 arasında kürekçi bulundurması donanmaların operasyon çapını daraltmıştır; su almak için karaya çıkmadan uzun süre denizde kalmaları mümkün değildir. Dolayısıyla bu donanmaları takip etmek aslında görüldüğünden daha kolaydır.

Osmanlıların kalyete ve firkate gibi küçük ve hafif kadirğa tipleriyle keşif operasyonları yaparak düşman donanmasının konumunu ve sayısını saptamaya çalıştığını biliyoruz. Örneğin, Kıbrıs'taki donanmaya katılmak için güçlü bir filoyla İstanbul'dan Rodos'a gelen Piyale Paşa, Lefkoşa kuşatmasının başlamasından bir ay sonra, 20 Ağustos 1570'te, Hristiyan donanması hakkında bilgi toplamak için beş kalyeteyi Girit sularına gönderecektir. Bunlar, adada ele geçirdikleri beş "dil"den, Habsburg filolarının Venedik donanmasına henüz katılmadığını ve hastalıklar nedeniyle çok zor durumda olan Venedik filosunun adada tek başına beklediğini öğreneceklerdir. Böylece önünü kesecek bir donanma ile karşılaşmayacağını anlayan Piyale hemen Kıbrıs'a doğru harekete geçecektir. Bir ay sonra, Kıbrıs'taki donanmadan Kaya Çelebi altı kalyetelik bir filo ile gene Kandiye'ye dil almaya gönderilecektir. 15 Eylül'de ele geçirdiği bir barçadan¹²⁸ Venedik ve Habsburg filolarının bir araya gelip Kandiye'den Sitia'ya geçtiğini öğrenecek ve bu bilgiyi 23 Eylül'de Kıbrıs'a ulaştıracaktır.¹²⁹

Osmanlı kalyeteleri ertesi sene de Hristiyan donanmasını yakın takipte tutmaya devam edecektir. İnebahtı yenilgisinden aylar önce, Karaca Ali görünmemek için siyaha boyadığı fırkatesiyle gece gizlice Messina limanına girip burada demirlemiş donanmadaki gemileri saymış ve hatta birkaç da dil almıştır. Tecrübeleri denizci Hristiyan donanmasını Messina'dan ayrıldıktan

128 Belgede *nave* şeklinde geçmektedir. Nave/nao/nef: Yüksek bordalı yelkenli ticaret gemisi. Karağın ufağı için kullanılır; ancak Osmanlılar her iki tip gemiye de barça demiştir.

129 Tommaso Contarini, *Historia delle successe dal principio della guerra mossa da Selim Ottomano a Venetiani, fino al dì della gran giornata vittoriosa contra Turchi* (Venetia: Francesco Rampazzetto, 1572), fol. 12r, 13v, 16r, 19r.

sonra Taranto körfezine kadar da takip etmiş ve karaya yaptığı çıkartmalarda aldığı dillerin yanı sıra bir de fırkate ele geçirmişti.¹³⁰ Gene aynı zamanlarda bir başka korsan, Avlonya Azapları Ağası ve Gönüllü Levend Reisleri Kapudanı Kara Hoca, Hristiyan donanmasının etrafında dönüp duracak, ancak kadirgaları tam olarak saymayı başaramayacaktır. Donanma Korfu ile Igoumenitsa arasındaki boğazı geçerken yaptığı sayımın sonucu (150-160) ise hatalıdır.¹³¹ Son olarak, 1573'te Osmanlı kadirgalarının, rakip donanma hakkında bilgi toplamak için Napoli ve Sicilya kıyılarına 30 casus bırakmakla görevlendirildiklerini de ekleyelim.¹³²

Bu korsanlar aynı zamanda düşman kıyılarını ve adalarını da keşfetmeye çıkmaktaydılar. 1543'te Kalabriyada yakalanan bir Osmanlı casusunun itirafları oldukça aydınlatıcı olmalıdır. Dört yıl önce Messina ya da giden casus, Barbaros Hayreddin komutasındaki Osmanlı donanması Batı Akdeniz'e geçince, donanma için çıkartma yapılabilecek uygun bir yer olup olmadığına bakması için Sicilya'nın kuzeydoğusundaki Faro kıyılarına gönderilmiştir. Görevi bittikten sonra St. Giovanni adasına geçecek ve donanma ile buluşacaktır. Eğer donanma İstanbul'a geri dönmez ise (ki sonunda dönmeyecek ve Fransa'nın Toulon limanında kışlayacaktır), karadan seyahat edip gözlemlerine devam etmeli ve La Speziada Barbaros ile buluşmalıdır.¹³³ Gene Kıbrıs Savaşı'ndan bir örnek vermek gerekirse, Temmuz 1570'te üç Osmanlı fırkatesi, Baf açıklarında belirecek ve karaya adam çıkaracaktır. Bu denizciler Batı Akdenizli Hristiyan taklidi yaparak bir Rum keşişten bilgi sızdırmaya çalışacak, ancak başarısız olacaklardır. Adadan ayrılmadan önce iki balıkçıyı esir almayı da ihmal etmeyeceklerdir.¹³⁴

130 Barbero, *La bataille des trois empires*, s. 656.

131 *Ag.e.*, s. 684.

132 AGS, *E* 1332, fol. 198 (16 Temmuz 1573).

133 ASF, *AMP*, fil. 4148, "Avvisi di Napoli e Messina" ve fil. 370; Angelo Raffa, "L'ultima impresa di Hayreddin (Barbarossa). La guerra marittima turco-franco-spagnola del 1543-4," *Aspetti ed attualità del potere marittimo in Mediterraneo nei secoli XII-XVI*, haz. P. Alberini (Roma: Ufficio storico della marina militare, 1999), s. 408.

134 Barbero, *La bataille des trois empires*, s. 277.

IV

ON ALTINCI YÜZYILDA OSMANLI İSTİHBARATININ KURUMSAL YAPISI

GİRİŞ BÖLÜMÜ NDE Osmanlı istihbaratı ile ilgili sistematik analizlerin yetersizliğinden şikâyet etmiştik. Merkezi bürokrasilerin ortaya çıkmaya başladığı bir yüzyılda Osmanlı istihbaratının kurumsal yapısını mercek altına alan bu bölüm, bu eksikliği gidermeyi amaçlamaktadır. Ana savımız, on altıncı yüzyılda Osmanlı istihbaratının Avrupalı muadillerinden iki alanda farklılık gösterdiğidir. Birincisi, Osmanlı istihbaratı kurumsal değildir; imparatorluğun patrimonyal yapısına uygun olarak daha çok bireysel ağlar üzerinden işlevlik kazanmıştır. İkinci olarak ise kurumsal bir yapının olmaması başkentin taşradaki operasyonları doğrudan sevk ve idare etmesinin ve denetlemesinin önüne geçmiştir. Aşağıdaki sayfalarda görüleceği gibi, taşra yöneticileri kendi haber alma şebekelerini kurma konusunda görece serbest bırakılmışlardır; olaylara direkt müdahale edemeyen İstanbul metotlarından çok sonuçlarla ilgilenecektir.

Patrimonyal Bir İmparatorluk

Premodern devletler günümüz devletlerinin aksine kurumsallığı tam anlamıyla gerçekleştirmemiş devletlerdir; bunlar birer bireysel ilişkiler yumağıdır. Esasen on altıncı yüzyıl, Akdeniz'in hemen her yerinde merkezi bürokrasilerin serpildiği ve birey bazlı olmayan kurumsal bir yönetim tarzının ilk adımlarının atıldığı bir dönemdir. Ancak bu merkezileşme ve bürokratikleşme

eğilimleri gerek coğrafi, gerekse fonksiyonel anlamda farklılıklar göstermektedir.

Osmanlı istihbaratını Venedik ve Habsburg istihbaratından ayıran temel özelliklerden ilki merkezileşme ve kurumsallaşma seviyeleri arasındaki farktır. Venedik ve Habsburglar haber alma faaliyetlerini merkezden denetleyecek kurumlar tesis etmeye çabalamışlardır. Bir cumhuriyet olarak seçilmiş asilzadelerin (Ven. *patrisi*) daha önceden belirlenmiş bir süre boyunca görev yaptığı bir çok kurul (Ven. *magistrato*) tarafından idare edilen Venedik'in istihbarat ile görevli kurumu Onlar Konseyi'dir (*Consiglio di Dieci*). Bu konsey, casusların faaliyetlerini denetlemekle kalmamış, bu gizli faaliyetlerin raporlarını Venedik Senatosu'na gitmeden sansürlemiştir. Hassas bilgiler içerebilecek bu belgelerin mümkün olduğunca az kişi tarafından görülmesini öngören bir anlayışa binanen, 1539 yılında Onlar Konseyi üyelerinden üçü devlet engizitörü (*Inquisitori di Stato*, bizim bildiğimiz Kilise Engizisyonu ile hiç bir alakası yoktur) olarak seçilmeye başlanmış ve devlet sırlarını korumak ve istihbari faaliyetleri denetlemek bunların uhdesine verilmiştir.¹ Habsburg örneğinde ise, istihbarat, hem kançılıyayı kontrol eden hem de ana karar alma mekanizmaları olan konseylerin işleyişini düzenleyen devlet sekreterlerine bırakılmıştır. Bu sekreterlerin yanı sıra, bürokratik detaylara düşkünlüğü nedeniyle, Bürokrat Kral (*Rey Papelero*) olarak anılan II. Felipe de istihbarata özel bir ilgi duymaktadır. Son olarak, istihbari faaliyetlerin merkezden denetlenmesinin kurumsallaşmasında bir adım daha atılmış ve II. Felipe'nin son yıllarından itibaren fiilen işlerlik kazanan, ancak resmi adını ancak 1613'te alan bir makam oluşturulmuştur. Resmi unvanının "Gizli Münasebetler Müfettişi" (*Superintendente de las inteligencias secretas*) olmasına rağmen, bu

1 Preto, *Servizi segreti*, İkinci ve Üçüncü Bölümler; Ioanna Iordanou, "What News on the Rialto? The Trade of Information and Early Modern Venice's Centralized Intelligence Organization," *Intelligence and National Security* 31/3 (2015), s. 1-22.

görevli daha çok “Büyük Casus” (*Espia Mayor*) adıyla anılmıştır.² Kısa bir süre sonra bilinmeyen nedenlerden dolayı ortadan kalkacak olsa da, bu tip bir makamın yaratılması merkezileşme ve standardizasyon yönündeki genel eğilimin bir göstergesi olması bakımından önemlidir.

Bütün bunlara karşın, Osmanlılarda benzeri bir kurumsallaşma ve düzenleme çabasına rastlamak mümkün değildir. Bunun nedeni Osmanlıların merkezi bir bürokrasi kurma konusundaki başarısızlıkları değildir; on altıncı yüzyılda artan mali ihtiyaçlar, profesyonel bürokratlar tarafından idare edilen merkezi bir devleti kaçınılmaz kılmıştır.³ Bu dönemde ilmiyeden bağımsız bir kalemîyye sınıfının oluştuğunu görmekteyiz; devletin idari işleleriyle ilgilenenler artık kendi kariyer çizgisini takip edeceklerdir.⁴ Gene yavaş yavaş ortaya çıkan maliye ve kançılara arasında kesin bir çizginin oluştuğu da gözlemlenmektedir.⁵

Bu dönemde göze çarpan başka bir eğilim, taşradaki mevkilerin saray ahalisi ve kapu halkları tarafından domine edilmesidir. Taşradaki beylerbeylerinin artan oranda Enderun kökenli kişilerden atanması, yerelden yükselen komutan ve idarecilerin önünü kapamıştır. Bunun sonucunda da, yeni yeni serpilen merkezi bürokrasinin kontrolü dışında kalan paşa kapuları büyük önem kazanmış ve Metin Kunt’un deyimiyle “imparatorluğun temel siyasi birimleri haline gelmişlerdir.”⁶ Osmanlı İmparatorluğu’nun

2 Carnicer ve Marcos, *Espías de Felipe II*; Gürkan, “Espionage in the 16th century Mediterranean,” Dördüncü Bölüm; Arndt Brendecke, *Imperium und Empirie: Funktionen des Wissens in der spanischen Kolonialherrschaft* (Köln: Böhlau, 2009).

3 Cornell Fleischer, *Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire: The Historian Mustafa Ali (1541-1600)* (Princeton: Princeton University Press, 1986), s. 212.

4 Cornell Fleischer, “Gelibolulu Mustafa Âli Efendi, 1541-1600: A Study in Ottoman Historical Consciousness” (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Princeton University, 1982), 310-340; Fleischer, *Bureaucrat and Intellectual*, s. 35, 215-7.

5 Fleischer, *Bureaucrat and Intellectual*, s. 218.

6 Metin Kunt, “Royal and Other Households,” *The Ottoman World*, haz. Christine Woodhead (Londra ve New York: Routledge, 2012), s. 103.

patrimonyal yapısına dikkat çeken müverrih, devletin birbirinin içine geçmiş birçok “kapu”dan oluştuğunu ve bu sistemin merkezinde de hane halkı ile bizzat padişahın bulunduğunu belirtmektedir.⁷ Kurumsal olmayan ve kişisel ilişkilere dayanan bu yönetim tarzında devlet ile hanedan ve kamu ile birey arasındaki çizgi tam belirgin değildir. Sultanın gelirleri devlet işlerine harcanabilirken,⁸ evlilik ve sünnet gibi kutlamalar ailevi meseleler olmaktan çıkıp devletin üst düzey bürokratlarının bizzat iştirak ettiği seremonilere dönüşebilmektedir.

En alt seviyeden en üst seviyeye bütün Osmanlı idarecileri bir hane halkı beslemek durumundaydılar; idari ve askeri görevlerini kapularına mensup katip, casus, tercüman ve askerlerle görmekteydiler. Bu kapu halkının bir kısmı devlet hazinesinden maaş almakta olsa da, birçoğunu paşalar kendi ceplerinden beslemek zorunda kalmaktaydı. Zaten aldıkları rüşvet, pişkeş ve komisyenler sayesinde, paşaların eline geçen para resmi gelirlerinin kat be kat üzerindedir.⁹ Bu gelirleri bir maaştan ziyade, Osmanlı

7 Kunt, *Sultan's Servants*, s. 62-7; Metin Kunt, “A prince goes forth (perchance to return),” *Identity and Identity Formation in the Ottoman World: A Volume of Essays in Honour of Norman Itzkowitz*, haz. Baki Tezcan ve Karl K. Barbir (Wisconsin: Wisconsin University Press, 2007), s. 63-71.

8 Metin Kunt’a göre, her ne kadar bütün dirlik sahiplerinin ortak sorumluluğu olsa da, Osmanlı’da hükümet pratikte Sultanın kapu halkından oluşmaktadır. Sultanın ve devletin hazinelerinin teoride ayrı olmasına rağmen, Osmanlı bütçeleri saray halkının gelir ve giderlerini belirtmektedir. Aynı şekilde, sultanın has gelirlerinden askeri harcamalar ve devlet işleri için para harcadığı olmuştur. Metin Kunt, “Sultan, Dynasty and State in the Ottoman Empire: Political Institutions in the 16th century,” *The Medieval History Journal / Special Issue on Tributary Empires 6/2* (Kasım 2003), s. 228. Osmanlı’da Hanedan ile Devlet arasındaki sınırın belirsizliğine dikkat çeken bir başka müverrih de Rhoads Murphey’dir. *Exploring Ottoman Sovereignty: Tradition, Image and Practice in the Ottoman Imperial Household, 1400-1800* (Londra: Continuum, 2008), s. 149-150.

9 Siyasi güçlerini kullanarak Karun gibi zengin olan Osmanlılara en iyi örnek, Rüstem Paşadır. Paşa öldüğünde geriye 155.600.000 akçe (yaklaşık 2.5 milyon duka) gibi yıllık Osmanlı nakdi gelirinin üzerinde (128.608.946 akçe) bir rakam bırakmıştır. Sadece dört yıl sadrazamlık yapmış Semiz Ali Paşa’nın

yöneticilerinin gerekli idari ve askeri görevleri yerine getirmesine ve kapu halkını beslemesine imkân sağlayacak bir bütçe gibi görmekte yarar vardır.¹⁰ Tam da bu yüzden bu paşalar öldüklerinde ya da azl edildiklerinde mallarının müsaderesi edilmesi âdettendir; artık devlet için bir fonksiyonu kalmamış paşaların elindeki bütçenin alınması ve tekrardan devlet elinden dağıtılan ranta dönüştürülmesinden doğal bir şey yoktur.

Ekabir Kapuları ve İstihbarat

Bu sistemde istihbarat ağları kurmak ve bilgi toplamak da gene bu ekâbir¹¹ kapularının görevleri arasında yer almaktaydı. Kıscası merkezi bir kurumsal yapı yoktu. Bunun sonucunda birbirinden bağımsız ve bazen de birbirine rakip birçok istihbarat ağı aynı anda faaliyet göstermektedir. Bu çokluk dönemin tanıklarının da gözüne çarpmıştır. Venedik'teki İspanyol elçisi Lope de Soria 1534'te yakaladığı Osmanlı casusunun Kanuni'nin mi, İbrahim Paşa'nın mı yoksa Alvise Gritti'nin mi adamı olduğunu bilmemektedir.¹² Ayrıca, on yedinci yüzyılın ortasında Osmanlı kanunnamelerini bir araya topladığı eserinde, Hezarfen Hüseyin Efendi, sultanların vezirlerinden “müstakil ve mahfî” yani ayrı ve gizli casuslar kullanmasını salık vermektedir.¹³

serveti ise daha mütevazıdır: 15 milyon akçe. Baki Tezcan, “Searching for Osman: A Reassessment of the Deposition of Sultan Osman II (r. 1618-1622)” (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Princeton University, 2001), s. 147-8. Zengin olmak için illa paşa olmaya da gerek yoktur. Mekke Kadısı Ali Efendi'nin serveti için bkz. *a.g.e.*, s. 111-2.

10 Kunt, *Sultans Servants*, s. 51; İ. Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete: 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1978), s. 99.

11 Burada paşa yerine ekabir ifadesinin kullanılmasının nedeni, aşağıda görüleceği üzere, bu casus hamilerinin aralarında Yahudi ve Hristiyan siyaset simsarlarının da bulunmasıdır.

12 AGS, E 1310, fol. 155 (7 Ağustos 1534).

13 Her ne kadar burada kastedilen, “kişveri gezüb küşe-i inzivâda muhtefî olan erbâb-ı huşmeti tettebbu” eden yani iç istihbaratla ilgilenen casuslar olsa da,

Kurumsal bir yapının yokluğu tarihçinin işini zorlaştırmaktadır. İstanbul'daki Osmanlı arşivleri çoğunlukla sultanın kendi divanından, yani Divan-ı Hümayundan çıkan belgelerden oluşmaktadır. Ekâbir kapularının kendi faaliyetlerini içermediklerinden dolayı, Osmanlı casuslarının faaliyetlerini ancak Avrupa arşivlerinden takip etmek gerekmektedir.

Osmanlı idaresinin başı olarak veziriazam en önde gelen casus hamilerinden biri olarak kabul edilmelidir. Yüzyılın en önemli üç veziriazamından ikisinin istihbari faaliyetleri hakkında mebzul miktarda belge bulmak mümkündür. Avrupa meseleleriyle yakından ilgilenen İbrahim Paşa¹⁴ (g. 1523-1536) Batı'ya birçok casus göndermiştir. Venedik, İspanya ve Fransa üzerine istihbarat yapması için Venedik'e yolladığı kuyumcu Marco de Nicolò bunlardan biridir;¹⁵ Osmanlılar için Napoli'de çalışan bir sürü Yahudiden biri olduğunu itiraf eden Astrume Elia adlı Yahudi ise bir başkası [Bkz. Üçüncü Bölüm].¹⁶ Paşanın dört casusluk bir başka ekibi ise Habsburg topraklarında rahat istihbarat

padişahın paralel bir casus ağı kurarak, sadrazamlarının kendisine verdiği bilgileri denetlemesinden bahsedildiği açıktır. Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhi-sül-Beyân fi Kavânin-i Al-i Osman*, haz. Sevim İlğürel (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1998), s. 179.

- 14 Ebru Turan, "The Sultan's Favorite: Ibrahim Pasha and the Making of the Ottoman Universal Sovereignty in the Reign of Sultan Suleyman (1516-1526)" (Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Chicago, 2007); Necipoğlu, "Representation of Power". İbrahim Paşa için bkz. Hester Donaldson Jenkins, *Ibrahim Pasha, the Grand Vizir of Suleyman the Magnificent* (New York: Columbia University Press, 1911); Feridun M. Emecen, "İbrâhim Paşa, Makbul," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.
- 15 AGS, E 1311, fol. 40-2 (9 Ağustos 1535), 45-7 (15 Temmuz 1535), 48-51 (6 Temmuz 1535), 60-1 (24 Haziran 1535) ve 149. ASV, CX-ParSec, reg. 4, cc. 38r-37v (7 Ekim 1534), 50r (23 Haziran 1535), 50v (12 Temmuz 1535) ve 51r (8 Ağustos 1535). De Nicolò, Lorenzo Gritti'nin 1534'te İstanbul'a götürdüğü kuyumculardan biriydi. AGS, E 1311, fol. 23 (21 Mayıs 1534). Beşinci Bölüm'de de görüleceği gibi, Venedikli kuyumcunun çifte ajan olduğunu anladıklarında, Osmanlılar kafasını keseceklerdi. E 1312, fol. 12 (27 Mart 1536).
- 16 Moral, *Pedro de Toledo*, s. 80-2.

yapabilmek için Habsburg makamlarına Osmanlılara karşı bir takım örtülü operasyonlara girişmeyi teklif edeceklerdir.¹⁷

Sokollu Mehmed Paşa'nın casuslara gösterdiği yakın ilgi, bir casusunu Venediklilerin elinden kurtarmak için ne kadar çabaladığından anlaşılabilir. Kıbrıs Savaşı sona erip, iki ülke arasında tutsak değişimi gerçekleşirken, Venedikliler tehlikeli bir casus olan Castelnuevolu (Hersek Novili) Mahmud'u salmayıp hapiste tutmuşlardır. Sokollu'nun ısrarla adamını geri istemesi karşısında ise Mahmud'un savaş zamanında değil, iki ülke arasında barış varken ele geçirildiğini belirterek ayak sürümüşler ve paşayı 1579'a dek oyalamayı başarmışlardır. Hamisinin hain bir suikastçı hançerine kurban gitmesinin ardından Mahmud'un kaderi artık çizilmiştir. Venedikliler bu amansız beladan kurtulmakta gecikmeyecek ve onu hemen zehirleyeceklerdir. Osmanlılara ise uzun bir hastalıktan sonra hapishanede öldüğünü söylemeleri yetecektir.¹⁸ Venediklilerin Sokollu gibi kudretli bir veziriazamı kızdırma pahasına da olsa ellerindeki Osmanlı casuslarını serbest bırakmamakta direnmesi Mahmud'un mahirliğine yorulabilir; ancak Sokollu'nun yıllar süren yakın alakası da Osmanlı casusları ile hamileri arasındaki sağlam ve yakın ilişkinin bir nişanesi olarak okunmalıdır.

Mahmud, Sokollu'nun Avrupa'da enselenen tek adamı değildir. Venedik balyosuna göre, paşa, casusları vasıtasıyla İspanya'daki müdeccelleri el altından isyana kıskırtmıştır.¹⁹ Don Juan de Cardona'nın esirlerinden biri paşayla gizlice görüşmüş ve İspanyaya donanma yollandığı takdirde toprak altında gömülü silahları olan 100.000 müdeccelin ayaklanacağını söylemiştir.²⁰

17 AGS, *E* 1310, fol. 55 (7 Ağustos 1535), 166 (30 Ekim 1534), 189 (17 Ağustos 1534) ve 191 (11 Ağustos 1534); *E* 1311, fol. 67 (7 Nisan 1535), 80 (13 Mart 1535), 103 (11 Ocak 1534) ve 124 (28 Kasım 1534).

18 ASV, *CX-ParSec*, reg. 11, cc. 83v-83r, 84v-85r, 85v-86r ve 86r-86v (hepsi Şubat 1575); reg. 12, cc. kayıp numara (21 Mayıs 1579); reg. 13, cc. 6r (23 Haziran 1583), 30v (20 Ocak 1585, m.v.) ve 34v (9 Temmuz 1586); fil. 20, 16 Ekim 1577 ve 26 Ekim 1577 tarihli belgeler; *CCX-LettAmb*, b. 6, fol. 56-7 (22 Aralık 1582).

19 ASV, *SDC*, fil. 4, c. 269r (21 Ocak 1569, m.v.).

20 COSP, *Venice*, VIII, no. 519.

Osmanlıların Kıbrıs'a çıkarma yapmasından aylar önce, Şubat 1570'de, Sokollu'nun casuslarından biri Venedik'ten İstanbul'a ulaşmış ve Venediklilerin adayı korumak için 7 kadirga hazırladıklarını rapor etmiştir.²¹ Eylül 1572'de bir başkası, esir fidyecisi kılığında Roma'ya gitmek için Ragusa'yı terk edecektir. Daha önce Napoli başta olmak üzere bir sürü şehri ziyaret etmiş olan bu kişi, bir keresinde Malta amiral kadirgasında²² bile görülmüş ünlü bir casustur.²³ Ocak 1574'de Delvine sancakbeyinin adamı Kasım Çelebi Sokollu'dan mektup getiren iki mühtedinin Delvine'ye geldiğini Habsburglara sızdıracaktır. Daha önce, bu mühtedilerden biri, Venedik'e bağlı Korfu adasına giderek buradaki tahkimatları gözlemlemiştir. Bu ikilinin şimdiki görevleri ise, esir fidyecisi kılığında önce Korfu'ya, sonra da Adriyatik'in karşı kıyısına, İtalya'nın güneyindeki Pulya'ya geçmektir.²⁴ Gene aynı sene balyos, Sokollu'nun yolladığı başka bir mühtedi konusunda Venedik'i uyarmıştır; bu casus 40 yaşlarında, orta boylu, beyaz tenli, yuvarlak siyah sakallı bir Romalıdır.²⁵

1570'li yılların ortasında paşanın Erdel kökenli iki casusuna da rastlamaktayız. Türkçe adı Mahmud ya da Ahmed olan Marxeben Lener ilk önce detaylarını tam bilmediğimiz bazı projelerle İmparator II. Maximilian'ı kandıracak ve kendisinden yüklü miktarda para sızdıracaktır. Ertesi sene, bu sefer Hristiyanlığa geri dönmek bahanesiyle Napoli kral naibinin maiyetine girmeyi ve casusluk yapmayı amaçlamaktadır. Buradan da önce Roma ve Venedik'e, oradan da İspanya'ya geçmeyi planlamaktadır [Bkz. İkinci Bölüm]. Napoli'de tutuklanan Lener gibi bir başka Erdelli de Markus Benkner/Ahmed'dir. Bu da aynı Lener gibi Osmanlılardan kaçmış bir mühtedi kılığında İspanya'ya gidip

21 ASV, SDC, fil. 4, c. 295r (6 Şubat 1569, m.v.).

22 Capitana: 7 kişinin çektiği 35 oturaklı devasa kadirga.

23 AGS, E 1331, fol. 232 (10 Eylül 1572).

24 AGS, E 1064, fol. 100.

25 ASV, CCX-LetzAmb, b. 4, no. 156, aktaran Noel Malcolm, *Agents of Empire: Knights, Corsairs, Jesuits and Spies in the Sixteenth-Century Mediterranean World* (Londra: Allen Lane, 2015), s. 229.

tekrar Hristiyan olmak istediğini söyleyecek ve buradan şifreli mektuplar ile Sokollu'ya haber gönderecektir. Ancak, Avusturya elçisi tarafından kimliği ortaya çıkarılınca Benkner'in görevi sona ermiş ve hevesler bir kez daha kursaklarda kalmıştır.²⁶

Sokollu'nun istihbarat ağının coğrafi genişliği karşısında etkilanmemek mümkün değildir. 1567'de "Sicilya, İspanya, İtalya ve Almanya'ya"²⁷ bir sürü müdeccel göndermiştir; gene aynı yıl, Habsburglar, paşanın Kuzey Afrika'daki stratejik noktalardan biri olan Halkü'l-Vad'dan Galata'da dükkanı olan bir Mudejar vasıtasıyla düzenli olarak haber aldığını farkedeceklerdir.²⁸ Nederlanda İsyanı'n-daki son gelişmelerden haberdar olmak isteyen paşa bu sefer 1578 yılında bir Felemenk'i doğduğu şehir Anvers'e yollayacaktır.²⁹

Osmanlıların Akdeniz stratejisini şekillendiren bir başka önemli kişi de kapudan-ı deryadır. Görevi gereği Avrupa'daki gelişmeleri yakından takip etmesi gereken kapudan paşalardan hakkında en çok belge kalan kişi, Giovanni Dionigi Galeni adıyla Kalabriya'da doğan ve korsanlara esir düştükten sonra İslam'ı kabul ederek şanlı bir korsan olan Uluc/Kılıc Ali Paşadır (g. 1572-1587).

Akdeniz'i avucunun içi gibi bilen bu tecrübeli korsanın her yerde kulağı olmasından daha normal bir şey yoktur. Eylül 1570'de Uluc Ali'nin donanmasından kaçarak Floransa'ya gelen Maltalı kölelerden biri birkaç gün sonra ortadan kaybolunca, herkes onun Osmanlı casusu olduğuna kanaat getirecek ve her yerde onu aramaya başlayacaktır.³⁰ Kalabriyalı mühtedinin bir başka casusu ise, 1572 yılının Eylül ayında Sicilya'nın Messina kentindedir. Efendisine Hristiyan donanmasının denize açılacağını bildirmektedir; kısacası İnebahtı felaketinden sonra Osmanlı donanmasının başına geçen Uluc İstanbul'a dönmemeli ve denizde kalmalıdır.³¹ Bir yıl sonra, Venediklilerin müttefiklerini

26 Malcolm, *Agents of Empire*, s. 229.

27 Sola, *Uchalı*, s. 141.

28 AGS, E 1132, fol. 28 (4 Aralık 1567).

29 ASF, AMP, fil. 4277, fol. 222.

30 ASF, AMP, fil. 3080, fol. 826 (30 Eylül 1570).

31 AGS, E 1331, fol. 232 (10 Eylül 1572).

yüzüstü bırakıp İstanbul'la masaya oturmasının Habsburglar tarafından nasıl karşılandığını öğrenmek üzere Napoli'ye bir sürü casus yollayacaktır.³² İstanbul'daki Habsburg esirlerinden birinin, Mayorkalı keşiş Diego'nun 1575 yılında bildirdiğine göre, paşanın Napoli'deki casusları arasında Valensiyalı bir müdeccel vardır ki, kral naibinin sarayına ve kaleye istediği gibi girip çıkabilmektedir.³³ 1576 yılında Uluc'un Korfu'ya gönderdiği Navarin kalesinin mimarı (*ingeniero che ha carico della fortezza di navarino*) adanın ve kalenin planlarını çıkaracaktır.³⁴ 1584 yılında Venedik'e varan dört casusunun ikisi Kandiye kalesinin planlarını ele geçirmiş Kalabriyalı mühtedilerdir; diğer ikisi ise bilgi toplamak için gittikleri Napoli'den yeni dönmüşlerdir.³⁵ Paşanın Sicilyalı bir mühtedi olan ve aynı yılın Ağustos ayında Tabarka adasında yakalanan casusu, keşifte bulunmak için her sene başta Valensiya olmak üzere İspanyol kıyılarını gezdiğini itiraf etmiştir. Kendisi tek değildir, daha bir sürü casus benzer görevleri yerine getirmektedir; hatta Sicilyalı, ikisinin ismini vermekten çekinmeyecektir.³⁶ Hakikaten bir kaç ay sonra, Uluc'un üç casusu Bizerte'den Napoli ve Valensiya'ya yola çıkacaktır.³⁷

1585 yazında Uluc Ali gözünü Kandiye'ye, yani Girit'e dikmişe benzemektedir; Balyos Lorenzo Bernardo'nun raporları endişe vericidir. 22 Haziran tarihli mektubunda, bir Rum metropolitin gizli bir kapıdan evine gidip, iki üç kez Uluc Ali'yi ziyaret ettiğini yazacaktır. Kaynakları eve asla gündüz gelmeyen metropolitin aslında Malvasia (Girit'te bir şehir) metropoliti olduğunu belirtmektedir; ancak kapudan ve metropolit arasındaki uzun süren görüşmelerden Cerigo (Çuha adası, Mora Yarımadası'nın güneyindedir) kelimesi dışında hiç bir şey duyulamamıştır. Bu kadarı bile Bernardo'nun eteklerini tutuşturmaya yetmiştir;

32 AGS, E 1332, fol. 179 (6 Mayıs 1573).

33 AGS, E 1144, fol. 212 (muhtemelen 1575).

34 AGS, E 1335, fol. 77 (10 Eylül 1576).

35 AGS, E 1517, cuaderno XIII, fol. 21 (21 Ocak 1584).

36 AGS, E 1417, fol. 172 (7 Ağustos 1584).

37 AGS, E 1417, fol. 181 (28 Ekim 1584).

balyos hemen Kandiye'ye haber salmıştır. Gene aynı mektupta, Müslüman olmak için Uluc Ali'nin evine giden Nicolò Andriopulo adlı Kandiye'li bir Rum'dan bahsetmiştir. Şimdi sırası değil diye geri yollanan Rum, reddedilince Mehmed Paşa'nın sarayına intibak etmiştir.³⁸ Üç hafta sonra, Uluc'un Venedik asıllı kâhyası Rıdvan Ağadan öğrendiğine göre, bir İtalyan asker kapudanla baş başa Kandiye ve Korfu üzerine konuşmuştur. Daha sonra balyosun dragomanı Pasquale, kapudanın konağında bu casusla karşılaşacak ve onun Bergamolu olduğunu öğrenecektir. Saraydan ayrılırken kapıya gelip dragomanla konuşan casus, Bergamolu olmadığında ısrarcıdır. Gerek Uluc Ali'ye yakın olması, gerekse Bergamo'nun başka bir hükümdara ait olması nedeniyle balyos casusu yakalatmakta tereddüt etmektedir; sadece birliğine katılmak için Kandiye'ye geri döneceğini yazıp yetkilileri uyarmakla yetinmiştir. 15 gün sonra yazacağı mektupta bu bilgiyi de düzeltecek ve İstanbul'da kaldığını söyleyecektir.³⁹ Gene aynı günlerde, bir başka balyosluk tercümanı Giannettino, Uluc Ali'nin esir zindanından tam çıkmak üzereyken bir hisar maketi taşıyan 4 Rum görmüştür. Kapudan-ı deryanın esirlerine göre, bu Kandiye hisarının maketidir. Kapudan bunun üzerinde mesafeleri ölçmekte ve planlar yapmaktadır.⁴⁰ Bir ay sonra, Uluc Ali'nin casusluk yapmaya yolladığı tek elli bir Kandiye'li memleketinde ve Napoli'de casusluk yaptıktan sonra İstanbul'a dönmüştür.⁴¹

Devlette resmi bir görevi olmadığı halde uluslararası düzeydeki ticari, finansal ve diplomatik bağlantıları sayesinde Osmanlı devleti için önem teşkil eden işlevler yerine getiren, sarayla yakın bağlar kurup siyasi nüfuz elde eden ve siyaset simsarı adını verdiği bir başka grup da, Akdeniz'in birçok yerinde haber elemanı bulundurmakta ve Osmanlılar adına bilgi toplamaktaydılar.

38 ASV, *SDC*, fil. 21, cc. 383r-383v (22 Temmuz 1585).

39 ASV, *SDC*, fil. 21, cc. 449r-449v (12 Temmuz 1585), 482r (28 Temmuz 1585).

40 ASV, *SDC*, fil. 21, c. 397v (22 Temmuz 1585).

41 ASV, *SDC*, fil. 21, c. 523v (5 Ağustos 1585).

İbrahim Paşa'nın yakın müttefiklerinden Alvise Gritti bunlara mükemmel bir örnektir.⁴² Venedik Doçu Andrea Gritti'nin gay-rimeşru oğlu olan ve bugünkü Beyoğlu semtine ismini veren bu saray gözdesinin istihbarat ağlarına atfedilen güç ve randıman şaşırtıcıdır. Çağdaşları, onun Macar tahtını elde etmeyi arzuladığını, Osmanlıları İtalya'ya karşı bir donanma yollamaya kışkırttığını, Fransa kralını Milano'ya saldırmaya teşvik ettiğini, Napoli kralı olmak istediğini, bir Protestan ayaklanmasını organize ettiğini, Viyana'yı Osmanlılar adına ele geçirmek ve Venedik'i yoketmek istediğini düşünmüşlerdir.⁴³ Bu iddiaların bir kısmı doğrudur. Macar tahtında gözü olduğunu sonraki olaylar gösterecektir; ayrıca Gritti örtülü operasyonlardan geri kalacak biri değildir. Örneğin Fransa kralına ihanet edip Habsburgların tarafına geçen Cenevizli

42 Bu çok enteresan karakterin hayat hikâyesi için bkz. Francesco della Valle, *Vita di Alvise Gritti*, BNM, mss. It VI 122 (6211); el yazmasının basılmış hali: Francesco della Valle, "Una breve narrazione della grandezza, virtù, valore et della infelice morte dell'Illustrissimo Signor Conte Alouise Gritti, del Serenissimo Signor Andrea Gritti, Principe di Venezia, Conte del gran Contado di Mar-marus in Ongaria et General Capitano dell'esercito Regno, appresso Sulimano Imperator de Turchi, et alla Maesta del Re Giovanni Re d'Ongaria," *Magyar Törtenelemi Tár* 3 (1857), s. 9-60. Heinrich Kretschmayr, *Ludovico Gritti: Eine Monographie* (Wien: Gerold, 1896); Carla Coco, "Alvise Gritti fra Veneti, Turchi e Ungheresi," *Studi Miscellanei Uralici e Altaici* 20, haz. Andrea Csillaghy (Venedik: Libreria Editrice Cafoscarina, 1984), s. 379-396; Aurel Decei, "Aloisio Gritti au service de Soliman le Magnifique d'après des documents turcs inédits (1533-1534)," *Anatolia Moderna-Yeni Anadolu* 3 (1992), s. 10-60; Ferenc Szakály, *Ludovico Gritti in Hungary: 1529-1534: a Historical Insight into the Beginnings of Turco-Habsburgian Rivalry* (Budapeşte: Akademiai Kiado, 1995); Gizella Nemeth ve Adriano Papo, *Ludovico Gritti: Un principe-mercante del Rinascimento tra Venezia i Turchi e la corona d'Ungheria*, (Friuli: Edizioni della Laguna, 2002); Gábor Barta, "Gritti Ludovicus'un Macar Valiliği (1531-1534)," *Belleten* 263 (2008), s. 251-293; Elvin Otman, "The Role of Alvise Gritti within the Ottoman politics in the Context of the "Hungarian Question" (1526-1534)" (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent University, 2009).

43 Robert Finlay, "Al Servizio del Sultano: Venezia, i Turchi e il mondo Cristiano, 1523-1538," *Renovatio Urbis: Venezia nell'età di Andrea Gritti*, haz. Manfredo Tafuri (Roma: Oficina Edizioni, 1984), s. 100.

amiral Andrea Doria'ya bir adam gönderdiğini ve Osmanlı tarafına geçmesini telkin ettiğini biliyoruz.⁴⁴ Şayiaların bir kısmı ise asılsız dedikodulardır; ancak gene de bunlar bile, Gritti'nin diplomatik etkisinin ve operasyonel gücünün nasıl algılandığını göstermeleri bakımından önemlidir.

Gritti'nin iki haber kaynağı Kasım 1533'de Habsburgların eline düşünce çok ilginç açıklamalar yapacaktır. Venedik doğunun oğlu, Osmanlılar adına Fransa ve İngiltere krallarıyla ve bazı Alman prensleriyle İmparator Şarlken'e karşı bir ittifak görüşmesi yapmaktadır. Bu plana göre, masrafları Fransa tarafından karşılanacak bir Osmanlı donanması Habsburg kıyılarına saldırırken, Gritti'nin kendisi Hırvatistan ve Macaristan'ı hedef alacaktır. Bu esnada Bav- yera ve Würtemberg dükleri ve Hesse kontu da imparatoru içeriden sıkıştıracaktır.⁴⁵ Gritti sıradışı ailevi bağlarını da kullanmayı bilmiştir. Avrupa'daki siyasi ve askeri gelişmelerle ilgili, İbrahim Paşaya iletmek üzere babasından sürekli istihbari bilgi almaktadır.⁴⁶ Kardeşlerini de işin içine sokmaktan ve bizzat casusluk yaptırmaktan kaçınmamıştır. 1531 yılında, kardeşi Zorzi'nin Ragusa'ya gelir gelmez Osmanlılar adına istihbarat yaptığı Habsburglara rapor edilmiştir.⁴⁷ Ragusa'dan Şubat ayında Venedik'e, oradan da Mayıs ayında Paris'e giden Zorzi'nin görünürdeki görevi Erdel Banı Zápolya Yanoş'un sarayındaki bir Fransızın Alvise'ye olan 10.000 dukalık borcunu talep etmektir. Dönüşte Savoy topraklarında bir tavernada Habsburg makamları tarafından tutuklanacak ve ancak bir hafta sonra İmparator Şarlken'in emriyle serbest bırakılacaktır. Venedik doğunun oğlu olduğu için kendisine diğer şüphelilere yapılan rutin işlemler yapılmamış ve bildiklerini anlatması için işkenceye tâbi tutulmamıştır.⁴⁸ Paçayı kurtaran Zorzi istihbari faaliyetlerine devam edecekti; 1535'te İstanbul ile Paris arasında aracılık yapan

44 AGS, E 1367, fol. 60.

45 COSR, *Spain*, 4/2, no. 1152 (19 Kasım 1533).

46 ASV, *Ducali et Atti Diplomatici*, b. 22; Coco, "Alvise Gritti," s. 383.

47 AGS, E 1308, fol. 186.

48 Finlay, "Al Servizio del Sultano," s. 94.

Ragusalı Serafin de Gozo Habsburg istihbaratı tarafından yakalandığında çantasından Zorzi'nin mektupları çıkmıştır.⁴⁹ Alvise'nin bir diğer kardeşi Lorenzo da aynı yolun yolcusudur. 1534 yılında Venedikten İstanbul'a götürdüğü kuyumcularından biri, yukarıda bahsedilen Marco de Nicolo'dan başkası değildir.⁵⁰

Osmanlı sarayında etkili bir başka grup, Marrano adıyla da anılan İber Yarımadası'ndan kaçan Yahudilerdi. Önce İtalya ve Alçak Ülkeler başta olmak üzere Avrupa'nın dört bir köşesine, oradan da Osmanlı topraklarına gelen bu Marranolar istihbarat ağlarını Osmanlı payitahtındaki siyasi güçlerini arttırmak için kullanmaktan çekinmemişlerdir.⁵¹ İspanya arşivlerinden bir belge Marrano istihbarat ağlarının coğrafî kapsamını gözler önüne sermektedir; bu belge Yasef Nasi'nin Bolonya, Ferrara, Prag, Candia, Livov, Lublin, Krakov ve Kutin gibi birçok şehirde haber kaynağı olduğunu söylemektedir.⁵² On altıncı yüzyılın belki de en meşhur Yahudilerinden biri olan bu esrarengiz şahsiyete çağdaşları büyük güç atfetmişlerdir. Zaten bizzat kendisinin sultanı ikna ettiği Kıbrıs seferinden hemen önce Venedik tersanesinde çıkan yangında Nasi'nin parmağı olduğu düşünülmektedir.⁵³ Üç yıl süren Kıbrıs Savaşı boyunca, Venedik'in Doğu Akdeniz'deki topraklarında bir çok Yahudi, Nasi adına casusluk yapmak suçlamasıyla tutuklanacaktır [Bkz. Üçüncü Bölüm]⁵⁴

49 AGS, E 1311, fol. 140-3 (5 Ekim 1535), 144 (8 Ekim 1535) ve 194-6 (11 Ekim 1535).

50 AGS, E 1311, fol. 23 (21 Mayıs 1534).

51 Emrah Safa Gürkan, "Touting for Patrons, Brokering Power and Trading Information: Trans-Imperial Jews in Sixteenth-Century Constantinople," *Detrás de las apariencias. Información y espionaje (siglos XVI-XVII)*, haz. Emilio Sola Castano ve Gennaro Varriale (Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá, 2015), s. 127-151.

52 AGS, E 656, fol. 2; E 664, fol. 91.

53 Bartolomeo Sereno, *Commentari della guerra di Cipro*, s. 16-7

54 Preto, *Servizi Segreti*, s. 102; AGS, E 1058, fol. 40 (5 Nisan 1570), 42 ve 214. ASV, CX, *Parti Criminali*, reg. 11, cc. 78r-78v (3 Temmuz 1570); CX-ParSec, reg. 9, c. 87r (19 Ağustos 1570).

Alvaro Mendes ve David Passi gibi başka Marranolar da ehil casus hamileridir. 1588'de İspanyol donanmasının İngiliz Kanalı'nda dağıldığını Osmanlılara haber veren Mendes'tir.⁵⁵ Veziriazam Siyavuş Paşa'ya Portekizlilerin Hint Okyanusu'ndaki istihkâmları ile ilgili bilgiler de sağlamıştır.⁵⁶ Ayrıca, hem Mendes'in hem de Passi'nin Venedik'te muhbirleri olduğunu biliyoruz. Mendes Venedik'te yaşayan kardeşi ve yeğeninden düzenli bilgi alırken,⁵⁷ Passi'nin Avrupa'daki haber kaynakları ile yaptığı yazışmalar İstanbul ile Avrupa arasındaki tek düzenli posta servisine sahip olan Venediklilerin dikkatinden kaçmamıştır. Devlet engizitörleri İstanbul'daki balyosa mektup yazıp Passi'nin casuslarının kendisine Avrupa'nın her yerinden mektuplar yazdığını belirtmişlerdir. Balyos, Passi'ye gelen mektupları açmalı ve içerikleriyle yazarlarını Venedik'e rapor etmelidir.⁵⁸ Balyos cevabında, Passi'nin bütün Hristiyan saraylarında muhbirleri olduğunu yazacak ve dört gün içinde "sünnetsiz bir Portekiz marranosu" olan Bentonunus'un istihbarat yapmak üzere önce Venedik'e oradan da Flandraya gideceğini belirtecekti.⁵⁹

Değişik siyasi aktörlere hizmet eden birçok istihbarat ağının bulunması, casusların ve getirdikleri bilgilerle beslenen karar alma mekanizmalarının hizip siyasetinin merkezinde yer almasına neden oldu. Değişik çıkar grupları arasındaki rekabetler, istihbaratı siyasi bir nesne haline getirmekte ve Osmanlı ekâbiri arasında bir istihbarat savaşı başlatmakta gecikmedi. Devletin dış

55 COSP, *Venice*, VIII, no. 753 (9 Ekim 1588); Salo Wittmayer Baron, *A Social and Religious History of the Jews, volume XVIII: The Ottoman Empire, Persia, Ethiopia, India and China* (New York: Columbia University Press, 2. Baskı, 1982), s. 144; Avram Galanti, *Türkler ve Yahudiler* (İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, 1995), s. 138; Ágoston, "Information, Ideology, and Limits," s. 83.

56 AGS, E 1090, fol. 9 (20 Eylül 1588).

57 ASV, *IS*, b. 416, 15 Ekim 1586 tarihli belge.

58 ASV, *IS*, b. 148, fol. 1 (25 Eylül 1585). Ayrıca bkz. b. 416, 8 Ocak 1585, m.v., 25 Mart 1586 ve 2 Ağustos 1590 tarihli belgeler.

59 ASV, *IS*, b. 433, 30 Ekim 1585 tarihli belge; SDC, fil. 22, c. 193r (30 Ekim 1585).

politikasını kendi siyasi çıkarları doğrultusunda yönlendirmek uğruna Osmanlı ekâbiri bazı bilgileri ön plana çıkarıp, işlerine gelmeyen haberleri hasıraltı etmekten ve Divan ve Saray'dan saklamaktan çekinmedi. Bazen işi haber uydurmaya kadar götürceklerdi. Bunun güzel bir örneği, Kapudan-ı Derya Uluc Ali liderliğindeki denizci ve korsanlardan oluşan ve benim “Akdeniz hizbi” demeyi tercih ettiğim çıkar grubunun, III. Murad ve Mesih Paşa'yı Akdeniz'de bir savaşa ikna etmek için yaptıklarıdır. Daha önceki bir makalemdede belirttiğim gibi, bu hizip Habsburgların askeri hazırlıklarını abartılı raporlarla bildirerek Osmanlı paşalarını baskı altına almakla kalmayacak, birkaç satır aşağıda detaylarını bulabileceğiniz bir mizansenle sultanı kandırmaya bile çalışacaklardı.⁶⁰

Bir gün Uluc Ali Başdefterdar ve Tersane memurlarıyla Tersane'yi teftiş ederken, bir anda bir Rum papaz belirir. Gözlerinde yaşlarla Rodos'tan İstanbul'a giden gemisinin nasıl Malta korsanları tarafından saldırıya uğradığını ve hem kendisinin hem de gemideki Müslümanların nasıl esir düştüğünü ve küreğe konduğunu anlatır. Tanrı'nın da yardımıyla kaçmayı ve İstanbul'a gelmeyi başaran papaz, hikâyesinin etkisini güçlendirmek için olsa gerek, Malta korsanlarının Uluc Ali'nin nerede olduğunu sorduğunu ve donanmayla Karadeniz'de bulunduğunu öğrenince rahat bir nefes aldığını eklemekten çekinmez. Bu olaydan önceki aylarda Uluc, Mesih Paşa ve Sultan III. Murad'ı Akdeniz'e güçlü bir donanma yollamak için ikna etmeye çabalamış, ancak uzun süren İran Savaşı'nın getirdiği sıkıntılar nedeniyle bunun mümkün olmadığı cevabını almıştı. Malta korsanlarının rahatlamasından çıkarılabilecek sonuç Uluc'un işine gelmekteydi. Bu mantığa göre, kapudan güçlü bir donanmayla peşlerine takılmadığı sürece, Maltalılar artık istedikleri gibi Osmanlı gemilerine saldırabilecekti.

60 Emrah Safa Gürkan, “Fooling the Sultan: Information, Decision-Making and the ‘Mediterranean Faction’ (1585-1587),” *Journal of Ottoman Studies* 45 (2015), s. 57-96.

Papazı dinleyen Kalabriyalı kendisinin yapabileceği bir şey olmadığını söylemekle yetinir, zira muhtemelen veziriazam bu hikâyeyi kendisinin uydurduğunu iddia edecektir. Bir yandan papazı herkesin önünde tersleyip yanından kovmuş, ama bir yandan da Mesih Paşa'nın yanına yollamıştır. Kendisine anlatıklarını ona da söylemeli ve nasıl huzurundan kovulduğunu atlamamalıdır. Papaz soluğu Mesih Paşa'nın yanında alır ve hikâyesini anlatır. Ancak paşa da yılların kurdudur. Hikâyeyi sessizce dinledikten sonra adamlarına papazı falakaya yatırmalarını söyler; 50 değnekten sonra hokkabaz papazımızın dili çözülür. Bütün hikâye uydurmadır; korsan falan görmemiştir. Uluc Ali'nin adamlarından para aldığını da kabul etmektedir. Kapudan zaten bir süredir şayialar yaymaya başlamıştır. Yanlarında bir kalyon da olan 13 kadırgalık bir Malta filosu Ege Denizi'nde dehşet saçmaktadır. Bu tip uydurma haberleri, Venedik balyosunun ifadesiyle, biraz “renklendirmek” (*colorire*) için böyle bir mizansen tertip edilmiştir.

Hikâyenin daha da ilginç kısmı Uluc Ali'nin tepkisidir. Papazı kovduktan sonra, Mesih Paşa yanına çağırıldığı Uluc Ali'ye yaptığıнын yanlış olduğunu, ancak gene de kendisini sultana şikâyet etmeyeceğini söyler. Suçüstü yakalandığı halde, Kalabriyalı korsan ilginç bir şekilde hiç de alttan almaz. Bir taraftan kendisine ve adamlarına isnad edilen suç reddederken, öteki taraftan da papazın uydurma hikâyesini baz alarak, Mesih Paşa'nın Malta korsanları karşısında hiç bir şey yapmamasını, yani kısacası donanmaya para harcamak istememesini eleştirir. Mesih Paşa'nın durumu sultana yansıtmak istememesi ve Uluc'un sadrazam karşısındaki küstah tutumu, bu tip oyunların ve dezenformasyon girişimlerinin hizipler arasındaki kavgaların sık görüldüğü payitaht siyasetinde normal karşılandığını göstermektedir.⁶¹

İstihbarat yükümlülüklerini üçüncü kişilere devretmenin getirdiği en büyük avantaj, Akdeniz ve Avrupa'nın birçok yerinden, farklı kökenlere sahip insanları barındıran bu kapu halklarının

61 ASV, SDC, fil. 21, cc. 240r-242r (14 Mayıs 1585).

Osmanlı istihbaratına daha geniş bir coğrafi kapsam ve eleman havuzu sağlamasıdır. Gene Uluc Ali'den örnek vermek gerekirse, Kalabriyalı korsanın kapu halkı sadece hemşehrilerinden değil, İç Deniz'in dört bir yanındaki akrabalık ilişkilerini boşlamamış korsan ve denizcilerden oluşmaktaydı. Bir başka örnek ise Arnavutluk'taki akrabaları üzerinden Avrupa'da olan bitenleri öğrenen Koca Sinan Paşadır.⁶² Kısa süre sadrazamlık yapan ve iki kere de kapudan-ı derya olan Cigalazade Yusuf Sinan Paşa da akrabalarından yararlanmayı bilmiştir. İstanbul'a çağırıldığı kardeşi Carlo, Sicilya ve Osmanlı toprakları arasında mekik dokuyacaktır. Her ne kadar Habsburglardan izin almak için casusluk yapmayı teklif etmiş ve ağabeyini Hristiyanlığa geri döndürme sözü vermiş olsa da,⁶³ Carlo Cicala Osmanlılar için de casusluk yapmaktan geri durmayacaktır. Durum, siyaset simsarları için de farklı değildir. Alvise Gritti, Doç babasından düzenli haber almakla kalmaz. Aile Gritti soyadını istihbarat yaparken de kullanacaktır; Zorzi'yi işkenceden ve soruşturmadan kurtaran Şarlken'in babasını kızdırmak istemeyişinden başka bir şey değildir. Son olarak, Osmanlı adına casus çalıştıran Marrano simsarlar da, Akdeniz'den Hint Okyanusu'na, Alçak Ülkeler'e ve Lehistan'a dek uzanan Yahudi cemaatleriyle yakın ilişkilerini sürdürmüşlerdir.

On altıncı yüzyıl, bir önceki yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkmaya başlayan mukim elçiliklerin Avrupa'da artık norm haline geldiği bir dönemdir;⁶⁴ oysa Osmanlılar on sekizinci yüzyılın

62 Malcolm, *Agents of Empire*, 14. Bölüm vd.

63 AGS, E 1157, fol. 151 (26 Şubat 1593); E 1158, fol. 26 (4 Kasım 1594), 53 (15 Haziran 1595), 54 (29 Mart 1595), 67 (21 Nisan 1595) ve 187; E 1160, fol. 139 (25 Eylül 1602); E 1344 K 1675, fol. 4 (13 Eylül 1590), 8 (8 Aralık 1590), 44 (30 Nisan 1591), 70 (3 Temmuz 1591), 125 (16 Şubat 1592) ve 150 (12 Aralık 1592); E 1885, fol. 6 (Haziran 1592); E 1157, fol. 151 (26 Şubat 1593) ve 152.

64 Garrett Mattingly, *Renaissance Diplomacy* (New York: Dover Publications, 1988, 1. Baskı 1958), s. 87-93, 123-139. Bu döneme revizyonist bir bakış açısı için bkz. Isabella Lazzarini, *Communication and Conflict: Italian Diplomacy in the Early Renaissance, 1350-1520* (Oxford: Oxford University Press, 2015).

sonuna dek temelli elçilik açmaktan imtina edeceklerdir. Mu- kim elçilerin mahir birer istasyon şefi gibi hareket ettikleri dü- şünülürse [bkz. Üçüncü Bölüm], bu Osmanlılar için dezavan- tajlı bir durum yaratmaktadır. Osmanlılar bu durumu kapsayıcı anlayışları ile gidermişlerdir; çeşitli kökenlerden gelen Osmanlı ekâbiri ve bunların kapuları dünyanın birçok yerindeki askeri, siyasi, iktisadi ve hatta sanatsal gelişmeleri yakından takip et-meyi mümkün kılmıştır. Mesela, Venedik asıllı bir hadım olan ve on altıncı yüzyılın sonunda imparatorluğu âdeti tek başına yöneten Gazanfer Ağa,⁶⁵ Sultanın istediği büyük saatlerin (*horo- logio grande*) Venedik'te olmadığını söyleyen balyosu tersleyecek ve San Marko ve Venedik'in başka yerlerinde (*piazza et in altri lochi*) bu saatlerden bulunabileceğini söyleyecektir.⁶⁶ Ayrıca, bu tip imparatorluk-aşırı (*trans-imperial*)⁶⁷ ilişkiler, mühtedi Os- manlı paşalarının gerek payitahttaki gerekse Avrupa'nın diğer yerlerindeki hemşehrileriyle yakın ilişkiler kurmalarına imkân vermektedir. Venedikli bir mühtedi olması hasebiyle Batı'da Hasan Veneziano adıyla bilinen ve eski esiri Cervantes'in eser-lerinde ölümsüzleştirdiği Kapudan-ı Derya Uluc Hasan Paşa ile Venedik balyoslarından Lorenzo Bernardo beraber top oynaya- rak büyümüş çocukluk arkadaşlarıdır.⁶⁸ İstanbul'da bulunduğu süre boyunca Hasan diğer balyoslarla da samimi olmuş ve bilgi değiş tokuşu yapmıştır.⁶⁹

65 Levent Kaya Ocakaçan, "Geç 16. ve Erken 17. Yüzyılda Osmanlı Devleti'ndeki Patronaj İlişkilerinin Gazanfer Ağa Örneği Üzerinden Venedik Belgelerine Göre İncelenmesi" (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2016).

66 ASV, SDC, fil. 29, cc. 80r-82r (1 Nisan 1589).

67 E. Natalie Rothman, *Brokering Empire: Trans-Imperial Subjects between Venice and Istanbul* (Ithaca: Cornell University Press, 2012).

68 ASV, SDC, fil. 30, c. 379v (20 January 1589, m.v.); Fabris, "Hasan 'il Venezi- ano,'" s. 52.

69 ASV, SDC, fil. 28, cc. 58r-60v (24 Eylül 1588), 265r (17 Aralık 1588), 434r (27 Ocak 1588, m.v.), 497r-498r (25 Şubat 1588, m.v.); fil. 29, cc. 26v-26r (10 Mart 1589), 87r-87v (4 Nisan 1589), 133v-135v (27 Nisan 1589), 207r-207v (13 Mayıs 1589), 402v (21 Temmuz 1589); fil. 30, cc. 236v (23

Ancak, her ne kadar esneklik, ihtisas ve müessiriyet sağlasa da, bu sistemin ikili oynamayı ve ihaneti mümkün kılmak gibi bazı zaafiyetleri olduğu da kabul edilmelidir. Özellikle Müslüman olmayan simsarların imparatorluk-aşırı ilişkileri yararlı olduğu kadar zararlı da olabilmektedir; çünkü bunlar yabancı istihbarat örgütleriyle yatağa girmekte hiç bir sakınca görmemektedir. Zaten Venedik'e düzenli olarak istihbari bilgi sağlayan⁷⁰ Alvise Gritti, 1531 yılında Osmanlıların Avusturya ve İtalya'ya saldıracağını Venedik, Roma ve Viyana'ya bildirmiştir.⁷¹ Osmanlılar Avusturya'ya karşı bir seferi ancak bir sene sonra gerçekleştireceklerdir; ama gene de Gritti'nin ikili oyunu aşikârdır. Şüphesiz, bunu babasının hayrına yapmamıştır; kurnaz bir Medici olan Papa VII. Clemens'e İstanbul'da kendisi için aracılık yapmayı önermesini de bilmiştir.⁷² Gene Yasef Nasi daha önce kendisini öldürtmek için suikastçı dahi görevlendiren İspanya Kralı II. Felipe ile pazarlık etmekten, Hristiyanlığa geri dönmeyi teklif etmekten ve tüm hane halkı için salukondud istemekten geri kalmayacaktır. Kendisine imkân sağlanırsa, Osmanlı İmparatorluğu'nda ki Hersek Novi hisarının İspanyollara teslim edebileceğini bile söylemektedir.⁷³ Nasi, bir başka azılı düşmanı Venedik'le de gizli ilişkiler içine girmiştir. Kendi ısrarıyla gerçekleşecek olan Kıbrıs

Aralık 1589), 249v (9 Aralık 1589), 317v (22 Haziran 1589), 335v (20 Ocak 1589, m.v.). Uluc Hasan Paşa ile Venedik balyosları arasındaki girift ilişki üzerinden bir Osmanlı mühtedisinin geçmişi ve geleceği arasındaki yalpalamasını inceleyen bir makale için bkz. Emrah Safa Gürkan, "His Bailo's *Kapudan*: Conversion, Tangled Loyalties and Hasan *Veneziano* between Istanbul and Venice (1588-1591)," *Journal of Ottoman Studies* 48 (2016), s. 277-319.

70 Örneğin bkz. Sanuto, *I Diarii, volume LI*, col. 312, 379, 434 ve 517-8.

71 Aubin, "Une frontiere face au peril ottoman," s. 476.

72 Finlay, "Al Servizio del Sultano," s. 95.

73 AGS, E 1132, fol. 155 (26 Temmuz 1569), 164 (15 Eylül 1569), 193 (23 Ekim 1569), 194 (12 Kasım 1569), 196, 205 ve 207; E 1137, fol. 53 (17 Mart 1572), 65 (21 Nisan 1572), 66, 130 (17 Ağustos 1572), 223 (20 Şubat 1572); E 1141, fol. 11 (15 Şubat 1574). Ayrıca bkz. Jose. M. Floristán Imizcoz, "Felipe II ya la empresa de Grecia tras Lepanto (1571-1578)," *Erytheia* 15 (1994), s. 155-190.

Seferi'nden üç sene önce, Osmanlıların adaya saldıracağını Venediklilere haber veren gene bu usta stratejisyenin ta kendisidir.⁷⁴

Habsburglarla iş tutan bir başka Marrano da David Passi'dir. O da Nasi gibi ikili oynamaktadır. Bir taraftan Madrid ile pazarlık etmekte, öteki taraftan da İspanyolların eline geçen Portekiz tahtının müddeisi Dom António, II. Felipe'nin desteklediği Katolik İttifakı'na karşı bir iç savaşın içinde olan Fransa Kralı IV. Henri, İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth ve Sultan III. Murad arasında Habsburg karşıtı bir ittifakın aracılığını yapmaktadır. Passi savaşlarda veya korsan akınlarında esir düşüp İstanbul'a götürülen İspanyol asilzadelerinin fidye ile kurtarılması için aracılık yapmakla kalmayacak,⁷⁵ 1585 yılında tekrar Hıristiyan olmaksöz etmeye başlayacaktı.⁷⁶ 1590 yılında Passi'nin sağ kolu ve kendisi gibi bir Marrano olan Guillermo de Saboya, Napoli'ye gelecek ve kral naibine bir dizi enteresan örtülü operasyon teklif edecekti. Buna göre, Passi İstanbul'dan haber göndermekten çok daha fazlasını yapabiliirdi. De Saboya, Osmanlı kadırgalarını Habsburglara yakalatmak, Kapudan-ı Derya Uluc Hasan Paşa'yı donanmayla birlikte bir tuzağın içine çekmek, Avrupa'da faaliyet gösteren Osmanlı casuslarını ortaya çıkarmak ve Osmanlı donanmasının Batı Akdeniz'e açılmasını önlemek gibi bir sürü cüretkar projeyi hayata geçirmekten bahsediyordu.⁷⁷ Bunlar, şüphesiz Habsburglardan para sızdırmak için uydurulmuş, birçoğu gerçekleştirmesi mümkün olmayan uçuk projelerdi; ancak gene de Passi'nin böyle kapsamlı projeler üzerinden yıllarca Habsburglarla görüşmüş olması, Osmanlı casus hamilerinin ikili oynama potansiyelini göstermesi açısından şayan-ı dikkattir.

74 ASV, SDC, fil. 2, fol. 137 (10 Temmuz 1567).

75 AGS, E 1531, fol. 107, 111, 134, 136, 137, 144-9, 163 ve 183; E 1532, fol. 149-51, 154, 169, 172, 174, 175, 178-80 ve 183 (hepsi 1584); E 1533, fol. 202, 222, 257-62 ve 296-8; E 1534, fol. 130-6 ve 165-6; E 1535, fol. 121-2; E 1537, fol. 203-5, 317, 330, 342 ve 417; E 1538, fol. 109, 180-4, 276, 293 ve 367; E 1539, fol. 234-9, 360-2 ve 493-8.

76 AGS, E 1535, fol. 183 (9 Temmuz 1585).

77 AGS, E 1090, fol. 116 (2 Eylül 1589); E 1092, fol. 72 (3 Nisan 1590).

Adem-i Merkeziyetçi Bir Sistem

İstihbaratın kurumsal bir yapı tarafından yönetilmemesi adem-i merkeziyetçi bir sistemi ortaya çıkaracaktır. Habsburg ve Venedik örneğinde, merkezi devletin kurumları istihbaratın finansal ve operasyonel tüm detaylarıyla birebir ilgilenirken, Osmanlı İmparatorluğu'nda bu detaylar taşradaki makamların inisiyatifine bırakılmıştı. Genelde taşradaki askeri ve idari tasarrufları merkezden kontrol etme eğilimindeki imparatorluk yöneticileri, konu istihbarat olunca esnek davranacak ve özellikle serhad boylarında işe karışmayacaklardı; zira askeri anlamda bir tehlike ya da fırsata karşı gerekli anlık tepkiyi İstanbul'dan vermek imkânsızdı.⁷⁸

Teoride serhad makamlarının atamalar, onarımlar ve tımar tevzii⁷⁹ gibi birçok konuda İstanbul'un onayını almaları gerekmektedir. Ancak, pratikte lojistik engeller payitahtın serhad bölgeleri üzerindeki etkisini sınırlamaktaydı. Bu sınır birçok siyasi ve diplomatik faktöre göre değişiklik göstermekteydi. Barış veya savaş zamanı olması, imparatorluğun siyasi istikrarı, eyaletin beylerbeyinin karakteri ve İstanbul'daki prestiji bunlardan önemli olanlarıydı.

Taşradaki komutanlarından düzenli bilgi aldığı sürece, payitahtın istihbaratın nasıl yapıldığıyla ilgilenmesi için fazla bir neden yoktu. Osmanlıların gönderilen casusların özellik ve tecrübeleriyle dahi ilgilenmediklerini gösteren en önemli delil hiç şüphesiz Osmanlı arşiv belgelerindeki dildir. Taşra komutanlarına giden ve istihbarat ağları kurulmasını teşvik eden emirlerde casuslar konusunda “yarar” sıfatından başka spesifik bir ifade kullanılmamış,⁸⁰ bu casusun hangi niteliklere ve nasıl bir kişiliğe

78 Bir örnek için bkz. Casale, “An Ottoman Intelligence Report,”; Gürkan, “The Centre and the Frontier,” s. 156-163.

79 Yerel yöneticiler ancak değersiz tımarları tevzi edebilmektedir.

80 Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, I, s. 25, 116; TSMA, *Evrak* 12321, hk. 215; Halil Sahillioğlu (haz.), *Topkapı Sarayı Arşivi, Mühimme Defteri E-12321* (İstanbul: IRCICA, 2002); BOA, *MD*, XVI, hk. 410 (H. 27 Zilhicce 979 / M. 10 Mayıs 1572); XIX, hk. 8 (H. 5 Muharrem 980 / M. 17 Mayıs 1572) ve 194 (H. 29 Muharrem 980 / M. 10 Haziran 1572); *MZD*, V, hk. 27 (H. 24 Şevval 999 / M.

sahip olması gerektiği istihbarat ağlarını tesis, sevk ve idare eden taşranın inisiyatifine bırakılmıştır.

Bu tip mevzularda taşraya karışılmamasının bazı nedenleri vardır. İlk olarak, serhaddin öte yakasında vuku bulan askeri ve siyasi olaylar karşısında casusları gerekli zamanda doğru yere göndermek, ancak İstanbul'un aradan çekilmesi ve denetleyici bir rolle yetinmesiyle mümkündür. İkinci olarak, lojistik kısıtlamalar düşünüldüğünde İstanbul'un kendisine ulaşan bilgiye hakkıyla askeri ve siyasi bir karşılık vermesi güçtür; haber haftalar sonra İstanbul'a ulaştığında artık güncelliğini yitirecektir. Elde edilen bilgi karşısında hemen harekete geçilip geçilmemesi ve konunun "hususî emirle gelen" yani özel bir ulakla İstanbul'a danışılıp danışılmaması konusunda karar eyaletin beylerbeyinde olmalıdır. Çünkü özellikle bir savaş söz konusu olduğunda, askeri bilgiye anında tepki vermek çok önemlidir. Bu amaçla Kıbrıs Savaşı esnasında Balkanlar'daki beylerbeyleri ve sancakbeylerinin birçoğu donanma ile sefere çıkıp görev yerlerini terk ettiklerinde, sınır'daki savunma önlemlerini organize etmek göreviyle Vezir Hüseyin Paşa bölgeye serdar olarak atanmıştır.⁸¹ Serdar sıfatıyla tüm sorumluluğu sırtlanan paşanın savunma hazırlıklarını doğru yerlere kanallı edebilmesi ve bir saldırı anında harekete geçebilmesi için bütün bilgilere vâkıf olması gerekir. Bu yüzden İstanbul, görev yerlerinde kalan sancakbeylerine bir hüküm yollayarak, ele geçirilen bilgilerin İstanbul'a değil, direkt Hüseyin Paşa ya gönderilmesini talep etmiştir.⁸²

14 Ağustos 1591); XXVIII, hk. 520 (H. 25 Receb 984 / M. 18 Ekim 1576) ve 801 (H. 8 Şevval 984 / M. 30 Ekim 1576); XLII, hk. 953 (H. 12 Zilkade 988 / M. 19 Aralık 1580); XLIX, hk. 65 (H. 991 / M. 1583); LXIII, hk. 48 (H. 15 Rebiülahir 996 / M. 13 Mart 1588) ve 56 (H. 19 Rebiülahir 996 / M. 17 Mart 1588). Sadece iki hüküm istisnai bir şekilde başka sıfatlar kullanmaktadır. *MD* XXVII, hk. 486 (H. 19 Şevval 983 / M. 21 Ocak 1576) dil almağa "muktedir levent re'isi"nin yollanmasını isterken, *MD* VI, hk. 1134 (H. 13 Şevval 972 / M. 14 Mayıs 1565) ise "mu'temed câsûs" ifadesini tercih etmiştir.

81 BOA, *MD*, XIX, hk. 547.

82 BOA, *MD*, XIX, hk. 521 (H. 2 Rebiülahir 980 / M. 11 Ağustos 1572) ve 527 (H. 26 Ramazan 980 / M. 30 Ocak 1573).

Belirtilmesi gereken üçüncü bir nokta da, hususi ulakla haber göndermenin çok pahalı olduğudur. İspanya Kralı II. Felipe bu hususta adamlarını uyaracak ve tasarruf amacıyla normal ulak kullanmalarını talep edecekti.⁸³ Aynı minvalde, sancakbeylerinden menzil sistemi adı verilen merkezi posta teşkilatını kullanırken daha dikkatli olmaları ve kendi kişisel işleri ve önemsiz haberler için ulak kullanmamaları istenmiştir.⁸⁴ Bu yöndeki hükümlerden biri “ulak hükmü” verme yetkisini sancakbeylerinden alacak ve bu imtiyazı beylerbeyleriyle sınırlandıracaktı.⁸⁵

Merkezin taşranın önünden çekilmesinin dördüncü nedeni ise, on sekizinci yüzyıl sonuna kadar Osmanlıların mukim elçiler atamamasıdır. Daha önce diplomasi ve casusluğun içiçe geçtiğini belirtmiştik; bu elçiler yabancı başkentlerde casus ve muhbirleri vasıtasıyla topladıkları bilgileri merkeze iletmekteydiler. Osmanlılar ise uzak ülkelerden kendilerine düzenli bir şekilde bilgi iletebilecek böyle bir diplomatik ağdan yoksundu. Bu boşluğu doldurmak sınırdaki komutan ve idarecilere düşecekti.

Beşinci ve en önemli husus ise, bu adem-i merkeziyetçi yapının spekülatif ve gereksiz bilgiyi filtreden geçirip eleme imkânı sağlamasıdır. On altıncı yüzyılda merkezi bürokrasiler henüz daha oluşma aşamasındadırlar; bu yüzden de çok kalabalık bir kaçırlardan bahsetmek mümkün değildir. Bir haber seli ile mücadele edebilecek personel olmadığı için, Parker'ın II. Felipe'nin başına geldiğini iddia ettiği türden bir “bilgi yüklemesi” (*information overload*)⁸⁶ ile karşılaşmak ve paralyze olmak işten bile değildir. İşte bu noktada, taşradaki görevliler tecrübelerini ve yerel bağlantılarını kullanarak gelen bilgiyi teyid etme, siyasi ve askeri bağlamında analiz etme ve öncelik sırasına koyma

83 AGS, E 1344 K 1675, fol. 66, 74 (13 Temmuz 1591) ve 89 (16 Ağustos 1591).

84 BOA, MD, XIX, hk. 487 (H. 24 Ramazan 980 / M. 28 Ocak 1573), 488 (H. 22 Ramazan 980 / M. 26 Ocak 1573) ve 521 (H. 2 Rebiülevvel 980 / M. 12 Temmuz 1572); XLIV, hk. 233, XLIX, hk. 499, LI, hk. 63.

85 BOA, MD, XLIV, hk. 233.

86 Geoffrey Parker, *The Grand Strategy of Philip II* (New Haven ve Londra: Yale University Press, 1998), s. 21-31, 65-71 ve Sonuç.

şansına sahiptir. Kısacası, doğru bilgiyi yanlış bilgiden ayırarak ve haber alma yükümlülüğünü imparatorluk idaresi içinde bölerek, Osmanlılar bir yandan hızlı reaksiyon gösterme şansını elde etmişler, öte yandan da daha emekleme aşamasındaki merkezi bürokrasinin sırtındaki yükü hafifletmişlerdir.

Tabi bu noktada biraz frene basmak ve İstanbul'un her şeyden de elini eteğini çekmediğini hatırlatmak gerekir. Birçok kez taşradaki memurlarından ele geçirdikleri savaş esirlerini sorguya çekilmek üzere İstanbul'a yollamalarını istemiştir.⁸⁷ Osmanlı karar alma mekanizmasının en üst seviyesindeki Divan-ı Hümayun üyeleri bu sorgulara bizzat katılmaktaydılar.⁸⁸ Burada kriter esirden alınması hedeflenen bilginin niteliğidir. Mesela, 1572 yılında İstanbul, İskenderiye sancakbeyine tuttuğu dilleri başkente değil, Serdar Hüseyin Paşa'ya yollamasını emretmiştir;⁸⁹ bunun nedeni bu tip esirlerden alınması hedeflenen bilginin vasfıdır. Don Juan komutasındaki müttefik Hristiyan donanmasının yeri, fiziki durumu ve gücü hakkında bu dillerden alınacak bilgiler İstanbul'a ulaşana ve Divandan gelen emirler tekrar Adriyatik kıyılarına ulaşana kadar haftalar geçecek ve güncelliğini kaybedecektir. Gene Yanya'ya dek Osmanlı kıyılarındaki tüm beylere, kadıllara ve dizdarılara yollanan bir başka hükümde korsanlarla ilgili bilgi ile düşman donanmasını konu alan bilgi birbirinden ayrılmış; ilkinin İstanbul'un yolladığı çavuşla arz edilmesi, daha önemli olan ikincisinin ise isticale, yani ivedilikle (ber-vech-i isti'câl) bir ulakla bildirilmesi emrolunmuştur ("ol taraflarda küffâr-ı bed-girdârün donanma-i hezîmet-eserlerinden harâmî ve korsan gemilerinden zuhûr itmiş gemi var mıdır, nicedür; vâkıf u muttalî' olduğunuz sahîh haberi çavuşumla arzileyüp min-ba'd dahî a'dâ gemilerine müte'allik vâkıf olduğunuz haberi ber-vech-i isti'câl ihbâr itmekden

87 BOA, MD, XII, hk. 787; XVIII, hk. 21; XIX, hk. 136, 490 (H. 24 Ramazan 980 / M. 28 Ocak 1573) ve 521 (H. 2 Rebiülevvel 980 / M. 11 Ağustos 1572); LVIII, hk. 294 (H. 17 Cemaziyelevvel 993 / M. 17 Mayıs 1585); LXVII, hk. 188 (H. Selh-i Rebiülevvel 999 / M. 26 Mart 1591).

88 ASV, SAPC, fil. 5, c. 385r (13 Mayıs 1552); SDC, fil. 5, fol. 19 (11 Haziran 1569).

89 BOA, MD, XIX, hk. 521 (H. 2 Rebiülahir 980 / M. 11 Ağustos 1572).

hâlî olmayasız”)⁹⁰ Gene başka bir hükümde, Şaban Reis’in yakaladığı beş kafirden habere vâkıf kimse bulunmadığından İstanbul’a kendilerinin değil, ifadelerinin gönderilmesi istenmiştir (“içleründe çandan haber bilür kafir bulunmamağın gönderülmediğin ve mektubların gönderdiğin”).⁹¹

Merkezi hükümet genelde koordine etme ve denetleme rolüyle yetinmişe benzemektedir. Mühimme defterlerindeki kayıtların büyük bir çoğunluğu “her ne demiş isen ma’lum oldu” ya da “ma’lum-ı şerifim olmuşdur” şeklinde ifadeler kullanarak taşradan gelen bilgilere işaret etmekte ve yerel yöneticilere bir yandan haber toplamaya devam etmeyi, öte yandan da bu haberlere dayanarak gerekli askeri hazırlıkları yapmayı emretmektedir.⁹² Başka yollardan elde ettiği bilgileri taşrayla paylaşmanın yanı sıra,⁹³ diğer devletler gibi daha az güvenilir kaynaklardan gelen bilgilerle

90 Referans kaybolmuştur.

91 BOA, MD, XII, hk. 403 (H. 16 Zilkade 978 / M. 11 Nisan 1571).

92 BOA, MD, III, hk. 518, 878 (H. 27 Cemaziyelevvel 967 / M. 24 Şubat 1560) ve 1208 (H.11 Ramazan 967 / M. 6 Haziran 1560); XII, hk. 938 (H. 7 Rebiülevvel 979 / M. 29 Temmuz 1571); XIV, hk. 356 (H. 14 Rebiülevvel 978 / M. 16 Ağustos 1570) ve 786 (H. Rebiülahir 978 / M. Eylül 1570); XVI, hk. 410 (H. 27 Zilhicce 979 / M. 10 Mayıs 1572); XVIII, hk. 109 (H. 22 Ramazan 979 / M. 7 Şubat 1572); XIX, hk. 8 (H. 5 Muharrem 980 / M. 17 Mayıs 1572); XXVII, hk. 486 (H. 19 Şevval 983 / M. 21 Ocak 1576); XXVIII, hk. 245 (H. 25 Receb 984 / M. 18 Ekim 1576), 801 (H. 8 Şaban 984 / M. 30 Ekim 1576) ve 520 (25 Receb 984 / M. 18 Ekim 1576); XXX, hk. 513 (H. 13 Rebiülevvel 985 / M. 31 Mayıs 1577), 610 (H. 28 Rebiülevvel 985 / M. 15 Haziran 1577) ve 611; XXXI, hk. 76 (H. 28 Rebiülahir 985 / M. 15 Temmuz 1577); LXI, hk. 953 (H. 12 Zilkade 988 / M. 19 Aralık 1580); LXIX, hk. 65 (H. 991 / M. 1583), LXI, hk. 46 (H. 9 Receb 994 / M. 2 Ekim 1576).

93 BOA, MD, III, hk. 1265 (H. 23 Ramazan 967 / M. 18 Haziran 1560); VII, hk. 202 (H. 975-6 / M. 1567-9); X, hk. 166 (H. 21 Şaban 978 / M. 18 Mart 1571) ve 198; XII, hk. 1194 (H. 24 Zilkade 979 / M. 8 Nisan 1572); XIV, hk. 343 (H. 20 Safer 978 / M. 24 Temmuz 1570) ve 463 (H. 12 Rebiülevvel 978 / M. 14 Ağustos 1570); XVI, hk. 109 (H. 7 Receb 979 / M. 25 Kasım 1571) ve 649 (H. 9 Receb 979 / M. 27 Kasım 1571); XIX, hk. 268 (H. 3 Safer 980 / M. 14 Haziran 1572) ve 300; XLIX, hk. 96; LVIII, hk. 518 (H. 8 Şaban 993 / M. 4 Ağustos 1585); LX, hk. 650 (H. 5 Cemaziyelevvel 994 / M. 24 Mayıs 1586).

kendi taşra görevlilerinden gelenleri karşılaştırmak da gene merkezi hükümetin işiydi.⁹⁴ Bazen, taşra görevlilerine spesifik bir istihbarat görevi verildiği ya da belirli bir casusu kullanmanın tembih edildiği de olurdu.⁹⁵ Son olarak, taşraya bir çavuş yollanarak bilgi toplandığı da görülmemiş şey değildi. Malta Seferi'nin ve Osmanlı-Avusturya savaşının hemen arifesinde, bütün sancakbeyleri, kadılar ve dizdarlara yollanan bir hükümde, düşman donanmasının Osmanlı kıyılarına yakın bir yerlerde faaliyet gösterip göstermediğini öğrenmek ("hâliyâ deryâda küffâr-ı hâksârın donanması olduğu istimâ' olunup ol taraflara karîb hareket itmis gemileri var mıdur, sahîh haber almağîcün") için kendilerine bir çavuş gönderileceği belirtilmiş ve korsan gemileriyle ilgili alınan haberleri çavuş vasıtasıyla İstanbul'a yollamaları ("çavuşumla arzoleyüb") emredilmiştir.⁹⁶

Neticede, İstanbul'un haber toplamada taşradan inisiyatif almasını istediği aşîkârdır. Taşra yöneticileri bu hususta gevşeklik gösterildiğinde hükümlerin tonu sertleşmektedir.⁹⁷ Bu hükümlerde "gâflet üzere olmak nice muhâfazadır, livâ-i mezbûrda seni vali nasb eylemekden murâd-ı hümayûnum ol cevânibe onat vechile

94 BOA, MD, III, hk. 1256 (H. 23 Ramazan 967 / M. 18 Haziran 1560); XIX, hk. 710 ve 711 (her ikisi de H. 980 / M. 1572).

95 TSMA, *Evrak* 12321, hk. 434; Sahillioğlu, *E 12321*; BOA, MD, VI, hk. 1134 (H. 13 Şevval 972 / M. 14 Mayıs 1565); VII, hk. 630 (H. 975-6 / M. 1567-9); XII, hk. 851 (H. 2 Rebiülahir 979 / M. 23 Ağustos 1571); XVI, hk. 192 (H. 10 Zilkade 979 / M. 25 Mart 1572), 411 (H. 27 Zilhicce 989 / M. 22 Ocak 1582) ve 636 (H. 21 Cemaziyelevvel 979 / M. 9 Kasım 1571); XIX, hk. 268 (H. 3 Safer 980 / M. 14 Haziran 1572) ve 300; XLVII, hk. 165 ve 166 (her ikisi de H. 24 Rebiülevvel 990 / M. 18 Nisan 1582); LX, hk. 273 (H. 17 Zilhicce 993 / M. 9 Aralık 1585), 570 ve 571 (her ikisi de H. 8 Cemaziyelevvel 994 / M. 27 Nisan 1586); MZD, V, hk. 27 (H. 24 Şevval 999 / M. 14 Ağustos 1591).

96 BOA, MD, VI, hk. 1287 (H. 20 Zilkade 972 / M. 19 Haziran 1565).

97 BOA, MD, VI, 1288 (H. 20 Zilkade 972 / M. 19 Haziran 1565); IX, hk. 246 (H. 977-8 / M. 1569-70); X, hk. 209 (H. 27 Ramazan 978 / M. 16 Şubat 1571) ve 274; XII, hk. 1021 (H. 29 Şevval 979 / M. 14 Mart 1572); XIV, hk. 781 (H. Rebiülahir 978 / M. Eylül 1570) ve 816 (H. Selh-i Cemaziyelevvel 978 / M. 30 Ekim 1570); LI, hk. 246 (H. 983 / M. 1585).

hıfz u hırâset eyleyüb a'da tarafından bir mahale zarar u güzend erişdirmemektir, sebep nedir ki ol vechile gaflet üzre olasın?"⁹⁸ gibi azarlamalara ya da "su -yı tedbîr ve ihmâl ü müsâhele sebebiyle Memâlik-i Mahrûse'mden bir mahalle zarar ü gezend irişmek ihtimâl olursa aslâ beyan idecek özrün makbûl olmayub mansıb alınmağla konulmayub envâ'-ı itâb u ikâba müstehk olman mukarrerdür"⁹⁹ ve "azlile konulmayup eşedd-i ikâbla mu'akab olman mukarrerdür"¹⁰⁰ gibi tehditlere rastlamak mümkündür.

İstihbarat yapmaktan sorumlu yerel yöneticiler sadece beylerbeyi, sancakbeyi ve kadı¹⁰¹ gibi yüksek rütbeli kişiler değildir; dizdar¹⁰² ve alaybeyi¹⁰³ ya da Adriyatık'teki korsanların başı konumundaki Avlonya azap ağası ve gönüllü levend re'isleri kapudanı¹⁰⁴ gibi birçok yerel yetkiliden casuslar aracılığıyla bilgi toplaması ve "düşmanın etvâr u ahvâlin bildirmesi" beklenmektedir.

Osmanlıların Balkanlar'daki yayılma yüzyıllarında sınır boylarında askerlik yapan Hristiyan voynuk¹⁰⁵ ve martolosların¹⁰⁶ görevleri arasında casusluk da bulunmaktaydı. On altıncı yüzyılda artık bunlar geri hizmete alınmışlarsa da, sınır boylarındaki birliklerin istihbarat yapması gene de beklenmektedir. Bu birlikler düşman topraklarının içlerine doğru akınlar düzenleyerek keşif yaparlar ve dönemin belgelerinin "dil" dedikleri esirleri yakalayıp geri dönerlerdi. 1572 yılında, Ohri sancakbeyi, İbrahim ve

98 BOA, MD, X, hk. 274.

99 BOA, MD, LI, hk. 246 (H. 983 / M. 1585).

100 BOA, MD, VI, 1288 (H. 20 Zilkade 972 / M. 19 Haziran 1565).

101 BOA, MD, VI, hk. 1287 ve 1288 (her ikisi de 20 Zilkade 972 / M. 19 Haziran 1565).

102 BOA, MD, VI, hk. 1287 ve 1288 (her ikisi de 20 Zilkade 972 / M. 19 Haziran 1565).

103 BOA, MD, VI, hk. 1288 (20 Zilkade 972 / M. 19 Haziran 1565).

104 BOA, MD, XII, hk. 403 (H. 16 Zilkade 978 / M. 13 Nisan 1571), 532 (H. Gurre-yi Safer 979 / M. 24 Haziran 1571) ve 787.

105 Yavuz Ercan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bulgarlar ve Voynuklar* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1986), s. 75.

106 Robert Anhegger, "Martoloslar Hakkında," *Türkiyat Mecmuası* 7-8 (1942), s. 286; Abdülkadir Özcan, "Martolos," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.

Pervane adlı iki kişiyi Darü'l-Harb'e, yani Hristiyan topraklarına göndermişti; bunlar yanlarında "diller ve esîrler" ile geri döneceklerdi.¹⁰⁷ Bir sene sonra İstolni Belgrad'daki Faris ağalarından Şahin Ağa ve 8.000 akçelik tımara mutasarrıf Sefer "dil almak"tan dönerken, önlerine çıkan düşman askerlerini de öldürmüşlerdir: "...dil almak için irsâl olunub küffara rast geldükde yarar cebelû kâfir yıkub baş kesüb yoldaşlık itmîşdür..."¹⁰⁸ Burada belirtilmesi gereken bir başka husus da esir yani dil almak ifadesinin aynı zamanda haber almak manasına da gelebilmesidir; zira en taze haber yakalanan tutsaklardan gelecektir. Son olarak, "dil almak" ifadesinin diğer lisanlarda da benzer ikili bir anlamı bulunduğunu belirtelim: *tomar lengua* (İsp.), *prendere/tuor/pigliare lingua* (It./Ven.), *prendre langue* (Fr.) ve *zeban averden* (Fars.).

Yukarıda da görüldüğü üzere, bu keşif operasyonları kalabalık bir kuvvetle yapılmak zorunda değildir. Akkirman sancakbeyinin, kethüdası Süleyman sipahi komutasında gönderdiği birlik sekiz düşman askerini yakaladığında, beşini öldürmüş ve ancak üçünü sorgulamak için hayatta tutmuştur;¹⁰⁹ Maddi değerine rağmen beş esirin öldürülmesi bize Süleyman'ın keşif birliğinin kendisini tehdit altında hissettiğini göstermektedir. Bir yıl önce Osmanlılar, Kırım Tatarları'nı da alarak Venedik topraklarına saldırmaya hazırlanan Kilis ve Hersek beylerine "vilâyet-i mezbûreye yarar ve mu'temedun-aleyh câsûslar gönderüb vilâyet-i mezbûre keferesinin ahvâl ü etvârın tettebbu' idüb garet olacaklarını haber almışlar mıdır yohsa gaflet üzre midür yat u yarağı ve atlı askeri var mıdur nicedür tamam mertebe vukûf tahsîl" eylemesini emretmiştir.¹¹⁰

Balkanlar'da ve Orta Avrupa'da düşman topraklarına sürekli akınlar yapan akıncılar, sınır ötesi harekâtlardan önce düşmanın ahvalinden detaylı bir şekilde haberdar olmak zorundaydılar.

107 BOA, MD, XIX, hk. 119 (H. 21 Muharrem 980 / M. 2 Haziran 1572).

108 BOA, MD, XXV, hk. 16 (H. 13 Şaban 981 / M. 8 Aralık 1573).

109 BOA, MD, XXV, hk. 315 (H. 17 Ramazan 981 / M. 11 Ocak 1574).

110 BOA, MD, XIX, hk. 194 (H. 29 Muharrem 980 / M. 10 Haziran 1572) ve 201.

Casusları vasıtasıyla edindikleri bilgileri beylerbeyleri ve İstanbul ile de paylaşırlardı.¹¹¹ Her ne kadar çoğunlukla Türk kökenli olsalar da, uzun yıllardır serhad bölgesinde yaşayan ailelerden geldikleri için yörenin dil ve kültürüne hakimdiler. Mesela, Evliya Çelebi'ye göre Nova kalesindeki gaziler “cümlesi Boşnakça ve Sırpça ve Latince kelimât edüp niçeleri lisân-ı Arnavudcayı fasîh bilirler”[di].¹¹²

Sınır kuvvetlerinin haber alma amacıyla düzenlediği keşif operasyonlarının terfi almak isteyenler için biçilmiş kaftan olduğunu söylemeye gerek yoktur; Osmanlılar başarılı harekât-ları her daim mükafatlandırmaktadır. Yukarıda adı geçen sekiz akçe ulufeli Şahin Ağa'nın maiyetinden Mustafa'ya yararlılığından ötürü tımar verilmesine karar verilmiştir.¹¹³ Daha önce Semendire sancağındaki tımarı elinden alınan ve kendisine Temişvar'da tımar verilmesi hususunda elinde hükümle bekleyen Mehmed, Vidin sancakbeyi Mustafa Bey'in tavsiyesiyle, baş keşip dil getirdiği için terakkiye yani hükümde belirtilenden daha değerli bir tımarla layık görülmüştür.¹¹⁴ En son örneğimizde, “düşman taburundan cebeli ve cevşenli bir dil tutub” dönen, Silistre sancağında tımandan mazul bir başka Mehmed'e de terakki verilmiştir.¹¹⁵

Gene benzer bir şekilde Akdeniz'de de sınır kuvvetlerinin istihbarat kabiliyetine güvenilmiştir. Dönemin imparatorluklarının düzenli deniz kuvvetleri sınırlıdır; bu yüzden merkezi hükümetler, maceradan maceraya koşan ve kâh korsanlık kâh haydutluk yapan gayrinizami unsurları ihtiyaç halinde kullanmaktan çekinmez. Barbaros Hayreddin, Uluc Ali ve Turgud gibi Osmanlı korsanları,

111 Ayşe Karapınar ve Emine Erdoğan Özünlü (haz.), *Mihaloğulları'na Ait 1586 Tarihli Akıncı Defteri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2015), s. 3.

112 Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zıllı, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, VI. Kitap*, haz. Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002), s. 254.

113 BOA, MD, XXV, hk. 17 (H. 3 Şaban 981 / M. 28 Kasım 1574).

114 BOA, MD, XXV, hk. 1846 (H. 9 Rebiülevvel 982 / M. 28 Haziran 1574).

115 BOA, MD, XXV, hk. 2193 (H. 20 Rebiülahir 982 / M. 8 Ağustos 1574).

devletin Akdeniz siyaseti için birinci dereceden öneme sahiptir. Gerek denizi ve kıyıları tanımaları, gerekse Batı Akdeniz'deki bağlantıları sayesinde on altıncı yüzyıl boyunca askeri ve idari birçok göreve getirilmişlerdir.¹¹⁶

İstanbul'un bu korsanlardan beklediklerinin başında istihbari bilgi toplamak gelmektedir. Faaliyetleri bazen deniz eşkiyalığı ile karışan ve diplomatik sorunlara yol açabilen¹¹⁷ korsanların devlet adına bu görevi icra etmesi onlara ayrı bir meşruiyet de sağlamaktadır. Gemileri Venedik tarafından batırıldığında Sokollu'ya bu gemilerin korsanlık için değil haber toplamak için gittiğini söylemelerinin nedeni tam da budur; casusluk yaptıkları için devletin kendilerine sahip çıkmasını istemişlerdir. Gayrimeşru korsanlık ve meşru casusluk arasındaki ayrım Venedik balyosu tarafından da kabul edilmiş gözükmektedir. O da haber toplayan Osmanlı korsanlarını haydutlukla suçlamak yerine, Venedik'in bu gemileri batırdığını reddetmeyi seçmiştir.¹¹⁸

1562'de, Habsburgların bir donanma hazırlayıp hazırlamadığını öğrenmesi için Kanuni'nin Uluc Ali'yi üç kalyete ile Batı Akdeniz'e yolladığı söylenmektedir.¹¹⁹ 1589'da Yusuf adlı bir hassa reisi kalyetesiyle Navarin'den çıkıp küffar vilayetlerinde yarar dil alıp Trablusgarb'a döndüğü için beş akçe terakki almıştır.¹²⁰

Bunlar Batı Akdeniz'den örneklerdir, ama bu korsanlar Adriyatik kıyılarında da çok etkilidir.¹²¹ 1566 yılında mektup taşıyan fırkatelelerinden birini korsanlara kaptıran Venedikliler, bunların ne kadar tehlikeli olduğunu bir kez daha anlayacaktır.¹²² 1572'de İlbasan sancakbeyi, Memi ve Şaban reisleri “iki kalyete ile deryâya

116 Gürkan, “Centre and the Frontier,” s. 145-147.

117 *A.g.e.*, s. 151-155.

118 ASV, *SDC*, fl. 2, fol. 24 (28 Mayıs 1567).

119 AGS, *E* 1052, fol. 27.

120 BOA, *MD*, LXV, hk. 96 (H. 24 Şevval 997 / M. 5 Eylül 1589).

121 İdris Bostan, *Adriyatik'te Korsanlık: Osmanlılar, Uskoklar, Venedikliler, 1575-1620* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2009), s. 36-56.

122 ASV, *SDelC*, reg. 3, c. 51v (29 Ağustos 1566).

salunub dil alub getirme"ye yollamıştır.¹²³ Gönüllü reislerden Cafer'in yakaladığı kalyete, iki Osmanlı diliyle Hristiyan donanmasına katılmaya gitmektedir; Cafer, bu dilleri kurtarıp içindeki düşman askerlerini öldürmüştür.¹²⁴ Manevra kabiliyeti yüksek, hızlı korsan gemileri bazen düşmanın burnuna kadar girebilmektedir; örneğin 1576 yılında korsanlar bir kadirga ve kalyete ile Kalabriya sularında bilgi toplamaktaydılar.¹²⁵ Son olarak, daha önce bir makalemizde belirttiğimiz gibi,¹²⁶ Adriyatik'teki korsanların başı olan Kara Hoca Kıbrıs Savaşı sırasında birçok başarılı haberalma operasyonu gerçekleştirmiştir.¹²⁷

Korsanlarla iş yapmanın bazı sorunlar doğurduğu da reddedilemez bir gerçektir. Arşivdeki belgeler, sürekli haddini aşan korsanlar ile İstanbul arasındaki sıkıntıları açıkça yansıtmaktadır.¹²⁸ Korsanlık, haydutluk ve casusluğun birbirine karıştığı güzel bir örnek İnebahtı sancakbeyinin tutukladığı, Barbaros Hayreddin'in Şaban, Yusuf ve Köse Mustafa adlı üç adamıdır; İstanbul, sancakbeyine yarar dille dönen bu reisleri hemen bırakmasını emredecektir.¹²⁹ Korsanların keşif operasyonlarının, İstanbul'un etki alanı dışında kalan Batı Akdeniz'de daha da önem kazanması şaşırtıcı değildir.¹³⁰ Büyük bir kısmı Hristiyan olarak din değiştiren mühtedilerden oluşan bu korsanlar,¹³¹ İtalyan,

123 BOA, MD, hk. XIX, hk. 87 (H. 28 Safer 980 / M. 9 Temmuz 1572).

124 BOA, MD, XXV, hk. 2686 (H. 26 Cemaziyelevvel 982 / M. 12 Ekim 1574).

125 AGS, E 1070, fol. 77.

126 Gürkan, "Centre and the Frontier," s. 136.

127 BOA, MD, XII, hk. 403 (H.16 Zilkade 978 / M. 13 Nisan 1571), 532 (H. Gurre-yi Safer 979 / M. 24 Haziran 1571) ve 787; XIV, hk. 469 (H. 12 Rebiülevvel 978 / M. 14 Ağustos 1571); ASV, SDC, fil. 5, fol. 19 (11 Haziran 1569).

128 Gürkan, "The Centre and the Frontier," s. 151-5.

129 TSMA, *Evrak* 12321, hk. 380; Sahillioğlu, *E 12321*.

130 BOA, MD, III, hk. 139; XIV, hk. 539 (H. 27 Rebiülahir 978 / M. 28 Eylül 1570); XVI, hk. 640 (H. 23 Cemaziyelevvel 979 / M. 13 Ekim 1571); XIX, hk. 629 (H. 18 Rebiülahir 980 / M. 8 Eylül 1571), 631 (H. 9 Rebiülahir 980 / M. 30 Ağustos 1571) ve 668.

131 O dönemde Cezayir'de köle olarak bulunan Portekizli din adamı Antonio Sosanın verdiği listeye göre, 1581 yılında Cezayir'de bulunan 35 reisten sadece

İspanyol ve Fransız kıyılarını avuçlarının içi gibi bilmektedir; topografik bilgileriyle Gianandrea Doria gibi ünlü amirallerin bile takdirini kazanmışlardır.¹³²

Aynı Hint Okyanusu'nda olduğu gibi, Batı Akdeniz'in "unutulmuş serhaddinde"¹³³ de, Osmanlılar yerel güçlerin işbirliğine muhtaçtır. Burası onların etki alanının dışında kalmaktadır; Fransız ya da Mağrib limanları olmadan donanmalarını Sicilya'nın ötesine göndermeleri mümkün değildir. Bu tip lojistik kısıtlamaların bir sonucu olarak Cezayir, Trablusgarb ve Tunus beylerbeyliklerinden oluşan Garp Ocakları İstanbul'un soluğunu ensesinde hissetmeden insiyatif alabilmiştir.¹³⁴ Korsanlıkla beslenen bu üç vilayetin limanları Akdeniz'in dört bir yanından taze bilgiler getiren korsan, köle, tacir, fidyeci ve her tip maceraperesti barındırmaktadır. İstanbul'un Fas, Fransa ve Endülüslü müdaccelerle olan diplomatik ilişkilerinde aracı rolünü oynamanın yanı sıra, Garp ocakları aynı zamanda kendi istihbarat ağlarını kurmayı da ihmal etmemiştir. Gabor Ágoston'un bahsettiği esneklik ve pragmatizm doğrultusunda¹³⁵ sınırlarını bilen payitaht, gönderdiği hükümlerde

13 tanesi Müslüman'dır ve bunlardan üç tanesinin babası mühtedir (bölgede bunlara kuloğlu denmektedir). Bir tane de Yahudi reis bulunmaktadır. Mühtedi olan diğer 21 tanesi ise şöyle dağılmıştır: 6 Cenevizli, 3 Rum, 2 Venedikli, 2 İspanyol, 1 Fransız, 1 Arnavut, 1 Macar, 1 Korsikalı, 1 Kalabriyalı, 1 Sicilyalı (Trapani), 1 Napolili. Bir tanesinin menşei ise belirtilmemiştir. Diego de Hacedo, *Topographia e Historia General de Argel, repartida en cinco tratados, do se veran casos estranos, muertes espantosas, y tormentos exquisitos, que conuiene se entiendan en la Christiandad: con mucha doctrina, y elegancia curiosa* (Valladolid: Diego Fernandez de Cordoua y Ouiedo, 1612), XXII. Bölüm, s. 18.

132 AGS, E 1541, fol. 159 (20 Kasım 1591).

133 Hess, *The Forgotten Frontier*.

134 Emrah Safa Gürkan, "Osmanlı-Habsburg Rekabeti Çerçevesinde Osmanlıların XVI. Yüzyıl'daki Akdeniz Siyaseti," *Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası*, haz. Haydar Çoruh vd. (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011), s. 11-50.

135 Gábor Ágoston, "A Flexible Empire: Authority and Its Limits on the Ottoman Frontiers," *International Journal of Turkish Studies* 9/1-2 (2003), s. 15-31; a.g.y., "The Ottomans: From Frontier Principality to Empire," *The Practice of Strategy: From Alexander the Great to the Present*, haz. John Andreas Olsen ve Colin S. Gray (Oxford ve New York: Oxford University Press, 2011), s. 105-131.

beylerbeylerinden bilgi toplamalarını istemekle yetinmiş;¹³⁶ fakat bunu başaramadıklarında sesini yükseltmesini de bilmiştir.¹³⁷

Mağrib'in Avrupa'ya coğrafi yakınlığından ve Hristiyan li-manlarıyla ticari ilişkilerinden yararlanmasını bilen beylerbeyle-ri dolaylı bir şekilde ellerine geçen haberlerle yetinmemişlerdir. Habsburg topraklarına casuslar yollamaktan,¹³⁸ korsan gemi-lerini keşif operasyonlarına göndermekten,¹³⁹ Habsburg asker-leriyle gizli görüşmeler yapmaktan¹⁴⁰ ve ele geçirilen köleleri sorgulamaktan¹⁴¹ geri durmayacaklardır. Böylece Akdeniz'deki son siyasi gelişmeler¹⁴² ve Habsburgların askeri hazırlıkları ile

136 Cezayir beylerbeylerine gönderilen hükümler için bkz. BOA, MD, VI, hk. 561 (H. 29 Cemaziyevvel 972 / M. 2 Ocak 1565) ve 904 (H. 22 Şaban 972 / M. 25 Mart 1565); XLIV, hk. 287 (H. yak. 23 Muharrem 991 / M. 16 Şubat 1583). Trablusgarb Beylerbeyi Uluc Ali Paşa'ya gönderilen hükümler için bkz. MD VII, hk. 653 (H. 6 Receb 975 / M. 6 Haziran 1568), 1060 (H. yak.14-16 Ramazan 975 / M. 13-15 Mart 1568) ve 1472 (H. 25 Zilhicce 975 / M. 22 Mayıs 1568).

137 Mesela, Cezayir beylerbeyine gönderilen bir hüküm için bkz. BOA, MD, XLIV, hk. 297 (H. yak. 28 Muharrem 991 / M. 21 Şubat 1583).

138 Emrah Safa Gürkan, "An Ottoman Spy in Syracuse (1562): Constantinof Mehmed from Candia," *Archivo de la Frontera*, <http://www.archivodelafrontera.com/archivos/an-ottoman-spy-in-syracuse-1562-constantinomehmed-from-candia-o-un-espia-otomano-en-siracusa-1562-constantinomehmed-de-candia-por-emrah-safa-gurkan/>. Ayrıca bkz. AGS, E 1070, fol. 77. AGS, E 1119, fol. 95-2° (14 Aralık 1547)'ye göre, Habsburgların Messina'da yakaladıkları Turgud'un yeğeni Sicilya'yı elini kolunu sallaya sallaya gezmişti. Muhtemelen adadaki casusları Turgud'a düzenli olarak bilgi sağlamaktaydı.

139 Seyyid Murâdi Re'îs, *Gazavât-ı Hayreddin Paşa*, haz. Mustafa Yıldız (Aachen: Verlag Shaker, 1993), vr. 280b-281a ve 296b. 1558'de Uluc Ali de benzer bir keşif operasyonu yapmıştır. AGS, E 1124, fol. 135 (25 Ağustos 1558). Uluc Ali isminde iki korsan bulunduğunu ve 1550'lerde bunları birbirinden ayırmanın imkânsız olduğunu da ekleyelim.

140 Canosa ve Colonnello, *Spionaggio a Palermo*, s. 73.

141 *Gazavât-ı Hayreddin Paşa*'ya göre Barbaros, köleleri Cezayir'e getirilir getirilmez sorgulardı: "Bellü başlu söz anlar kafır var ise huzurına getirüb kafır yakası havadislerinden dahi ne var ise su al idüp her şeyden haberdar olurdu," *Gazavât*, vr. 233b-235a, aynı zamanda bkz. vr. 238b.

142 Murad Reis'in Sicilya sularında yakaladığı dillerden aldığı ve Cezayir üzer-inden İstanbul'a ulaşan İspanyol, İngiliz ve Kalvinistler arasındaki bir deniz

donanmalarının mevki¹⁴³ hakkında İstanbul'a düzenli bilgi yollamayı başarmışlardır. Mağrib'den gelen bilgilerin İstanbul tarafından dikkate alındığı Cezayir Beylerbeyi Hasan Paşa ya gönderilen bir emirden de bellidir. Buna göre, 1565 yılında Malta'yı kuşatacak olan Osmanlı donanmasının Batı Akdeniz'e yollanmasının sebebi, Hasan Paşa'nın Habsburg askeri hazırlıkları ile ilgili gönderdiği raporlardır ("küffâr-ı hâksârın ol taraflarda donanma-i hezîmet-esere azîm tedârükleri olub deryâ yüzünden vâkı' olan def'-ı mazarrat u fesâdı için Donanma-yı Hümâyûnum irsâl olunmak lâzım idüğün i'lâm eyledüğün ecilden").¹⁴⁴

Tımarlı ve Ulufeli Casuslar

Bu adem-i merkeziyetçi ve kapu merkezli sistemde, merkezi hükümetin denetimden başka iki alanda daha önemli rol oynadığını belirtelim: ödemeler ve posta.

Her ne kadar yerel yöneticilerin ve Osmanlı ekâbirinin kendi kapularının parçası olarak bu casuslara yaptıkları ödemelerden bihaber olsak da, merkezi hükümetin yaptığı ödemeler hakkında bazı bilgilere sahibiz.

Osmanlılar, sefer esnasında yararlılık gösterenlere ödül olarak tımar vermeyi âdet edinmişlerdir. İstihbarat yapmak da bu "yararlılık" kriterlerinin içine girmektedir. Düşman tarafından haber getiren birçok kişiye yeni tımar¹⁴⁵ ve hatta direkt zeamet

muharebesini anlatan havadis için bkz. BOA, MD, XXIII, hk. 645 (H. 22 Zilhicce 980 / M. 25 Ağustos 1573). Fas ve Marakeş havalisinde olan olaylardan İstanbul'u haberdar etmek Cezayir beylerbeyinin görevlerindendi. MD, XXX, hk. 348 ve 424.

143 BOA, MD, VII, hk. 653 (H. 6 Receb 975 / M. 6 Ocak 1568), 1060 ve 1472; XIX, hk. 255 (H. 3 Rebiülevvel 980 / M. 13 Temmuz 1572); XXVII, hk. 555 (H. 2 Zilkade 983 / M. 2 Şubat 1576); LV, hk. 283 (H. 22 Safer 993 / M. 22 Şubat 1585).

144 BOA, MD, VI, hk. 904 (H. 22 Safer 972 / M. 28 Eylül 1564).

145 BOA, MD, I, hk. 132; II, hk. 47 ve 576; VIII, hk. 132, 151, 849 ve 943; LIII, hk. 7; LVI, hk. 70.

verildiği bilinmektedir.¹⁴⁶ Dirliği elinden alınan mazul tımarlılar da önemli bilgi getirdiklerinde tekrar görevlerine dönmeyi başarabilirlerdi.¹⁴⁷ Ayrıca, mühimme defterleri düşman casuslarını yakalayan ya da bilgi getiren askerlerin tımarlarına zam yapıldığı, yani terakki verildiği birçok kayıt içermektedir.¹⁴⁸ Bazı terakki-lerle tımarların zeamet seviyesine çıktığı da görülmektedir.¹⁴⁹

Şüphesiz bu tımar atamaları genelde savaş meydanındaki istihbaratla, yani çoğunlukla keşif ve dil alma görevleriyle alakalıdır. Akdeniz’de faaliyet gösteren ve uzak diyarlara uzun yolculuklar yapan casuslar için bu tip bir yöntemin uygun olmayacağı ortadadır.

Osmanlı kaynaklarında geçen “ulufeli casuslar”¹⁵⁰ ifadesinden de anlaşılacağı gibi, tımar gibi dolaylı maaşların yanı sıra, ulufe adı verilen nakdi maaşlar da söz konusudur. İlk olarak çavuş, müteferrika ve benzeri rütbelerle Osmanlılardan zaten ulufe alan saray görevlilerinin casusluk yapmakla görevlendirildiğini biliyoruz. İkinci olarak, direkt casusluk hizmetinin karşılığında Saray bütçesinden birçok kişiye nakdi ödeme yapılmıştır.

1503-1527 yıllarına ait bir inamat defterinde casuslara Saray’dan direkt maaş verildiği açık bir şekilde görülmektedir.¹⁵¹ Kayıtların Farsça olduğu bu erken tarihli deftere göre, H. 909 ve 917 yılları arasındaki dokuz yılda 266 kişiye verilen inamların yıllara göre dağılımı şöyledir:

146 BOA, MD, XLII, hk. 1791.

147 BOA, MD, VIII, hk. 1040.

148 BOA, MD, I, hk. 13, 15, 18, 19, 20, 22, 42, 54, 123, 135, 166, 246, 247, 378, 610, 639, 996, 1056 ve 1593; II, hk. 576 ve 1039; XLII, hk. 1792.

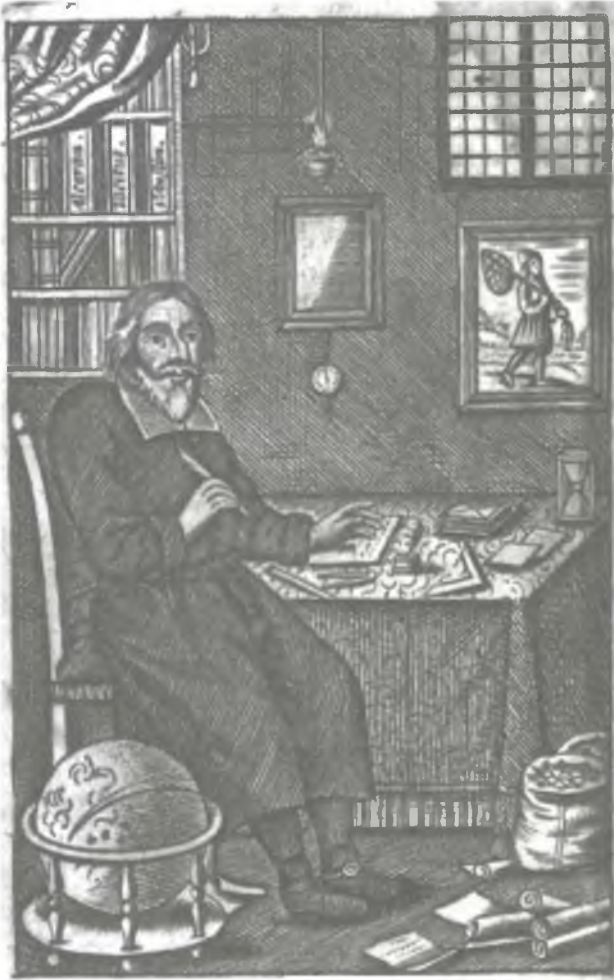
149 BOA, MD, I, hk. 46 ve 140.

150 Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, I, s. 13, 32.

151 AK, *Muallim Cevdet Yazmaları*, O.071. Bu defterin Latin harflerine çevrilmiş hali tez formatında mevcuttur. İlhan Gök, “Atatürk Kitaplığı Mc.O.071 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn’âmât Defteri (Transkripsiyon-Değerlendirme)” (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara University, 2014). Defterin bir kısmı daha önce Ömer Lütfi Barkan tarafından basılmıştır. Ömer Lütfi Barkan, “İstanbul Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri,” *Belgeler: Türk Tarih Belgeleri Dergisi* 13 (1979), s. 1-380.

Resim 10. Casus. On altıncı yüzyılda meslekleri anlatan Cesare Ripa'nın *Iconologia* di Cesare Ripa Perugino (Venezia: Christoforo Tomasini, 1645) adlı eseri, s. 592.

Mahmud The Turkish Spy- Etaw

J. M. W. Turner. Hove. sculp.

Resim 11. Türk casusu Mahmud, 72 yaşında, *Letters Writ by a Turkish Spy who Lived Five and Forty Years, Undiscover'd, at Paris*, 5th ed. (London: H. Rodes, 1702), 7. cilt, kapak sayfası. Cenevizli Giovanni Antonio Marana tarafından yazılan ve aynı anda İtalya, Fransa ve İngiltere'de basılan bu sekiz ciltlik eserde, XIV. Louis'in sarayındaki Mahmud adlı bir Türk casusunun İstanbul'a yolladığı mektuplar üzerinden siyaset, toplum, din ve kültür üzerine eleştiriler yapılmaktadır. Baskı üzerine baskı yapan bu popüler eser, Avrupa'da Türk casusu imgesinin oluşmasında önemli rol oynamıştır.

Resim 12. Bir Malta amiral kadırgası, yirmi sekiz oturaklı. Josephum Furtenbach, *Architectura Navalis: Das ist von dem Schiffgebäu, auff dem Meer und Seekusten zu gebrauchen* (Ulm: Jonam Saurm, 1629), no: 1

Resim 13.

İncibahı Savaşı'nda
doranmaların
dizilişi. Kıyıya yakın
tarafteki Osmanlı
donanmasından
sadece Uluc Ali
komutasında Mağrib
korsanlarının
bulunduğu sol ceph
savaşın sağlam
çıkabilecekti. A
harfiyle gösterilen
yüksek bordalı altı
Venedik mavnası
savaşın kaderini
belirlemiştir.
Josep'aum
Furtenbach,
Architecture Navalis:
Das ist von dem
Schiffgebäu, auff dem
Meer und Seeküsten
zu gebrauchten (Ulm:
Jonam Saurn, 1629),
no: 20

Resim 14. At üstündeki Şarlken Mühlberg’de, Prado Müzesi, Madrid. 1548 yılında Tiziano tarafından yapılan bu yağlı boya portrede Mühlberg Muharebesi’nde (1547) Protestanları dize getiren imparator usta bir binici ve muzaffer bir savaşçı şeklinde sunulmuştur. İmparatorun elindeki mızrak aziz şövalye Aya Yorgi’yi anımsatırken, resme hakim olan kırmızı renkler de Katolikliğe direkt bir referanstır. Dönemin diğer atlı portrelerinin aksine, Tiziano atı şaha kalkmış şekilde değil, dizginleri hafıfçe tutan imparatorun kontrolünde çizmeyi ve böylelikle onun usta biniciliğini vurgulamayı tercih etmiştir.

Resim 15. İmparator Şarlken'in 1530 yılında Bolognada Papa'nın elinden tac giymesine cevaben, 1532'de Belgrad sokaklarında askeri törenler yaptıran İbrahim Paşa'nın Venedikli kuyumcılara ısmarladığı ve Papa'nın üç katlı tacına benzeyen tac. İslam siyasi geleneğinde karşılığı olmayan bu sembolik dille Kanuni, Şarlken'in imparatorluk iddialarına cevap vermiştir.

Resim 16. Barbaros Hayreddin Paşa Sultan Süleyman'ın huzurunda, Arifi, *Süleymanname: the illustrated history of Süleyman the Magnificent*, haz. Esin Atıl (Washington D.C.: National Gallery of Art ; New York : H.N. Abrams, 1987). Batı Akdeniz'de Habsburg kıyılarını yağmalayan ve Cezayir'de kendi devletini kuran Barbaros Hayreddin 1534'te İstanbul'a çağrılmış ve kapudan-ı derya yapılmıştır. Barbaros'un Sultan'ın önünde oturmasına izin verilmesi ve öndeki kapıcıların aralarında konuşması gibi detaylar Sultan ile kapudanın görüşmesinin, ritüellerin hakim olduğu bir tören çerçevesinde gerçekleşmediği hissini yaratıyor. Bu samimi ortamda Osmanlıların Akdeniz siyasetini konuşuyor olmalıdır.

Resim 17. Barbaros

Hayreddin Paşa, Toulon limanında. Sinan Çavuş.

Süleymanname: Tarih-i

Feth-i Sıkıy, Estergon ve

İstol-Belgrad, haz. Tervik

Temekuran (İstanbul).

Tarihi Araştırmalar

Vakfı. 1998). Preveze'den

zaferle çıkan Osmanlı

donanması Fransızların

davetiyle Batı Akdeniz

sularına açılmış ve Fransız

ordusuyla ortaklaşa Nice

kalesini kuşatıktan sonra

kişiyi geçirmek için Toulon

limanında demirlemiştir.

Maurakçı Nasuh'a ait bu

minyatürde, limandaki

Osmanlı kadırgaları

pupadaki kurnızı bayraklara

kadar detaylı bir şekilde

nakşedilmiştir. Ayrıca, barça

(*navet*) adı verilen yelkenli

ticaret gemileri de ümmal

edilmiştir.

H. 909 / M. 1503-1504	23
H. 910 / M. 1504-1505	26
H. 911 / M. 1505-1506	27
H. 912 / M. 1506-1507	29
H. 913 / M. 1507-1508	79
H. 914 / M. 1508-1509	43
H. 915 / M. 1509-1510	20
H. 916 / M. 1510-1511	13
H. 917 / M. 1511-1512	6
Toplam	266

Casusların büyük bir kısmının hamisi belli değildir; belli olanlar da aşağıdaki şekilde dağılmıştır:

Şehzade Ahmed	27
Anadolu Beylerbeyi Karagöz Paşa	17
Kayseri sancakbeyi	13
Şehzade Selim	5
Şehzade Şehinşah	5
Sivas sancakbeyi	1
Niğde sancakbeyi	1
İlbasan sancakbeyi	1
Vidin sancakbeyi	1
Şahruh b. Alaüddevle	1
Sinan Beg, zaim-i Karahisar	1
Süleyman Beg, zaim-i Torol	1

Bu tabloda üst sıralarda yer alan şehzadeler, dil almak için adam yollamakta da (*zebân âverden*) başı çekmektedir. 43 kişinin dokuzu Ahmed, üçü Selim ve ikisi de Korkud'un adamıdır; ayrıca müteveffa şehzade Âlem Şah'ın oğlu Osman Çelebi'nin de on adamı dil getirmiştir. Sık sık casus yollayan Anadolu Beylerbeyi Karagöz Paşa'nın emrinde dil getiren sadece bir kişi olması da

ilginçtir; ancak kendisine bağlı Manisa, Karahisar ve Sultanönü sancakbeyleri de hesaba katıldığında bu rakam artmaktadır.

Casusların bazen nerede istihbarat yaptığı da inam kaydına eklenmiştir. Buna göre, 8 casus Macaristan'dan, 4 casus İran'dan, 3 casus Halep'ten ve 2 casus da Rum vilayetinden (Sivas ve yöresi, Safevi sınırı) haber getirmiştir. Ancak 266 casusluk bir örneklemde bu rakamlar herhangi bir analize imkân vermemektedir.

Şehzade Ahmed'in Amasya'da, Selim'in Trabzon'da, Şehinşah'ın da Konya'da valilik yaptığını hesaba katar ve buna Anadolu beylerbeyi ve altındaki sancakbeyi ve zaimlerin casuslarını eklersek, 1503 ve 1512 yılları arasında Osmanlı istihbaratının batıdan çok doğu serhaddiyle, kısacası her gün artan Safevi tehlikesiyle ilgilendiği açıkça ortaya çıkacaktır. Macaristan'dan haber getiren 8 kişiye Vidin ve İlbasan sancakbeylerinin hizmetindeki casusları eklediğimizde çıkan rakam, doğuda faaliyet gösterdiğini saptadığımız casusların sayısının altında kalmaktadır. Batı'daki istihbaratın büyük bir çoğunluğunu dil alma operasyonları oluşturmaktadır. Düşman yakasından dil ile dönen 43 kişiden 14 tanesi, Bosna (4), Eğriboz (3), Semendire (3), Vidin (1) ve Avlonya (1) sancakbeyleriyle İzvornik Zaimi'nin (2) emrindedir; yani Balkanlar'da görevlidir.

Defterdeki casusların gene büyük bir kısmının görevi belirtilmemiştir; bunlar Osmanlı askeri ve idari sistemi içinde herhangi bir görev almayan ve para için bilgi satan haber elemanları olmalıdır. Görevi belirtilenlerden on sekizi gureba, on beşi merd-i tumar, beşi çavuş, bir tanesi sipah zaim, biri mir-i alem, bir tanesi de hisar eridir (*an merdân-ı kal'a*)¹⁵². Ayrıca iki tane şeyh ve bir de Gioan adlı bir Frenk reisi vardır ki, bunun gemisiyle casus taşıdığı belirtilmiştir (*Cuvân Efrencî, reîs-i gebr ki câsûsî âverd*).¹⁵³ Casuslardan sadece sekiz tanesi gayrimüslimdir; bunlardan dört

152 AK, *Muallim Cevdet Yazmaları*, O.071, 69; Gök, "İn'âmât Defteri," s. 139.

153 AK, *Muallim Cevdet Yazmaları*, O.071, 227. Gök, "İn'âmât Defteri," s. 527.

İlhan Gök buradaki ismi "Hân" şeklinde okumuştur ki, bu yanlıştır. Defterin orijinalini benimle paylaşarak karşılaştırma yapmamı mümkün kılan hocam Feridun Emecen'e teşekkürü borç bilirim.

tanesi Macaristan üzerine bilgi getirmiştir; bir diğeri de Vidin sancakbeyine çalışmaktadır.

Casuslara ödenen paranın sabitlendiğini görmekteyiz. Çoğu kez verilen miktar 1000 akçedir; 43 kişiye de bu miktarın yarısının verildiği olmuştur. En yüksek miktarı 3000 akçe ile Şehzade Ahmed adına İsfendiyar bölgesinde haber toplayan bir şeyh almıştır.¹⁵⁴ Bunu 2000 akçe alan dört kişi izlemektedir; bunlardan biri Altı Bölük Halkı da denen Kapıkulu sipahilerinin birinci bölümü olan ebnâ-i sipâhiyân'a mensuptur.¹⁵⁵ Sultan Ahmed'in adamı olan bir diğeri hem casusluk yapmakla hem de dil almakla görevlendirilmiştir (*be-câsûsî firistâde ve zeban âverdi*),¹⁵⁶ bir diğeri de mir-i alemdir. Bir casus 1500 akçe alırken en düşük miktarlar ise iki kişiye verilen 300 ve dört kişiye verilen 200 akçedir. 1490 yılında vasıfsız bir işçinin 4.7, vasıflısının ise 7.7 akçe ortalama yevmiye aldığı düşünüldüğünde,¹⁵⁷ 1000 akçenin çok da az olmadığı görülecektir.

Dil almaya gidenlerin daha az bir ücrete layık görüldükleri göze çarpmaktadır. 43 kişiden 27 si 500 akçeye, sekizi 1000 akçeye ve sadece ikisi 2000 akçeye layık görülmüştür; bu sonunculardan biri yukarıda da bahsi geçen ve Sultan Ahmed'in hem casusluk yapıp hem dil alan adamıdır. 200 akçe gibi oldukça düşük bir ücret alan iki kişiye karşılık, bir kişi de 5000 akçe gibi rekor bir rakama layık görülmüştür. Ancak muhtemelen bu cömertliğin nedeni söz konusu kişinin istihbari kabiliyeti değil de, Komnenos Hanedanı'ndan olmasıdır. Trabzon valisi Selim'in nökerlerinden olduğu ve "ser-ebnâ-i sipâhiyân" rütbesiyle Kapıkulu sipahisi olarak görev yaptığı belirtilen Hüseyin Bey hakkında "eski Trabzon Tekfur-u'nun büyük oğlu" (*ser-veled-i Tekfur-ı köhne-i Trabzon*) kaydı düşünülmüştür.¹⁵⁸ Zaten, benzer statüdeki diğer Bizans asilzadeleri,

154 AK, *Muallim Cevdet Yazmaları*, O.071, 326; Gök, "İn'âmât Defteri," s. 830.

155 AK, *Muallim Cevdet Yazmaları*, O.071, 226; Gök, "İn'âmât Defteri," s. 526.

156 AK, *Muallim Cevdet Yazmaları*, O.071, 223; Gök, "İn'âmât Defteri," s. 512.

157 Şevket Pamuk, *İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyat ve Ücretler, 1469-1998* (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 2000), s. 69.

158 AK, *Muallim Cevdet Yazmaları*, O.071, 195; Gök, "İn'âmât Defteri," s. 414; Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 33.

hiçbir hizmette bulunmadan da böyle yüksek ücretler almışlardır. Mesela, “Manol b. Tekfur-ı Mora”¹⁵⁹ olarak kaydedilen ve muhtemelen Osmanlılara iltihak eden II. Demetrios Paleologos’un oğlu olan bir başkası, Saray’dan tahsisat almaktadır (*der-cemâ’at-i müşâhere-horân*); kayıtlar kendisine üç kez 5000 akçe inam verildiğini göstermektedir.¹⁶⁰ Manol’un 1507’deki ölümünden sonra taziye olarak evlatlarına hilat giydirilecek¹⁶¹ ve oğullarından Yanol a da üç kez 3000 akçe ödeme yapılacaktır.¹⁶²

Nakdiye diye kaydedilen paranın dışında her casusa bir de kumaş verilmektedir. Bunların çoğu câme-i münakkaş-ı Bursa olarak bilinen nakışlı bir kumaştır; bazen bunun yerine câme-i mîrâhûrî-i kemhâ-i kırmızı, câme-i benek-i Burusa, câme-i pûrî, câme-i rişte-i Burusa ve câme an kadife-i rişte-i Burusa, câme-hâ-i mîrâhûrî an kadife-i alaca-i Burusa şeklinde ifade edilen değişik renk ve çeşitte kumaşlar verildiği de olmuştur. Ayrıca bir kişiye beygir parası (*be-cihet-i bahâ-i bârgîr*)¹⁶³ olarak, bir diğerine de “âdet-i hazînedârî ve çavuşî,” (hazinedarlara ve çavuşlara verildiği gibi)¹⁶⁴ ekstradan ikiyüzer akçe verildiği görülmektedir.

Dil getirenlere de benzer bir muamele yapılmış ve başta “câme-i münakkaş” olmak üzere çeşitli kumaşlar hediye edilmiştir. Bunların arasında câme-i çatma-i Burusa ve câme-i peşaveri gibi değişik türler de vardır. Ayrıca bir kişiye de yol parası olarak 200 akçe tahsis edildiği görülmektedir (*be-cihet-i harc-ı râh hem-râh-ı mezkûr*).¹⁶⁵

Bu rakamlar, sarayın casusluğa bir fon ayırdığını göstermesi açısından önemliyse de, bu ödemelerin çeşitli başlıklar altında yapılması kurumsal bir yapıyla karşı karşıya olmadığımızı göstermektedir.

159 AK, *Muallim Cevdet Yazmaları*, O.071, 33; Gök, “İn’âmât Defteri,” s. 67.

160 AK, *Muallim Cevdet Yazmaları*, O.071, 33, 71, 112; Gök, “İn’âmât Defteri,” s. 67, 143, 244.

161 AK, *Muallim Cevdet Yazmaları*, O.071, 212; Gök, “İn’âmât Defteri,” s. 485.

162 AK, *Muallim Cevdet Yazmaları*, O.071, 279, 332, 387; Gök, “İn’âmât Defteri,” s. 677, 847, 1008.

163 AK, *Muallim Cevdet Yazmaları*, O.071, 226; Gök, “İn’âmât Defteri,” s. 525.

164 AK, *Muallim Cevdet Yazmaları*, O.071, 267; Gök, “İn’âmât Defteri,” s. 659.

165 AK, *Muallim Cevdet Yazmaları*, O.071, 196; Gök, “İn’âmât Defteri,” s. 417.

Örneğin, bu casuslardan bir tanesinin “Şakirdân-ı Kâtibân-ı Hızâne-i Âmire” başlığı altında Hazine katipleriyle beraber yazılmıştır.¹⁶⁶

Bu defterler nakdi ödemelere dair elimizdeki tek örnek değildir. Zaten, kira getiren dirlikler vermek gibi dolaylı ödeme yöntemleriyle Avrupa ve Batı Akdeniz’de casus ve muhbir bulmanın imkânsızlığı ortadadır. İkinci Bölüm’de detaylı bir şekilde anlattığımız Cisneros davasındaki komploculardan biri Sicilya’daki Osmanlı ajanının kendisine yüksek bir meblağ teklif ettiğini söyleyecektir.¹⁶⁷ Girne halkını savaşmadan teslim olmaya ikna eden zımmiye ise Kıbrıs ceziresi mahsulünden günlük otuz akçe ulufe verilmesine karar verilmiştir.¹⁶⁸ 1573 yılında İstanbul’daki inşaat işçilerinin yevmiyeleriyle karşılaştırıldığında (vasıfsız: 5.8 akçe, yıllık 1800 akçe, vasıflı: 9.4 akçe, yıllık ortalama 2900 akçe)¹⁶⁹ bu paranın değeri anlaşılır; yıllık 10.950 akçelik bir gelirin ortalama bir tımarlı sipahinin gelirine denk olduğunu da eklemeyelim.

İran sınırında istihbarat yapanlara tımar bahşedilmesi gibi, Akdeniz’dekilere de Tersane ve donanmada ulufeli görevler verilmiştir. Örneğin 1570’de dil getiren Macar reis lakaplı İlyas Reis’e yevmi on akçe ile reislik verilmiştir.¹⁷⁰ Dört yıl sonra, Avlonya’da yevmi yüz akçe ile Azaplar ağası ve gönüllü kapudanı olan Hasan, Halkül-Vad muhasarasında üç defa kalyetesiyle küffardan dil getirdiği için yüz akçe ile hassa reisi olmak istemiş ve bu isteği kabul edilmiştir.¹⁷¹ 1581 yılında, İspanya canibinden bazı haber ile gelen Musa’ya Tersane-i Amire’de kalafatçılık görevi verilecektir.¹⁷² Batı Akdeniz’den haber getiren reislerin ulufelerinin arttırıldığı da olmuştur.¹⁷³ Belgelerin gönüllü reis dediği korsanların,

166 AK, *Muallim Cevdet Yazmaları*, O.071, 11; Barkan, “Muhasebe Defterleri,” 308; Gök, “İn’âmât Defteri,” s. 18.

167 AGS, E 1126, fol. 41 ve 152 (30 Nisan 1561).

168 BOA, MD, VIII, hk. 356 (H. 14 Cemazıyelevvel 978 / M. 14 Ekim 1570).

169 Pamuk, *Fiyat ve Ücretler*, s. 69.

170 BOA, MD, VIII, hk. 18 (H. 978 / M. Haziran 1570 – Haziran 1571).

171 BOA, MD, XXV, hk. 2804 (H. 10 Receb 982 / M. 26 Ekim 1574).

172 BOA, MD, XLV, hk. 2529 (H. 27 Şaban 989 / M. 26 Eylül 1581).

173 BOA, MD, VIII, hk. 15; LXV, hk. 96.

istihbari faaliyetleri karşılığı bazen tımarla ödüllendirildikleri de vâkidir.¹⁷⁴ Gene burada da, terakki bir ödeme şeklinden diğerine geçilmesi anlamına gelebilirdi. Mesela, 1573'te İstolni Belgrad kalesi farislerinden sekiz akçe ulufeye tâbi mutasarrıf Mustafa'ya tımar verilmesine karar verilmiştir.¹⁷⁵ Son olarak, Osmanlı idaresinin tımar sistemini uygulamadığı, ancak vilayet hazinesinden her yıl belirli miktarda para almakla yetindiği salyaneli eyaletlerde bu tip ulufeli mevkilerin başarılı casusları beklediğini belirtelim. Mesela, Kıbrıs Savaşı sırasında Mağosadan yarar dil getiren Mustafa'ya Mısır tüfekçilerinden 124. bölükte yevmi 9 akçe ile mahlul gediklerden biri verilmiştir.¹⁷⁶

Kritik önemi haiz haberleri getirenlerin mühim görevlere getirildikleri de olmuştur. Mesela, Halkü'l-Vad'ın düşüşünü haber veren Tunus fatihi Koca Sinan Paşa'nın kâhyası Midilli sancakbeyi olarak atanmıştır.¹⁷⁷ Aynı aylarda, Cezayir'den haber getiren Kaid Mehmed'e 200.000 akçe yıllık gelirle Şerşel sancağı bahşedilecektir.¹⁷⁸ Bu atamaların getirilen haberlerin zafer müjdesi vermesiyle bir alakası yoktur; kötü haberler de aynı şekilde mükâfatlandırılmaktadır. Mesela Malta kuşatmasının başarısızlığa uğradığı haberini getiren bir Granadalı, Müslüman olduktan sonra yevmi 15 akçe ile hassa reisliğine atanmıştır.¹⁷⁹

İstimalet politikaları çerçevesinde, Osmanlıların kuşatma sırasında kendilerine yardım eden halkı vergi muafiyetiyle ödüllendirdiklerini belirtelim. Örneğin, Girne halkını kaleyi "bilaharb" teslim etmeye ikna eden ve Osmanlılara anahtarları bizzat kendisi teslim eden ve mühtedi olduğu anlaşılan Mehmed tekalif-i örfiyye ve avarız-ı divaniyye vergisinden muaf tutulmuştur."¹⁸⁰

174 BOA, MD, XXV, 2686.

175 BOA, MD, XXV, hk. 17 (H. 3 Şaban 981 / M. 28 Kasım 1573).

176 BOA, MD, VIII, hk. 951 (H. 19 Safer 978 / M. 23 Temmuz 1570).

177 AGS, E 1068, fol. 31 (9 Ocak 1575).

178 BOA, MD, XXV, hk. 1163 (H. 13 Zilhicce 981 / M. 13 Aralık 1574).

179 AGS, E 1054, fol. 215 (19 Ekim 1565).

180 BOA, MD, XIII, hk. 684 (H. 26 Zilhicce 978 / M. 21 Mayıs 1571).

Menzil Sistemi

İstanbul'un on altıncı yüzyılda büyük ehemmiyet verdiği şeylerden biri de menzil sistemidir. Ordunun iâşesini sağlamak kadar haberleşmeyi kolaylaştırmayı da amaçlayan menzilhaneler direkt merkezi devlet tarafından yönetilmektedir.¹⁸¹ Posta teşkilatını iltizama vermek, yani serbest girişimcilere güvenmek zorunda kalan Madrid'i, merkezileşme yarışında İstanbul bu sefer sollamışa benzemektedir. İki imparatorluğun farklı tercihlerinin iki temel nedeni vardır. Birincisi, yeknesak bir bütün arz eden Memâlik-i Mahrûsa'nın aksine, Habsburg mülkü Avrupa'nın dört bir yanına dağılmış durumdadır. Bir Habsburg vilayetinden diğerine mektup taşırken, başta Fransa olmak üzere başka devletlerin topraklarından geçmek zorunda kalacakları için Habsburg ulaklarının devlet memuru olması mümkün değildir. İkinci olarak, yurtdışında mukim elçileri olan bir devletin mektuplarını sadece kendi posta sistemiyle taşıması imkânsızdır. Bu noktada, Osmanlıların da Avrupa ile Venedik postasını kullanarak haberleştiğini unutmayalım.

On altıncı yüzyıla kadar Osmanlılarda organize bir posta sistemi yoktu. Ulak hükmü adı verilen özel bir belge taşıyan ulak isteğinin atına el koyabilirdi; bu ulakların konaklama ve yiyecek gibi

181 Bkz. Colin Heywood, "Some Turkish Archival Sources for the History of the Menzilhane Network in Rumeli during the Eighteenth Century," *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi, Beşeri Bilimler. Humanities* 4-5 (1976-1977), s. 39-54; a.g.y., "The Ottoman Menzilhane and Ulak System in Rumeli in the Eighteenth Century," *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, haz. Osman Okyar ve Halil İnalçık (Ankara: Meteksan, 1980), s. 179-186; a.g.y., "The Via Egnatia in the Ottoman Period: The Menzilhane of the Sol Kol in the Late 17th/Early 18th Century," *Via Egnatia under Ottoman Rule (1380-1699)*, haz. Elizabeth Zachariadou (Resmo: Crete University Press, 1996), s. 129-144. Her üç makale de Colin Heywood, *Writing Ottoman History: Documents and Interpretations* (Aldershot, Hampshire: Ashgate, 2002) adlı kitapta bulunabilir. Ayrıca bkz. Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme: Menziller* (Ankara: PTT Genel Müdürlüğü, 2002); Ali Yücel Yürük, "Lütfi Paşa'nın (ö. 970/1563) Osmanlı Haberleşme ve Ulaşım Sistemine Ulak Zulmü Bağlamında Getirdiği Yenilikler," *Kitaplara vakfedilen bir ömre tuhfe: İsmail E. Erünsal'a Armağan* (İstanbul: Ülke Armağan, 2013), I, s. 597-626.

masraflarından da yerel halk sorumluydu. Elinde ulak hükmü olanların her yerde kendisini ve atını halka besletmek ve sahibinin rızasını almadan atlara el koymak suretiyle halkı nasıl mağdur ettiğini, Topkapı Sarayı Arşivi'ndeki raporlardan biri çok güzel bir şekilde anlatmaktadır.¹⁸² Sistemin en büyük muhalifi Lütî Paşa'ya göre gavurlarda bile olmayan bu zulümden en başta Yavuz Sultan Selim şikâyetçidir. “[B]u ulak zulmi bize ne dünyâda ve ne âhiretde rahatlık virir, Hak Te’âlâ katında bu husûsda gâyet şerm-sârsız deyu ah” bile demiştir. Sancakbeyinden paşaya hemen herkesin, kapusundaki insanlara önemli önemsiz işler için ulak hükmü yazması suistimallere yol açmaktaydı. Elinde ulak hükmü olanlar önüne gelenin atına el koyup vermeyenleri darp etmekteydi. Üstüne üstlük işleri bitince atı ölüme terk edip sıradaki kurbanlarına yönelmeleri halkı canından bezdirmişti. Bizzat devletin en üst merciindeki veziriazam, “[v]e ‘Osmânlu dahi ulak zulmünden Cengizîleri taklîd gibi itmişlerdi” cümlesiyle bu zülme müsamaha gösteren devlete ağır bir eleştiri getirecektir. Mazul veziriazam işi, “ol zulümle ulak alub bindikleri atları sâhibleri mazlumlarının ahı pâdişâh-ı rû-yı zemin tarafına tesir idüp oğlu Cihângir’de zuhûr buldu” diyerek Kanunî’nin gözde şehzadesinin ölümünü bu suistimallere bağlamaya kadar götürecektir.¹⁸³

Yıllar sonra bu eleştirileri yapacak olan Lütî Paşa, topografik şartlara göre, 3-18 saat arası değişen mesafelerde konaklama noktaları olarak hizmet verecek menzillerden oluşan bir ağ tesis etmişti.¹⁸⁴ Burada ulakları bekleyen atlar sayesinde mektupların daha hızlı taşınması sağlanmıştı. Bu iş için lazım olan para ise “menzilkeş” ismi verilen yöre halkının avarız ve bedel-i nüzul karşılığı yerine getirdikleri angarya hizmeti ile karşılanacaktı; ulaklar ise kullandığı beygirin parasını menzilciye ödeyecekti. Bu şekilde halkın üzerindeki

182 TSMA, *Evrak* 3192.

183 Lütî Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, vr. 373-384, s. 284-292.

184 BOA, KK, no. 2555, (H. 1003 / M. Eylül 1594-Eylül 1595); Yusuf Halaçoğlu, “Klasik Dönemde Osmanlılarda Haberleşme ve Yol Sistemi,” *Çağın Yakalayan Osmanlı! Osmanlı Devleti’nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri*, haz. Ekmeleddin İhsanoğlu vd. (İstanbul: IRCICA, 1995), s.14-5.

yük hafifletilmek istenmiştir. Sistemin uzun süre işler durumda kalması bunun bir yere kadar başarıldığını göstermektedir; ancak gene de kayıtlarda hâlâ ulak zulmünden bahsedildiğini görmekteyiz.¹⁸⁵

Bu konaklama noktalarında menzil emini, menzil kethüdası ve ahur kethüdası gibi memurlar bulunurdu. Menzilin idaresiyle ilgilenen bu görevlileri teftiş etmek kadının göreviydi. Habsburg örneğinin aksine, bu posta sistemi halka açık değildi. Buradaki atlar sadece devlet işleri için kullanılmalıydı; yerel yöneticilerin kendi özel işleri için menzilleri kullanması kesinlikle yasaklanmıştı.¹⁸⁶

İvedilikle yerine ulaştırılması gereken ve önemli devlet meseleleriyle ilgili (mühim ve müsta'cel husus)¹⁸⁷ mektuplar iki menzil arasında gidip gelen ulaklara teslim edilemezdi; bunları, özel görevlendirilen “hususî emirle gelen ulak”lar¹⁸⁸ İstanbul’dan gidecekleri yere kadar tek başlarına taşırlardı. Her ne kadar ulakların ellerinde inam hükmü olmadan menzillerden at almaları yasaklanmış olsa da, serhad bölgesinden gelen ulaklar bu zorunluluktan muaf tutulmuştur.¹⁸⁹

Osmanlıların iç haberleşme sorununu çözen menzilhane sistemi Avrupa ile yapılan yazışmalarda işe yaramamaktadır. Peki, o zaman İstanbul Avrupalı hükümdarlarla ya da Memâlik-i Mahrûsa dışında istihbarat yapan elemanlarıyla nasıl haberleşmektedir?

Diplomatik yazışmalar genelde İstanbul’daki yabancı elçiler üzerinden yapılır, önemli meseleleri görüşmek için de çavuş, müteferrika, silahdar, kapıcıbaşı, tercüman, hazinedar, çeşnigir, bölükbaşı, yeniçeri ve sipahi gibi çeşitli rütbelerde¹⁹⁰ saray görevlileri elçi

185 BOA, MD, XLIV, hk. 233; XLIX, hk. 499.

186 BOA, MD, XXX, hk. 62 (H. 25 Muharrem 985 / M. 14 Nisan 1577); XLIV, hk. 233; LI, hk. 63.

187 BOA, MD, XIX, hk. 488 (H. 22 Ramazan 980 / M. 26 Ocak 1573) ve 521 (H. 2 Rebiülahir 980 / M. 11 Ağustos 1571).

188 Halaçoğlu, *Menziller*, s. 4. Bu ifadenin dışında, özel görevlendirmiş ulaklar için bazen sadece ulak demekle yetinildiğini de belirtelim. BOA, MD, XIV, hk. 442 (H. 23 Safer 978 / M. 27 Temmuz 1570); XIX, hk. 487 (H. 24 Ramazan 980 / M. 19 Şubat 1571); XLIV, hk. 233.

189 Halaçoğlu, “Osmanlılarda Haberleşme ve Yol Sistemi,” s. 20.

190 Pedani, *In Nome del Gran Signore*, Zeyl I.

olarak yabancı başkentlere yollanırdı. Nicolas Vatin'in de belirttiği gibi, bunların yanlarında taşıdığı mektuplar bir nevi pasaport gibiydi ve elçinin selahiyetini belirtmekteydi.¹⁹¹ Müzakere edilecek konuyla ilgili detayları içermezlerdi; bunlar elçi ile yabancı hükümdar arasında sözlü olarak halledilirdi.

Avrupa'ya biri yollanmadığı zamanlarda, Osmanlılar balyosun ocağına düşecekti; çünkü İstanbul ile Avrupa arasındaki tek düzenli posta servisi Venediklilerin elindeydi. Tüccar, esir, diplomat,¹⁹² paşa, İstanbul'daki herkes mektuplarını balyosa teslim etmek zorundaydı.¹⁹³ Başkasının sırlarına çok meraklı Venedikliler de taşıdıkları bu mektupları gizlice açıp okur, daha sonra da itinayla tekrar mühürleyip sahiplerine ulaştırırlardı.¹⁹⁴

Osmanlı casuslarının düzenli aralıklarla yazmakla yükümlü oldukları istihbari raporlarını efendilerine nasıl ulaştırdığı üzerine pek bir şey bilmiyoruz. Spesifik bir istihbarat operasyonuna çıkıp İstanbul'a hemen dönecek casuslar bile, gittikleri yerde edindikleri bilgileri İstanbul ile hemen paylaşmak zorundaydılar. Venedik karşı istihbaratının saptamaları Osmanlı casuslarının gene Venedik postasını kullandıklarını göstermektedir. Romadan Cigalazade'ye yazan Ludovico Veggia¹⁹⁵ ya da David Passi'ye Avrupa'nın her yerinden yazan Marranolar (yukarıda bunlardan bahsetmiştik) hep sahte isimler kullanarak ve yazdıklarına masum birer mektup süsü vererek Venediklileri kandırmaya çalışmışlardır.

Menzil sisteminin dışında kalan başka bir yer de denizin bizzat kendisidir. İstanbul'un Mağrip'teki deniz aşırı eyaletleri ya da bizzat donanması ile haberleşmesi kalyete ve benzeri hızlı çekdiri gemilerle

191 Nicolas Vatin, "Remarques sur l'oral et l'ecrit dans l'administration ottomane au XVIe siecle," *Revue du monde musulman et de la Mediterranee* 75-76 (1995), s. 147.

192 ASV, *CX-ParSec*, reg. 8, cc. 82v-83v (9 Nisan 1567).

193 ASV, *DocTR*, b. 6, no. 805; b. 8, hk. 1014.

194 Emrah Safa Gürkan, "Laying Hands on *Arcana Imperii*: Venetian Baili as Spymasters in Sixteenth-Century Istanbul," *Spy Chiefs, volume II*, haz. Paul Maddrell (Washington, D.C.: Georgetown University Press, baskıda).

195 ASV, *CX-ParSec*, reg. 14, cc. 128v (22 Kasım 1601).

sağlanmaktadır.¹⁹⁶ Mesela, Cezayir Beylerbeyi Salih Paşa'nın Oran'ı kuşattığı sırada (1556), Uluc Ali İstanbul'dan sultanın emrini getirecektir. Paşa 40 kadirgayla hemen Doğu Akdeniz'e dönmelidir.¹⁹⁷ Donanmanın yakınlarda olduğu zamanlarda sıkıntı yoktur; 1573'te gönderilen Süleyman gibi bir çavuşla gerekli haberleşme sağlanabilir.¹⁹⁸ Ayrıca, denizden haberleşmek mümkün olmadığında, karadan en yakın limana ulak yollamak da başka bir yoldur.¹⁹⁹ Yollanan emirlerin donanmaya ulaştığından emin olmak için biri denizden biri karadan olmak üzere iki ulak gönderildiği de vâkidir.²⁰⁰

Ancak, donanma Batı Akdeniz'de faaliyet gösterdiği zamanlarda bu sistem sekteye uğramaktadır; çünkü Osmanlı topraklarının ötesine ulak göndermek mümkün değildir. Eğer yakında bekleyen bir düşman donanması varsa, kalyete ile iletişim kurmak da risklidir. Malta kuşatması bu anlamda güzel bir örnektir. Akdeniz'in ortasında zorlu bir kuşatmaya girişen Mustafa ve Piyale Paşa ile İstanbul'un haberleşmesi kesilmiştir; muhtemelen bunun müsebbibi Sicilya'da pusuya yatmış Don García de Toledo komutasındaki Habsburg donanmasıdır.²⁰¹ İstanbul'da endişenin arttığı bu zor anlarda, Osmanlıların imdadına bir kez daha Venedik yetişecektir. Beş sene sonra aynı Osmanlı donanmasının soluğunu ensesinde hissedecek bu eski dost, merkezin yazdığı mektupları Piyale ve Mustafa'ya ulaştırdığı gibi, İstanbul'u kuşatmanın gidişatından düzenli olarak haberdar etmekte de nazlanmamıştır.²⁰²

196 İdris Bostan, *Osmanlılar ve Deniz: Deniz Politikası, Teşkilat, Gemiler* (İstanbul: Küre Yayınları, 2007), s. 126.

197 İlater, *Şimali Afrika'da Türkler*, I, s. 133. Ayrıca bkz. BOA, MD, III, hk. 580, 581, 582, 583, 624 ve 629.

198 BOA, MD, XIX, hk. 508 (H. 21 Ramazan 980 / M. 21 Ocak 1573).

199 BOA, MD, LXXIII, hk. 987 (H. 11 Şevval 1003 / M. 10 Temmuz 1593).

200 BOA, MD, XIV, hk. 442 (H. 23 Safer 978 / M. 27 Temmuz 1570).

201 Guilmartin, *Gunpowder and Gallies*, s. 176-193; Bruce Ware Allen, *The Great Siege of Malta: The Epic Battle between the Ottoman Empire and the Knights of St. John* (Lebanon, NH: University Press of New England, 2015).

202 ASV, CX-ParSec, reg. 8, cc. 79r-80r (18 Şubat 1566, m.v.); BOA, MD, VI, hk. 1424 (H. Evasit-ı Zilhicce 972 / M. 9-18 Temmuz 1565).

Osmanlı İstihbaratının Performansı

Şimdi artık sıra, bu patrimonyal ve adem-i merkezîyetçi yapının performansını ölçmeye geldi. Osmanlılar Avrupa'daki siyasi ve askeri gelişmeleri takip etmede rakiplerine nazaran ne kadar başarılıydılar?

İstihbarat çalışmalarında son yıllarda hakim olan görüş, birbirlerine rakip teşkilatlar arasında direkt bir karşılaştırma yapmanın istenen sonuçları vermediği ve birçok metodolojik sıkıntı taşıdığı şeklindedir. Aslında modern istihbarat örgütleri için öne sürülen bu sav, on altıncı yüzyılda daha da doğruluk kazanır. Zira bu dönemde kurumsallaşma düşük seviyededir ve tarihçinin elindeki deliller bölük pörçüktür. Ancak gene de, bir Yeniçağ devletinin istihbari performansı ölçülmek istendiğinde söyleyenecek bazı şeyler vardır.

Osmanlı büyük stratejisi üzerine yazdığı meşhur makalesinde, Gábor Ágoston Osmanlıların manalı bir strateji ve uygulanabilir bir dış politika için gerekli istihbarat kanallarına sahip olduğunu göstermiştir.²⁰³ Ancak, Macar müverrih bu kanalları belirtmekle yetinecek ve Osmanlı istihbaratının performansını incelemekten imtina edecektir. Bu son kısmın amacı, literatürdeki eksiği kapatmak ve Osmanlıların dış dünyayla ve özellikle Avrupa ile ilgili haberleri almakta ne kadar başarılı olduğunu analiz etmektir.

Böyle bir performans değerlendirmesi için gerekli örnek bir kez daha Kıbrıs Savaşı olabilir. Venedik ve Habsburgların başını çektiği geniş bir Hristiyan koalisyonu ile karşı karşıya geldikleri bu savaştan Osmanlılar istihbari açıdan alınının akıyla çıkmışa benzemektedir. Örneğin o sırada Girit'te bekleyen düşman donanmasının Lefkoşa'nın düşüşünü duyunca Kıbrıs'a gitmeyeceğini ve geri döneceğini, kale düşmeden 17 gün önce, 23 Ağustos 1570'de tahmin edebilmişlerdir.²⁰⁴ İnebahtı bozgunundan biraz önce, 1571 sonbaharında, İstanbul düşman donanmasındaki gemi mevcudunu detaylı bir şekilde bilmektedir.²⁰⁵ İki yıl sonra Hristiyan donanmasının Tunus'a saldıracağını da öngörecektir ve

203 Ágoston, "Information, Ideology and Limits," s. 78.

204 BOA, MD, XIV, hk. 520 (H. 21 Rebiülevvel 978 / M. 23 Ağustos 1570).

205 BOA, XVI, hk. 34 (H. 20 Cemaziyelevvel 979 / M. 10 Ekim 1571).

saldırıdan 2 ay önce, 12 Ağustos 1573'te, Tunus ve Cezayir beylerbeylerine haber verecektir.²⁰⁶ Gene aynı savaşta Venedikli bir asilzade, Venediklilerin Hersek Novi'ye saldıracaklarını Osmanlılara bildirmiştir. Dört ay sonra verdiği bilgi doğru çıktığı zaman, Osmanlılar gerekli hazırlıkları çoktan yapmıştır; kaleye mühimmat depolanmış ve beş sancakbeyi olası bir kuşatmayı kırmakla görevlendirilmiştir.²⁰⁷ Kısacası, zamanında gelen bilgi sayesinde Venediklilerin “sürpriz” saldırısı hezimetle sonuçlanacaktır.²⁰⁸

Bu noktada Osmanlı payitahtının istisnai konumunun altını bir kez daha çizmek gerekir. İstanbul sadece geniş bir imparatorluğun başkenti değil, aynı zamanda bir diplomasi ve uluslararası ticaret merkezidir.²⁰⁹ Ayrıca, yerli ve yabancı birçok dini ve etnik kökenden cemaati bir arada barındırmaktadır. Kısacası, Hint Okyanusu ve Çin gibi uzak coğrafyalardan dahi²¹⁰ düzenli olarak duyum ve bilgilerin geldiği bir haber merkezidir.²¹¹ Avrupa ve Akdeniz'deki şehirlerden hiç biri bu anlamda İstanbul'la aşık atabilecek konumda değildir; bunun belki, o da belki, tek istisnası Venedik'tir. İşte bu istisnai konum mukim elçiliklerin yokluğunu bir dereceye kadar kompanse etmiş olsa gerek. Osmanlıların Avrupa'da istihbaratı yönetecek ve kendilerine düzenli haber yollayacak elçileri olmaya-bilir; ancak ellerinin altında Batı'daki gelişmeleri takip eden birçok Avrupalı diplomat, tüccar, fidyeci, maceraperest ve dönek vardır.

Performansı ölçerken dikkat edilmesi gereken bir başka nokta, *doğru* bilgi toplamanın tek kriter olmadığıdır. Yukarıda bahsi geçen Hersek Novi örneğinde de görüldüğü gibi, zamanında bilgi almak da önemlidir; yoksa gerekli siyasi ve askeri karşılıkları vermek mümkün olmaz. Osmanlıların bu alanda da başarılı olduklarını görmekteyiz. Aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi,

206 BOA, MD, XXII, hk. 416 (H. 14 Rebiülahir 981 / M. 12 Ağustos 1573) ve 419.

207 AGS, E 1331, fol. 221 (20 Mayıs 1572).

208 Malcolm, *Agents of Empire*, s. 183.

209 Yeniçağ İstanbul'unu bir diplomasi merkezi olarak inceleyen bir çalışma için bkz. Gürkan, “Bir Diplomasi Merkezi Olarak Yeni Çağ İstanbul'u”.

210 ASV, SDC, fil. 2, cc. 236v-237r (23 Eylül 1567).

211 Bkz. Ágoston, “Birodalom es informacio”.

Avrupa'daki savaş, fetih, ölüm, tahta geçme gibi önemli olayların haberinin İstanbul'da duyulması öyle çok da gecikmemiştir.

Dönemin ortalamaları gözönüne alındığında, tablodaki rakamlar Osmanlıların başarılı olduklarını göstermektedir. İlk olarak, Osmanlı karar alıcıları Avrupa'daki birçok olaydan İstanbul'daki yabancı elçilerden daha önce haberdar olmuştur.²¹² İkinci olarak, sistematik bir karşılaştırma için gerekli ortalama rakamlara sahibiz. Fransız tarihçi Pierre Sardella'nın, 1496-1533 yılları arasında Venedik'e ulaşan bütün yazışmaları 58 ciltlik günlüğünde özetleyen senatör Marin Sanudo'nun *I Diarii*'sine dayanarak yaptığı hesaplamalara göre, İstanbul'dan Venedik'e bir haberin ulaşması için gereken zaman 15 ilâ 81 gün arasındadır. Bu geniş aralık bize pek bir şey ifade etmeyeceğinden ağırlıklı ortalamayı baz almak daha doğru olacaktır: 37 gün.²¹³ 15 gün gibi istisnai durumlar hiç şüphesiz etkileyicidir; ancak, gene de Osmanlılar Venedik'ten daha uzak yerlerdeki birçok haberi 37 günden daha kısa bir sürede haber almışlardır. Pavia Muharebesi, Tunus'un düşüşü, V. Sixtus'un seçilmesi ve hatta oldukça kuzeyde meydana gelen İspanyol Donanması'nın 1588'de uğradığı hezimet bunlara örnek sayılabilir. Ayrıca, gene Sardella'nın rakamlarına göre Venedik ile Paris arasının 12 gün, Venedik ile Valladolid arasının da ortalama 29 gün sürdüğünü belirtelim. Bu rakamların bize söylediği Osmanlı ortalamalarının (Fransa için iki aydan az, İspanya için üç aydan az) çağdaşlarından daha kötü olmadığıdır.

212 ASV, SDC, fil. 3, c. 359r (7 Ocak 1568, m.v.); Ernest Charriere (haz.) *Negociations de la France dans le Levant, ou, correspondances, memoires et actes diplomatiques des ambassadeurs de France à Constantinople et des ambassadeurs, envoyes ou residents a divers titres à Venise, Raguse, Rome, Malte et Jerusalem, en Turquie, Perse, Georgie, Crimee, Syrie, Egypte, etc., et dans les etats de Tunis, d'Alger et de Maroc* (Paris: Impr. Nationale: 1853), III, s. 69; Mario Infelise, "From Merchants' Letters to Handwritten Political *Avvisi*: Notes on the Origins of Public Information," *Cultural Exchange in Early Modern Europe*, vol. 3: *Correspondence and Cultural Exchange in Europe, 1400-1700*, haz. Francisco Bethencourt ve Florike Egmond (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), s. 38; Infelise, *Prima dei giornali*, s. 7.

213 Sardella, *Nouvelles et speculations*, s. 56-7.

Osmanlıların Avrupa'daki Gelişmeleri Haber Alma Hızı

Olay	Tarih	Yer	Haberin İstanbul'a varışı	Haber kaynağı	Haberin İstanbul'a varış süresi
Pavia Muharebesi	25 Şubat 1525	Pavia, Kuzey İtalya	26/29 Mart 1525 ¹	Venedik balyosu	29 ya da 32 gün
II. Felipe'nin oğlu Don Carlos'un ölümü	24 Temmuz 1568	Madrid	19 Ekim 1568'de çoktan biliniyordu	Belirsiz	Üç aydan az
İspanya Kraliçesi Isabelle de Valois'nin ölümü	3 Ekim 1568	Madrid	7 Ocak 1569'da günlerdir biliniyordu ²	Belirsiz	Üç ay
Jarnac Muharebesi	13 Mart 1569	Jarnac, Fransa	11 Mayıs 1569 ³	Venedikten gelen 2 Nisan tarihli mektuplardan haberi sevi öğrenen balyos	İki aydan az
La Roche-Jabeille Muharebesi	25 Haziran 1569	La Roche-Jabeille, Fransa	22 Ağustos 1569'dan bir kaç gün önce ⁴	Şayia; <i>un bruyé partout</i>	İki aydan az
İnebahtı Muharebesi	7 Ekim 1571	Patras Körfezi, İyonya Denizi	24 Ekim 1571 ⁵	Uluc Ali Paşa'nın mektubu	17 gün
Tunus'un fethi	13 Eylül 1574	Tunus	9 Nisan 1574'den bir kaç gün önce ⁶	Tunustan gelen bir firkate	Ortalama üç hafta

- 1 Muharebe ile ilgili ilk haber İstanbul'a 26 Mart'ta ulaşmıştır; ancak İbrahim Paşa haberi sultanla paylaşmadan Venedik balyosunun 29 Mart'taki tevidimi beklemiştir. Infelise, "From Merchants' Letters," s. 38; Infelise, *Prima dei giornali*, s. 7.
- 2 ASV, SDC, fil. 3, c. 359i (7 Ocak 1568, m.v.).
- 3 ASV, SDC, fil. 4, c. 70v (11 Mayıs 1569).
- 4 Charriere, *Négociations*, II, 1, s. 69.
- 5 BOA, MD XVI, bk. 139, 144, 150, 154; Maria Pia Pedani (haz.), *Relazioni di ambasciatori veneti al Senato tratte dalle migliori edizioni disponibili e ordinate cronologicamente*, vol. XIV: *Cosantinopoli, relazioni inedite (1512-1789)* (Torino: Bottega d'Erasmo, 1996), s. 165-6. Uluc Ali'ye göre savaş, H. 18 Cemaziyellevvel 979 / M. 8 Ekim 1571'de, yani bir gün sonra gerçekleşmiştir.
- 6 ASV, SDC, fil. 5, c. 44r (9 Nisan 1570).

Osmanlıların Avrupa'daki Gelişmeleri Haber Alma Hızı

Olay	Tarih	Yer	Haberin İstanbul'a varışı	Haber kaynağı	Haberin İstanbul'a varış süresi
Altınara Muharebesi	25 Ağustos 1580	Lisbon	17/20 Ekim 1580 ⁷	17 Ekim: Fransız elçisi	İki aydan az
Sixtus V'in Papa seçilmesi	24 Nisan 1585	Roma	31 Mayıs 1585'de artık biliniyordu ⁸	20 Ekim: Ragusadan ulak Ragusadan hususi ulaklar, "corriere expressi"	Yaklaşık bir ay
İspanyol Donanması'nın hezimetleri	8 Ağustos 1588	Gravelines açıkları, Flandra	9 Eylül 1588'den önce ⁹	Üç ayrı kanaldan: Alvaro Mendes, Ragusa elçisi, İngiliz elçisi	Yaklaşık bir ay
Katolik Legasi'nin lideri Guise Dükü Henri'nin öldürülmesi	23 Aralık 1588	Paris	10 Mart 1589'dan önce ¹⁰	Geilen haberdan emrin olunamadığı için kapıdan-ı derya balyosa sormuştur	3 aydan fazla
Fransa Kralı II Henri'nin suikaste kurban gitmesi	1 Ağustos 1589	Saint Cloud, Paris	18 Eylül 1589'dan önce ¹¹	Ragusadan 17 günde İstanbul'a ulaşan ulak	7 hafta
İvry Muharebesi	14 Mart 1590	İvry, Fransa	12 Mayıs 1590'dan önceki hafta ¹²	Ragusa'dan gelen ve 12 Nisan 1590 tarihli mektubu taşıyan hususi ulak (<i>messo expedito in diligenza</i>)	Yaklaşık 2 ay

7 Balyos haberi 16 Ekim'de alınmıştır. Ayın 17'sinde ise Fransız elçisi Uluc Ali'ye havadisı vermiştir. Daha detaylı ve sahih haberler İstanbul'daki Ragusa elçisi Niccolò Prodanelli tarafından ayın 20'sinde verilmiştir. AGS, E 1338, fol. 64 (28 Ekim 1580).

8 ASV, SDC, fol. 21, c. 265v (31 Mayıs 1585).

9 ASV, SDC, fol. 28, c. 90v (9 Eylül 1588).

10 ASV, SDC, fol. 29, cc. 26v-26r (10 Mart 1589).

11 ASV, SDC, fol. 30, c. 71r (18 Eylül 1589).

12 ASV, SDC, fol. 31, cc. 167r, 171r (12 Mayıs 1590).

Özellikle savaş zamanlarında Osmanlıların haber kaynaklarını çeşitlendirdiklerini ve böylece karşılaştırma yapma imkânı bulduklarını görmekteyiz. Ardında hem Avrupa hem de Osmanlı arşivlerinde yığınla belge bırakan Kıbrıs Savaşı gene en güzel örneği teşkil etmektedir. Donanmasının büyük bir bölümünü kaybetmiş ve yabancı istihbarat örgütlerinin teşvikiyle birçok yerde ayaklanan Hıristiyan tebaası nedeniyle Balkanlar'daki hakimiyeti tehlikeye giren İstanbul, bu olumsuzluklara rağmen birçok farklı yerden haber almayı başarmıştır.²¹⁴ Serdar Vezir Hüseyin Paşa, Rumeli ve Budin beylerbeyleri, İlbasan, Delvine, Mora, Ohri, Zaçesne, Hersek sancakbeyi ve dizdarları sınır boylarında casus, akıncı ve korsanların topladıkları bilgileri hemen İstanbul'a göndereceklerdir. Bir taraftan Osmanlı donanması kendi istihbaratını yaparken, öteki taraftan Garp Ocakları da Hıristiyan donanmasının İtalyan limanlarındaki askeri hazırlıklarını rapor etmekteydiler. Fransa Kralı IX. Charles İstanbul'a askeri ve siyasi gelişmeleri içeren mektuplar göndermekte, elçisi François de Noailles da bildiklerini Osmanlılarla cömertçe paylaşmaktaydı.²¹⁵ Ragusa da Avrupadaki casuslarından aldığı haberleri sürekli İstanbul'a iletmekteydi;²¹⁶ bir Habsburg casusuna göre, her hafta hususi bir ulak Hıristiyan donanmasının ilerleyişi ile bilgi götürmek için İstanbul'a gitmekteydi.²¹⁷ Ayrıca, yakalanan dillerden, Avrupa topraklarında ticaret yapan Osmanlı tüccarlarından ve esaretten kurtulan Müslümanlardan da güncel bilgi alınabilmekteydi. Son olarak, değişik ekâbir kapularına mensup birçok

214 Bkz. BOA, MD, XIX, birçok yerde.

215 BOA, MD, XIX, hk. 247 (H. 4 Safer 980 / M. 15 Haziran 1572), numarasız, 667'den sonraki hk.; XXII, hk. 108.

216 DAD, *Acta Turcorum*, A7 29a (H. Evahir-i Zilkade 978 / M. 16-25 Nisan 1571), K 82 (H. Evail-i Rebiülahir 979 / M. 23 Ağustos – 1 Eylül 1571), K 113 (H. Evasit-ı Safer 978 / M. 15 – 24 Temmuz 1570). Metinler için bkz. Biegan, "Ragusan Spying," s. 245-9.

217 ASV, *CCX-LettRett*, b. 292, cc. 175r-177quater; metin için bkz. Michel Lesure, "Notes et documents sur les relations veneto-ottomanes, 1570-1573, I," *Turcica* 4 (1972), s. 158-164.

casusun sürekli faaliyet halinde olduğunu ekleyelim.²¹⁸ Bunlar sadece haber vermekle yetinmemekte, aynı zamanda çeşitli örtülü operasyon teklifleriyle gelmektedir. Bu kadar çok kaynaktan beslenen merkezi hükümet, kendisine gelen istihbaratı titiz bir karşılaştırmaya tâbi tutmak ve tutarsızlıklar hakkında memurlarına gerekli uyarıları yapmakla, kısacası bir müfettiş rolü üstlenmekle yetinecektir.²¹⁹

Osmanlı paşaları ve Avrupalı elçiler arasındaki görüşmeler bize Osmanlıların son siyasi ve askeri gelişmelerden ne kadar haberdar olduğunu açıkça göstermektedir. Bu diyaloglardan çıkarılacak sonuç, Rüstem,²²⁰ Sokollu Mehmed,²²¹ Siyavuş,²²² Koca Sinan²²³ ve Uluc Ali²²⁴ gibi casus hamilerinin sadece bilgi talep etmek ve edinmekle yetinmedikleridir. Bunlar Avrupalı elçilerin kendilerine sağladıkları bilgiyi sıkı bir analize tâbi tutmakta,²²⁵ bağlama oturtmakta,²²⁶ yer yer düzeltmekte²²⁷ ve hatta yalanlamaktadır;²²⁸ ayrıca spesifik olaylar üzerine ekstra bilgi talep etmekten geri

218 Preto, *Servizi Segreti*, s. 102. AGS, *E* 1058, fol. 40 (5 Nisan 1570), 42 ve 214. ASV, *Parti Criminali*, reg. 11, cc. 78r-78v (3 Temmuz 1570); *CX-ParSec*, reg. 9, c. 87r (19 Ağustos 1570). ASE, *AMP*, fil. 2979, cc. 336 (8 Nisan 1570), 374 (27 Mayıs 1570); fil. 3080, c. 826 (30 Eylül 1570).

219 BOA, *MD*, IX, hk. 237 ve 239.

220 ASV, *SAPC*, fil. 5, cc. 3v-5r (6 Ağustos 1550), 104v-105v (28 Mayıs 1551), 159v-160r (7 Temmuz 1551), 305r-305v (6 Şubat 1551, m.v.) ve 398r-398v (18 Haziran 1552).

221 ASV, *SDC*, fil. 2, cc. 43r-43v (10 Nisan 1567), 372v-373v (12 Ocak 1567, m.v.), fil. 3, cc. 163r (27 Temmuz 1568), Charriere, *Negociations*, III, s. 72 (30 Ağustos 1569).

222 ASV, *SDC*, fil. 25, cc. 48r-48v (2 Mart 1587).

223 Sola, *Uchali*, 359.

224 ASV, *SDC*, fil. 21, cc. 283r-284r (12 Haziran 1585).

225 ASV, *SAPC*, fil. 5, cc. 3v-5r (6 Ağustos 1550), 398r-398v (18 Haziran 1552).

226 ASV, *SAPC*, fil. 5 cc. 159v-160r (7 Temmuz 1551); *SDC*, fil. 25 cc. 48r-48v (2 Mart 1587).

227 ASV, *SDC*, fil. 2, cc. 43r-43v (10 Nisan 1567).

228 ASV, *SAPC*, fil. 5, cc. 104v-105v (28 Mayıs 1551); *SDC*, fil. 2, cc. 372v-373v (12 Ocak 1567, m.v.), fil. 3, c. 163r (27 Temmuz 1568), fil. 21, cc. 283r-284r (12 Haziran 1585), fil. 31, cc. 470r-470v (18 Ağustos 1590).

durmayacaklardır.²²⁹ Schmalkalden Savaşı (Alın. *Schmalkaldischer Krieg*),²³⁰ Leh tahtının akıbeti,²³¹ Fransa Din Savaşları,²³² Nederlanda İsyanı,²³³ Habsburg-Valois rekabeti,²³⁴ Avrupa hanedanları arasındaki evlilikler²³⁵ ve diplomatik ilişkiler²³⁶ gibi birçok siyasi ve askeri gelişmeyi yakından takip ettikleri açıkça görülmektedir. Ayrıca, Batı Akdeniz'deki askeri hazırlıklar ve tahkimatların durumu hakkında da geniş bilgiye sahiptirler.²³⁷ Son olarak, Osmanlı karar alıcıları ve casus hamilerinin İstanbul'a ulaşan birçok yanlış bilgiyi fark ettiklerini ve duyum ile güvenilir bilgiyi birbirinden başarıyla ayırdıklarını belirtelim. Venedik balyosu gibi bir uzmanın bunları işinin ehli adamlar (*persone pratiche*) olarak görmesi ve istihbari kabiliyetlerini övmesi boşuna olmasa gerek.²³⁸

Bu pašalar elçilere bazen şaşılacak derecede basit sorular da sormaktadırlar: Roma nerededir?²³⁹ Floransa ve Ferrara kıyıda mıdır?²⁴⁰ Granada'nın limanı var mıdır?²⁴¹ Cadiz nerededir ve

229 ASV, *SAPC*, fil. 5, cc. 3v-5r (6 Ağustos 1550), 159v-160r (17 Temmuz 1551), 305r-305v (6 Şubat 1551, m.v.), 371v (18 Mayıs 1552); *SDC*, fil. 2, cc. 43r-43v (10 Nisan 1567), 373v (12 Ocak 1567, m.v.), 384r-384v (19 Ocak 1567, m.v.), fil. 3, cc. 162r-162v (27 Temmuz 1568), fil. 21, c. 405r (30 Haziran 1585), fil. 25, cc. 48r-48v (2 Mart 1587); Charriere, *Negociations*, III, s. 72 (30 Ağustos 1569).

230 ASV, *SAPC*, fil. 5, cc. 371v (24 Nisan 1552), 386v (12 Mayıs 1552).

231 Charriere, *Negociations*, III, s. 73, dn. 1 (30 Ağustos 1569).

232 ASV, *SDC*, fil. 21, c. 405r (30 Haziran 1585); Charriere, *Negociations*, III, 69 (30 Ağustos 1569).

233 ASV, *SDC*, fil. 21, c. 405r (30 Haziran 1585).

234 ASV, *SAPC*, fil. 5, cc. 305r-305v (6 Şubat 1551, m.v.).

235 ASV, *SAPC*, fil. 5, cc. 159v-160r (7 Temmuz 1551), *SDC*, fil. 25, cc. 48r-48v (2 Mart 1587); Charriere, *Negociations*, III, s. 72 (30 Ağustos 1569).

236 ASV, *SAPC*, fil. 5, cc. 305r-305v (6 Şubat 1551, m.v.).

237 ASV, *SDC*, fil. 21, cc. 283r-284r (12 Haziran 1585).

238 Örnek için bkz. ASV, *SDC*, fil. 3, cc. 383v-384r (28 Ocak 1568, m.v.).

239 ASV, *SAPC*, fil. 5, c. 19v (18 Aralık 1550).

240 ASV, *SDC*, fil. 4, c. 273r (21 Ocak 1569, m.v.).

241 Alain Servantie, "Charles Quint aux yeux des Ottomans," *Carlos V: Los moriscos y el Islam*, haz. Maria Jesus Rubiera Mata (Madrid: Sociedad Estatal para la Conmemoración de los centenarios de Felipe II y Carlos V, 2001), s. 305.

hangi hükümdarın toprağıdır?²⁴² Pulya yakınlarında Papa'nın toprağı var mıdır?²⁴³ Alman Dieti (*dieta di Germania*) nedir?²⁴⁴ Bir doblonenin²⁴⁵ değeri ne kadardır?²⁴⁶ Venediklilerle Habsburglar ne zaman barış anlaşması imzalamışlardır?²⁴⁷

Bu soruların bazıları gerçekten bilgi almak niyetiyle sorulmuş olabilir. Daha çok İspanya ve Güney Amerika'da yaygın olan doblonenin değerini Giovanni Margliani'ye soran Moses Benveniste, aynı zamanda elçiden 10 doblone de istemiştir; zira sultan bunları kendi gözüyle görmek ve tartmak istemektedir. Gene Rüstem Paşa'nın 22 yıl önce imzalanmış bir barış anlaşmasının tarihini hatırlayamaması doğal karşılanabilir. Ancak, gene de Kuzey Afrika'dan Kırım'a, Budin'den Yemen'e uzanan geniş bir imparatorluğu yıllarca yönetmiş Sokollu Mehmed veya Köprülü Fazıl Ahmed gibi veziriazamların en basit coğrafi bilgilerden yoksun olduğunu düşünmek zordur. Kaldı ki durum böyle olsa dahi bu soruları yabancı elçilerin yanında sorup onlara borçlu kalmaya ve karşılarında mahcup olmaya ihtiyaçları yoktur; İstanbul bu yerleri avucunun içi gibi bilen ve Akdeniz'in dört bir yanından gelen Hristiyan, Yahudi ve mühtedilerle doludur. Bu tip basit sorular yöneltmelerinin tek sebebi, konuyu açmak ve muhabbet ilerledikçe spesifik sorular sormak ya da daha açık bir şekilde dile getirmek gerekirse, aptala yatarak elçilerin ağızından laf kapmaya çalışmak olmalıdır.

Zaten çağdaşlarının hiç biri Osmanlı istihbaratının başarısız olduğunu düşünmemektedir; bilakis Osmanlı haber almasından sitayişle bahsedilmektedir. Mesela, 1565 yılında bir İspanyol casusu, Ragusalıların her on günde bir Habsburg amirali Don Garcia'nın Messina'da ne yaptığıyla ilgili bilgi aldığını, birkaç ay sonra

242 John-Paul Ghobrial, *The Whispers of Cities: Information Flows in Istanbul, London and Paris in the Age of William Trumbull* (Oxford: Oxford University Press, 2013), s. 77.

243 Michel Lesure, "Notes et documents sur les relations veneto-Ottomanes, 1570-1573, II," *Turcica* 8 (1976), s. 144-145, dn. 47

244 ASV, *SDC*, fil. 1, c. 215r (20 Temmuz 1566).

245 2 ekü değerinde 6.867 gram altın içeren İspanyol sikkesi.

246 AGS, *E* 1338 fol. 64 (28 Ekim 1580).

247 ASV, *SAPC*, fil. 5, c. 75r (2 Mayıs 1551).

Osmanlıları Malta kuşatmasından çekilmek zorunda bırakacak olan donanmayı komuta edecek bu amiralin ne zaman yüzünü yıkadığını bile öğrendiklerini yazmaktadır. Öğrenir öğrenmez de bu haberi hemen İstanbul ile paylaşacaklardır.²⁴⁸ 1581 yılında Avusturya elçisi Joachim von Sinzendorff Osmanlıların imparatorun yakın danışmanlarıyla yaptığı gizli toplantılar hakkında rastamam bilgiye (*exactissimam cognitionem*) sahip olduğunu belirtmektedir.²⁴⁹ Gene benzer bir şekilde, 1570 yılında Arşidük II. Karl Osmanlı–Avusturya serhaddindeki Osmanlı casuslarının etkililiğini övecektir.²⁵⁰ 1581’deki Osmanlı–Habsburg barışının görüşmelerini yapan gayriresmi elçi Margliani de Osmanlı istihbaratının ne kadar başarılı olduğunu ifade etmekten çekinmeyecek ve 1582 yılında Lisbon’dan II. Felipe’ye yazdığı mektupta şu ifadeleri kullanacaktır: “Majestelerinin tüm düşünceleri, aynı Venedik’te de bilindiği gibi, burada da bilinmektedir” (*si sano a quella porta i pensieri di S. M.^{ta} come si sano anche in Ven.^a*). Eğer Osmanlılar Fransız elçisinden Alenson dükünün “Hesingas” a girişini öğrendilerse buna şaşırmamak gerekmektedir.²⁵¹ Son olarak, Kapudan-ı Derya Cigalazade Yusuf Sinan Paşa Osmanlı donanmasıyla İtalyan kıyılarını yağmaladıktan sonra Messina yakınlarında demir atıp, şehirdeki annesi ve kardeşleriyle görüşmek için Sicilya kral naibinden izin istediğinde, mektubunda şöyle bir ifade kullanacaktır: “Benim size bunu [mektubu taşıyan ve Yusuf Sinan’ın azad ettiği bir Hristiyan köle] bilgi toplamak için gönderdiğimi düşünmeyin, zira siz de biz de biliyoruz ki bizim her taraftan gelen mebzul miktarda sahih bilgimiz vardır.”²⁵²

Kısacası, kendi yöntemlerini izleyen Osmanlılar, istihbarat söz konusu olunca başarılı bir sınav vermiş ve birçok kanaldan, güvenilir ve zamanında bilgi toplamayı başarmıştır. Bu başarı onların

248 AGS, E 1054, fol. 173 (5 Ağustos 1565).

249 HHStA, *Staatenabteilungen, Türkei I*, kutu 45, 1581 Eylül dosyası, fol. 31r, aktaran Tobias Graf, “‘I am Still Yours,’” s. 208.

250 S. Takats, *Macaristan Türk Aleminde Çizgiler*, çev. Sadrettin Karatay (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011), s. 229.

251 AGS, E 1527, fol. 211 (7 Mayıs 1582).

252 AGS, E 1158, fol. 187.

kapsamlı stratejiler oluşturmasına, yetkin kararlar vermesine ve kısıtlı kaynaklarını daha iyi kullanmasına yardımcı olmuştur. Peki, kurumsal bir yapıya sahip olmayan Osmanlı istihbaratının bu randımanını nasıl açıklayacağız? Merkezi bir istihbarat teşkilatı olmadan Osmanlılar nasıl sağlıklı askeri ve siyasi kararlar alabilmişlerdir?

Bu sorunun cevabını, şüphesiz modern devletin şu emekleme çağında, henüz daha rasyonel bürokrasilerin oluşmadığı bir dönemde, kurumsal yapıların vazgeçilmez olmamasında aramalıyız. On altıncı yüzyıldaki bu ilk merkezileşme ve kurumsallaşma denemelerinin faydaları oldukça sınırlı kalacaktır. Daha önce Osmanlı diplomasisi üzerine yazdığımız bir makalede, Avrupa tecrübesini tek başarı ölçütü alan bir tarih anlayışına artık itibar edilmemesi gerektiğini savunmuştuk.²⁵³ Bu argümana paralel olarak eklemeliyiz ki, Avrupalı muadilleri ile ıptatıp aynı süreçten geçmek Osmanlı istihbaratı için de bir başarı ölçütü alınamaz. Kaldı ki, Venedik ve Habsburg örneklerinde dahi standardizasyondan çok uzakta olduğumuzu ve doğaçlamalar ve istisnalara sıkça rastladığımızı belirtelim. Ayrıca, bazı deneylerin hayal kırıklığı ile sonuçlandığını ve önemli kurumların kalıcı bir gelenek bırakmadan yok olup gittiklerini de hatırlamakta yarar var. Örneğin XI. Louis döneminde oluşturulan Fransız posta servisi kralın ölümünden sonra kullanılmayacaktır;²⁵⁴ gene bilmediğimiz nedenlerden dolayı, daha önce adını andığımız Habsburgların Büyük Casusu da 1620'lerden sonra önemini kaybedecek ve itibari bir makam halini alacaktır.²⁵⁵ Alain Hugon'un da belirttiği gibi, bu tip deneme-yanılma dizileri (*une suite de avancees et reculs*) bizi tarihin sürekli bir ilerleme olduğu şeklindeki teleolojik algıdan (*marche en avant vers le progres*), yani lineer bir modern devlet oluşumu üzerinden sonuca bakarak sebep üretme hatasından alıkoymalıdır.²⁵⁶

253 Emrah Safa Gürkan, "Mediating Boundaries: Mediterranean Go-betweens and Cross-Confessional Diplomacy in Constantinople, 1560-1600," *Journal of Early Modern History* 19 (2015), s. 127-128.

254 Andrew Pettegree, *The Invention of News: How the World Came to Know about Itself* (New Haven ve Londra: Yale University Press, 2014), s. 37.

255 Hugon, *Au service de Roi Catholique*, s. 508, 515.

256 *A.g.e.*, s. 515.

V

OSMANLI KARŞI İSTİHBARATI (KONTRESPİYONAJ)

BU NOKTAYA KADAR Osmanlıların etkili bir istihbarat sistemi kurduğunu ve sahada başarılı bir şekilde faaliyet gösteren casusları ve diğer haber kaynakları vasıtasıyla askeri ve diplomatik gelişmelerden haberdar olduklarını göstermeye çalıştık. Kısacası, Osmanlı komutan ve stratejisyenleri kararlarını alırken birçok değişik kanaldan gelen güvenilir bilgilere sahiptiler. Şüphesiz aynı kolaylığı düşmanlarına sağlamamak da Osmanlı istihbaratının en önemli hedefleri arasındaydı. Bu kısımda düşman istihbaratını durdurmak için alınan önlemleri, yani Osmanlı karşı istihbaratını (ya da kontrespiyonajını) analiz edeceğiz.

Serhaddi Kontrol Etmek

Erken modern imparatorlukların en büyük sıkıntılarından biri, yüzlerce kilometre uzunluğundaki sınırları dönemin kısıtlı askeri, lojistik ve iletişim imkânlarıyla kontrol etmektir. Osmanlılar bunu başarabilmek için bazı taktikler geliştirmiştir.

Bunlardan en radikali ve de en uygulanması zor olanı sınırların komple kapatılmasıdır. Örneğin, Venedik'ten Osmanlı topraklarındaki Yanya ve Narda'ya dönen Yahudi tüccarlar yerel yöneticiler tarafından bu şehirlere kabul edilmeyecektir. 1572 yılında serhad boylarındaki sancakbeyleri ve kadılara giden bir hüküm bu yanlıştın düzeltilmesini emretmiş, ancak bu vesileyle sınırı geçmek isteyecek Venedik casuslarına karşı da dikkatli olunmasını

istemiştir.¹ Kuzeyde de durum farksızdır. Selanik Metropoliti Yosif'in [g. 1560-1578] Lehistan ve Moskova'ya yazdığı mektupları taşıyan keşişlerin Eflak'ta yakalanmasının ardından Eflak, Boğdan ve Lehistan ile olan sınır tamamen kapatılacaktır.² Osmanlı haraçgüzarı Ragusa bile bu şüpheden nasibini almıştır; casus yatağı olan Dubrovnik'ten Osmanlı topraklarına geçiş yasaklanmıştır.³ Denizin de bir serhad olduğu bir an bile unutulmamalıdır. 1564 yılında İstanbul, Hristiyan topraklarından Müslüman kılığında Trablusgarb'a gelen casuslara dikkat çekmiş ve bunların şehre alınmamasını emretmiştir.⁴

Böyle zor zamanlar haricinde sınırların açık tutulmasına, ancak dikkatli bir şekilde denetlenmesine özen gösterilmiştir. Yerel güvenlik kuvvetlerin düşman casuslarını yakalamak için sürekli devriye gezmelerine rağmen, Habsburgların İstanbul'daki istihbarat ağının şefi Giovanni Maria Renzo'nun 1567'de yaptığı gibi, sınırı fark edilmeden geçmek hâlâ mümkündür. İstanbul'daki ajanların uyarılarına kulak asmayan cesur Renzo, Ragusa'dan İstanbul'a ismini değiştirerek ve tâlî yolları izleyerek seyahat edecek ve kendisini arayan Osmanlıları atlatmayı başaracaktır.⁵

Dönemin fiziki şartları ve askeri güçlerin yetersizliği göz önüne alındığında o dönemde devriye gezmenin yetmeyeceği ortadadır; insanların seyahatlerini resmi belgelerle düzenlemek gerekmektedir. Elinde yetkili mercilerden alınmış bir belge olmadan Osmanlı topraklarına girmek ve buralarda seyahat etmek sakıncalıdır. Osmanlı tebaası olmayan Hristiyanlar mal ve hayatlarını emniyet altına almak ve "müste'min" statüsü taşımak için yetkililerden "aman" almak zorundaydılar.⁶ Bunu ifade eden beratlar da ancak Osmanlı sultanından bir ahidname alan Venedik ve Fransa gibi

1 BOA MD, XIX, hk. 165 ve 230.

2 BOA, MD, X, hk. 325 ve 326 (H. 3 Ramazan 979 / M. 19 Ocak 1572).

3 AGS, E 1331, fol. 217 (24 Mart 1572).

4 BOA, MD, V, hk. 1502 ve 1503 (H. 9 Şevval 973 / M. 29 Nisan 1566).

5 AGS, E 1056, fol. 43 (20 Nisan 1567).

6 Halil İnalcık, "Dâr al-'Ahd," *Encyclopedia of Islam*, 2nd ed., II, 116; a.g.y., "İm-tiyâzât," *Encyclopedia of Islam*, 2nd ed., III, s. 1179.

devletlerin tebaasına verilmekteydi. Sicilya kral naibi Don Garcia de Toledo'ya göre, sıklaşan devriyeler ve yeni istihkâmlar Osmanlı topraklarına belgesiz girmeyi imkânsız kılmıştır.⁷ Osmanlılara çalışan Hristiyan casuslara bile istisna yapılmamaktadır. Yasef Nasî'nin Pulya'ya yolladığı Luccalı iki İtalyan casus, İstanbul'dan Ragusa'ya ancak bir Osmanlı çavuşu nezaretinde yolculuk edebileceklerdir.⁸ Bir başka örnekte, 1571 yılında üç keşiş çeşitli mektuplarla sınırı geçmeye çalışırken durdurulmuştur. İstanbul Patriği III. Metrofanes [g. 1565-1572, 1579-1580] tarafından sadaka toplamak için (cerrâr makûlesinde olub) yollandıklarını iddia etmelerine rağmen, Patrikten aldıkları herhangi bir belge gösteremeyince tutuklanacaklardır. Bir süre sonra İstanbul'un emriyle serbest bırakılmaları casus olmadıklarını göstermektedir.⁹

Ancak, belgeye ihtiyacı olanlar sadece yabancılar ve keşişler değildir; Müslüman tebaadan da kimliklerini ispatlamaları ve seyahatleri için bir neden göstermeleri beklenmektedir. Bir örnek vermek gerekirse, 1585 yılında Çanakkale Boğazı'nı geçmek isteyen Ahmed adlı biri durdurulduğunda atını ve eşyasını bırakıp kaçmaya başlayacak ve zar zor yakalanacaktır. İfadesi çelişkilerle doludur. İbrahim Paşa'nın çaşnigirlerinden olduğunu ve paşanın alacaklarını toplamak için yollandığını belirttikten sonra, tımarlı sipahileri Anadolu'ya bırakmayacaklarını düşündüğünden tüccar kılığına girdiğini, kimliği sorulunca da korkup kaçtığını söylemiştir. Ancak çantasında Veziriazam Siyavuş Paşa'nın tımarında kalan paranın tahsili için bir suret-i emir, bu hususla alakalı Ahmed Voyvoda'nın yazdığı bir takım mektuplar ve bir defterin yanı sıra, üç kese içinde bol miktarda para çıkması kafaları karıştırmıştır. Ahmed'e bunların ne olduğu sorulduğunda, bu paranın Siyavuş Paşa'ya ait olduğunu, paşanın işlerine bakan Ahmed Voyvoda ile parayı İstanbul'a götürürken voyvodanın Edirne'de

7 AGS, E 1127, fol. 100 (2 Temmuz 1566).

8 AGS, E 1058, fol. 40 (7 Nisan 1570).

9 BOA, MD, XVI, hk. 541.

hasta düştüğünü ve bu yüzden kendisinin yolculuğa tek başına devam etmek zorunda kaldığını söyleyecektir. Edirne-İstanbul yolunda çok harâmzâde, yani eşkıya olduğu için Gelibolu'dan Anadolu'ya geçip “kurıdan” yani kara yoluyla İstanbul'a gitmeye karar vermiştir. Bu ifadeleri mütenakız yani çelişkili bulan ve durumdan şüphelen Divan-ı Hümayun, Ali'nin İstanbul'a gönderilmesini emretmiştir.¹⁰

Elinde seyahatini meşru kılacak bir belge olmayan casuslar kılık değiştirmek durumundaydı. Giovanni Maria Renzo 1567 yılında İstanbul'a giderken Fransız elçisi kılığına girmişti.¹¹ Ama herkes Renzo kadar şanslı değildi. 1571 yılında, Fransız elçisinin adamı olduğunu iddia eden üç kişi, yanlarında Ragusadan beri kendilerine eşlik eden bir yeniçeri de olmasına rağmen, Hersek'in Foça kasabasında durdurulacaktı. Zira bunlardan biri daha önce Fransa'ya dönen elçinin hizmetkârı olarak görülmüştü. “Tebdîl-i sûret” ettikleri anlaşılan üç kafadar, Venedik donanmasıyla ilgili sorulan sorulara cevap vermeyi reddedip İstanbul'a gönderilmeyi talep edecek, Venedik casusu olduklarından şüphelenen İstanbul da bunu onaylayacaktı.¹² Gene aynı yıl, İspanya Kralı II. Felipe adına Venedik'e karşı bir ittifak önerisiyle geldiğini iddia eden Milanolu bir ajan Osmanlılarca tutuklanacaktır. Milanolu değil Fransız olduğunda ısrarcı casusumuzun Felipe'nin elçisi olduğu iddiası, müttefik Hristiyan donanmasının Osmanlı donanmasını darmaduman edeceği İnebahtı Savaşı'ndan dört ay önce, kuğa gülünç gelmiş olmalıdır.¹³

Düşman karşı istihbaratını atlatmak için Osmanlı casuslarının sık sık din adamı kılığına girdiğinden daha önce bahsetmiştik. Osmanlı topraklarında Hristiyanların serbestçe yaşaması ve ibadet etmesi düşman casuslarının bu yolu izleyerek rahatça dolaşmasının ve istihbarat yapmasının önünü açmıştır. Mesela,

10 BOA, MD, LVIII, hk. 447 (H. 25 Cemaziyelahir 993 / M. 24 Haziran 1585).

11 AGS, E 1056, fol. 43 (20 Nisan 1567).

12 BOA, MD, XII, hk. 291 (H. 22 Zilkade 978 / M. 17 Nisan 1571); XIV, hk. 1421 (H. 29 Zilhicce 978 / M. 24 Mayıs 1571).

13 AGS, E 1060, fol. 140 (15 Haziran 1571).

Habsburgların meşhur casusu Martin de Acuna İstanbul'a gelirken yolda manastırlarda kalmıştı.¹⁴ Gene başka bir örnekte, 1572'de Kili'de keşiş kılığında dolaşan casuslar Osmanlılar tarafından yakalanmış ve yanlarında mektuplar bulunmuştu.¹⁵

Düşman casuslarının, askeri istihkâmları ve savunma önlemlerini incelemek için Osmanlı topraklarında keşif operasyonuna giriştikleri ya da teknik bir tabir kullanmak gerekirse bu mevki-leri tarassut ettikleri de olurdu. Bu durumda serhad boylarındaki komutanların bunları önlemesi beklenirdi. Mesela, 1584 yılında Bosna beylerbeyi "asâkir-i İslâmdan dil getirenlere" rast gelmiş ve bunlarla savaşılarak dilleri onlara vermeden öldürmüştür.¹⁶

Yolları casuslardan korumak konusundaki hassasiyetleri, Osmanlıları şüpheli addettikleri grupları kendilerinin uygun gördüğü rotalarda seyahate icbar etmeye kadar götürmüştür. Örneğin, İrandan gelen Şii hacılar, Bağdad-Basra-Hicaz güzergâhı yerine, Şam-Kahire-Yemen güzergâhını kullanmaya zorlanmışlardır.¹⁷ 1571 Aralık'ında Osmanlılar, Ragusa elçilerinin denizden dönme isteğini de seyrüsefer mevsiminin geçtiğini bahane ederek reddedecektir. Burada paşaları endişelendiren elçilerin seyahat güvenliğinden çok, denizde Hristiyan donanmasına rastlamaları ve onlara İnebahtı hezimetinin hemen akabinde İstanbul'da yaşanan panik havasını aktarmaları olasılığıdır.¹⁸

Memâlik-i Mahrûsa'nın "Beşinci Kolları"

Osmanlıların kıyı bölgelerinde ve serhad boylarındaki Hristiyan tebaa yeri geldiğinde düşmanla işbirliği yapmaktan çekinmeyecekti. Gerek Osmanlı gerek İspanyol arşivlerindeki sayısız belge,

14 AGS, E 1074, fol. 108.

15 BOA, MD, X, hk. 325 ve 326 (H. 3 Ramazan 979 / M. 19 Ocak 1572).

16 BOA, MD, LV, hk. 78 (H. 20 Zilkade 992 / M. 23 Kasım 1584).

17 Suraiya Faroqhi, *Pilgrims and Sultans: The Hajj under the Ottomans, 1517-1683* (Londra: I.B. Tauris, 1994), s. 135-137; ayrıca bkz. MD, XII, hk. 896 ve 897 (H. 7 Rebiülevvel 979 / M. 30 Temmuz 1571).

18 BOA, MD, XVIII, hk. 219 (H. 13 Şaban 979 / M. 31 Aralık 1571).

Ortodoks asilzade, din adamı, şehirli ve köylü halk ile Avrupalı hükümdarlar arasında sıkı bir temas olduğunu açıkça göstermektedir. Sürekli birbirini tekrar eden mühimme kayıtları da Osmanlıların buradaki asayişini sağlamakta ve asilerin Avrupa'yla temasını kesmekte çektiği zorlukları detaylı bir şekilde kayıt altına almıştır.¹⁹

Dinin burada tek önemli faktör olmadığını belirtip kolaycılığa karşı okuyucuyu uyaralım. Âdeta bir beşinci kol gibi hareket eden ve düşmana istihbarat sağlamak da dahil birçok şekilde yardım etmekten çekinmeyen Hristiyan bölgelere bakıldığında, bunların Arnavutluk ve Manya gibi Osmanlı merkezi yönetimi ile sürekli sorun yaşayan ve coğrafi şartların ulaşım, haberleşme ve lojistiği zorlaştırdığı bölgeler olduğu açıkça görülecektir.

Osmanlı sınır boylarındaki bu güvenlik zafiyeti kendini en bariz şekilde Kıbrıs Savaşı sırasında göstermektedir. Don Juan komutasındaki müttefik Hristiyan donanması bölgedeki din daşlarının işbirliğinden yararlanmasını bilmiştir. Din adamları baş işbirlikçiler olarak belirmektedir. Mesela, “küffâr-ı hâksâra tâbî” ve yek-dil ve yek-cihet” olan Balya Badra metropoliti, limana gelen donanma-yı hümayunun gemilerinde asker olmadığını yazmış ve Don Juan’ı Osmanlı donanmasına saldırmaya çağırmıştır. Ancak hepsi bu değildir; ayrıca, İnebahtı Savaşı’nın olduğu 7 Ekim Pazar günü “kadîmî âdetlerine muhâlif” bir şekilde kiliseleri açmış ve millete ziyafet vermiştir. Mühimme kaydına göre bu “memlekete ihtilal vermek” demektir.²⁰ Üç ay sonra, Eğriboz’da Aziz Nikola Manastırı rahiplerinin “küffâr ile muâmeleleri

19 Özellikle VI, X, XII, XIV, XVI, XVIII, XIX, XXIX, XXX, XXXI, XXXIII, XXXV, XXXVI, XXXIX, XL, XLVI, XLVIII, XLIX, LI, LVIII numaralı mühimme defterleri ve V numaralı Mühimme Zeyli Defteri’nde birçok kayıt bulmak mümkündür. Simancas arşivlerinde de Papeles de Estado’nun *Venecia* ve *Nápoles* kısımlarına bakılabilir. Jose M. Floristán Imizcoz’un *Fuentes para la política oriental de los Austrias: La documentación griega del Archivo de Simancas (1571-1621)* (León: Universidad de León, 1988) adlı eseri, Habsburglarla Osmanlıların Ortodoks tebaası arasındaki işbirliği hususunda danışılması gereken temel eserdir.

20 BOA, MD, X, hk.174 (H. 28 Şaban 979 / M. 15 Ocak 1572).

olub bu cânibin ahvâlin i'lâm eyleyüb fesâd eylemekden hâli" olmadıkları ortaya çıkınca İstanbul, sancakbeyinden durumu bizzat soruşturmasını istemiş ve manastırda "yarak ve âlet-i harb" yani silah olup olmadığını sormuştur.²¹ Osmanlılar ertesi ay bu sefer, Don Juan'ın Rodos metropolitine mektup göndermekte olduğunu, bir fırkate ile adaya casus yolladığını ve gizlice kaleyi "tecessüs" yani tarassut ettirdiğini saptamışlardır. İstanbul'un Rodos'a yolladığı hükümde, bu mektubun gelmesine aracı olanların bulunması emredilmiştir. Ayrıca, "fesâda mübâşir oldukları sahîh malûm" olması, yani suçlu olduklarının kesinleşmesi halinde, metropolit dahî olsa, sorumluların, manastır ("keşişhane") da dahil sığındıkları yerde "siyaset edilmesi" yani öldürülmesi gerekmektedir.²²

Osmanlı yönetiminden memnun olmayan ehl-i fesad Hıristiyanlardan sadece Habsburglar yararlanmamıştır. Kili'de tutuklanan ve yukarıda bahsi geçen keşişler, "Leh ve Moskov câniblerine bazı kağıtlar îsâl itmek," yani Lehistan ve Rusya'ya mektup götürmek üzere bizzat Selanik metropoliti Yosif tarafından görevlendirildiklerini söyleyeceklerdir.²³ Avrupalılar, Balkan asilzadeleri arasında da müttefik bulmuşlardır. İstanbul'un sürdüğü ve topraklarına el koyduğu asiller ve Osmanlı tâbiliğinden kurtulmak isteyen prensler, Habsburglara kurtarıcı gözüyle bakmaktan, işbirliği teklif etmekten ve pek tabii ki bilgi sağlamaktan yorulmayacaktır. Mesela, Eflak prenslerinden biri hem Venediklilerle hem de Habsburglarla sürekli iletişim halindedir ve bunlara Eflak'ın yanı sıra, Boğdan, Erdel, Podolya, Bulgaristan, Bosna ve Sırbistan hakkında bilgi vermeyi teklif etmektedir.²⁴

Sarp bölgelerde sürekli isyan halinde olan halkın bizzat kendisi de Habsburglarla iş tutmaktaydı. Bunların, haber göndermenin dışında Osmanlı istihbaratını zor durumda bırakan birçok

21 BOA, MD, X, hk. 299 (H. 27 Zilkade 979 / M. 11 Nisan 1572).

22 BOA, MD, XIX, hk. 75 [mükerrer] (H. 13 Muharrem 980 / M. 26 Mayıs 1572).

23 BOA, MD, X, hk. 325 ve 326 (H. 3 Ramazan 979 / M. 19 Ocak 1572).

24 AGS, E 1329, fol. 78 (2 Ağustos 1571).

faaliyeti vardı. Örneğin, Dukakin sancağındaki bazı köylüler, Venedik'e ait Kotor kalesi ile "müttefik" olmuşlar ve "etrâf ve cevâ-nibinden aldıkları zâd ü zevâdı," yani erzağı bunlara vermişlerdir. Kale etrafında pusu kurup dil alan Osmanlı kuvvetleriyle çarpışıp dilleri kurtardıkları yetmiyormuş gibi, etraftaki diğer köylere de musallat olmuşlardı.²⁵ Düşman casusları için bazen Osmanlı Hristiyanlarının sağladığı konaklama ve kılavuzluk hizmetleri hayati önem taşımaktaydı. Korfu karşısındaki Bastia etrafındaki köylerin lideri olan Duli'nin Habsburg istihbaratı için yaptıkları bunun en bariz göstergesidir. Hem Delvine hem de Avlonya sancakbeylerinin güvendiği, önemli görevler verdiği ve askeri sırları paylaştığı bu Arnavut asilzade, 1564 yılından beri İstanbul'a seyahat eden Habsburg ajanlarına yardım ve yataklık etmektedir. Duli'nin yardımı olmadan bu casusların Osmanlıları atlatıp Korfu'dan Memâlik-i Mahrûsa'ya girmeleri imkânsızdır; hele ki İstanbul'un, limana gelen gideni sorgulaması ve casusları yakalaması için bir emin (*commissario*) yolladığı düşünülürse. Duli, giriş çıkışlara yardım etmekle yetinmeyecek, casuslara kalacak yer de verecektir. Ayrıca, Korfu ve Otranto üzerinden düzenli bilgi de sağlamaktadır. Habsburg gizli servisi, bu çok yönlü Arnavut casus ve 5000 adamının, olası bir Yunan Seferi'nde²⁶ çok işe yarayacağını da hesaba katmaktadır.²⁷

Osmanlılar, benzer bir beşinci kol sendromunu doğu sınırında da yaşamaktadır. 1577-1590 Osmanlı-Safevi Savaşı bize birçok örnek sağlayacaktır. Safevi devletinin resmi bir propaganda aleti haline dönüşen Şiiğin Anadolu'da Osmanlı yönetiminden hoşnut olmayan Türkmen gruplar arasında yayılması büyük bir güvenlik açığı yaratmakta ve İstanbul'u kaygılandırmaktaydı. Safevilere karşı alınan zaferlere rağmen İstanbul, Anadolu'daki Şii sempatisini ortadan kaldırmakta ve halife adı verilen Safevi ajanlarının

25 BOA, MD, X, hk. 451 (H. Gurre-i Receb 979 / M. 19 Kasım 1571).

26 *Empresa de Grecia*: Habsburgların Ortodoks asilerle işbirliği halinde Balkanlar'a yapmayı planladığı ancak bir türlü gerçekleşmeyen sefer.

27 AGS, E 487, Giralomo Combi Albanes, 20 Nisan 1577 tarihli belge.

Şah propagandası yapmasını engellemekte güçlük çekmekteydi. Osmanlı tebaasından zekat toplamanın yanı sıra, bu halifeler Tebriz için casusluk da yapmaktaydı. Mühimme defterlerinde, yerel idarecilere bu baş ağrısı halifelerin ortadan kaldırılmasını emreden birçok hüküm bulunmaktadır.²⁸

Osmanlılar bunlardan kurtulmak için gizli yöntemlere de başvurmuşlardır. Örneğin 1568 yılında, Osmanlı toprakları üzerinden Mekke'ye hacca giden Safevi veziri Masum Bey'i ortadan kaldıracaklardır. Barış zamanı hac yolculuğu için izin vermek zorunda kalan Osmanlılar, Masum Bey'in Osmanlı tebaası arasından Safevi halifesi atadığını fark edince, bir suikast tertiplemiştir. Hacca gidenlere saldırmayı zaten âdet edinmiş Bedevi Arapların bir saldırısı Safevi vezirini ortadan kaldırmaya ve sorunu çözmeye yetecektir.²⁹ Osmanlılara ise Romalı vali Pontius Pilatus gibi ellerini yıkamak ve sorumluluğu reddetmek kalmıştır. Gene aynı yıl Amasya'ya gönderilen bir hükm-i şerifde, "yukarı cânibün hulefâsından," yani Safevi halifelerinden olan Süleyman Fakih'in "halîfe namına olan ba'zı melâhide ve müfsidîn ile ittifak ü cem'iyyet üzere olup halkı ıdlâl" ettiği, yani Şah taraftarı imansızlar ve fesad çıkaranlarla ittifak edip halkı kışkırttığı için "el altından" Kızılirmak'ta boğdurulması emredilmiştir. İdamın duyulması durumunda Süleyman'a atfedilecek suç ise hırsızlık ve haramiliktir.³⁰

Bu halifelerin bazıları İran'a göç edip Safevi ajanı olarak geri gelen Osmanlı reayasıdır. Çankırı'nın Hisarcık adlı köyünden Küçük Ali "Kızılbaş çıkup gelüb hem dâl ve hem mudıll olub nice ehl-i fesâdı idlâl idüb," yani İran'a gidip Şii olarak döndükten sonra diğerlerini de yoldan çıkartmakta, üstelik milletin "avret ve kızların" toplayıp propaganda yapmaktadır. "Kızılbaşlıktan

28 BOA, MD, XXIII, hk.188 (H. 14 Ramazan 985 / M. 25 Kasım 1577), 451 (H. 8 Zilkade 985 / M. 17 Ocak 1578), 452 (H. 8 Zilkade 985 / M. 17 Ocak 1578) ve 696 (H. 27 Zilhicce 985 / M. 7 Mart 1578).

29 Faroqhi, *Pilgrims and Sultans*, s. 134-135.

30 BOA, MD, VII, hk. 2067 (H. 22 Rebiulevvel 976 / M. 14 Eylül 1568); Ahmet Refik, *Onaltıncı asrda Rafizilik ve Bektaşilik* (İstanbul: Muallim Ahmet Halim Kitaphanesi, 1932), belge 29.

dönmezem” diye ısrar ettiğine göre “eşedd-i siyâset ile siyâseti” yani öldürülmesi şarttır.³¹ Her ne kadar İstanbul ile Tebriz arasında 1555’te imzalanan Amasya Muahedesi’ne göre İran’a iltica eden Osmanlı tebasının “kayd u bend” ile iade edilmesi gerek-mekteyse de,³² bunun uygulandığını söylemek güçtür. Kısacası Osmanlılar, tebaalarının İran’a gidişini engelleyememiştir. Osmanlı belgelerinin “râfizi” dedikleri bu insanlar, tüccar kılığında kolayca Osmanlı–Safevi sınırını aşabilmekte ve Safevilerle münasebette bulunabilmektedirler.³³ Hoy gibi yeni fethedilen yerlerdeki halkın Şii olması, Şah’a sadık kalması ve İran’a sürekli haber yollaması da başka bir güvenlik problemi yaratmaktadır.³⁴

Gene de bu beşinci kolların illâ da serhad bölgelerinde ve kıyılarda olmadığını, başkentte dahi idarecilerin yer yer şüpheye gark olduklarını belirtelim. Örneğin, 1616 yılında, çoğu Pera’da yaşayan yirmi bin Frenkin (Katoliğin) Rumlar ile işbirliği yaparak ayaklanacağı vehmine kapılan Osmanlı hükümeti, Frenklerin İstanbul ile Pera arasında gidip gelmelerini yasaklayacak ve her dini cemaatin kendine has kıyafetlerini giymelerini öngören yasaları tekrar uygulamaya koyacaktır.³⁵ Ancak hepsi bu değildir; aynı zamanda şehirdeki Katolik ruhbani da takibat altına almıştır. Galata’daki Fransisken manastırında (San Francesco Katedrali / Manastırı)³⁶ yaptıkları aramada, papazlardan birinin üzerinde kuşku uyandırıcı mektuplar çıkınca, adamı kısıkrak bağlayıp denize

31 BOA, MD, VII, hk. 2254 (H. 26 Cemaziyelevvel 976 / M. 16 Kasım 1568).

32 BOA, MD, XXXII, hk. 78 (H. 7 Ramazan 985 / M. 18 Kasım 1577).

33 BOA, MD, XXXIII, hk. 173 (H. Gurre-i Ramazan 985 / M. 12 Kasım 1577).

34 BOA, MD, XLIX, hk. 56 (1583).

35 ASV, SDC, fil. 81, cc. 378v-379r (3 Eylül 1616) ve 396r (8 Eylül 1616).

36 Fransisken keşişlerine ait İstanbul’daki bu Katolik kilise ve manastır için bkz. Gualberto Matteucci, *Un glorioso convento francescano sulle rive del Bosforo: Il S. Francesco di Galata in Costantinopoli, c. 1230–1697* (Floransa: Studi Francescani, 1967); Eric Dursteler, “Erken Modern Dönem İstanbulu’nda Latin Kilisesi Hristiyanları,” *Osmanlı İstanbulu I: I. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri, 29 Mayıs – 1 Haziran 2013, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi*, haz. Feridun Emecen ve Emrah Safa Gürkan (İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, 2014), s. 127-135.

atmaktan ve bölgedeki bütün Hristiyan evleri aramaktan çekinmeyeceklerdir.³⁷ Ayrıca, Galata kadısı ve subaşı, Karaköy'de bulunan Saint Benoit Kilisesi'ndeki 6 cizviti, imparator ve Kazaklar ile işbirliği yaptıkları gibi saçma sapan bir suçlamayla tutuklayıp odalarını aratacak. Kısa sürede daha ciddi ve mantıklı suçlamalar peşi sıra gelecektir: İspanyollar için casusluk yapmak, mühtedilere af belgesi vermek, Müslümanları vaftiz etmek ve kaçan köleleri saklayıp gizlice Avrupa'ya göndermek. Buradan Pera'da bulunan Santa Maria Draperis Kilisesi'ne gittiklerinde ise, Papa'nın vekili Giovanni Battista de Montebrocchio'yu bazı belgeleri saklamaya çalışırken yakalayacaklardı. Montebrocchio ihanetten suçlu bulunup boğulacaktı. Cizvitleri ise Fransız elçisi De Sancy'nin iki ay boyunca inatla çabalaması kurtarmıştı. Ancak, hemen İstanbul'u terk etmeleri gerekmektedir.³⁸

Savaşın kızıdığı anlarda Osmanlılar, sadakatine güvenemedikleri tehlikeli unsurları savaş bölgesinden uzaklaştırmakta tereddüt etmeyecektir. 1532 yılında Habsburg donanması ile Modon'u kuşatan Andrea Doria'nın, kendisine yardıma gelen Rum ve Arnavutlardan öğrendiğine göre, Osmanlılar kuşatmadan önce Hristiyanları şehirden sürmüştür.³⁹ 1570'de, yani gene savaş zamanında, Cezayir Beylerbeyi Uluc Ali Paşa limandaki Hristiyan gemilerinin ayrılmasını engellemiştir; amacı, korsan filosuyla birlikte Osmanlı donanmasına katılmak için Doğu Akdeniz'e gideceğinin Avrupa'da duyulmasını engellemektir.⁴⁰ İnebahtı hezimetinin

37 Adam Werner, *Padişahın Huzurunda: Elçilik Günlüğü, 1616-1618*, çev. Türkis Noyan (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2011), s. 59.

38 Tijana Krstic, "Moriscos in Ottoman Galata, 1609-1620s," *The Expulsion of the Moriscos from Spain: A Mediterranean Diaspora*, haz. Mercedes García-Arenal ve Gerard Wiegers, çev. Consuelo López-Morillas ve Martin Beagles (Leiden: Brill, 2014), s. 283-284; Tijana Krstic, "Contesting Subjecthood and Sovereignty in Ottoman Galata in the Age of Confessionalization: The Carazo Affair, 1613-1617," *Oriente Moderno* 93 (2013), s. 437-438.

39 AGS, E 1309, fol. 190 (13 Ekim 1532).

40 AGS, E 487, Andrea Gasparo Corso'nun Cezayir'den yazdığı 6 Nisan 1570 tarihli mektup.

hemen ardından Osmanlılar, düşmandan kurtarılan Müslüman kölelerden Yanya Hristiyanlarının Korfudaki Venedikliler ile “hufyeten” yani gizlice ittifak ettiklerini öğreneceklerdir. Yanya kalesinin “küffâr ile memlû” yani Hristiyanla dolu olduğu ve içinde Müslüman namına sadece dizdar, kethüda, imam ve iki üç nefer hisar eri bulunduğu düşünülürse, tehlikenin boyutları daha da rahat anlaşılabilir. “Bir mazarrat irişdürilmek ihtimâli”ni hemen sezen Osmanlılar, Hristiyan halkın kaleden çıkarılmasını ve yerine Müslümanların konmasını emredecektir.⁴¹ Gene benzer bir örnekte, bir sene önce Venediklilere kaybedilen Split 1572’de geri alınınca, düşmanla işbirliği yapmalarından şüphelenilen beş bin Arnavut hemen buradan sürülecektir.⁴² 1575 yılında, Aydonat kale muhafızları arasına “ecnebi” yani yabancı karıştığı anlaşılınca, İstanbul hemen Delvine sancakbeyi ve kale dizdarına gereğinin yapılmasını emretmiştir.⁴³

Osmanlılar yeni fethettikleri bölgelerde kale içindeki Hristiyan halkı Osmanlı topraklarından getirdikleri Müslüman halkla dengelemeye çalışırlardı. Pierre Belon du Mans’a göre, on altıncı yüzyılın ortalarında İstanköy adasında sadece birkaç Hristiyan köyü kalmıştı.⁴⁴ Rodos’ta ise durum farklıydı. Ada nüfusunun neredeyse tamamı Rum’dı; ancak sur içi Müslümanlardan oluşmaktaydı. Hristiyanlar istediği gibi Rodos şehrine girebilseler de, isyan etmelerinden ya da bir komploya bulaşmalarından korkan Osmanlılar bunların gece kalmalarına izin vermezdi.⁴⁵ Gene Lefkoşa ve Mağosa’nın düşmesinin ardından Hristiyanların bu iki şehirden uzaklaştırılması bir öncelik haline gelmişti.⁴⁶

41 BOA, MD, XII, hk. 1217 (H. 27 Zilhicce 979 / M. 11 Mayıs 1572).

42 AGS, E 1329, fol. 134 (16 Aralık 1571).

43 BOA, MD, LVIII, hk. 201 (H. 17 Cemaziyevvel 983 / M. 24 Ağustos 1575).

44 Pierre Belon du Mans, *Les observations de plusieurs singularitez & choses memorables, trouuees en Grece, Asie, Indee, Egypte, Arabie & autres pays estranges* (Anvers: Chez Iean Steelsius, 1555), vr. 156v; Vatin, *L’Ordre de Saint-Jean-de-Jerusalem*, s. 366.

45 Belon du Mans, *Les observations*, 157r-157v.

46 Vera Costantini, *Il Sultano e l’isola contesa: Cipro tra eredita e potere ottomano* (Milano: UTET Libreria, 2009), s. 105.

Osmanlılar düşman propagandasına karşı da önlem almak durumundaydılar. Bu noktada, özellikle Safevilerin Anadolu'da Şiiliği yayma girişimleri birinci dereceden tehdit olarak algılanmıştır. 1576'da Çorum'un Ortapare kazasında Veli Fakih adında bir Safevi ajanı Osmanlı tebaası arasında dağıtmak için İran'dan 34 tane ciltli kitap getirmiş ve bunları Menaş Fakih adında bir başkasına bırakmıştır. Yetkililerin yakalayıp sorguya çektiği Menaş, Veli'nin ölümü üzerine kitapların kendisinde kaldığını, ancak daha sonra bunları Selim Fakih adlı bir üçüncü kişiye verdiğini iddia etmektedir. Selim de Yunus adlı bir başkasına, o da Gülâbi nam bir beşinci kişiye vermiştir. İstanbul elden ele dolaşan kitapların hemen bulunmasını ve bunları dağıtanların gizlice yakalanmasını emretmiştir.⁴⁷ Başka bir hüküm kitapların da İstanbul'a gönderilmesini isteyecektir.⁴⁸

Osmanlı İdare ve Askeriyesinde Düşman Casus ve Muhbirleri

Osmanlı kale ve garnizonlarına sızan düşman casusları büyük bir güvenlik sorunu yaratmaktaydı. Mesela, 1544 yılında Splitli keşiş Pedro Venedik'te elçilik yapan ünlü İspanyol şair, romancı ve tarihçi Diego Hurtado de Mendoza'ya Kilis kalesindeki Osmanlı garnizonuyla gizli münasebetleri olduğunu söylemişti; bunlarla Papa'nın ve İmparator'un kardeşi Ferdinand'ın emriyle görüşmüştü. Osmanlılar durumu zamanında fark edecek ve Pedro'nun işbirlikçilerini yakalayacaklardı. Ancak Pedro yılmamış, kale kapılarının anahtarlarına sahip birisinin de içinde bulunduğu 17 askerle daha temas kurmayı başarmıştı.⁴⁹ Bu olaydan 27 yıl sonra, Kıbrıs Savaşı nedeniyle serhaddin hareketlendiği aylarda, Venediklilerle

47 BOA, MD, XXXVIII, hk. 883 (H. 19 Şaban 984 / M. 11 Kasım 1576); Refik, *Rafizilik ve Bektaşilik*, belge 47.

48 MD, XXVII, hk. 957 (H. 5 Zilkade 983 / M. 5 Şubat 1576); Bekir Küçükoglu, *Osmanlı-İran Siyasî Münâsebetleri I: 1578-1590* (İstanbul: İstanbul Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1962), s. 12, dn. 42.

49 AGS E 1497, libro E 66, fol. 234 (17 Aralık 1544).

“muameleleri” olduğundan şüphelenen Anabolu kalesinin üç dizdarının “ref” olunması yani kovulması ve yerlerine “yarar kimesnelerin” getirilmesi emredilmiştir.⁵⁰ Kovmanın yanı sıra, garnizonun kaleden ayrılmasını yasaklamak ve böylece kale içindeki muhbirlerin düşman donanmasıyla temas kurmasını engellemek de başka bir yöntemdir.⁵¹ Düşmanla işbirliği yapanlara doğu serhaddinde de rastlanmaktadır. Örneğin, yeni fethedilen Tiflis’deki sol bölük katibi Veli’nin Gürcü Prensi Simon ile “ittihâd ü ittifâkı olduğu istima” olmuş, yani duyulmuştur. İstanbul suçu sabit görüldüğü takdirde Veli’nin kaleden ihraç edilmesini ve başkente gönderilmesini emredecektir.⁵²

Bariz bir güvenlik açığına yol açabilecek bu tip ihanetler söz konusu olduğunda, Osmanlılar şüphelilerin ailelerini ve arkadaşlarını da soruşturmaktaydı. Örneğin, Ayamavra kalesi muhtafızlarından Ali bin Osman’ın “karındaşları ve bazı tevâbillerinin” kaleden sürülmesinin sebebi, daha önce Ali’nin babasının hıyanetle kaleyi savaşmadan düşmana teslim etmesiydi.⁵³ Gene benzer bir örnekte, Erciş kalesini Safevilere teslim eden Canıklı Çepni taifesi kaleden refolunmuş, ancak bazıları geri dönüp “kal’ada ve gayrıda nice dirliğe geçmeyi,” kısacası tekrar Osmanlı hizmetine girmeyi başarmıştı. Van beylerbeyine gönderilen hüküm bütün Çepnilerin Ahlat, Erciş, Van, Bitlis ve Adilcevaз kalerlerinden ihraç edilmesini emretmekteydi.⁵⁴

Habsburg istihbaratının askeri hazırlık ve istihkâmları tarasut etmeye yolladığı casusları engellemek amacıyla, Osmanlılar yabancıları kale ve hisarlardan uzak tutmaya çalışırlardı. Gandia dükünün ifadeleri başarılı olduklarını göstermektedir. Cezayir’in istihkâmları hakkında bilgi almanın imkânsızlığından yakınan düke göre, tüccarların ve yabancıların içeriden ya da dışarıdan

50 BOA, MD, XVIII, hk. 204 (H. 13 Şaban 979 / M. 31 Aralık 1571).

51 BOA, MD, XVI, hk. 636 (H. 21 Cemaziyelahir 979 / M. 10 Kasım 1571).

52 BOA, MZD, V, hk. 220.

53 BOA, MD, V, hk. 1434 (H. 17 Ramazan 973 / M. 7 Nisan 1566).

54 BOA, MD, VII, hk. 2281 (H. 28 Rebiulahir 976 / M. 20 Ekim 1568).

şehir surlarına yaklaşması yasaktır; dolayısıyla bunları ancak denizden ve oldukça uzaktan gözlemlemek mümkündür.⁵⁵

Düşman casus ve muhbirlerini sadece kalelerde aramak yanlış olur; bizzat orduya da sızılmıştır. Özellikle Safeviler ile yapılan savaşlarda bu durum daha da belirginleşecektir. Bazı tımarlı sipahilerin Kızılbaş olması duyulmadık şey değildir;⁵⁶ akıncı kuvvetleri arasında da Şah'ın birçok taraftarı bulunmaktadır. Osmanlıların Çaldıran Savaşı'na yorgun bir orduyla gelmesinin nedeni, Defterdar Piri Mehmed Çelebi'nin muharebeden önce orduya istirahat verilmesine karşı çıkmasıdır. Özellikle Mihaloğulları gibi akıncı taifesi içinde birçok askerin "Kızılbaş muhibb" yani taraftar olduğuna dikkat çeken defterdar, vakit kaybedilmemesini ve "adunun gözü öğrenib alışmadın hemen uruşulmak" gerektiğini belirtmiştir. Aksi takdirde, Şah İsmail'in casusları Osmanlı ordusundaki Kızılbaşları "cenge el uciyle yapışmaya" ve "can u gönülden ceng itmeye" ikna edebilirdi.⁵⁷ Bu Kızılbaşlar muhakkak düşmana bilgi de sağlamaktadır; zira Şah İsmail Osmanlıların savaş taktiğinden haberdar görünmektedir. Osmanlıların sol kanadının en ucunda duran Malkoçoğlu Ali ve kardeşi Tur Ali'nin emrindeki kuvvetlerin Safevilerin sağ kanadını çevirmekle görevlendirildiklerini ve aslında ellerindeki gücün zayıf olduğu bilgisini casusları vasıtasıyla edinen Şah İsmail bunlara saldırarak ve mağlup edecektir.⁵⁸

Osmanlı donanması da düşman casuslarından mustaripti. Tersane-i Amire ve donanma-yı hümayunda görev alan korsan, denizci ve ustaların büyük bir çoğunluğu ya Hıristiyan ya da mühtediydi. Cerbe Muharebesi'nin akabinde Habsburgların İstanbul'da tesis ettikleri istihbarat ağının içinde sayısız Tersane ve

55 AGS, E 487, Gandia dükünün 31 Mayıs 1573 tarihli mektubu.

56 BOA, MD, X, hk. 279 (H. 7 Zilkade 978 / M. 2 Nisan 1571).

57 Selâhattin Tansel, *Yavuz Sultan Selim* (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1969), s. 53. Tansel'in kullandığı, ancak tanımlayamadığı kaynağın Hezarfen Hüseyin Efendi'nin on yedinci yüzyılın ikinci yarısında yazdığı *Tenkitut-Tevarih* adlı eser olduğuna dikkat çeken Feridun Emecen, hikâyenin sahihliğinden şüphe duymaktadır. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 127.

58 Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 57-58.

donanma görevlisinin yanı sıra, Uluc Ali'nin kapu halkından birçok mühtedi de bulunmaktaydı. Emilio Sola'ya göre 1581 yılında bunlar altı kişiydi: Uluc Ali'nin kethüdası (*mayordomo*) Murad Ağa, Lombardiyalı mühtedi Antonio de Vale/Süleyman Ağa, İngiliz mühtedi Carlo Daniel/Murad Ağa (*Comorat*), Saint Jean şövalyesi yani Malta korsanı (*habito de San Juan*) iki Fransız ve La Goleta Hisarı'nın komutanının oğlu olan bir İspanyol.⁵⁹ Bunlardan başka oldukça üretken iki casus da İngiliz Robert Drever/Haydar ve İspanyol Juan Briones/Sinandı. Bunlar, Habsburglara Osmanlı donanmasının güzergâhı ve Osmanlı ekabirinin yaptığı görüşmelerle ilgili bilgiler içeren bir çok mektup yazacaklardı.⁶⁰

Çoğu Hristiyan esir olan kürekçilerin bir muharebe anında isyan edip kadirgaları ele geçirme riski de yabana atılmamalıdır. Ayrıca, muharebe olmadığı zamanlarda da bunlar bazen isyan etmekte ve kadirgalarını ele geçirip Napoli ve Sicilya limanlarına kaçmaya çalışmaktadır. Dördüncü Bölüm'de bahsettiğimiz Zorzi Cavalà buna güzel bir örnektir. Bu kaçak esirler Hristiyan topraklarına ulaştıklarında ise, Osmanlı donanması, tersanesi ve limanları hakkında kendilerine sorulan sorulara zevkle cevap verecekler ve Habsburgları en son bilgilerle donatacaklardır.⁶¹

Uçsuz Bucaksız Bir Serhad: Akdeniz

Romalıların bir İç Deniz gibi gördükleri ve *Mare Nostrum* yani Bizim Deniz dedikleri Akdeniz on altıncı yüzyılda hiçbir imparatorluğa ait değildi. Yaptıkları bütün yatırımlara rağmen merkezi

59 Sola ve de la Pena, *Cervantes y la Berbería*, s. 80–81.

60 AGS, E 490, Poliza de Sinan y Aydar (17 Ekim 1579). Osmanlı donanmasının Karadeniz'deki harekâtı hakkında detaylı bilgiler veren iki rapor için bkz. E 1080, fol. 41 (14 Mayıs 1579) ve 51 (1 Haziran 1579). Margliani'ye göre bu iki rapor Sinan ve Haydar tarafından yazılmıştır. E 1080, fol. 58 (3 Ağustos 1579). Kral naibi Juan de Cúñiga bu rapordaki havadise inanmıştır. E 1081, fol. 163 (14 Kasım 1580).

61 Simancas arşivlerinin *Papeles de Estado* kısmında bulunan Nápoles ve Sicilia fonlarındaki hemen her dosyada bu tip ifadelerle rastlamak mümkündür.

yönetimlerin bir türlü kontrol edemediği bir serhad olan Bahr-ı Sefid, on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda imparatorluklar tamamen sahneden çekilince de korsanların insafına kalacaktı.

Osmanlıların büyük stratejisini belirleyen ana etkenlerden biri de denizi domine etme ve kıyıları düşman casus ve gemilerinden uzak tutma çabasıydı. 1522’de Rodos’u fethetmelerinin en önemli nedenlerinden biri burasını bir korsan yatağını çeviren Saint-Jean şövalyelerinin, Hristiyan Osmanlı tebaasının işbirliğini garanti ederek Avrupalı hükümdarları Osmanlılara karşı bir Haçlı seferine çağırmasıydı.⁶² 1537’deki Korfu kuşatmasında da amacın, Venedik’e ait bu adadan düşman casuslarının sürekli karşı kıyıya geçip Osmanlı topraklarına sızmasını engellemek olduğu öne sürülebilir. 1566 yılında Sakız ve Oniki Adalar’ın fethine de benzer endişeler yol açmıştır. Fetihten bir sene önce Venedik’teki söylentilere göre, Osmanlı donanması ile ilgili Malta’ya haber gönderdikleri için Sultan Nakşe dükası IV. Giovanni Crispo ve 16 veya 18 adamının kafasını kesmiştir.⁶³ On yedinci yüzyılda yazan Kâtib Çelebi’ye göre, Sakız’ın fethinin nedeni ada halkının Avrupa’ya Osmanlı İmparatorluğu’nda olan olaylar ve donanmanın sayı ve güzergâhı hakkında sürekli bilgi yollamasıdır. Bunlar “harbî küffar ile musâfât üzre olup her-bâr Der-i Devletde vâki’ olan ahvâli yazub i’lâm etmededir ve Donanma-yı Humâyûn gemileri çıkdıkça kaç gemidir ve ne cânibe gidecekdir dâimâ bildirüp hurde İslâm gemilerine zarar erişdirmeden hâlî” değildir.⁶⁴ İstanbul’dan kaçan bir esir ifadesine göre, düşmanın istihbarat almasını engellemek için Osmanlıların Ragusa ve Napoli’deki Monte Sant’Angelo’ya saldırması da olasıdır.⁶⁵

62 1494’de Fransa Kralı VIII. Charles’la olan temaslara için bkz. Paul Durrieu, “Delivrance de la Grece projete en France a la fin du quinzieme siecle,” *Revue d’histoire diplomatique* XXVI (1912), s. 333-51.

63 ASE, AMP, fil. 3079, c. 514v (7 Nisan 1565).

64 Kâtib Çelebi, *Tuhfetü’l-kibâr fi esfâri’l-bihâr*, haz. İdris Bostan (Ankara: T.C. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, 2008), vr. 66a-66b, s. 107.

65 Osmanlıların saldırılabileceği Kıbrıs, Halkü l-Vad ve Malta gibi başka yerler de belirtilmiştir. AGS, E 487, “Advertimientos de Turquia y otros de importancia” başlıklı belge.

Birçok riske girerek göze alınan Kıbrıs seferinin amaçlarından biri de düşman istihbaratının önünü kesmektir. Venedik şehrinde çok uzakta ve artık Osmanlı sularının içinde kalan Kıbrıs, hem korsanlara hem de casuslara yataklık etmektedir. Venedik casusları daha Memlûk zamanından beri Kıbrıs'tan Suriye kıyılarına, ardından da İran içlerine kadar geçmeyi âdet edinmişlerdir. Örneğin 1508 yılında, Şam'daki Venedik konsolosu Pietro Zen iki İran ajanını Kıbrıs üzerinden Venedik'e gönderecektir.⁶⁶ Bir sonraki yolculuklarında bu iki ajan yanlarındaki Kıbrıslı Nicolò Soro ve Venedikli tüccarlarla birlikte Memlûklüler tarafından tutuklanacak ve Soro ifadesinde Kıbrıs'tan gönderildiğini saklamayacaktır.⁶⁷ 1531 yılında Andrea Moresini adında bir Venedikli Halep'te tutuklanacak ve İran'a giden bir İspanyol elçisini Osmanlı topraklarına sokmak ve kendisine Toros Dağları'na dek eşlik edecek bir kılavuz bulmakla suçlanacaktır. Sonunda kılavuzlardan birinin tutuklandığı ve Moresini'nin idam edildiği bu olaydan Osmanlılar Venediklileri sorumlu tutmuştur.⁶⁸

Osmanlı kıyılarına yakın adaların fethedilmesi, sorunu ancak kısmen çözecektir; zira dönemin savaş teknolojisi ve lojistik şartları korsanlık denizi Akdeniz'i tamamen kontrol altına almaya yetmemektedir. Ancak, gene de merkezi hükümetlerin bu seferlere yatırım yapması casus sızmalarına verdikleri önemi göstermektedir.

Yabancı gemiler de zaman zaman aranmaktadır. Osmanlılar 1569 yılında bir Venedik gemisindeki iki İspanyol'u tutuklayacak ve Balyos Marcantonio Barbaro'yu sert bir dille uyaracaktır: Sultan'ın dostları düşman tebaasını taşımamalıdır.⁶⁹ Limanda demirlemiş gemiler de şüphe ve takibattan muaf değildir. Mesela 1565 yılında Kapı Ağası bizzat limana gelecek ve Sakız'ın haracı getiren geminin tayfasını sorgulayacaktır. Tayfalardan bir

66 Francesca Lucchetta, "L'Affare Zen," *Studi veneziani* X (1968), s. 127.

67 *A.g.e.*, s. 148, 154.

68 AGS, E 1308, fol. 186 (5 Mayıs 1531).

69 ASV, SDC, fil. 4, fol. 12 (11 Mayıs 1569).

tanesi gemide Pera halkına (ki bunlar da Sakızlılar gibi Ceneviz kökenli Katoliklerdir) getirilen mektuplar olduğunu söyleyince bu mektuplara el koyacaktır. Allah'tan içeriklerinde Sakızlıların başını ağrıtabacak bir şey bulunmamaktadır.⁷⁰

Bu mücadelede korsanlar gibi yarı resmi güçlerden de sonuna kadar yararlanılmıştır. Osmanlı etkinliğinin kısıtlı olduğu ve daha çok Venedik'in hakimiyeti olduğu Adriyatik Denizi'nde devriye gezmek ve düşman istihbaratıyla mücadele etmek, devletle mansip verilerek idareye entegre edilmiş korsanların işidir. Bu korsanlar, Venedik mektuplarını taşıyan fırkateler⁷¹ ve istihbarat yapmak ya da memnu' eşya (ihracı yasak mal) almak, yani kaçakçılık yapmak için gelen düşman kadırgalarıyla mücadele etmekteydi. Mesela, 1540 yılında Sicilya kral naibinin Napoli'ye yazdığı mektupları ve Pedro Secula adlı bir İspanyol casusunu taşıyan bir fırkateyi ele geçirmişlerdi. Casusun üzerinden çıkan mektuplar, detaylı talimatları gün ışığına çıkarması ve denizden gelebilecek casusların ne kadar tehlikeli olabileceğini göstermesi açısından önemlidir. Secula'nın esas görevi gizlice Korfu Boğazı'na gidip Osmanlı topraklarına girmektir. Eğer bunu başaramazsa, mektupları denize atıp Kandiye'ye gidecek ve buradan Osmanlı donanması ile ilgili bilgi yollayacaktı. Ardından da müstahkem bir Osmanlı limanı olan Anabolu'ya geçip buradaki asi Hristiyan tebaa ile ilişki kurmaya çalışacak ve bunlara silah, asker ve erzak yollamayı teklif edecekti. Yakalanan Secula'yı İstanbul'da acı bir son bekliyordu: idam edilmek.⁷²

Gene 1574'de, kendisi de dil alma görevinden dönen Cafer adında bir gönüllü reis, yani devlet hizmetinde bir korsan, Don Juan'a ait bir kalyeteyi ele geçirince içindeki iki dili serbest bıraktırmış ve tayfaları öldürtmüştü.⁷³ Osmanlı korsanlarının Habsburg yerel yöneticilerinin hem birbiriyle hem de ajanlarıyla olan

70 ASG, *Archivio Segreto, Lettere Ministri Costantinopoli*, b. I, fil. 2169; Argenti, *Chius Vincta*, xciii.

71 ASV, *SDelC*, reg. 3, c. 51v (29 Ağustos 1566).

72 AGS, *E* 1497, libro *E* 67, fol. 112; *E* 1316, fol. 70 (8 Ekim 1540).

73 BOA, *MD*, XXV, hk. 2686 (H. 26 Cemaziyelahir 982 / M. 12 Ekim 1574).

haberleşmelerini engellemeyi başardıkları da olmaktaydı. Mesela, 1573'te Ragusadaki Habsburg ajanı Luis de Portillo Barleta ya yolladığı fırkate için 50 ekü ödediğinden yakınırken şöyle demektedir: "Kimse buradan gitmek istemiyor, zira fırkatelerden (*fuste*, korsanları kastediyor) korkuyorlar." Habsburglu yetkililer, Ragusalılara gerektiği zaman Portillo'ya ulak vermesini tembihlemeliydi.⁷⁴ Sicilya kral naibinin 24 Haziran 1574 tarihli mektubu korsanların eline düştüğünde, bundan bizzat II. Felipe dert yacaktı. Sicilya kral naibi çareyi Napoli üzerinden mektupların kopyasını yollamakta bulmuştu.⁷⁵

Yerli halkla düşman arasında işbirliği olmadığı zamanlarda dahi, düşman gemileri keşif harekâtlarına girişebilir ve bilgi toplayabilirdi. Bunu engellemek için yerel yöneticiler kıyılarda önlem almak durumundaydı. Mesela Kıbrıs Savaşı esnasında, iki kadirga ve üç kalyete, Müslüman gemisi gibi Trablusşam iskelesine girip burada sabun yüklü bir tüccar gemisini alınca, İstanbul yerel idarecilerden "yalıları onat vechile hıfz u hırâset ittirmelerini," yani kıyıları güzelce korumalarını istemiştir. Bölgede bu beş parça kadirgayla mücadele etmek için yeterli gemi bulunmadığı için bu hıfz u hırâseti gerçekleştirmek şüphesiz daha güç olacaktır. İstanbul il erleriyle düşmanın karaya çıkmasına engel olumasını ve kıyıya yakın yerlerde hayvan otlatılmamasının halka tembihlenmesini isteyecektir.⁷⁶

Bu hıfz u hırâset işi aslında daha sistematik bir şekilde halledilmektedir. Her sene İstanbul'dan çıkan 12-16 gemilik bir filo kıyılarda devriye gezer ve dönemin tabiriyle "derya muhafâzâsı"-nı yerine getirirlerdi.⁷⁷ Bu filo seyrüseferin güvenliğini sağlamak,

74 AGS, E 1332, fol. 35 (20 Mart 1573).

75 AGS, E 1141, fol. 159; E 1141, fol. 162 (6 Ekim 1574).

76 BOA, MD, IX, hk. 249.

77 Colin Imber, "The Navy of Süleyman the Magnificent," *Archivum Ottomanicum* VI (1980), s. 255 vd.; Pál Fodor, "The Organisation of Defence in the Eastern Mediterranean (end of the 16th century)," *The Kapudan Pasha: His office and His domain: Halcyon Days in Crete IV, a symposium held in Rethymnon, 7-9 January 2000*, haz. Elizabeth A. Zachariadou (Rethymnon: Crete

Mısır gibi denizaşırı yerlere atanmış Osmanlı memurlarını görev yerlerine götürmek, kaçakçılıkla mücadele etmek ve düşman gemileriyle savaşmak gibi görevlerin yanı sıra, istihbarat yapmakla da yükümlüydü. Mesela, yakaladıkları düşman denizcilerini önce sorgular, sonra da İstanbul'a yollardı.⁷⁸

Kıyı ve denizlerdeki korsan ve kaçakçılarla mücadele etmek için, Osmanlılar reayayı da mobilize eden bir alarm sistemi kurmuşlardı. 1650 tarihli Rodos ve İstanköy Kanunnamesi'nde "bedel-i vigle" (Yun. Βίγλα, gözetleme) adı verilen bu angaryaya göre, adalarda denize hakim noktalardaki köylerde bir kişi gece, bir kişi gündüz sürekli nöbet tutmaktaydı. Denizde şüphe çeken bir gemi (her gemi kim şüpheli ola) gördüklerinde, bu nöbetçiler komşu köye haber verecek, bu şekilde köyden köye aktarılan haber de anında (ol saat) kaleye ulaşacaktı. İçeride kalan ve dolayısıyla gözetleme yapamayacak köyler ise kaleye gelip tamirata yardım edecekti. Bu angaryanın toplam süresi yılda 12 gündü.⁷⁹

Bu sistemin on altıncı yüzyılda faaliyette olduğunu biliyoruz. Piri Reis, Gökçeada (İmroz) halkının denizde gördükleri gemileri gündüz duman ve gece ateş ile karşı kıyıdaki gemicilere haber verdiğini, bu gemicilerin de Rumeli'deki diğer köylere haber vermek suretiyle haberi bir saat içinde İstanbul'a yetiştirdiklerini aktarmaktadır.⁸⁰ Benzeri bir gözetleme sisteminin Limni,⁸¹

University Press, 2002), s. 87-94; Şenay Özdemir, "Kıyı Nöbeti: Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'de Kıyı Savunması," *Tarih İncelemeleri Dergisi* XXIII/1 (Temmuz 2008), s. 187-210.

78 BOA, MD, V, hk. 580 (H. 2 Cemaziyelevvel 973 / M. 25 Kasım 1565); 660 (H. 20 Cemaziyelevvel 973 / M. 12 Aralık 1565); 1006 (H. 19 Receb 973 / M. 9 Şubat 1566).

79 Ömer Lütfi Barkan, *XV ve XVI'ncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Birinci Cilt: Kanunlar* (İstanbul: Burhanneddin Matbaası, 1943), s. 340.

80 Piri Reis, *Kitab-ı Bahriye / Book of Navigation* (Ankara: Republic of Turkey, Prime Ministry, Undersecretaryship of Navigation, 2002), s. 88.

81 Heath Lowry, "The Island of Limnos: A Case Study on the Continuity of Byzantine Forms under Ottoman Rule," *Continuity and Change in Late Byzantine*

Kıbrıs⁸² ve Rodos⁸³ adalarında da işler durumda olduğunu belgeler bize göstermektedir. Ayrıca bir mühimme kaydı, Gelibolu'daki hisarin limanını bekleyen ve Çanakkale Boğazı'ndan geçen kaçakçı ve korsan gemilerini haber vermekle görevli "dilci demekle maruf" bir karyeden söz etmektedir.⁸⁴

Bu pratik sistem Osmanlıların icadı değildir. Akdeniz'in her yanında hızlı ve sinsi korsanlara karşı benzer alarm sistemleri kurulmuştur. Kıbrıs'ta Venedik döneminde de köylere buna benzer görevler verildiğini biliyoruz. İtalya'daki Habsburg kıyılarında da kuleler vasıtasıyla benzer bir haberleşme sistemi kurulmuştur.⁸⁵

İstenmeyen Adamlar: Avrupalı Elçiler

Daha önce de belirttiğimiz gibi, elçiler aynı zamanda birer istihbarat şefiydiler. Bunlar imparatorluk yöneticileriyle kurdukları yakın ilişkileri, ellerindeki görece geniş bütçeyi ve rahat hareket edebilme olanaklarını kullanarak Osmanlı başkentinde birçok casus ve muhbirle iş tutmuş ve Osmanlı karşı casusluğunun bir numaralı şüphelisi olmuşlardır.

Şehirde dolaşıp bilgi toplamalarını engellemek için, elçileri ve yanındakilerin yakın markaj altında tutulmasına özen gösterilirdi. Osmanlıların bu minvalde yaptıkları ilk şey, yabancı elçilerin İstanbul'a yolculukları esnasında yerel halkla olan temasını sınırlandırmaktı. Böylece gözlem yapmaları, ilerisi için işbirlikçi bulmaları ve tehlikeli dini fikirleri yaymaları engellenmiş olacaktı. Zaten, bu elçilerin İstanbul'a yolculuk yapacakları güzergâh

and Early Ottoman Society, haz. Anthony Bryer ve Heath Lowry (Birmingham: University of Birmingham, Center for Byzantine Studies; Washington: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 1986), s. 246.

82 Benjamin Arbel ve Gilles Veinstein, "La fiscalite veneto-chypriote au miroir de la legislation ottomane: le *Qânunnâme de 1572*" *Turcica* 18 (1986), s. 30.

83 Vatin, *L'Ordre de Saint-Jean-de-Jerusalem*, s. 115.

84 BOA, MD, XVIII, hk. 217 (H. 3 Şaban 979 / M. 20 Aralık 1571).

85 Salvatore Bono, *I corsari barbareschi* (Torino: ERI-Edizioni RAI Radiotelevisione Italiana, 1964), Beşinci Kısım.

Osmanlılar tarafından belirlenmekteydi. Ayrıca, elçilere eşlik etmek üzere bir çavuş görevlendirilir ve yerel bey ve kadılardan yolculuk sırasında elçi ve maiyetine gerekecek zahire, beygir ve gemi gibi ihtiyaçların sağlanması istenirdi.⁸⁶ Avrupalı elçiler, Osmanlı topraklarına girmeden önce Ragusada İstanbul'dan gelecek bir çavuş ya da kâhyayı⁸⁷ beklerlerdi. İstanbul, kendilerine tâbi olan haraçgüzar devletlerden gelen elçilerin bile güzergâhını denetlemekten kendini alıkoyamazdı.⁸⁸

Anadolu halkının Kızılbaş eğilimleri düşünüldüğünde, İran elçilerinin seyahatlerinin daha büyük bir güvenlik sorunu oluşturduğu su götürmez bir gerçektir. Osmanlılar için önemli bir sıkıntı kendi tebaalarının Safevi elçileriyle temas kurmasını ve Şah adına topladıkları “nüzûr u sadakât”ı, yani parayı onlara vermesini engellemekti. Bunun için 1568 yılında Amasya sancakbeyi ve Rum beylerbeyine, elçiye sadaka verenlerin “hüsn-i tedârikle” yakalanıp haklarından gelinmesi yani öldürülmesi emredilmiştir. “Gaffet ile def’aten bir fitnenün hurûcına bâ’is olmakdan ihtiyât” etmek, yani bir fitne çıkmasından kaçınmak için yakalandıkları esnada bunların “şikâyetçileri” yani davalıları olduğu, zira “yol basub âdem katleyleyüb hırsuzluk ve harâmîlik” ettikleri söylenecekti Kısacası, “kuttâ’-ı tarîk ve hırsuz nâmına,” yani yol kesen ve hırsız oldukları iddiasıyla idam edileceklerdi.⁸⁹

Gene aynı yıl Van beylerbeyine elçinin halkla temasının engellenmesi ve yanına verilecek ehl-i kalem bir kimse vasıtasıyla elçiye “nüzûr ve pîşkeş” veren ve “izhâr-ı muhabbet” edenlerin

86 BOA, MD, VII, hk. 549, 594 (H. Selh-i Cemaziyelahir 975, M. 31 Aralık 1567) ve 619.

87 ASV, SAPC, fil. 4, 5, 8 ve 9 numaralı belgeler.

88 Biegman, “Ragusan Spying,” s. 143-144, 69 ve 70. belgeler. Ancak bu emirlerin uygulamaya konmadığını belirtelim.

89 Amasya beyine hüküm: BOA, MD, VII, hk. 1835 (H. Gurre-i Rebiulevvel 976 / M. 24 Ağustos 1568); Rum beylerbeyine hüküm: hk. 1984 (H. Selh-i Safer 976 / M., 23 Ağustos 1568).

“defter edilmesi” yani kayıt altına alınması emredilmiştir.⁹⁰ Osmanlılar aynı zamanda, Safevi elçilerinin Şah adına Osmanlı topraklarında para dağıtmasından ve böylece tebaasının sempatisini kazanmasından da rahatsızdı. Bir mühimme kaydında da belirtildiği gibi, elçiye Şah’ın sadaka verecek parası varsa, bunu İran’daki yoksullara dağıtması tembihlenmiştir.⁹¹

Elçiler İstanbul’a vardıklarında istihbarat kanallarına daha rahat erişebilmekteydi. Bu yüzden bunların dış dünyayla irtibatı Osmanlı istihbaratının sürekli endişeye gark etmiştir. Bu noktada, yabancı elçilerin başkentteki temaslarını kısıtlamak isteyenlerin sadece Osmanlılar olmadığını belirtelim. Mesela, 1481 yılında çıkardığı bir kanunla, Venedik Onlar Konseyi bütün senatörlerin ve önemli kararların alındığı gizli konsey üyelerinin devlet meselelerini (*de cose pertinenti al Stado*) yabancılarla konuşmasını yasaklamıştı.⁹²

Osmanlılar, özellikle ilişkilerin kötü olduğu dönemlerde başkentlerindeki elçileri göz hapsinde tutmuştur. İstanbul ile arası genelde kötü olan Habsburg elçilerinin durumu bazen dayanılmaz bir hal alacaktır. Önce Viyana’dan gelen elçilerden birkaç örnek verelim. 1545’te barış görüşmeleri yapmak için gelen Avusturya elçisi Gerhard Veltwyck’in ne mektup almasına ne de mektup göndermesine izin verilmeyecektir; zira Rüstem Paşa her yerden haber aldığının farkına varmıştır. Elçiye göre bu, cepheden görüşmelerde elini güçlendirebilecek haberler almasını engellemek için yapılan bir oyundur. Böylece elçinin dış dünyayla iletişimini kesen Osmanlılar, barış müzakerelerini istedikleri gibi manipüle edebilecektir. Sonuçta, ilk önce elçinin bir kervansarayına konması⁹³ düşünüldüyse de, daha sonra bu fikirden vazgeçilmiş ve elçiliğin önündeki avlunun

90 BOA, MZD, II, hk. 215 (H. 27 Zilhicce 982 / M. 9 Nisan 1585); Kütükoğlu, *Osmanlı-Iran Siyâsi Münâsebetleri*, s. 5, dn. 18.

91 BOA, MD, VII, hk. 1292 (H. 17 Şevvâl 975 / M. 15 Nisan 1568); Refik, *Rafizilik ve Bektaşilik*, belge 24.

92 Preto, *Servizi Segreti*, s. 61.

93 Divan Yolu’nda Çemberlitaş’taki Elçi Hanı kastediliyor olmalıdır.

kapatılması ve sokağa bakan pencerelerin örülmesiyle yetinilmiştir. Ayrıca, elçi ile tercümanı da evde hapis kalacaklardır; erzak getiren görevli (*spenditore*) haricindekilerin elçiliğe girip çıkması yasaklanmıştır.⁹⁴

Veltwyck'in halefi Busbecq de, 1556'da İstanbul'a ikinci gelişinde altı ay ev hapsinde tutulacak ve dış dünya ile temas kurması engellenecekti. Busbecq selefinden daha inatçı çıkmış ve boyun eğmeyi reddetmişti. Çavuşa kızdığı bir gün kendisini içeri kilitlemek ve onu dışarıda bırakmak suretiyle durumu protesto edecekti. Bir diğer seferde ise, sefere gitmek üzere İstanbul'dan ayrılan Kanuni'yi izlemek için kapıyı kırdıracaktı.⁹⁵ Birkaç yıl sonra, hâlâ sıkı bir kontrol altındaydı; konağının kapısı her gün bir Osmanlı çavuşu tarafından kilitlenmekteydi. Bu tip baskılar kısmen diplomatik görüşmelerde karşı tarafı yıldırmayı, kısmen de elçilerin bilgi toplamasını engellemeyi amaçlamaktaydı.

İstanbul'da sürekli bir Avusturya elçisinin bulunması yüz yılın ikinci yarısında artık işleri bir düzene koymuştu; barış zamanı elçiler rahat bırakılmaktaydı. Ancak, ısrarla İstanbul'un üstünlüğünü tanımamakta ve İstanbul'a resmi bir büyükelçi göndermemekte ısrar eden Madrid'in diplomatları için durum farklıydı. İki imparatorluk arasında 1581 yılında imzalanan ateşkes anlaşmasını imzalayan Giovanni Margliani de, Veltwyck ve Busbecq gibi çeşitli baskılara maruz kalacaktır. Bir gün, müzakerelerin önemli bir parçası olan ve paşalarla kendisi arasında aracılık yapan Divân-ı Hümayûn tercümanı Hürrem Bey Margliani'ye ilginç bir teklif yapmıştır. Müzakerelerin sıkıştığı bir dönemde Margliani'nin ayrılmak için izin istemesi kaçacağı şüphesini doğurmuştur. Bunu engellemek isteyen Osmanlıların kendisini tutuklanmaması için bir miktar parayı

94 Chesneau, *Le Voyage*, s. 188-189.

95 Ogier Ghislain de Busbecq, *The Turkish Letters of Ogier Ghiselin de Busbecq: Imperial Ambassador at Constantinople, 1554-1562*, haz. E. S. Forster (Baton Rouge: University of Louisiana Press, 2005), s.79, 138-149.

kefalet (*segurta*) olarak bırakması yerinde olacaktır. Bir başka aracı, Yahudi siyaset simsarı Salomon Aşkenazi kendisine kefil olmayı ve onun adına 50.000 ekü gibi yüksek bir rakamı rehin bırakmayı önerse de, Margliani bunu reddedecektir.⁹⁶ Ceplerini doldurmaya çok meraklı bu iki siyaset simsarının bir şeyler peşinde olduğunu anlamış olmalıdır.

Osmanlı-Venedik ilişkilerinin genelde dostane bir seyir içinde olması, balyosun daha az şüphe çekmesi demek değildir. Mukim elçiliklerin yeni yaygınlaşmaya başladığı yıllarda, hükümdarların yabancı elçilere casusluk yapabilecekleri şüphesiyle soğuk baktıkları olurdu. Bu yüzden, Osmanlılar da bu daimi elçilerin İstanbul'da kalış sürelerini sınırlamayı tercih etmişlerdir. Her ne kadar 1482 ahidnamesinde herhangi bir hüküm yoksa da, 1503'te balyosun kalış süresi bir sene olarak belirlenmiş, daha sonra 1513'te üç seneye uzatılmıştır.⁹⁷ Bu pek istenmeyen misafirlerin bazen sınır dışı edildikleri bile olurdu. 1492'de mektuplarına el konan ve Venedik'e bilgi yolladığı fark edilen Girolamo Marcello'nun başına gelen tam da budur.⁹⁸

Savaş zamanı balyosun içinde bulunduğu şartlar daha da ağırlaşacaktır. Talihsiz Marc'Antonio Barbaro ve maiyetinin başına gelenler pişmiş tavuğun başına gelmemiştir. Savaş başlar başlamaz Galata kadısı ve balyosun hizmetine atanan Mustafa Çavuş'a, Barbaro'yu ev hapsinde tutması ve başkalarıyla "ih-tilât ve muhâbere etmesine" yani görüşüp haberleşmesine kesinlikle izin vermemeleri emredilmiştir.⁹⁹ Balyosun özel papazı Arcangelo de Lyo daha da talihsizdir. Balyosa mektup getiren

96 AGS, E 1339, fol. 113 (3 Ocak 1581).

97 H. Theunissen, "Ottoman-Venetian Diplomats: the 'Ahd-names. The Historical Background and the Development of a Category of Political-Commercial Instruments together with an Annotated Edition of a Corpus of Relevant Documents," *Electronic Journal of Oriental Studies* 1/2 (1998), s. 383, 391, 397.

98 Longo, *Annali veneti*, I, s. 141-142.

99 BOA, MD, XVI, hk. 173 (H. 9 Cemaziyelahir 979 / M. 29 Ekim 1571).

Fransiskan keşiş Paolo Biscotto'nun yakalanması ve işkence esnasında mektupları kendisinden aldığını söylemesi üzerine hapse düşen Arcangelo, ancak Barbaro'nun ödediği yüksek meblağlı bir rüşvetle kurtulacaktı. Fakat bu para boşa gitmişti; çünkü hapiste geçirdiği zaman papazın sağlığını bozmuştu. Kısa bir süre sonra bir bacağı kesilecek ve serbest bırakıldıktan bir ay sonra ölecekti.

Balyosun dışarıyla haberleştiğinin ortaya çıkması ev hapsi koşullarını daha da ağırlaştırmıştı. Sokollu, Pera'daki konağın pencerelerini ördürmüş, içerideki kâğıt ve mürekkebe el koymuş ve evinin yakınlarına casuslar yerleştirmişti. Bu arada Biscotto'yu idam ettirmekle kalmamış, ellerindeki mızrağın ucunda keşişin kafası olan bir alay askeri, elçilik penceresinin altında dolaştırmıştı. Kimseyle konuşamamışlar diye, dışarı çıktığında elçilik çalışanlarına sürekli yeniçeriler refakat etmekteydi. Ayrıca, mektup getirip götürmelerini engellemek için konağa giriş çıkışlarında da üstleri aranmaktaydı. Dışarıyla temas balyosun ailesi için bile kısıtlanmıştı. Sağlık problemleri yüzünden yeniçeriler eşliğinde de olsa şehirde yürütmesine izin verilen oğlu Francesco'ya yanılıp da selam veren biri 40 akçe cezaya çarptırılacaktı.¹⁰⁰

Bütün bu önlemleri alan Sokollu'nun normalde Marc'Antonio Barbaro ile iyi anlaştığını belirtelim; o kadar ki, Viyana'daki Belvedere Müzesi'nde duran portresinde Barbaro'nun elindeki kağıtta bugün artık okunmayan bir yazıyla şöyle yazmaktadır: "*I[llustrissi]mo Domino Mahomet Pacha [Imperatoris] Musulmanorum Visiario [nostro] amico optimo*" (İyi dostumuz, Müslümanların sultanının veziri, İzzetli Mehmed Paşa Hazretleri'ne).¹⁰¹ Demek ki, bu önlemler kişisel bir sürtüşmenin

100 ASV, *CCX-LettRett*, b. 292, fol. 175r-177 quater; Lesure, "Notes et Documents, I," s. 152-155, 163.

101 Charles Yriarte, *La vie d'un patricien de Venise au XVIe siècle* (Paris: J. Rothschild, tarihsiz), s. 175. Artık okunmayacak haldeki yazıyı çözmeye kafayı takan ve müze müdürünü çerçeveyi çıkarmaya ikna eden Yriarte'ye şapka

tezahürü değil, benzeri durumlarda başvurulmuş normal tedbirlerdir. Gene de tam anlamıyla işe yaramamışa benzemektedirler; zira Barbaro Venedik'e haber yollamayı başaracaktır. Örneğin, 1572 yılında Osmanlı donanmasının olası hedefleri üzerine tahminde bulunabilmiştir.¹⁰² Gene mektuplarından birinde başına dikilen çavuşun bile kendisine uygulanan ev hapsinin koşullarını insancıl bulmadığını söylediğine göre,¹⁰³ belki de kendisine gardiyanlık yapmakla mükellef yeniçerilerin empati ya da rüşvet nedeniyle işi sıkı tutmadığı düşünülebilir.

Dışarıyla nasıl haberleştiğini anlamak için Korfu valisinin mektuplarının balyosun eline nasıl ulaştığını incelemek yeterli olacaktır. Valinin ulaşı İstanbul'a varınca, Marc'Antonio Stanga adlı Venedikli tüccarı bulacak ve kendisini "Pera bağlarını her sene çapalayan Costa de Athanasio'nun yolladığını" (*qua mi manda Costa de Athanasio, quello che vi suol zappar le vigne ogn'anno*) söyleyecektir. Bu şifreli mesajı duyunca mektupları alan Stanga, balyosun her üç günde bir dışarı çıkan bir hizmetkârıyla San Francesco Katedrali'nde buluşacaktır; mekân, hizmetkarın peşindeki yeniçerileri atlatmak için hususi seçilmiştir. Stanga'dan aldığı mektupların şifresini kırıp okuyan hizmetkâr, Osmanlılar üstünü arayacağı için bunları ezberlemek ve dönünce Barbaro'ya okuduklarını hafızadan anlatmak zorundadır. Bütün yazışmalar ve şifreler balyosun konağının dışında bulunmaktadır; Osmanlıların bulacağı şüphesiyle

çıkarmadan geçmeyelim. Ancak, iyiden iyiye silinmiş olan "imperatoris" ve "nostro" kelimelerini okuyamamıştır. Bkz. Eduard von Engerth, "Das Portrait des venetianischen Patriciers Marcantonio Barbaro von P. Veronese im Belvedere zu Wien," *Zeitschrift für bildende Kunst* 10 (1875), 29 - 31. *Illustrissimus* ifadesinin tam Türkçe karşılığı hususunda benimle uzun uzun tartışan Kemal Beydilli'ye teşekkür ederim. Ben soylu ifadesini tercih ederken, kendisi şanlı, izzetli, iübarlı, hürmetli, refaatli gibi kelimeleri daha uygun görmüştür. Ayrıca Osmanlıca alternatif bir çeviri de öne sürmüştür: "Muhibb-i hasımız izzetli, şerafetli Efendi-i muhterem Mehmed Paşa-yı Padişah-ı İslam."

102 ASV, SDC, fil. 6E, fol. 7 (10 Şubat 1572, m.v.).

103 ASV, SDC, fil. 6, fol. 1 (7 Mart 1573).

bunlar Paskalya Bayramı'nda başka bir yere taşınmıştır. İstanbul'da Korfu, Zante, Kotor ve Kefalonya'dan yollanmış dört ayrı ulağın balyosun mektuplarını taşımak için hazır beklediğini de hatırlatalım.¹⁰⁴

Yukarıdaki örneğin de gösterdiği gibi, Osmanlı kontrespiyona-
jı sadece bu “onurlu casusları” değil, bunların maiyetini de kontrol
altında tutmak durumundadır. Örneğin İstanbul'a haraç getiren
Avusturya elçisinin adamlarından bazılarının casusluk yaptığı sap-
tanmış ve Budin beylerbeyinden dikkatli olunması istenmiştir.¹⁰⁵
Gene 1663 yılında Budin'e gelen Avusturya elçisinin tercümanı
casuslukla suçlanıp neredeyse idam edilecektir.¹⁰⁶ 1570 yılında
Avusturya elçisinin şahsi papazı Giovanni Battista Zeffo sokakta
yeniçeriler tarafından kaçırılmış ve öldürülmüştür. Muhtemelen
bunun nedeni, aynı elçilikte dragomanlık yapan ve Osmanlıların
bir ara İstanbul'dan sürdüğü Domenico Zeffo'nun, Viyana'nın ca-
susu Mihail Cernovic ile bir takım komplolara girişmesidir.¹⁰⁷

Diplomatik Yazışmaları Alıkoymak

Modern diplomasinin ilk adımlarını atmasıyla, mukim elçilerin
başkentlerine yazdığı düzenli raporları taşımakla görevli ulaklar
da ortaya çıktı. Bu da kritik önemde bilgi içeren mektuplar ta-
şıyan bazı yabancıların başka bir ülkenin topraklarında serbestçe

104 ASV, *CCX-LettRett*, b. 292, fol. 175r-177quater; metin için bkz. Lesure, “No-
tes et documents, I,” s. 158-164.

105 BOA, *MD*, XL, hk. 204 (H. 26 Şaban 987 / M. 18 Ekim 1579).

106 Antonio Fabris, “A Description of the Ottoman Arsenal of Istanbul (1698),”
Mediterranea: recherche storiche 34 (2015), s. 435-444.

107 Martin Rothkegel, “Jacobus Palaeologus in Constantinople, 1554-5 and 1573,”
*Osmanlı İstanbulu IV: IV. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildiri-
leri, 20-22 Mayıs 2016, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi*, haz. Feridun Emecen,
Ali Akyıldız ve Emrah Safa Gürkan (İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Yayınları, 2016), s. 990. Cernovic için bkz. Michel Lesure, “Michel Cernovic
“Explorator Secretus” à Constantinople (1556-1563),” *Turcica* 15 (1983), s.
127-154.

gezmeleri demekti. Yetkililerin bu duruma el koymaması ve böyle bir güvenlik açığına müsamaha göstermeleri bittabi ki düşünülemezdi. Örneğin, İspanya'dan teslim aldıkları mektupları Fransa üzerinden Alçak Ülkeler ve İtalya'ya taşıyan ulaklar, 1601'den itibaren bu mektupları ya Lyon'da ya da Bordeaux'da Fransız ulaklara teslim etmek durumundaydılar. Teoride Fransız ulakların bu mektupları bir günden fazla tutmamaları gerekmekteydi; ancak her zaman olduğu gibi kâğıt üzerinde kalmaya mahkum bu kurala pek de riayet edilmezdi. İki ülke arasındaki ilişkilerin kötüleştiği dönemlerde Fransa, Habsburg topraklarının ortasındaki konumundan yararlanıp, bir Fransız tarihçinin deyimiyle, "ulak savaşı" açmaktan çekinmeyecekti.¹⁰⁸

Uluslararası anlaşmalara göre, Osmanlıların elçilik hizmetindeki ulakları rahat bırakması gerekmekteydi. Ancak teoriyle pratik birbirine uymayacak; yetkililer işlerine geldiğinde ulakların çantalarını karıştırmaktan kendilerini alamayacaklardı. Mesela, Sokollu Mehmed Paşa Avusturya elçisinden Viyana'ya yazdığı mektupları önceden Divân-ı Hümayun tercümanı Ali Bey'e okutmasını istemekle kalmamış, bu mektuplarla yola çıkan ulağın da peşine düşmüştü. Önce kendisine eşlik etmesi, daha doğrusu onu gözaltında tutması için yanına bir sipahi verecek, ardından da Budin beylerbeyine ulağı tepeden tırnağa soymasını ve Ali Bey'in okuduklarından başka mektup taşıyıp taşımadığını kontrol etmesini emredecekti.¹⁰⁹ İstanbul'daki Habsburg istihbarat şefi Giovanni Maria Renzo, İstanbul ile Ragusa arasında mektup taşıyan ulakların güvenilmez olduğuna hükmetmişti; bu yüzden Osmanlıların her yerde kendisini aramasına rağmen, casuslarının mektuplarını bizzat taşıma riskini alacaktı.¹¹⁰

İlişkilerin bozulmasıyla Osmanlıların ulaklara müdahalesi sıklaşmaktaydı. Örneğin, Kıbrıs Savaşı daha resmen ilan edilmeden önce, Osmanlılar balyosun yazışmalarına el koymaya ve

108 Hugon, *Au service de Roi Catholique*, s. 22-27.

109 Ágoston, "Information, Ideology," s. 84.

110 AGS, E 1056, fol. 43 (20 Nisan 1567).

kuryelerini tutuklamaya başlamışlardı. Mesela, 1570'in ilk aylarında Üsküp'te "Kotor kâfirlerinden bazı kâfir Venedik balyosına bazı mektûblar ile giderken tutulub" mektupları İstanbul'a gönderilmiştir. İstanbul, Üsküp sancakbeyinden ulakların da yollanmasını talep etmekte ve "Venedik'e tâbî kefereden ve eğer gayriden mektûb ile varub" gelenleri tutuklamaya devam etmesini isteyecekti.¹¹¹ Marc'Antonio Barbaro durumun farkındaydı. Yolların tutulduğundan şüphelendiği için mektupların bir kopyasını Korfu üzerinden, bir kopyasını da Narenta'ya giden bir tüccarla yollayacaktı.¹¹² Sokollu'nun balyosa sultanın Kıbrıs'ı istediğini söylediği, ancak hâlâ savaşın resmen ilan edilmediği 6 Şubat 1570'te, balyos ulaklarından birinin tutuklandığını ve Yeniçeri ağasının mektuplarını veziriazama gönderdiğini öğrenmişti. Ancak temkinliliğinin ödülünü almışa benzemektedir; zira hükûmetine diğer ulakların mektupların kopyalarını getireceğinin garantisini verebilmektedir.¹¹³ 8 Mart tarihli başka bir mektubunda Barbaro, Girit'e yazdığı mektuplara sekiz aydır cevap alamadığından şikâyet etmektedir;¹¹⁴ Korfu'dan gelen ulak da eski tarihli mektupları getirmiştir.¹¹⁵ Balyosun mektuplarını güvenli bir şekilde taşımak Venedik'e dönen elçilik kâtibi Alvise Buonrizzo'ya kalmıştır. Buonrizzo, yolda Dukakin sancakbeyinin adamlarından biri ile karşılaşacaktır; bu adam Venedik ulaklarından alınan 2 koca çuval dolusu mektubu İstanbul'a götürmektedir. Yolculuğunun üçüncü gününde ulakların kaldığı bir köyde konaklayan katip, Üsküp'te 12 ulağın tutuklandığını öğrenecektir.¹¹⁶ Peki, mektupların en az bir kopyasının Venedik'e ulaşması için gerekli önlemleri alan balyos, bu mektupların içeriğini Osmanlılardan saklamak için ne yapmalıdır? Bu olasılık Barbaro'yu

111 BOA, *MD*, IX, hk. 97 (H. 28 Ramazan 977 / M. 6 Mart 1570).

112 ASV, *SDC*, fil. 4, c. 254r (20 Aralık 1569).

113 ASV, *SDC*, fil. 4, cc. 295r, 296r (6 Şubat 1569 m.v.).

114 ASV, *SDC*, fil. 5, c. 12v (8 Mart 1570).

115 ASV, *SDC*, fil. 5, c. 1v (8 Mart 1570).

116 ASV, *SDC*, fil. 4, c. 309r (Şubat 1570).

pek endişelendirmemişe benzetmektedir; zira Osmanlıların şifre kırmayı beceremeyeceklerine kânidir.¹¹⁷

Balyosun kullandığı ulaklar genellikle Karadağ'ın Katun ve Ljubotin bölgelerinden gelmekteydi.¹¹⁸ Bu da bunların Osmanlı tebaası olması demektir; yani, Osmanlıların bunlara istedikleri gibi müdahale etme hakkı vardır. Tâbiyet meselesinin bu müdahaleyi nasıl kolaylaştırdığı, yakalanan ulaklara yapılan muamelelerin farklılık gösterdiği aşağıdaki iki örnek ile tebarüz etmektedir. Osmanlılar 1580 yılında İmparator II. Rudolf'a yazılmış bazı mektuplar taşıyan Müslüman Macar bir Osmanlı tebaasını yakalayıp küreğe mahkum ettiklerinde, İmparatorluk elçisi sorumluluğu reddetmeyi tercih edecektir. Oysa birkaç gün sonra, Budin beylerbeyi tarafından tutuklanan ve İstanbul'a yollanan bir başka ulak Osmanlı tebaası çıkmadığında, bu kez değişik bir yöntem izleyecek ve ulak ile mektupların kendisine geri verilmesini talep edecektir. İlk başta biraz direnmekle beraber, Osmanlılar ulaşı serbest bırakmak zorunda kalacaklardır.¹¹⁹

Yukarıda belirtilen kürek cezası bir ulağın başına gelebilecek en kötü şey değildir. 1583'de Makedonya'da bir Müslüman ulak casusluk yapmakla suçlanacak ve asılacaktır.¹²⁰ İki yıl sonra, Venediklilerin, İskenderiye sancağındaki Karadağ köyünden elli altmış kişiyi ulak olarak kullandığını fark edince, Osmanlı hükümeti sancakbeyine bunların hapse atılmasını ve ellerindeki mektuplara el konup payitahta yollanmasını emredecektir.¹²¹ 1605'de gene İskenderiye sancakbeyi birçok Venedik ulağını durdurup dövdürtecek ve mektup heybelerini nehre atıracaktır.¹²²

117 ASV, SDC, fil. 5, c. 15r (8 Mart 1570).

118 Eric R. Dursteler, "Power and Information: The Venetian Postal System in the Early Modern Mediterranean," *From Florence to the Mediterranean: Studies in Honor of Anthony Molho*, haz. Diogo Curto vd. (Floransa: Olschki, 2009), s. 611.

119 AGS, E 1338, fol. 15 (30 Haziran 1580).

120 Dursteler, "Power and Information," s. 609.

121 BOA, MD, LV, hk. 166 (H. 21 Zilhicce 992 / M. 24 Aralık 1584).

122 Dursteler, "Power and Information," s. 610.

On altıncı yüzyılda, İstanbul ile Avrupa arasındaki tek düzenli posta Venediklilere aitti. Dolayısıyla, Osmanlılar Venedik elçisinin postasına el koyduklarında, sadece diğer elçilerin değil, tüccar, esir, hacı, din adamı, kısacası herkesin mektuplarını da ele geçirmiş oluyorlardı. Avrupa'ya mektup gönderenler de bu durumun farkında olduğu için gerekli önlemleri almayı ihmal etmezlerdi. Casuslar mektuplarını şifreli yazmakta ve takma isimler kullanmakta ustalaşmışlardı.¹²³ Aynı zamanda görünmez mürekkeple yazmak gibi steganografi (gizlenmiş yazı) metotlarından da haberdarlardı. Mektuplarının ön sayfasına şüphe çekmeyecek içerikte bir şeyler yazar ve bunlara bir tüccar ya da esirin ailesine yazdığı bir mektup süsü verirlerdi. Arka yüze ise limon suyuyla istihbarat raporunu yazarlar; bunu alan yetkililer de gönderenin ya da alıcının adından mektubun casusları tarafından yazıldığını anlardı. Geriye bir tek limon suyunu ateşe tutup mektuba “ışkence” etmek (*tormentar*)¹²⁴ ve kırmızı yazıyı ortaya çıkarmak kalırdı [Bkz. Resim 5].¹²⁵

Bütün bu önlemlerin yetersiz kaldığı da olmaktadır. Mese-la, Cerbe Muharebesi'nde esir düşen İspanyol ve İtalyan esirlerin İstanbul'dan yolladığı mektuplarda hemen hiçbir istihbari bilgi bulunmamaktaydı; buna ya cüret edememişler ya da Osmanlılar tarafından engellenmişlerdi.¹²⁶ Ev hapsinde olduğu halde yukarıda bahsedilen yöntemlerle kendisine gelen mektupların içeriklerine ulaşan Barbaro, İstanbul'da cevabını bekleyen dört ulak olmasına rağmen yazmaya korkmaktadır; zira Osmanlılar Fransız

123 Sola, *Los que van y vienen*, s. 203; Gürkan, “Espionage in the 16th century Mediterranean,” s. 269.

124 ASG, *Archivio Segreto, Lettere Ministri Costantinopoli*, b. I, fil. 2169, Giovanni Agostino Gigli al Doge e ai Governatori (8 Ocak 1563); belgeyi Bornate, “La Missione di Sampiero Corso,” s. 483-5'de bulabilirsiniz.

125 İstanbul'daki Habsburg ajanlarının görünmez mürekkeple yazdığı ve ancak “ateşle çıkarılan” (*de manera que se han sacado al fuego*) mektuplar için bkz. AGS, E 1326, fol. 46 – 51, 53, 56, 60, 61, 64, 68, 69, 75, 80; E 1392, fol. 63 – 68, 75 ve 76.

126 AGS, E 1125, fol. 86 (29 Haziran 1560).

elçisi vasıtasıyla açık açık eğer mektup yazmaya kalkarsa, kendisinin ve oğlunun kafasını keseceklerini söylemişlerdir.¹²⁷ 1580 yılında, Veziriazam Koca Sinan Paşa'nın ya da Uluc Ali'nin her an bir çavuş gönderebileceğinden korkan Margliani, korkudan gece mektup yazamadığını belirtmektedir.¹²⁸ Osmanlılar aynı zamanda Uluc Ali'nin kethüdası Murad Ağa ile Habsburglar arasındaki ihanet dolu yazışmaları ele geçirmeyi de başarmıştır. 1575 yılında, Müezzinzade Ali Paşa'nın oğlu Mahmud Bey'in II. Felipe tarafından Murad Ağa'ya yazılan bir mektup göstermesi ve kendisinden bunun şifresini çözmesini istemesi, Don Juan'ın İstanbul'a yolladığı elçilerden biri olan Antonio Avellán'ı şoke etmiştir. Allah'tan soğukkanlılığını kaybetmeyecek ve içeriği hakkında yanlış bilgi verdikten sonra mektubu yok etmeyi başaracaktır.¹²⁹

Yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi, ele geçirilen mektuplardaki şifrenin çözülmesi kolay bir iş değildi. Elçilik kançılarıyla ile haşır neşir insanlar bu noktada çok yararlı olabilmekteydi. Osmanlıların Balyos Vettore Bragadin'in mektuplarındaki şifreyi çözebilmeleri, ancak dil oğlanlarından¹³⁰ Colombina'yı baştan çıkartmalarıyla mümkün olmuştur. Müslüman olan Colombina aslında elçilikte katiplik yapmamaktadır; ancak katiplere yardım ederken şifreyi öğrenmiş ve bu değerli bilgiyi her daim meraklı paşalarla paylaşmaktan utanmamıştır.¹³¹ Colombina yıllarca Osmanlılar için çalışacaktır. Hatta Osmanlılar 1578'de işi bu hain mühtediyi Venedik'e elçi olarak göndermeye kadar vardırıncaya, Venedikliler buna şiddetle karşı çıkmışlardır.¹³²

127 ASV, *CCX-LettRett*, 292, fol. 177quater, Lesure, "Notes et documents, I," 163.

128 AGS, *E* 491 (17 Şubat 1580'den sonra).

129 AGS, *E* 1144, fol. 281(6 Haziran 1575).

130 *giovane di lingua* (It.): Balyoslukta Türkçe öğrenen tercüman yamağı. Daha fazla bilgi için bkz. Francesca Lucchetta, "La scuola dei 'giovani di lingua' veneti nei secoli XVI e XVII," *Quaderni di studi arabici* 7 (1989), s. 19-40.

131 ASV, *CCX-LettAmb*, b. 3, fol. 55; Villain-Gandossi, "Les Dépêches Chiffrees," *Turcica* X (1978), 77; Pedani, *In Nome del Gran Signore*, s. 42.

132 ASV, *CX-ParSec*, reg. 11, c. 154v (24 Mart 1578), fil. 20, 24 Mart 1578 tarihli belge.

Ancak, Osmanlıların birçok kez mektuplardaki şifreler karşısında çaresiz kaldığı da olmuştur. Örneğin yukarıda, Avusturya elçisinin ulaklarından bahsedilen her iki örnekte de, mektuplar okunamamıştır.¹³³ Gene Malta muhasarası esnasında üstad-ı azamın Sicilya'ya yolladığı fırkate Osmanlılar tarafından yakalanınca içinden çıkan şifreli (*in zifara*) mektupları ancak kısmen okumak mümkün olmuştur.¹³⁴

Bu tip başarısızlıklar yüzünden olsa gerek, Osmanlılar yabancı elçilerin mektuplarını şifre ile yazmasına karşı çıkacaklardır. 1567 yılında Sokollu Mehmed Paşa Venedik balyosu Jacobo Soranzo'yu bu yönde uyaracaktır. Üstüne üstlük, Divân-ı Hümayun tercümanı olan ve daha önce elçi olarak Venedik'te bulunmuş olan İbrahim Bey de paşanın yeni ahidnameye bu yönde bir madde ekletmeyi düşündüğünü söyleyince, Soranzo'yu bir telaş alacaktır.

Onlar Konseyi'nden gelen talimatlar mevzunun önemini açıkça göstermektedir. Balyos Soranzo ve elçi Marino Cavalli mektupların başkaları tarafından ele geçirilmesi durumunda olacıklardan dem vurmali ve ahidnameye yeni bir madde eklenmesi fikrine sonuna kadar karşı çıkmalıdır. Paşaya diğer elçilerin de şifreyle yazdığı hatırlatılmalı ve Venedik'e ayrı muamele yapılması istenmelidir. Eğer Sokollu kendilerinin şifreyle yazmadığını söylerse, Osmanlıların diğer ülkelerde mukim elçileri olmadığına dikkat çekilmeli ve önemli mektupları düşman eline geçmesin diye ulaklarla değil, bizzat sarayda görevli çavuşlarla yolladıkları hatırlatılmalıdır. Bütün bu argümanların kabul görmemesi durumunda Sokollu'nun talebine boyun eğmekten başka bir yol yoktur; Venedik'e Türkler'in cariyesi diyenler pek de haksız değildir. Ancak, Onlar Konseyi'nde ayak oyunları bitmemektedir. Diplomatlarına Venedik'in itibarını bahane etmelerini ve bu isteğin ahidnameye yazılmasına engel olmalarını istemektedir. Ayrıca, paşaya böyle bir uygulamanın Osmanlıların işine gelmeyeceği de

133 AGS, E 1338, fol. 15 (30 Haziran 1580).

134 ASG, *Archivio Segreto, Lettere Ministri Costantinopoli*, busta I, filza 2169, fol. 2r (2 Temmuz 1565).

hatırlatılmalıdır. Mektuplarını şifresiz yazmak zorunda kalırlarsa, Venedikliler artık ne Osmanlılara istihbari bilgi sağlayabilirler, ne de 1565 Malta Seferi'nde olduğu gibi donanma ile İstanbul arasındaki yazışmaları taşıyabilirlerdi.¹³⁵

Daha sonra Sokollu'nun diğer elçilerden de benzer taleplerde bulunduğunu öğrenince, Onlar Konseyi taktik değiştirecek ve diplomatlarına İstanbul'daki meslektaşlarıyla ittifak halinde bu taleplere direnmelerini emredecektir. Bütün bunların hepsinin başarısız olması durumunda ise son çare olarak her zamanki yola başvurulacak ve rüşvet ve hediyelerle parayı çok seven Osmanlı paşalarının gönlü alınmaya ve akli çelinmeye çalışılacaktı.¹³⁶

Elçilerin şifreyle mektup yazmaması hususu, dört sene sonra, Kıbrıs Savaşı'nın tam da patlak verdiği aylarda bir kez daha gündeme gelecektir. Sokollu Venedik balyosu Marc'Antonio Barbaro'ya mektuplarını şifre ile yazmamasını söyleyecek ve balyostan şakayla karışık yüzünde hafif bir tebessümle, şifre kullanmasını adamlarından birine öğretmesini isteyecektir. Barbaro'nun, bunun çok çaba ve zamana mâl olacağını söyleyerek veziriazamı diplomatik bir şekilde geri çevirdiğini söylersek sanırım kimseyi şaşırtmamış oluruz.¹³⁷

Doğu cephesinde de farklı bir şey yoktur. 1571 yılında Edirne'den İran'a giden bir kervandaki bazı Ankara Ermenilerinin, sandıklarındaki ipeklerin arasına sakladıkları mektupları gizlice İran'a götürmeye çalıştıkları haber alınmıştır. İstanbul'dan gelen hüküm, bunun durdurulmasını ve mektupların aranmasını, bulundukları takdirde de suçluların hapsedilip mektupların içeriklerinin payitahta bildirilmesini emretmiştir.¹³⁸ 1584 yılında da yakın zamanda Osmanlılar tarafına geçmiş İran ümerasından Seyyid Seccad'ın Sultan

135 ASV, *CX-ParSec*, reg. 8, cc. 76v-77r (27 Ocak 1566, m.v.), 79r-80r (18 Şubat 1566, m.v.), 92v-93v (19 Temmuz 1567); BOA, *MD*, VI, hk. 1424 (H. Evasit-ı Zilhicce 972 / M. 9 - 18 Haziran 1565).

136 ASV, *CX-ParSec*, reg. 8, cc. 93v-94r (19 Temmuz 1567), 96r (20 Ağustos 1567), 97r (2 Ekim 1567).

137 ASV, *SDC*, fil. 5, fol. 12 (21 Nisan 1570).

138 BOA, *MD*, XVI, hk. 593 (H. 11 Cemaziyelahir 979 / M. 8 Kasım 1571).

Hamza ya Farsça bir mektup yazdığı saptanmış ve Bağdad beylerbeyine casus göndererek durumu tahkik etmesi emredilmiştir.¹³⁹

Ragusa ve Venedik'e Yapılan Baskılar

Osmanlılar, kendileriyle yakın ilişkiler kuran müttefik ve tâbi devletlerin, düşmanlarıyla bilgi paylaşmasından ve topraklarında düşman casuslarına müsamaha göstermesinden rahatsız olmaktaydı. Bu noktada, Doğu ile Batı arasında özel bir yeri olan Venedik¹⁴⁰ ve Ragusa,¹⁴¹ gerek birer istihbarat merkezi olmaları gerekse diğer devletlere nazaran siyasi ve ticari açıdan İstanbul'a daha fazla muhtaç olmaları nedeniyle bu baskılardan aslan payını almışlardır.

Aslında Ragusalılar, şehirlerindeki yabancı istihbarat faaliyetlerini sınırlamak için 1526 yılında bir yasa çıkararak vatandaşlarının Osmanlılar ile ilgili bilgi göndermesini yasaklamıştı. Ancak cezanın hafifliği (100 duka ve altı ay hapis), yabancı istihbarat örgütlerinin kesenin ağzını açmakta hiç de tereddüt etmedikleri düşünülürse, yasağın etkisiz kalmasına yol açacaktı; zira para için bundan çok daha fazlasını riske atmaya hazır birçok kişi bulunmaktadır.¹⁴² Bu da İstanbul'un tehditkâr bir tavır takınması ve Ragusa'nın hemen yola gelmesi demekti. Mesela, 1547 yılında yetkililer, Marino de Zamagno adlı vatandaşlarına Habsburglara bilgi vermemesini emredecekti.¹⁴³ İstanbul'daki casusların yazdığı mektupların Napoli ve Messina'ya aktarılmak üzere bir fırkate ile Dubrovnik'den Barleta limanına gönderilmesinden sorumlu olan Dino Miniati ve Donato Antonio Lubelo 1567 yılında şehirden

139 BOA, MD, LII, hk. 539 (H. Selh-i Muharrem 992 / M. 12 Şubat 1584).

140 Hans J. Kissling, "Venezia come centro di informazioni sui turchi," *Venezia centro di mediazione tra Oriente e Occidente, secoli XV-XVI: aspetti e problemi*, I. cilt, haz. Hans Georg Beck vd. (Floransa: L. S. Olschki, 1977), s. 97-109; Giovanni K. Hassiotis, "Venezia e i domini veneziani tramite di informazioni sui turchi per gli spagnoli," *a.g.e.*, II. cilt, (Floransa: L. S. Olschki, 1977), s. 117-137.

141 Biegman, "Ragusan Spying."

142 Dedijer, "Ragusa Intelligence," s. 111.

143 AGS, E 1318, fol. 222 (23 Ağustos 1547).

kovulacaktı. Osmanlıların baskısıyla alınan karar bu iki ajana gitmeleri için üç gün süre vermişti.

İspanyol arşivlerindeki bir rapor Ragusa'nın oynadığı aracı rolünün önemini gözler önüne sermektedir. Buna göre, Korfu, Kotor, Kefalonya ve Zante'de Habsburg casusları vardır; ancak bunların hiç biri, İstanbul'daki mektupları, Ragusadakilerin gönderdiği gibi 17 günde gönderemez. Bu durumun farkında olan Napoli kral naibi Alcala dükü, krizi tırmandırmaya ve Ragusa'yı yıldırıma karar verecek ve krallıktaki bütün Ragusalı tüccarları sınır dışı etmekle tehdit edecekti.¹⁴⁴

Hakikaten, Osmanlı baskısı Habsburg istihbaratının iletişim kanallarını sıkıntıya sokmuşa benzemektedir; zira Renzo Ağustos ayında mektuplarının kopyalarını Ragusa yerine Venedik'ten göndermektedir. Gene Napoli'ye gönderdiği adamı Ambrosio Judice de Venedik'ten İstanbul'a gelirken başka bir yolu tercih edecektir.¹⁴⁵ Üç yıl sonra, bir başka ajan da Napoli'ye Korfu üzerinden gitmek durumunda kalmıştır.¹⁴⁶

Ragusalılarla Alcala dükü arasındaki problem hemen çözülmüştür. Ticaretle geçinen bu ufak şehir devleti, Napoli'de ticaret yapamamaktansa İstanbul'un öfkesini çekmeyi tercih etmiş ve kral naibine yeni ajanlar göndermesini tavsiye etmiştir. Sayısız karar alma organının bulunduğu bir cumhuriyet olan Ragusa'da birçok seçilmiş görevliyle paylaşılan devlet sırlarını korumak oldukça zordur. İşte bu yüzden, casusların isimlerinin Osmanlılara sızmasından korkan Ragusalılar, kral naibinden bu ajanların kim olduğunun kendilerine bildirilmemesini istemişlerdi.¹⁴⁷ Son olarak, 1571 yılında Sokollu'nun Habsburglara bilgi sağlayan Ragusalılara kızgın olduğu¹⁴⁸ ve İstanbul ile Ragusa arasındaki gidiş gelişleri yasakladığını ekleyelim.¹⁴⁹

¹⁴⁴ AGS, E 1056, fol. 84 (13 Eylül 1567).

¹⁴⁵ AGS, E 1056, fol. 86 (2 Ağustos 1567).

¹⁴⁶ AGS, E 1059, fol. 56-57 (31 Aralık 1570).

¹⁴⁷ AGS, E 1056, fol. 118 (8 Ocak 1568).

¹⁴⁸ AGS, E 487, "Advertimientos de Turquía y otros de importancia" başlıklı belge.

¹⁴⁹ AGS, E 1331, fol. 217 (24 Mart 1572).

Osmanlıların bütün öfkesine rağmen, Habsburgların da Ragusalılardan memnun olduğu söylenemez. Napoli'deki memurlardan birine göre, Ragusalıların kötü muamelelerinden dolayı burada kaliteli ajan bulmak zordu.¹⁵⁰ Küçük Konsey'e (*Consilium Minus*)¹⁵¹ yazdığı mektupta, Don Juan kendisine Osmanlılarla ilgili haber yollanmadığından şikâyet edince, Napoli kral naibine bilgi verildiği cevabını alacaktı. Ancak, bölgedeki Habsburg istasyon şefine göre, Ragusalılar bilerek bilgileri aktarmakta geç davranıyordu.¹⁵²

Şehirdeki Habsburg casuslarının varlığı, Osmanlıların Habsburg istasyon şefi Cesar de la Marea'yı Ragusadan sürdürmeyi başardığı 1581 yılında üçüncü bir krize yol açacaktı. Annesini öldürdüğü için Napoli Krallığı'ndan sürülüp Ragusa'ya gönderilen De la Marea'nın şehirden kovulmasına dönemin kral naibi Juan de Cuniga tepki gösterecek ve kararı geri almaları için Ragusalılara 20 gün süre verecekti. Dubrovnik geri adım atmayınca, naip 14 sene önceki tehditlerin dozunu arttıracaktı. Napoli'deki konsolos ve Ragusalı tüccarları hapse atacağını söyleyecek ve dört ay sonra da krallıktaki en zengin altı Ragusalı tüccarın bankalarındaki hesabına el koyacaktı.¹⁵³

Başını belaya sokmaktan pek de hoşlanmayan Ragusalıların bazen Osmanlılardan herhangi bir baskı gelmeden de şehirlerindeki istihbari faaliyetleri kısıtlamaya çalıştıkları olurdu. Mesela 1532 yılında, I. Ferdinand'a bilgi veren Buçincic kardeşlerden Miho'yu bir sene hapis ve vatandaşlık haklarını ömür boyu kaybetmekle cezalandıracaklardı. Ferdinand'ın casusunu savunması ve durumu protesto etmesi hiçbir işe yaramayacaktı; zaten Miho da çoktan şehirden kaçıp Viyana'da kardeşine katılmıştı.¹⁵⁴

150 AGS, E 1060, fol. 129 (9 Mayıs 1571).

151 Ragusa Senatosu nun seçtiği üyelerden oluşan ve Venedik'in Onlar Konseyi'ne benzeyen yürütme kurulu.

152 AGS, E 1331, fol. 220 (10 Mayıs 1572).

153 AGS, E 1083, fol. 88; E 1084, fol. 44 (21 Haziran 1581).

154 Vinko Foretic, *Povijest Dubrovnika do 1808, 2. Od 1526 da 1808* (Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske 1980), 19-33 ve Harris, Dubrovnik, 2003, s. 102.

Ragusa gibi Osmanlı'ya tâbi olmasalar da, Venedikliler de benzer baskılara maruz kalmaktaydı. Yukarıda bahsettiğimiz Andrea Moresini hadisesinden sorumlu tutulmak istemeyen Venedik, tecrübeli diplomat Pietro Zen'i elçi olarak İstanbul'a yollayacaktı.¹⁵⁵ Bu arada Zen'in başının da yıllar önce casusluktan dolayı derde girdiğini ekleyelim. Şam'da konsolosken Şah İsmail'e yolladığı iki casusun yakalanması üzerine tutuklanmış ve sorgulanmak için Memlüklerin başkenti Kahire'ye götürülmüştü.¹⁵⁶

Venedik istihbaratı topraklarındaki yabancı casuslara karşı sürekli bir mücadele halindeydi. 1535 yılında Venedikliler, Habsburg elçisi Lope de Soria ile de gizli münasebetler içinde olduğunu tespit ettiği Osmanlı casusu Marco de Nicolò ile Osmanlı ve Safevi meselelerinin (*cosas del turco y sophi*) konuşulmasını yasaklayacaktı; buna uymayanlara uygun görülen ceza ise ölümdü (*a pena de vida*).¹⁵⁷ Venedik'in Nicolò ile konuştu diye kimsenin canını almadığını biliyoruz, ama casuslarının çift taraflı oynadıklarını fark eden Osmanlıların Nicolò'nun kafasını kestiğini eklemeliyiz.¹⁵⁸

1539 yılında Adriyatik'teki Kotor limanının Venedikli valisi, Napoli Kral Naibi Pedro de Toledo'nun Osmanlı donanmasını tarassut etmesi için yolladığı Estefano Seguri'ye yardım etmeyi reddetmiştir. Habsburgların, Kotor'daki ajanlarının yazdığı mektupları Hersek Novi'ye (ki bir sene önce Osmanlılardan alınmıştır) götürecek bir ulak tutmalarına bile izin verilmeyecekti.¹⁵⁹ Bu hadisenin iki devletin Osmanlılara karşı beraber savaştıkları bir dönemde gerçekleşmiş olması ilginçtir. Venediklilerin burunlarının dibindeki bir Habsburg hisarından rahatsız olduğu aşikârdır.¹⁶⁰ Ayrıca, valinin Preveze zaferinden sonra önünde engel kalmayan

155 AGS, E 1308, fol. 186 (5 Mayıs 1531).

156 Lucchetta, "L'Affare Zen."

157 AGS, E 1311, fol. 40-42 (9 Ağustos 1535), 45-47 (9 Ağustos 1535), 48-51 (6 Temmuz 1535), 60-61 (24 Haziran 1535) ve 149.

158 AGS, E 1312, fol. 12 (27 Mart 1536).

159 AGS, E 1030, fol. 54.

160 AGS, E 1030, fol. 120 (4 Temmuz 1539).

Barbaros Hayreddin Paşa'yı kızdırmak istemediği de kesindir; zaten Budin'deki bir İspanyol ajanının bildirdiğine göre, vali kapudana hediyeler göndermiş, Barbaros da buna mukabele edince iki devlet arasında bir yakınlaşma olmuştur.¹⁶¹

İyonya Adaları olarak adlandırılan ve Osmanlı kıyılarına çok yakın olan Korfu, Zante ve Kefalonyadaki Habsburg ajanları da Venedik makamlarının takibatına muhatap olmuştur. Mesela, Korfu'dan Osmanlı donanması ile ilgili haber yollayan Camilla Stopa'yı 1541 yılında kovacaklardır; İstanbul'u kızdırmaya ve daha bir sene önce imzalanan barış anlaşmasını tehlikeye atmaya hiç mi hiç niyetleri yoktur.¹⁶² Bir yıl sonra Onlar Konseyi, bir Habsburg casusu ile ilişki kurduğu için Korfu valisini azarlayacak ve casusun hemen adadan sürülmesini emredecektir.¹⁶³ 1552 yılında Konsey, adadaki Malta ve Habsburg ajanlarından o kadar rahatsız olmuştur ki, oy birliğiyle (28-0) aldığı bir kararla valiye bir kez daha bu tip casusları adadan sürmesini emretmiştir. Ayrıca, balyosa da konunun açılması durumunda Osmanlıları teskin etmesi telkin edilmiştir.¹⁶⁴ 1553 yılında Venedikliler, Osmanlı kıyılarını tarassut etmek amacıyla Adriyatik'e girmeye çalışan bir Sicilya fırkatesini kovalamışlar ve Habsburgların Korfu'daki istasyon şefini bu tip harekâtlardan uzak durulması hususunda uyarılmışlardı. Bu harekâtların ardı arkası kesilmeyince, Habsburgların Zante'deki istasyon şefi Balthasar Prototico'nun gözünü korkutmaya çalışmışlardır: Venedik, Osmanlılara Napoli kıyılarından gelen fırkatelerin tayfaları ile birlikte yakılacağı sözünü vermişti.¹⁶⁵ Ancak, bu tehditler pek bir işe yaramamışa benzemektedir; Habsburg fırkatepleri ve casusları hâlâ faaldir. 1563 yılında Korfu valisine Napolili Zuan Thomas'ı ve bilgi toplamak için gelen

161 AGS, *E* 1030, fol. 55 (26 Temmuz 1539).

162 AGS, *E* 1317, fol. 45; *E* 1497, libro *E* 67, fol. 158 (28 Nisan 1541); ASV, *CX-ParSec*, reg. 5, cc. 52r-52v (18 Mart 1541).

163 ASV, *CX-ParSec*, reg. 5, cc. 72v-73r (21 Ağustos 1542).

164 ASV, *CX-ParSec*, reg. 6, cc. 85v-86r (4 Mayıs 1552).

165 Sola, *Los que van y vienen*, 122-123.

fırkatesini kovması emredilmiştir.¹⁶⁶ İki sene sonra, bu sefer Zante valisi benzer bir emre muhatap olacaktı.¹⁶⁷

1567'de Osmanlılar işi Balthasar Prototico'yu kaçırmayı denemeye kadar götüreceklerdi. Kapudan-ı Derya Piyale Paşa'nın planı başarısızlığa uğrayıp iki Osmanlı askeri yakalandığında, Venedik İstanbul'un tarafını tutup Habsburg istasyon şefini adadan kovacaktı. Gidecek yeri olmayan Prototico'nun Osmanlı toprağı olan Mora'ya gitmek zorunda kaldığını belirtelim.¹⁶⁸ Ancak hemen geri dönüp mektuplar yollamaya devam etmesi,¹⁶⁹ Osmanlıların 1569 yılında bir kez daha şikâyet etmelerine neden olacaktı. İstanbul'a göre, Venedik makamları sadece Osmanlı donanması ile ilgili en güncel bilgilere sahip kaçak kürekçilere kucak açmakla kalmıyor,¹⁷⁰ aynı zamanda Korfu'daki Habsburg ajanlarına müsamaha gösteriyordu.¹⁷¹ Bu uyarının hemen arkasından savaş çıkması, Venediklilerin bu tepkiye bir süre kayıtsız kalmalarına müsaade etmiştir. Ancak barışla beraber Osmanlı baskıları artmış olmalı ki, 1576 yılında Ernando Dispero adında bir Habsburg casusunu¹⁷² ve 1581 yılında gene Prototico'yu Korfu'dan kovacaklardır.¹⁷³ Habsburglar Venedik topraklarındaki casuslarının kovulmasına bir tepki vermemişlerdir; ancak Sicilya'dan dil almak için giden 4 kadırgadan biri Kandiye'de alikonunca, kral nabi olan Santa Cruz Markisi misilleme yapmadan ve Sicilya'daki Venedik gemilerini rehin almadan duramamıştır.¹⁷⁴

166 ASV, *CX-ParSec*, reg. 7, cc. 128v-129r (30 Temmuz 1563); 134r-134v (7 Ekim 1563).

167 ASV, *CX-ParSec*, reg. 8, cc. 34v (18 Nisan 1565).

168 AGS, *E* 1056, fol. 217.

169 AGS, *E* 1056, fol. 86 (27 Eylül 1567).

170 ASV, *SDC*, fil. 4, fol. 43 – 54 (Nisan 1569) ve Sola, *Los que van y vienen*, 212.

171 ASV, *SDC*, fil. 4, fol. 111–113 (11 Haziran 1569).

172 AGS, *E* 1519, fol. 84 (12 Şubat 1576); ASV, *CX-ParSec*, reg. 11, cc. 66v–67r (2 Aralık 1575), 68v–69r (9 ve 10 Aralık 1575); 73v–74r (28 Kasım 1575); 90r (10 Mart 1576).

173 AGS, *E* 1524, fol. 5 (10 Mayıs 1581).

174 ASF, *AMP*, fil. 3082, fol. 478 (9 Haziran 1576).

Soruşturma, Sorgulama ve Ceza

Başkentinde, serhaddeki liman ve kalelerinde ve hatta donanmasında casusların cirit attığını çok iyi bilmesine rağmen, İstanbul soruşturmalarını büyük bir titizlikle yapmaya ve savaş zamanlarında dahi suçluyu suçsuzdan ayırmaya gayret göstermiştir. Casuslukla suçlanan insanların masum olduğunun anlaşılması üzerine adaletin yerine geldiği örnekler elimizde mevcuttur. Mesela, 1570 yılında düşmanla münasebetleri bulunduğu düşünülen bazı Ragusalılar Filibe Kadısı ve Derviş Çavuş tarafından hapsedilmiş ve bunların paralarına el koyulmuştur. Ancak, Dubrovnik elçisi araya girmiş ve Osmanlıları bunların masum olduğuna inandırmıştır. İstanbul tutukluların paralarının iade edilerek serbest bırakılmasını emretmiştir. Ellerinde emr-i şerif olduğu sürece bunlar rahatsız edilmemelidir.¹⁷⁵ 1572 yılında yollanan başka bir hükümle, Mora sancakbeyinden bir davayı soruşturması istenmiştir. Arkadya ve Kalamata kazalarındaki üç Hristiyan zımmi, bazıları tarafından Venediklilere casusluk yapmakla suçlanmıştır. Ancak, bu iki kazanın kadısına göre bunlar “kemâl-i ita’ât üzere kendü hallerinde”dir ve birbirleriyle “müttefik ve müttehid” olan, yani ittifak ve itihad eden, beş altı kişilik bir grubun iftirasına kurban gitmektedir. Bu müfteriler, bu üçünün “emlâk ü esbâbları”nı ellerinden almak için davalarda birbirleri lehine yalancı şahitlik yapmaktan ve “cürm-i galiza” yani edepsiz suçlar isnat etmekten geri durmamaktadırlar. Mora sancakbeyine yollanan hükümde, gerekli tahkikatın yapılması ve iftira atıklarının tespit edilmesi durumunda beş altı kişilik müfteri grubun Kıbrıs’a sürülmesi emredilmiştir.¹⁷⁶

Biri casusluk şüphesiyle yakalandığında hemen sorgulanırdı. Ancak bu sorgulamada sadece yakalanan casusun niyet ve görevini öğrenmek değil, düşmanın yolladığı diğer istihbarat elemanları hakkında bilgi edinmek de amaçlanırdı. Bu sorgular

175 BOA, MD, XV, hk. 1738 (H. 13 Receb 978 / M. 11 Aralık 1570).

176 BOA, MD, XIX, hk. 309 (H. 14 Ramazan 980 / M. 18 Ocak 1573).

sırasında Osmanlıların sıklıkla işkence metoduna başvurduğunu belirtmeliyiz.¹⁷⁷

Suçu sabit olan bir casusun cezası şartlara göre değişmekteydi. Birçoğunun idam edildiğini biliyoruz. Çifte ajan olduğunu fark ettikleri Marco de Nicolò'nun kafasının kesildiğinden daha önce bahsetmiştik. 1540 yılında Sicilya'dan gelen bir başka casus da bir Osmanlı celladının elinde hayata veda edecekti.¹⁷⁸ 1570 yılında, Habsburg istihbaratının sabotajcıları Tersane'de ufak bir yangın başlatınca Osmanlıların cevabı sert olmuştur. Venedik Tersanesi'nde gerçekleşen bir sene önceki yangını anımsatan bu sabotaj son anda rüzgarın azizliğiyle başarısızlığa uğramış ve Venedik, Habsburg ve diğer İtalyan devletlerinin ittifakıyla oluşan kalabalık bir Hristiyan donanmasının Akdeniz'de dolaştığı bir dönemde İstanbul felaketi ucuz atlatmıştır. Aynı şeyi sabotajcılar için söylemek mümkün değildir; yakalanır yakalanmaz sorgulanacak ve ardından da derileri yüzülecektir.¹⁷⁹ İnebahtı'da Osmanlı donanmasını tarumar edip Haçlı iştahı kabaran Hristiyan donanmasının Osmanlı kıyılarında her yerde casusu olduğu aşikârdır. Mağlubiyetten aylar sonra Mora ve Rodos'a giden hükümler, Don Juan'a haber gönderenlerin siyaset olunmasını yani öldürülmesini emretmektedir.¹⁸⁰ Ertesi yıl, Habsburg amirali Don Juan ile ilişkileri olduğunu işkence altında itiraf eden yirmi üç kişinin daha kafası kesilmiştir.¹⁸¹ Osmanlılar, Don Juan'ın bir başka muhbirinin, İnebahtı'dan bir asilzadenin (*gentilhombre*) kafasını kesince, iki oğlu soluğu Sicilya'da almış ve babalarının akıbetini öne sürerek Habsburglardan ufak bir maaş koparmayı başarmışlardır.¹⁸² 1616 yılında, İstanbul'daki San Francesco

177 AGS, E 487, Hieronimo Combi Schiavo; AGS, E 1063, fol. 55 (8 Ağustos 1573), E 1344, K 1675, fol. 167b (15 Ağustos 1592); Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 193.

178 AGS, E 1497, libro E 67, fol. 112; E 1316, fol. 70 (8 Ekim 1540).

179 AGS, E 1059, fol. 56-57 (31 Aralık 1570).

180 BOA, MD, X, hk. 174 (H. 28 Şaban 979 / M. 15 Ocak 1572; XIX, hk. 75).

181 AGS, E 1063, fol. 55 (8 Ağustos 1573).

182 AGS, E 1152, fol. 186.

Manastırı'ndaki Fransisken papazlardan birinin üzerinden şüphe uyandıran bazı mektuplar çıkınca, Osmanlılar din adamını bağlayıp denize atmakta tereddüt etmeyecektir.¹⁸³ Hatta yukarıda da belirtildiği gibi daha da ileri giderek, bazı belgeleri saklamaya çalıştığı için Papa'nın İstanbul'daki vekili Giovanni Battista de Montebanocchio'yu idam etmişlerdir.¹⁸⁴

Padişaha el uzatmaya yeltenen suikastçıların ise hemen hiç hayatta kalma şansı yoktu. 1517 yılında Ridaniye Muharebesi'ni ve ardından Kahire başta tüm Mısır'ı kaybeden Memlükler, kıtlıçla yitirdiklerini hançerle geri almaya çalışacaklar ve Yavuz'u öldürmek için 5 suikastçı göndereceklerdi.¹⁸⁵ Bunların dördünün boynunun vurulduğunu, bir beşincisinin sorguda verdiği ifadeden bilmekteyiz. Suçunu hafifletmek için, kendisine Nil kenarındaki bütün şehirlerin mülk olarak önerildiğini iddia eden Mustafa Cundi'ye ne olduğunu tam olarak bilmiyoruz; ancak arkadaşlarına kavuştuğunu farz edebiliriz.¹⁸⁶

Casusların açıkça öldürülmediği ve sessizce ortadan kaldırıldığı, yani faili meçhul kurban gittikleri de olmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, Amasya sancakbeyine Safevi halifesi Süleyman Fakih'i ya gizlice Kızılırmak'ta boğdurması ya da hırsızlık ve eşkıyalık gibi asılsız suçlamalarla haklarından gelmesi, yani öldürmesi emredilmiştir.¹⁸⁷

Bazen bu ölüm cezaları ibret-i âlem olması için bir gösteriye dönüştürülür ve kolay yoldan para kazanmak için casusluğa meyledebilecekler bir mesaj verilir. Örneğin, 1628'de asi Erzurum Beylerbeyi Abaza Mehmed Paşa'nın iki casusu İstanbul'da yakalandığında,

183 Werner, *Padişahın Huzurunda*, s. 59.

184 Tijana Krstic, "Moriscos in Ottoman Galata," s. 284.

185 Aralarında Mustafa Cundi'nin de bulunduğu üç suikastçı Tomanbay tarafından, diğer ikisi Ulu Mirahur ve Ulu Hacib tarafından gönderilmiştir.

186 TSMA, E 4800. Osmanlıca belgenin bir kısmının modern Türkçe'ye aktarılmış halini Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 301-302'de bulabilirsiniz.

187 BOA, MD, VII, hk. 2067 (H. 22 Rebiülevvel 976 / M. 14 Eylül 1568); Refik, *Rafızılık ve Bektaşilik*, belge 29.

“fermân-ı Padişahi ile dâbbeler üzere çarمیha gerilip omuzları üzre bal mumları dikilip esvak-ı Dârüssaltanada teşhîr ve nidâ olundu,” yani çarمیha gerilmiş olarak İstanbul’un sokaklarında gezdirilip suçları halka ilan edildi. Bu iki casustan birinin boynu vurulurken, diğeri ise “çengâle uruldu.”¹⁸⁸ Çengele vurulmak acılı bir ölüm demektir. Çırılçıplak soyulup elleri bağlanan casus, iple tahtadan inşa edilmiş bir kulenin en tepesine kadar çıkarılmış, sonra aniden aşağıya bırakılmış olmalı. Düşerken alttaki yatay tahta direkte, sivri ucu yukarı bakan çengellere takılacak; eğer şanslıysa ölümcül bir yara alıp acı çekmeden ölecekti. Ancak bu nadir olan bir şeydi; genelde suçlu bir kerede ölmez ve bu dünyayı acı içinde kıvrana kıvrana terk ederdi.

Casusları bekleyen tek ceza ölüm değildir. Alınacak ceza, cürmün niteliği (casusluk, tarassut, sabotaj, rüşvet, ajitasyon), savaş veya barış zamanı olması, verilen hasarın miktarı, Osmanlıların tehdit algısı, yakalanan casusun kimliği, serveti, kabiliyeti ve Osmanlı makamlarıyla ilişkisi gibi birçok faktöre dayalı olarak değişmekteydi.

Casusluğa bulaştığı halde, rüşvetle hapisten kurtulan bile ol-maktaydı. Yukarıda bahsettiğimiz gibi, balyos Marc’Antonio Barbaro özel papazı Arcangelo de Lyo’yu hapisten dolgun bir rüşvetle kurtaracaktır.¹⁸⁹ İspanyolların Sakız’daki istihbarat elemanı Cenovalı Cassano Giustiniano da kendisini hapisten kurtarmak için çok para harcamıştır (*la gran spesa*).¹⁹⁰ Venedik ordusunda süvari yüzbaşısı (*alfer di cavallo*) olan Arnavut Hieronimo Combi’nin de benzer bir hikâyesi vardır. Kıbrıs Seferi sırasında esir düşen ve İstanbul’a getirilen Combi burada bir Rum asilzadesi (*gentiluomo*) tarafından kurtarılmış ve ikili beraber kereste ticareti yapmaya başlamıştır. Bu sırada Latince, Rumca ve Arnavutçanın yanına Türkçeyi de ekleyen Combi, İstanbul’daki Habsburg ajanları ile haşır neşir olunca Osmanlılar tarafından tutuklanmış ve

188 Nâimâ Mustafa Efendi, *Tarih-i Naimâ*, haz. Mehmet İpşirli (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007), II, s. 621.

189 Lesure, “Notes et documents, I,” s. 155.

190 AGS, E 1163, fol. 238 (14 Mayıs 1609).

hapse atılmıştır. 3 ay mahpus damlarında kaldıktan sonra, Sokollu'nun adamlarından (*ministerio*) birine 400 ekü rüşvet vererek özgürlüğünü satın alacaktır. Bu, kıdemli bir casusun bir yıllık maaşından daha fazla bir miktardır; ancak kereste ticaretinin senede 1000 ekü getirdiği düşünülürse, Combi bu parayı çok da zorlanmadan ödemiş olsa gerek.¹⁹¹ Arnavutluk'a kaçan Combi'nin burada Habsburglar için çalışmaya devam ettiğini de ekleyelim.¹⁹² İstanbul'dan son örneğimiz ise on yedinci yüzyıla aittir. 1608 yılında, Ankonalı Andrea Rinaldi'yi hapisten kurtaran, 1000 duka ödemeyi kabul eden İngiliz elçisi olmuştur. Rinaldi'nin Habsburglar ve Papa için çalıştığı düşünülürse, elçinin böyle yüklü bir meblağ ödemeyi kabul etmesi kafalarda cevaplanması gereken sorular yaratmaktan başka bir şey yapmayacaktır.¹⁹³ Ayrıca casusumuz yalnız bırakıldığından şikâyet ederken sadece Habsburgları değil, Fransa ve Venedik'i de suçlamaktadır.¹⁹⁴ Rinaldi'nin beş ayrı devletle yakın ilişkileri olması, bize İstanbul'daki istihbarat dünyasının nasıl bir gayya kuyusu olduğunu ve parayı veren herkesin düdüğü çalabildiğini bir kez daha göstermektedir.

Trablusgarp şehrini teslim etmek için Habsburg istihbaratıyla anlaşılan Ansalon biraderler de, suçlarının ağırlığına rağmen hapisten kurtulmayı başarmıştır. Scipion ve Luis de Ansalon adlı kardeşlerin başını çektiği komploya göre, Trablusgarp'taki bazı yöneticiler Habsburg tarafına geçecek ve düşman donanmasına şehri teslim edecekti. Olayı öğrenen Tunus beylerbeyinin Trablus'a haber vermesi üzerine 1575 yılında Ansalonlar ve işbirlikçileri Kaid Ferhad ve Hasan hapse atılmış, ancak Ferhad hapisten kaçıp İstanbul'a gitmeyi başarmıştı. İhanet suçlamasıyla hapse atılan birinin başkentten Mehdiyye sancakbeyi olarak dönmesi, hatta kendisine Sokollu tarafından Cezayir beylerbeyliğinin önerildiği şayiasının çıkması meşru ile gayrimeşru arasındaki sınırın

191 AGS, E 487, Geronimo Combi Albanes, 20 Nisan 1577 tarihli belge.

192 AGS, E 494.

193 ASV, IS, b. 416, 3 Mart 1608 tarihli belge.

194 ASV, IS, b. 416, 24 Ocak 1607, m.v. tarihli belge.

Yeniçağ'da ne kadar ince olduğunu göstermekle kalmaz, rüşvet, pişkeş ve hizipçiliğin, diğer bütün Avrupa devletlerinde olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda da atanma için önemli bir faktör olduğunu kanıtlar. Ansalon kardeşler Kaid Hasan'ın kendileri için ödediği 800 ekü sayesinde önce işkenceden kurtulacaklardı. Daha sonra, Luis hapisten kaçıp Tunus'a gitmeyi ve kendilerini serbest bıraktırması için beylerbeyine yalvarmayı başaracaktı. Ferhad'ın İstanbul'dan bu yönde bir emirle dönmesiyle, beylerbeyinin de yapabileceği bir şey kalmamıştı. Detaylarına tam hakim olmadığımız ve muhtemelen hizip politikalarının çelişkileriyle doldurduğu hikâyemizin sonunda Scipione Sicilya'ya dönmüş, Luis ise borçlarını ödemek için Trablus'ta kalmıştır. Her şey eski tas eski hamam devam edecek, Luis Ferhad ile planlar yapmaktan ve Habsburglara haber yollamaktan vazgeçmeyecektir.¹⁹⁵

Son olarak, bazen paranın yapamadığını güçlü bir tanıdık yapabilir ve ölüme dakikalar kala bile olsa, bir casusu ipten alabilirdi. Örneğin, 1663 yılında Avusturya elçisi ile Viyana'ya giden tercüman Marc'Antonio Mamuca della Torre casusluk suçlamasıyla ölüme mahkum edilmiştir. Ancak tam idam için meydana giderken karşılaştığı defterdar Ahmed Paşa'nın onu tanıması ve kurtarması herhalde tercümanımız için tesadüflerin en hayırlısı olmuştur.¹⁹⁶ Gene 1616 yılında Fransız elçisinin iki ay süren yoğun bir diplomasi sonrası casuslukla suçlanan altı Cizviti nasıl kurtardığından daha önce bahsetmiştik.

Her zaman işe yaramasa da, ihtida etmek ve Müslüman olmak da cezadan kaçmanın bir yoludur. 1571'de tutuklanıp İstanbul'a getirilen Milanolu ile yanındaki Ragusalı tercüman bir anda İslam'ın faziletlerinin farkına varınca, kendileriyle beraber tutuklanan Ankonalı tüccar gibi kadırgalarda kürek çekmekten kurtulmuşlardır.¹⁹⁷ Ancak, 1610 yılındaki iki esir fidyecisi keşişin durumu biraz

195 AGS, E 1140, fol. 137 (12 Temmuz 1573); E 1144, fol. 92 (8 Ağustos 1575), 128 (24 Kasım 1575) ve 137 (3 Aralık 1575); E 1145, fol. 118 (2 Kasım 1576) ve 119; E 1147, fol. 4 (9 Ocak 1577); E 1149, fol. 9 (10 Şubat 1579), 13 (1 Mart 1579), 18 ve 21.

196 Fabris, "Ottoman Arsenal of Istanbul (1698)."

197 AGS, E 1060, fol. 140 (15 Haziran 1571).

farklıdır; İstanbul'daki müdeccellerin İspanyol casusu olmakla suçladığı bu ikisine Müslüman olma şansı tanınmayacaktır.¹⁹⁸

Özellikle sarayla güçlü ilişkileri olan önemli kişilerin casusluk ya da muhbirlik suçlamasıyla sürgün edildiğini biliyoruz. Örneğin, Dördüncü Bölüm'de kendisinden etraflıca bahsettiğimiz David Passi'nin Habsburglar ile kirli işlere girdiği ortaya çıkınca, Yahudi gözde Rodos'a sürgüne gönderilmiştir.¹⁹⁹ Passi buradan dönmeyi başarsa da, eski nüfuzuna bir daha asla erişemeyecektir. Bir başka örnek, İstanbul'daki istihbarat ve diplomasi dünyasının renkli simalarından Arnavut Bartolomeo Brutti'nin hikâyesidir. Venedik elçiliğinde iki kere dil oğlanlığı yapmayı denedikten sonra Osmanlı hizmetine giren Brutti, İnebahtı'da düşen esirlerin değişimini gerçekleştirmek için İtalya'ya yolculuk etmiş ve burada tanıştığı Habsburg yöneticilerine casusluk yapmayı kabul etmiştir. Casusu olduğu Madrid ile emrinde çalıştığı İstanbul arasındaki ateşkes görüşmelerine burnunu sokunca Veziriazam Sokollu'nun tepesini attıracak ve hapsi boylayacaktır. Ancak akrabası Koca Sinan Paşa'nın araya girmesiyle Sokollu kendisini serbest bırakmayı kabul etmiştir, fakat bir şartla: Hemen başkenti terk edip, efendilerinin yanına, Napoli'ye gitmelidir.²⁰⁰ Geri dönerken yaşlı veziriazamın bir suikaste kurban gitmesi ve Osmanlı siyasetinde kartların bir anda yeniden dağılması, şanslı Arnavut'un kaçıp geri dönmesine ve Sinan Paşa'nın da desteğiyle, parlak kariyerini Voyvoda'nın gözdesi ve danışmanı, kısacası Boğdan'ın en güçlü adamı olarak tamamlamasına izin verecektir. Ancak, bu sonuç kısmının hikâyesidir.²⁰¹

198 ASV, *IS*, b. 416, 26 Haziran 1610 tarihli belge; ayrıca bkz. 13 Haziran 1610 tarihli belge.

199 BOA, *MZD*, V, hk. 266 (H. Evail-i Ramazan 999 / M. 23 Haziran – 2 Temmuz 1591).

200 AGS, *E* 1080, fol. 59 (3 Ağustos 1579), 60 (11 Ağustos 1579), 61 (18 Ağustos 1579).

201 Brutti için bkz. Noel Malcolm, *Agents of Empire*; Gennaro Varriale, "La lealtà fragile: Bartolomeo Brutti e lo spionaggio di Felipe II," *Gli antichi stati italiani e l'Europa Centro-Orientale tra il tardo Medioevo e l'Età moderna*, haz. Cristian Luca ve Gianluca Masi (Brăila–Udine: Istros Editrice–Gaspari Editore, 2016), s. 93-128.

VI

HÜLASA

Bu kitap Osmanlı istihbaratının başarısını ve etki alanını incelemek kadar, on altıncı yüzyıl Akdeniz’indeki casusluk faaliyetlerini mercek altına almayı da amaç edindi. Kurumsal bir casusluk, diplomasi ve merkezi devletten bahsedemeyeceğimiz bir yüzyılda, istihbarat dünyasının bu mahir ancak dalavereci aktörlerinin ön plana çıkması kaçınılmazdı. Kitap bir yandan oluşum aşamasındaki bir merkezi bürokrasinin bilgi almak, çeşitli örtülü operasyonlara girişmek ve düşman istihbaratını önlemek için geliştirdiği metotları analiz ederken, öte yandan da Bahr-ı Sefid’in kıyılarında bir ileri bir geri gidip gelen casusların hikâyelerini, arşiv belgelerinden bir araya getirilebildiği ölçüde aktarmaya çalıştı. Ancak tarih, espionaj gibi “magazinel” bir konudan bahsederken bile, sadece ilginç olguların art arda sıralanmasından ibaret olamaz. Yüzlercesi arasından bölük pörçük bir şekilde bize kalan bu hikâyelerden varılacak bazı sonuçlar olmalıdır.

Bu çalışmanın esas amacı enteresan hikâyeler anlatmak değil, Akdeniz’in “bağlantılı” yapısını ve serhadde egemen olan girift ilişki ağlarını gözler önüne sermektir. Casuslarımızın maceraları, İslam ve Hristiyanlık arasındaki ebedi mücadelenin Akdeniz’in doğusu ile batısı arasındaki temasları engellemediğini göstermiş olmalıdır. On altıncı yüzyıl belki de, gaza, cihat ve Haçlı seferi gibi kavramlarda teorik karşılığını bulan bir “Kutsal Savaş” retorikinin dillere en çok pelesenk olduğu zaman dilimlerinden biridir.

Ancak, iki imparatorluğun neredeyse yüzyılın tamamına yayılan ve bölgenin bütün güçlerini içine çeken mücadelesi, hayatın akışına ve toplumların dinamizmine yenilmeye ve yüzeysel kalmaya mahkumdur. Coğrafi mekânı kontrol etmekte her zaman yetersiz kalmış merkezi hükümetlerin ve ateşli silahlara adapte olma mücadelesi veren askeri kuvvetlerin çabaları, sınırları kapatmaya, geliş-gidişleri engellemeye, kimlikleri sabitlemeye, kısacası denizi ikiye bölen bir demir perde yaratmaya yetmeyecektir.

Eleştirisel metin analizlerine dayanmayan ve analitik bir metodolojiden uzak bir tarihçiliğin kolaycı bir dayatması olan bu tip “medeniyetler çatışması” eksenli argümanlar, arşiv belgelerinin sınavından bir türlü geçememektedir. Kalabriya’da İspanya karşıtı bir isyan çıkarma derdindeki Dominiken keşişlerinin başarısız olunca İstanbul’a kaçması, İspanya’daki asilzadelerde aradığını bulamayan Zaragozalı bir gencin, Memâlik-i Mahrûsa’ya gelip din değiştirmesi, Uluc Ali’nin kapusuna girmesi, oradan da kovulunca Cezayir, Fas, İspanya, Fransa ve Venedik’e geçebilmesi ya da İstanbul sokaklarında İspanyolca öğrendiğini iddia eden Bursa’lı bir sipahinin Rum kılavuzu tarafından terk edildiği Napoli’de casusluk yaparken yakalanması ve kendisine eğer canını seviyorsa İspanyol değil Türk olduğunu söylemesinin tavsiye edilmesi hep, elitlerin yüksek kültürünün itinayla törpülediği, saklamak için bin bir taklalar attığı karmaşık bir gerçekliğe işaret etmektedir.

Akdeniz kıyılarının birbirine nasıl sıkı sıkıya bağlı olduğunu en güzel ailevi bağlar göstermektedir. Kalabriyalı bir balıkçı köyünde doğan, ancak korsanlara esir düştükten sonra kaderi değişen Uluc Ali’nin hikâyesi buna güzel bir örnektir. Defalarca Kalabriya kıyılarına yanaşıp tanıdıklarından haber alan ve annesi dahil bir çok akrabasını ve hemşerisini İstanbul’a getiren bu inatçı korsan Müslüman olup din değiştirmekle kalmamış, aynı zamanda Kalabriya’yı İstanbul’a âdeta entegre etmiştir. O dönemde Tersane’nin bulunduğu bölgeye *Nuova Calabria* yani Yeni Kalabriya denmesi boşuna değildir.

Gene bir başka ilginç hikâye de, Cigalazade Yusuf Sinan Paşa'nın hikâyesidir. Cenevizli Cicala ailesine mensup bu genç adamın babası Sicilya'ya yerleşip Habsburglar adına korsanlık yapan Visconte Cicala iken, annesi Visconte tarafından tutsak edildikten sonra fazla direnmeden Hristiyan olan Lucrezia adında bir Hersek Novilidir, yani Osmanlı tebaasıdır. Lucrezia'nın üç oğlundan en büyüğü olan Scipione, babası ile Osmanlı korsanlarına esir düşecek ve Padişah'a hediye edilecekti. Enderun'dan çıktıktan sonra kısa sürede yükselen ve genç yaşta vezirlik rütbesine ulaşan bu genç Cenevizli önce kardeşi Carlo'yu yanına çağırması ve kendisini Müslüman yapmaya çalışmıştır. Carlo, Eflak veya Boğdan voyvodalıklarından birine atanmayı başaramadıysa da, Nakşe dükası olarak Osmanlı askeri sınıfına dahil olmaya muvaffak olmuştur. Yusuf Sinan sadece kardeşini İstanbul'a çağırarak kalmayacak, donanma ile "gaza" amacıyla çıktığı bir deniz seferinde ailesiyle bizzat görüşecektir. 1598'de, Osmanlı donanması ile Messina yakınlarında demir atmış ve annesiyle kardeşlerini görmek için Habsburg yetkililerinden izin almıştır. Scipione'leri ile hasret gideren Lucrezia ve çocukları Messina'ya geri dönecek, ancak Yusuf Sinan akrabalarıyla görüşmeye devam edecektir. Carlo, İstanbul, Sakız ve Sicilya arasında uzun yıllar mekik dokuyacak ve hem Habsburg hem Osmanlı istihbaratına çalışacaktır. Cizvit olan kuzenleri Antonio ve Vincenzo ise, Hak Din'e dönmesini teklif etmek için Papa VIII. Clemens tarafından Paşa'ya elçi olarak gönderilecektir.

Scipione, Carlo ve Visconte'nin maceraları, Cicala ailesinin Doğu ile Batı arasındaki sergüzeştlerinin ne ilki ne de sonuncusudur. Daha on dördüncü ve on beşinci yüzyıllarda Galata, Sakız, Kefe ve Sudak'da Cigalla soyadlı birçok Cenovalıya rastlanmaktadır. Bunların hikâyelerini burada anlatmayacağız; şimdilik içlerinden bazılarının isimlerinin Visconte (Cigalazade'nin babasının ismi), Antonio (yeğeninin ismi) ve Carlo (kardeşinin ismi) olduğuna dikkat çekmekle yetinelim.¹

1 Bkz. Matteucci, *Un glorioso convento*, s. 73, dn. 1. Bu bize aynı aileyle karşı karşıya olduğumuzu ispatlamaktadır. Zaten Cicala ismi daha on altıncı yüzyılda "Cigala" şeklinde yazılmaktadır; Osmanlıca'ya da bu şekilde geçmiştir.

Esir düşmesinden sadece on bir yıl önce, Visconte'nin Osmanlı topraklarında yaşamış ve ana dili Türkçe olan Domenico Visconte adlı bir akrabası, Habsburglara Osmanlıların Hristiyan tebaasıyla iş çevirmek için İstanbul'a gitmeyi teklif edecek, hatta İran'a bile geçebileceğini söyleyecektir. Habsburglara Sultan'ın Hristiyan tebaasıyla anlaşmayı tavsiye etmektedir.² Lucrezia Cicala'nın akrabalarından Piero Rossi adlı biri 1579 yılında İstanbul'a gelip Müslüman olmuştur.³

Cigalazade Yusuf Sinan'ın 1606'daki ölümünden sonra da, aile fertleri İstanbul, Sakız ve Cenova arasında mesai yapmaya devam etmiştir. Bu da bize ailenin Akdeniz çapında oluşturduğu imparatorluklar ve dinler-aşırı bağların çok daha derin ve sürekli olduğunu düşündürmektedir. Scipione'nin ölümünden 24 sene sonra, tam da IV. Felipe tarafından kendisine prens ünvanı verildiği 1630 yılında, Carlo bir kez daha İstanbul'da ortaya çıkacak ve yeğeni Mahmud Paşa vasıtasıyla oğlu Giovanbattista için Eflak ve Boğdan voyvodalıklarından birini isteyecektir. Scipione'nin daha az başarılı bir diğer oğlu Hüseyin Bey'in ise eski bir Ceneviz kolonisi olan ve ailenin sıkı bağları olduğu Sakız'a sancakbeyi atandığını biliyoruz.

Anne tarafından akraba olan Piero'yu saymazsak, İslam'dan Hristiyanlık'a geçen tek Cicala ise on yedinci yüzyılda İtalya'da ortaya çıkan ve Cigala'nın torunu olduğunu iddia eden Mahmud olacaktır. Törenlerle Hristiyanlığa geri dönen bu sahtekâr, Avrupa'yı baştan sona dolaşıp kısa bir sürede Papa, Fransa kralı, İspanya kraliçesi, Venedik Cumhuriyeti, Toskana grandükası ile Bavyera ve Savoy duklerinden para sızdırmayı başaracak, daha sonra foyasının ortaya çıkmasıyla da tamamen ortadan kaybolacaktır.

2 AGS, E 1199, fol. 51; aktaran Preto, *Servizi segreti*, 119; S. Pappalardo, "Ambizione politica, commercio e diplomazia alla fine del XVI secolo: Carlo Cicala," *Acque, terre e spazi dei mercanti: Istituzioni, gerarchie, conflitti e pratiche dello scambio dall'età antica alla modernità*, haz. Daniele Andreozzi, Loredana Panariti and Claudio Zaccaria (Trieste: Editreg, 2009), s. 141-168.

3 AGS, E 1080, fol. 58 (3 Ağustos 1570).

Görüldüğü gibi, ne Scipione ve oğulları ne de Sicilya'da geride bıraktığı akrabaları ihtida etmiştir. Dönemin âlim ve entelektüellerinin şu çok sevdiği Kutsal Savaş retorikğine rağmen, dini farklılıklar tarafından ikiye bölünen bu aile yıllarca Doğu ile Batı arasındaki imtiyazlı konumunu korumuş ve yoğun bir ilişkiler yumağı oluşturmayı başarmıştır.⁴

Daha birkaç hafta önce “gaza uğruna” yağmaladığı Hıristiyan kıyılarında annesiyle görüşen bu Osmanlı kapudan-ı deryasının impatorluk-aşırı ailevi bağları elimizdeki tek örnek değildir. Osmanlı toprağı olan Leş'ten kovulduktan sonra Venediklilerin elindeki Ülgün'e yerleşen Arnavut bir aile olan Brutti-Brunilerin Noel Malcolm ve Gennaro Varriale tarafından anlatılan entere-san hikâyesi, bize sınırları aşmanın ve masa başında kategorize edilmiş kimlikleri boşa çıkarmanın ne kadar kolay olduğunu göstermektedir. Kahramanımız Bartolomeo Brutti Arnavut asıllı bir Venedik tebaasıdır. Babası Antonio Venedik ordusunda askerlik yapmış, Osmanlı serhaddinde savaşmış ve daha sonra ticarete atılıp Venedik hükümetine çok ihtiyaç duyduğu buğdayı bulmakla görevlendirilmiştir; kariyerinin sonunda San Marco şövalyesi olma onuruna bile erişecektir. Bartolomeo da babasının izinden gitmiş ve Venedik'in hizmetine girmiştir; genç yaşta balyosun yanında dil oğlanlığı yani tercüman yamaklığı yapmaktadır. Ancak

4 Yukarıda anlatılanlar için bkz. Ilario Rinieri, *Clemente VIII e Sinan Bassa Cicala* (Roma: Civiltà Cattolica, 1898); Gaetano Oliva, “Sinan-Bassà (Scipione Cicala), celebre rinnegato del secolo XVI,” *Archivio Storico Mesinese* VIII-IX (1907-1908), s. 266-303; Benzone, “Cicala, Scipione”; S. Pappalardo, “Ambizione politica”; Domenico Montuoro, “I Cigala, una famiglia feudale tra Genova, Sicilia, Turchia e Calabria,” *Mediterranea: Ricerche storiche* 16 (2009), s. 277-302; Gürkan, “Espionage in the 16th century Mediterranean,” s. 447 vd.; Levent Kaya Ocakaçan, “*Cigalazade Yusuf Sinan Pasha (c. 1545 – 1606)*,” *Mediterranea: recherche storiche* 34 (2015), s. 325-340. Ayrıca konu üzerine Evrim Türkçelik'in İspanyolca tezi de paşanın kariyerinin son on beş yılına ışık tutmayı amaçlayan önemli bir çalışmadır. “*Cigalazade Yusuf Sinan Pasha y el Mediterráneo entre 1591-1606*” (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Universidad Autonoma de Madrid, 2012).

bu işte tutunamayınca, Osmanlılar için çalışmaya başlayacak ve İnebahtı'da esir düşen Osmanlı askerlerini İstanbul'un elindeki Hristiyan savaş tutsaklarıyla değiştirmek için İtalya'ya bir yolculuk yapacaktır. Bu sırada Napoli'de haşır neşir olduğu İspanyol yetkililerle de temasa geçmiş ve Habsburg istihbaratına çalışmayı önermiştir. Devrin haşmetli vezirlerinden Koca Sinan Paşa'nın da akrabası olan Bartolomeo,⁵ İstanbul'a döner dönmez Madrid ile İstanbul arasındaki ateşkes görüşmelerine burnunu sokacak ve kendisine kızan Sokollu tarafından İstanbul'dan kovulacaktır. Ancak, bu sırada Sokollu'nun öldürülmesi ve Sinan Paşa'nın veziriazamlığa yükselmesi üzerine İstanbul'a geri dönecek ve kariyerini Boğdan voyvodasının gözdesi olarak sürdürecektir.

Önemsiz bir Arnavut kasabasında yerel bir aile olan Brutti ve Brunilerin diğer fertleri de Avrupa'nın hemen her yerinde şansını denemektedir. Brutti'nin bir dayısı Giovanni Bruni Katolik Kilisesi'nde yükselip Bar piskoposu olacaktır. Hatta Protestanlık sonrası Katolik inancının temellerinin yeniden tanımlandığı Trent Konsülü'ne katılıp konuşmalar bile yapmıştır. Bir diğer dayısı Gasparo Bruni de Hak Din'e hizmet etmek istemiş, ancak bunu kılıcıyla yapmayı seçmiştir. Saint Jean tarikatına girip Malta şövalyesi olmuş ve korsanlığa atılmıştır. Osmanlıların Bar'ı fethedip Piskopos Giovanni ve Venedik subayı olan yeğeni Nicolò'yu tutsak alması Akdeniz tarihinin en talihsiz tesadüflerinden birine yol açmıştır. İnebahtı Muharebesi'nde, Gasparo Malta şövalyesi olarak Hristiyan donanmasında zaferin tadını çıkarırken, biraz yakınlar da kardeşi ve yeğeni kürek çektikleri Osmanlı kadırgalarında can verecektir. Soymak istedikleri Hristiyan köleleri öldürecek kadar ganimet hırsıyla gözü dönmüş İspanyol askerleri, "Ben piskoposum, Hristiyanım" diye bağırın Giovanni'ye inanmamış ve onu acımasızca öldürmüşlerdir.⁶ İnebahtı'da Giovanni ve Antonio'nun

5 Bu Arnavut kökenli büyük komutanın hayatı üzerine detaylı ve titiz bir çalışma için bkz. Ahmet Önal, "Koca Sinan Paşa'nın Hayatı ve Siyasal Faaliyetleri (1520-1596)" (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2012).

6 Noel Malcolm, *Agents of Empire*, 167.

ancak cesedine kavuşabilen Gasparo, savaş bitince Papa tarafından Güney Fransa'daki Avignon'a gönderilecek ve kale dizdarı olarak bu Papalık mülkünü Protestanlara karşı koruyacaktır.

Gasparo Bruni'nin oğlu, yani Bartolomeo Brutti'nin kuzeni Antonio Bruni de Cizvit tarikatına girip Perugia ve Avignon üniversitelerinde medeni hukuk ve Kilise hukuku alanlarında doktora yapmıştır. Baba oğul daha sonra beraber Koper şehrine gidip oraya yerleşeceklerdir. Ailenin İstanbul kolu ise hepsinden daha dayanaklı çıkmıştır. 1592'de Boğdan'da hayatını kaybeden Bartolomeo'nun kardeşi Cristoforo, abisinin ardından balyosun hizmetine girmiştir; yıllarca dil oğlanı olarak çalışacak ve Bruttileri İstanbul'daki yabancı elçilere yüzyıllarca tercümanlık yapacak üç aileden biri yapacaktır.⁷

Bu tip örneklerin ve kitaptaki diğer hikâyelerin de açıkça gösterdiği gibi, imparatorluk elitlerinin yazılı kültürünün ısrarla gözümüze soktuğu şu din eksenli teorik dünya düzeninin altında çok daha karmaşık bir evren yatmaktadır. Akdeniz serhaddinin örtüsünü her kaldırdığımızda, göz kamaştırıcı zenginlikte, şaşırtıcı ve çarpık bir dünya bizi beklemektedir. Tarihçinin görevi şaşırmak, kınamak ya da çarpıklıkları düzeltmek, kısacası pratiği teoriye uydurmak değil, sayısız istisnanın artık kaideyi bozmasına izin vermektir.

Ama bu dünyayı gözlemlemek, tanımlamak, analiz etmek, kısacası yazıya dökmek de bir o kadar zordur. Bahr-ı Sefid'in her noktasında her gün gerçekleşen binlerce karşılaşma, temas ve alışverişin bugüne kadar tarihin sahnesine çıkmakta zorlanmasının nedeni, bunlarla ilgili kaynaklara ulaşmanın güç olmasıdır. Bu zorluk, mevzu istihbarat olduğunda daha da artmaktadır.

Kısacası, bu esrarengiz ama cazip dünyanın şifrelerini el yazmaları ya da basılı kaynaklarla çözmek mümkün değildir; arşiv belgelerine gitmek gerekir. Son yıllarda bunu mümkün kılacak

7 Bkz. Ella Natalie Rothman, "Between Venice and Istanbul: Trans-imperial Subjects and Cultural Mediation in the Early Modern Mediterranean" (Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Michigan, 2006), Ek 13 ve 14.

bazı gelişmeler olmasaydı, Osmanlı ve Avrupa arşivlerindeki sayısız casus raporu, diplomatik mektuplar ve istihbaratla ilgili iç yazışmalara dayanan bu kitap yazılamazdı. Bir yandan dijital kopyalama olanaklarının artması arşiv belgelerinin kopyasının rahatça alınabilmesine olanak sağlarken, öte yandan Türkiye'nin hızla küresel ekonomiye entegre olması önceki neslin elinde olmayan araştırma imkânlarını bizim neslimizin hizmetine sunmuştur. Artık tarihçiler rahatça dil ve paleografya eğitimi alabilmekte, yurtdışında doktora ve arşiv araştırması yapmak için burs bulabilmekte ve konferans ve çalıştaylarda meslektaşlarıyla fikir teatisinde bulunabilmektedir. Bu imkânlarla mücehhez genç araştırmacı ve akademisyenlerin bu kitaptaki savları tamamlayacak, düzeltecek ya da doğrulayacak ve değişik zaman dilimi ve coğrafyaları analiz edecek eserler kaleme alacaklarından ümitvarız.

Şüphesiz bu kitap ele aldıklarından daha fazlasını ihmal etmiştir. Örneğin Osmanlı karşı casusluğunun incelendiği bir bölüm olmasına rağmen, Osmanlı dezenformasyonu⁸ ile ilgili bir inceleme yoktur.⁹ Oysa diğer Avrupa başkentlerinin aksine Akdeniz'in dört bir yanından çeşitli din ve etnik kökenden gelen insanların cirit attığı İstanbul'daki istihbari faaliyetleri kontrol edemeyen Osmanlıların, bu durumu telafi etmek için en sık başvurduğu metotlardan biri şayialar yayıp düşman istihbaratının kafasını karıştırmaktır. Kitaptaki bu eksiği kapamak için bir süredir bir makale üzerinde çalıştığımızı not düşelim.

Suikast, ajitasyon ve rüşvet gibi örtülü operasyonlar da kitabı daha da uzatmamak için inceleme dışında tutulmuştur. Oysa Osmanlı siyasi kültüründe özellikle rüşvet ve suikastın önemi yadsınamaz. Rüşvet ve pişkeş atamalarda önemli rol oynarken, suikast de sert bir siyasi iklimin doğal sonuçlarından biri olarak

8 Kasten yanlış bilgi yayma.

9 Bu alanda öncü ve ilginç bir çalışma için bkz. Özgür Kolçak, "Cümle Palankaları Küffâr Aldı...": 1663-64 Osmanlı-Habsburg Savaşında Dezenformasyon, Propaganda ve Siyasî İktidar," *The Journal of Ottoman Studies / Osmanlı Araştırmaları Dergisi* 43 (2014), s. 165-192.

görülmüştür. I. Murad gibi padişahlardan Sokollu Mehmed gibi sadrazamlara kadar hemen her statüden insan hain bir hançerin kurbanı olabilmektedir; ayrıca Fatih ve II. Bayezid başta olmak üzere birçok kişinin zehirlendiğinden şüphelenilmiştir. Bunlar bilinen örneklerdir; ancak kitap boyunca da tekrarladığımız gibi bilinen her örneğe karşı kaybolup giden yüzlercesini bulmak işten bile değildir. Osmanlı casus, suikastçı ve ajitatörlerinin Avrupa'nın ve Akdeniz'in hemen her yerinde faaliyet gösterdiğini ekleyip bu konuyu başka bir yerde daha detaylı bir şekilde inceleyeceğimizi belirtmekle yetinelim.

Son olarak Osmanlıların elde ettikleri bilgileri nasıl kullandıkları ve istihbaratın karar alma mekanizmasında ne gibi bir ağırlığı olduğu hususunda daha detaylı analizlere yer verebilirdik. Ancak ne yazık ki elimizdeki belgeler buna izin vermemektedir. Karar alma sürecindeki fikir teatisinin ve tartışmaların detaylarını veren İspanyol ve İtalyan arşivindeki belgelerin aksine, Osmanlı mühimme defterleri ancak gelen bilgiyi ve giden hükmü, yani alınan kararı özet bir şekilde vermektedir. Buradan çıkarılabilecek sonuçlar da mütevazı kalmaya mahkumdur. Divan-ı Hümayun'daki tartışmaların yazıya dökülmemesi tarihçinin elini kolunu bağlamakta, onu akılcıca bazı tahminlerin ötesine gitmekten alıkoymaktadır.¹⁰

10 Örneğin Osmanlı karar alması üzerine makaleleri ihtiva eden Caesar E. Farah (haz.), *Decision Making and Change in the Ottoman Empire* (Kirksville, Mo.: The Thomas Jefferson University Press, 1993) adlı kitap konuya çok yüzeysel bir bakış açısı sunmaktadır. Daha çok siyaset biliminin içinde yer alan ve geniş bir literatür olan karar alma çalışmalarıyla hiçbir diyaloga giremeyen ve karar alma süreçleriyle ilgili ortaya yeni ve ilginç bir şey koyamayan bu kitabın beklentilerin çok altında kalması bu alanda kaynakların kısıtlı olmasından kaynaklanmaktadır.

KAYNAKÇA

A. BİRİNCİL KAYNAKLAR

I. Arşiv Belgeleri

1. Archivo General de Simancas (AGS), Valladolid, İspanya

Papeles de Estado (E)

487, 490, 491, 494, 656, 664, 1017, 1026, 1028, 1030, 1043, 1044, 1047, 1049, 1052, 1054, 1056, 1058, 1059, 1060, 1063, 1064, 1068, 1070, 1071, 1072, 1073, 1074, 1080, 1081, 1083, 1090, 1092, 1119, 1121, 1124, 1125, 1126, 1127, 1132, 1137, 1140, 1141, 1144, 1145, 1147, 1149, 1152, 1157, 1158, 1159, 1160, 1163, 1166, 1199, 1308, 1309, 1310, 1311, 1312, 1316, 1317, 1318, 1321, 1324, 1326, 1327, 1329, 1330, 1331, 1332, 1335, 1336, 1337, 1338, 1339, 1344 K 1675, 1348 K 1677, 1367, 1417, 1497, 1499, 1517, 1519, 1524, 1527, 1531, 1532, 1533, 1534, 1535, 1537, 1538, 1539, 1541, 1547, 1885, 1887, 1893, 1894, 1928, 1929 numaralı kutular (*legajo*).

2. Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA), Viyana, Avusturya

Turcica

XXI, 4 numaralı deste (*konvolut*).

Staatenabteilungen,

Türkei I, 45 numaralı kutu (*karton*), 1581 Eylül dosyası

3. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı (AK), İstanbul

Muallim Cevdet Yazmaları

O.071

4. Archivio di Stato di Firenze (ASF), Floransa, İtalya

Archivio Mediceo del Principato (AMP)

370, 2979, 3079, 3080, 3082, 4148, 4277 numaralı dosyalar (*filza*)

5. Archivio di Stato di Genoa (ASG), Cenova, İtalya

Archivio Segreto, Lettere Ministri Costantinopoli
busta I, filza 2169.

6. Archivio di Stato di Venezia (ASV), Venedik, İtalya

Capi del consiglio di dieci, Lettere di ambasciatori (CCX-LettAmb)
3, 4, 6, 292 numaralı kutular (*busta*)

Capi del consiglio di dieci, Lettere di rettori et di altre cariche (CCX-LettRett)
292, 302 numaralı kutular

Documenti Turchi (DocTR)
3, 4, 5, 6 numaralı kutular (*busta*)

Consiglio di dieci, Parti Secrete (CX-ParSec)
4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14 numaralı kayıt defterleri (*registro*) ve 20 numaralı dosya (*filza*)

Inquisitori di Stato (IS)
148, 416, 433, 460 numaralı kutular (*busta*)

Senato, Archivio Proprio Costantinopoli (SAPC)
4, 5 numaralı dosyalar (*filza*)

Senato, Dispacci, Costantinopoli (SDC)
1, 2, 3, 4, 5, 6, 6E, 9, 21, 22, 25, 28, 29, 30, 31, 32, 81 numaralı dosyalar (*filza*)

Senato, Secreta, Deliberazioni, Costantinopoli (SDelC)
3, 7, 8 numaralı kayıt defterleri (*registro*)

7. Başbakanlık Osmanlık Arşivleri, İstanbul (BOA)

Kamil Kepeci
2555

Mühimme Defterleri
I, II, III, V, VI, VII, VIII, IX, X, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVIII, XIX, XXI, XXII, XXIII, XXV, XXVII, XXVIII, XXIX, XXX, XXXI, XXXIII, XXXV, XXXVI, XXXVIII, XXXIX, XL, XLII, XLIV, XLV, XLVI, XLVII, XLVIII, XLIX, LI, LII, LIII, LV, LVI, LVIII, LX, LXI, LXIII, LVII, LXIX, LXX, LXXI, LXXIII numaralı defterler

Mühimme Zeyli Defterleri
II, V numaralı defterler

8. Državni Arhiv u Dubrovniku (DAD), Dubrovnik, Hırvatistan

Acta Turcorum

A7 29a, A8 9a, A8 10, K 68, K 82, K 113.

Lettere di Levante

11 Şubat 1592, 24 Kasım 1579, 20 Ocak 1580 tarihli belgeler.

9. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA), İstanbul

Evrak

3703/1, 3192, 5994, 6306, 4265, 4575/2, 4800, 5997, 12321 numaralı belgeler.

10. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (TSMK), İstanbul

Revan 1943.

II. El Yazması Birincil Kaynaklar

İsimsiz. *Copey unnd lautter Abschriftt ainsı warhafftigen Sendtbrieffs / wieder Türkisch Kayser Solymán / disen sein yerzt gegen würtigen Anzug wider die Christenhait geordnet / von Constantinopel aussgezogen / und gen Kriechischen Weyssenburg ankommen ist / Wie volgt*, Belgrad, 7 Temmuz 1532.

İsimsiz. *Copia de una lettera de la partita del Turcho. Particolare de giornata in giornata insino a Belgrado*, Belgrad, 7 Temmuz 1532.

Granvela, Antoine Perrenot de. *Correspondencia del Cardenal Granvela*, Biblioteca Nacional de España, ms. 7905.

Valle, Francesco Della. *Vita di Alvise Griitti*, Biblioteca Nazionale Marciana, mss. It VI 122 (6211).

III. Basılı Arşiv Belgeleri

Calendar of State Papers (COSP), *Calendar of State Papers Relating To English Affairs in the Archives of Venice*, haz. Horatio F Brown (Londra: Her Majesty's Stationery Office, 1894), *British History Online*, <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/>

Alberi, Eugenio (haz.). *Le Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato durante il secolo decimosesto, vol. IX*. Floransa: Società Editrice Firoentina, 1855.

Bacque-Grammont, Jean-Louis. "Autour d'une correspondance entre Charles Quint et İbrahim Paşa." *Turcica* XV (1983), 231-346.

Barkan, Ömer Lütfi. "Hicri 933-934 / Miladi 1526-1527 Yılına Ait Bir Bütçe Örneği." *İktisat Fakültesi Mecmuası* XV/ 1-4 (1954), 251-329.

Barkan, Ömer Lütfi. "İstanbul Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri." *Belgeler: Türk Tarih Belgeleri Dergisi* 13 (1979), 1-380.

- Barkan, Ömer Lütfi. *XV ve XVI'ncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Birinci Cilt: Kanunlar*. İstanbul: Burhaneddin Matbaası, 1943.
- Berthier, Annie. "Un Document Retrouvé: La Première Lettre de Soliman au François Ier (1526)." *Turcica* XXVII (1995), 263-266.
- Charriere, Ernest (haz.). *Negociations de la France dans le Levant, ou, correspondances, memoires et actes diplomatiques des ambassadeurs de France à Constantinople et des ambassadeurs, envoyes ou residents à divers titres à Venise, Raguse, Rome, Malte et Jerusalem, en Turquie, Perse, Georgie, Crimée, Syrie, Egypte, etc., et dans les états de Tunis, d'Alger et de Maroc*. Paris: Impr. Nationale: 1853, III. cilt.
- Douais, M. l'Abbe (haz.). *Depeches de M. De Fourquevaux ambassadeur du Roi Charles IX en Espagne, 1565-1572*. Paris: Ernest Leroux, 1896, I. cilt.
- Gök, İlhan. "Atatürk Kitaplığı Mc.O.071 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri (Transkripsiyon-Değerlendirme)." Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara University, 2014.
- Karapınar, Ayşe ve Emine Erdoğan Özünlü (haz.). *Mihaloğullarına Ait 1586 Tarihli Akıncı Defteri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2015.
- Longo, Francesco (haz.). *Annali veneti dall'anno 1457 al 1500 del senatore Domenico Malipiero*. Floransa: Gio. Pietro Viessieux, 1843, I. cilt.
- Masiá, Maria Jose Bertomeu (haz.). *Cartas de un espía de Carlos V: La correspondencia de Jerónimo Bucchia con Antonio Perrenot de Granvela*. Valensiya : Universitat de Valencia, 2006.
- Pedani, Maria Pia (haz.). *Relazioni di ambasciatori veneti al Senato tratte dalle migliori edizioni disponibili e ordinate cronologicamente, vol. XIV: Costantinopoli, relazioni inedite (1512-1789)*. Torino: Bottega d'Erasmus, 1996.
- Refik, Ahmet. *Onaltıncı asırda Rafizilik ve Bektaşilik*. İstanbul: Muallim Ahmet Halim Kitaphanesi, 1932.
- Sahillioğlu, Halil (haz.). *Koca Sinan Paşanın Telhisleri*. İstanbul: IRCICA, 2004.
- Sahillioğlu, Halil (haz.). *Topkapı Sarayı Arşivi, Mühimme Defteri E-12321*. İstanbul: IRCICA, 2002.
- Sanuto, Marino. *I Diarii*. haz. Federico Stefani, Guglielmo Berchet, Nicolò Barozzi vd. Venedik: Federico Visentini Editore, 1879-1902, V, VII, XIX, XXIII, XXXIV, XXXIX, LI, LIII, LV. ciltler.
- Segre, Arturo ve Roberto Cessi (haz.). *I Diarii di Girolamo Priuli (AA. 1494-1512)*. Città di Castello: Casa Editrice S. Lapi, 1912, I ve II. ciltler.
- Theunissen, H. "Ottoman-Venetian Diplomats: the 'Ahd-names. The Historical Background and the Development of a Category of Political-Commercial Instruments together with an Annotated Edition of a Corpus of Relevant Documents." *Electronic Journal of Oriental Studies* 1/2 (1998), 1-698.

IV. Basılı Hatıratlar, Seyahatnameler, Tarihler ve Risaleler

- Busbecq, Ogier Ghislain de. *The Turkish Letters of Ogier Ghiselin de Busbecq: Imperial Ambassador at Constantinople, 1554-1562*, haz. E. S. Forster. Baton Rouge: University of Louisiana Press, 2005.
- Callieres, François de. *De la maniere de negocier avec les souverains*. Amsterdam: La compagnie, 1716.
- Chesneau, Jean. *Le Voyage de Monsieur d'Aramon, ambassadeur pour le Roy en Levant, escript par noble homme Jean Chesneau*, haz. Charles Schefer. Paris: Ernest Leroux, 1887.
- Contarini, Tommaso. *Historia delle successe dal principio della guerra mossa da Selim Ottomano a Venetiani, fino al dì della gran giornata vittoriosa contra Turchi*. Venetia: Francesco Rampazzetto, 1572.
- Evliyâ Çelebi b. Derşiv Mehmed Zıllî. *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi, VI. Kitap*, haz. Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002.
- Feridun Ahmed Beg. *Nüzhet-i Esrâr-ül-Ahyâr der Ahbâr-ı Sefer-i Sığatvar*, haz. H. Ahmet Arslantürk ve Günhan Börekçi. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2012.
- Haedo, Diego de. *Topographia e Historia General de Argel, repartida en cinco tratados, do se veran casos estraños, muertes espantosas, y tormentos exquisitos, que conuiene se entiendan en la Christiandad: con mucha doctrina, y elegancia curiosa*. Valladolid: Diego Fernandez de Cordoua y Ouiedo, 1612, 3 cilt.
- Hezarfen Hüseyin Efendi. *Telhîsül-Beyân fî Kavânin-i Al-i Osman*, haz. Sevim İl-gürel. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1998.
- Kâtib Çelebi. *Tuhfetü'l-kibâr fî esfâri'ül-bihâr*, haz. İdris Bostan. Ankara: T.C. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, 2008.
- Klarwill, Victor von (haz.). *The Fugger Newsletters: Being a Selection of Unpublished Letters from the Correspondents of the House of Fugger During the Years 1568-1605*, çev. Pauline de Chary. New York ve Londra: The Knickerbocker Press, 1926.
- Lütfi Paşa. *Tevârih-i Al-i Osman*, haz. Kayhan Atik. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Mans, Pierre Belon du. *Les observations de plusieurs singularitez & choses memorables, trouuees en Grece, Asie, Indee, Egypte, Arabie & autres pays estranges*. Anvers: Chez lean Steelsius, 1555.
- Naîmâ Mustafa Efendi. *Tarih-i Naîmâ*, haz. Mehmet İpşirli. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007, II. cilt.
- Pirî Reis. *Kitab-ı Babriye / Book of Navigation*. Ankara: Republic of Turkey, Prime Ministry, Undersecretaryship of Navigation, 2002.
- Selânîki Mustafa Efendi. *Tarih-i Selânîki*, haz. Mehmet İpşirli. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999, 2 cilt.

- Sereno, Bartolomeo. *Commentari della guerra di Cipro e della lega dei principi cristiani contro il Turco*. Monte Cassino: Tipi di Monte Cassino, 1845.
- Seyyid Murâdi Re'îs. *Gazavât-ı Hayreddin Paşa*, haz. Mustafa Yıldız. Aachen: Verlag Shaker, 1993.
- Silahşor, "Feth-nâme-i Diyâr-ı Arab," haz. Salâhattin Tansel. *Tarih Vesikaları* 17 (1958), s. 295-320; 18 (1961), s. 429-454.
- Valle, Francesco della. "Una breve narrazione della grandezza, virtù, valore et della infelice morte dell'Illustrissimo Signor Conte Alouise Gritti, del Serenissimo Signor Andrea Gritti, Principe di Venezia, Conte del gran Contado di Marmarus in Ongaria et General Capitano dell'esercito Regno, appresso Su-
limano Imperator de Turchi, et alla Maesta del Re Giovanni Re d'Ongaria." *Magyar Történelmi Tár* 3 (1857), 9-60.
- Vatin, Nicolas. *Sultan Djem: Un prince ottoman dans l'Europe du XVe siècle d'après deux sources contemporaines: Vâkıât-ı Sultân Cem, Oeuvres de Guillaume Caoursin*. Ankara: Imprimerie de la Societe Turque d'Histoire, 1997.
- Voltaire, *Essai sur les mœurs et l'esprit des nations et sur les principaux faits de l'histoire depuis Charlemagne jusqu'à Louis XIII* (1756).
- Werner, Adam. *Padişahın Huzurunda: Elçilik Günlüğü, 1616-1618*, çev. Türkis Noyan. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2011.
- Wratislaw, A. H. *Adventures of Baron Wenceslas Wratislaw of Mitrowitz*. Londra: Bell and Daldy, 1862.

B. İKİNCİL KAYNAKLAR

I. Kitaplar

- Acero, Beatriz Alonso. *Orán Mazalquivir, 1589-1639: Una sociedad española en la frontera de Berbería*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2000.
- Allen, Bruce Ware. *The Great Siege of Malta: The Epic Battle between the Ottoman Empire and the Knights of St. John*. Lebanon, NH: University Press of New England, 2015.
- Anhegger, Robert. *Ein angeblicher schweizerischer Agent an der Hohen Pforte im Jahre 1581*. İstanbul: Marmara Basımevi, 1943.
- Arbel, Benjamin. *Trading Nations: Jews and Venetians in the Early Modern Eastern Mediterranean*. Leiden: E. J. Brill, 1995.
- Archer, John Michael. *Sovereignty and Intelligence: Spying and Court Culture in the English Renaissance*. Stanford: Stanford University Press, 1993.
- Argenti, Philip P. *Chios Vincita or the Occupation of Chios by the Turks (1566) and their Administration of the Island (1566-1912)*. Cambridge: Cambridge University Press, 1941.

- Arndt Brendecke. *Imperium und Empirie: Funktionen des Wissens in der spanischen Kolonialherrschaft* (Köln: Böhlau, 2009).
- Babinger, Franz. *Fatih Sultan Mehmet ve Zamanı*, çev. Dost Körpe. İstanbul: Oğlak Yayınevi, 2003.
- Babinger, Franz. *Mehmet der Eroberer und seine Zeit: Weltenstürmer einer Zeitenwende*. Münih: F. Bruckmann, 1953.
- Bacigalupe, Miguel Angel Echevarria. *La diplomacia secreta en Flandes, 1598-1643*. Leioa-Vizcaya: Argitarapen Zerbitzua Euskal Herriko Unibertsitatea, 1984.
- Barbero, Alessandro. *La bataille des trois empires: Lepante, 1571*, çev. Patricia Farazi ve Michel Valensi. Paris: Flammarion, 2012.
- Barbero, Alessandro. *Lepanto: La battaglia dei tre imperi*. Roma ve Bari: Laterza, 2010.
- Baron, Salo Wittmayer. *A Social and Religious History of the Jews, volume XVIII: The Ottoman Empire, Persia, Ethiopia, India and China*. New York: Columbia University Press, 2. Baskı, 1982.
- Bartl, Peter. *Der Westbalkan zwischen spanischer Monarchie und osmanischem Reich: zur Türkenkriegsproblematik an der Wende vom 16. zum 17. Wiesbaden, Harrassowitz, 1974.*
- Bely, Lucien. *Espions et ambassadeurs au temps de Louis XIV*. Paris: Librairie Artheme Fayard, 1990.
- Bennassar, Bartolome ve Lucile Bennassar. *Les chretiens d'Allah: l'histoire extraordinaire des renegats, XVIe et XVIIe siecles*. Paris: Perrin, 1989.
- Biegman, Nicolaas H. *The Turco-Ragusan Relationship according to the Firmans of Murad III (1575-1595) Extant in the State Archives of Dubrovnik*. The Hague: Mouton, 1968.
- Bonilla, Diego Navarra (haz.). *Cartas entre espías e inteligencias secretas en el siglo de los validos, Juan de Torres Gaspar-Bonifaz, 1632-1638*. Madrid: Ministerio de Defensa, 2007.
- Bono, Salvatore. *I corsari barbareschi*. Torino: ERI-Edizioni RAI Radiotelevisione Italiana, 1964.
- Bono, Salvatore. *Schiavi musulmani nell'Italia moderna: galeotti vu' cum prà, domestici*. Napoli: Edizioni Scientifiche Italiane, 1999.
- Bono, Salvatore. *Yeniçağ İtalyasında Müslüman Köleler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Bostan, İdris. *Adriyatik'te Korsanlık: Osmanlılar, Uskoklar, Venedikliler, 1575-1620*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2009.
- Bostan, İdris. *Osmanlılar ve Deniz: Deniz Politikası, Teşkilat, Gemiler*. İstanbul: Küre Yayınları, 2007.
- Brandt, Karl. *Kaiser Karl V: Der Kaiser und sein Weltreich*. München: 1. Baskı, F. Bruckmann Verlag, 1937; König Verlag, 1973.

- Braudel, Fernand. *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: İmge, 1994, 2 cilt.
- Braudel, Fernand. *La Mediterranee et le monde Méditerranéen à l'époque de Philippe II*. Paris: Armand Colin, 2. baskı, 1966, 2 cilt.
- Brummett, Palmira. *Osmanlı Denizgücü: Keşifler Çağında Osmanlı Denizgücü ve Doğu Akdeniz'de Diplomasi*, çev. H. Nazlı Pişkin. İstanbul: Timaş Yayınları, 2009.
- Brummett, Palmira. *Ottoman Seapower and Levantine Diplomacy in the Age of Discovery*. Albany: State University of New York Press, 1994.
- Brun, Miguel Ángel Ochoa. *Historia de la diplomacia Espanola, VI: La Diplomacia de Felipe II*. Madrid: Ministerio de Asuntos Exteriores, 2000, 2. baskı, 2003.
- Canosa, Romano ve Isabella Colonnello. *Spionaggio a Palermo: Aspetti della guerra secreta turco-spagnola in Mediterraneo nel cinquecento*. Palermo: Sellerio Editore, 1991.
- Carnicer Garcia, Carlos J. ve Javier Marcos Rivas. *Sebastián de Arbizu, Espía de Felipe II: La diplomacia secreta espanola y la intervención en Francia*. Madrid: Editorial Nerea S.A., 1998.
- Carnicer, Carlos ve Javier Marcos. *Espías de Felipe II: Los servicios secretos del Imperio espanol*. Madrid: La esfera de los libros, 2005.
- Cortes, Fernando Cortes *Espionagem e contra-espionagem numa guerra peninsular 1640–1668*. Lisbon: Livros Horizonte, 1989.
- Costantini, Vera. *Il Sultano e l'isola contesa: Cipro tra eredità e potere ottomano*. Milano: UTET Libreria, 2009.
- Dávid, Geza ve Pal Fodor (haz). *Ransom Slavery along the Ottoman Borders (Early Fifteenth – Early Eighteenth Centuries)*. Leiden ve Boston: Brill, 2007.
- Davis, Robert C. *Christian Slaves, Muslim Masters: White Slavery in the Mediterranean, the Barbary Coast and Italy, 1500-1800*. New York: Palgrave Macmillan, 2003.
- Emecen, Feridun M. *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.
- Emecen, Feridun M. *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları – I*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2014.
- Emecen, Feridun M. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu ve Yükselişi, 1300-1600*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- Emecen, Feridun M. *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*. İstanbul: Timaş, 2011.
- Emecen, Feridun M. *Yavuz Sultan Selim*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2016.
- Ercan, Yavuz. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bulgarlar ve Voynuklar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1986.
- Falque, Juan R. Goberna. *Inteligencia, espionaje y servicios secretos en España*. Madrid: Ministerio de Defensa, 2007.
- Farah, Caesar E., *Decision Making and Change in the Ottoman Empire*. Kirksville, Mo.: The Thomas Jefferson University Press, 1993.

- Faroqhi, Suraiya. *Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007.
- Faroqhi, Suraiya. *Pilgrims and Sultans: The Hajj under the Ottomans, 1517-1683*. Londra: I.B. Tauris, 1994.
- Faroqhi, Suraiya. *The Ottoman Empire and the World around It*. New York ve Londra: I. B. Tauris, 2004.
- Fischer-Galati, Stephen A. *Ottoman Imperialism and German Protestantism, 1521-1555*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1959.
- Fiume, Giovanna. *Schiavitù mediterranea: corsari, rinnegati e santi di età moderna*. Milano: Bruno Mondadori, 2009.
- Fleischer, Cornell. *Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire: The Historian Mustafa Âli (1541-1600)*. Princeton: Princeton University Press, 1986.
- Floristán Imizcoz, Jose M. *Fuentes para la política oriental de los Austrias: La documentación griega del Archivo de Simancas (1571-1621)*. León: Universidad de León, 1988, 2 cilt.
- Friedman, Ellen G. *Spanish Captives in North Africa in the Early Modern Age*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1983.
- Foretic, Vinko. *Povijest Dubrovnika do 1808, 2. Od 1526 da 1808*. Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske 1980.
- Fraser, Peter. *The Intelligence of the Secretaries of the State and their Monopoly of Licensed News, 1660-1688*. Cambridge: Cambridge University Press, 1956.
- Galanti, Avram. *Türkler ve Yahudiler*. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, 1995.
- Garces, María Antonia. *Cervantes in Algiers: A Captive's Tale*. Nashville: Vanderbilt University Press, 2002.
- Garnicer, Carlos ve Javier Marcos. *Espías de Felipe II: Los servicios secretos del Imperio español*. Madrid: La esfera de los libros, 2005.
- Ghobrial, John-Paul. *The Whispers of Cities: Information Flows in Istanbul, London and Paris in the Age of William Trumbull*. Oxford: Oxford University Press, 2013.
- Groot, A. H de. *The Ottoman Empire and the Dutch Republic: A History of the Earliest Diplomatic Relations, 1610-1630*. Leiden ve İstanbul: Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut, 1978.
- Guilmartin Jr., John Francis. *Gunpowder and Galleys: Changing Technology and Mediterranean Warfare at Sea in the Sixteenth Century*. Londra: Cambridge University Press, 1974.
- Harris, Robin. *Dubrovnik. A History*. Londra: Saqi Books, 2003.
- Halaçoğlu, Yusuf. *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme: Menziller*. Ankara: PTT Genel Müdürlüğü, 2002.
- Hess, Andrew C. *The Forgotten Frontier: A History of the Sixteenth Century Ibero-African Frontier*. Chicago: University of Chicago Press, 1978.

- Heywood, Colin. *Writing Ottoman History: Documents and Interpretations*. Aldershot, Hampshire: Ashgate, 2002.
- Howard Carter, Charles. *The Secret Diplomacy of the Habsburgs, 1598-1625*. New York ve Londra: Columbia University Press, 1964.
- Hugon, Alain. *Au service de Roi Catholique, "honorable ambassadeurs" et "divins espions": Representation diplomatique et service secret dans les relations hispano-françaises de 1598 à 1635*. Madrid: Casa de Velázquez, 2004.
- Huntington, Samuel. *Medeniyetler Çatışması*, çev. Murat Yılmaz. Ankara: Vadi Yayınları, 2002.
- Huntington, Samuel. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster, 1996.
- İlter, Aziz Samih. *Şimali Afrikada Türkler*. İstanbul: Vakıf Matbaası, 1936, 2 cilt.
- İnalçık, Halil. *Fatih Devri Üzerine Tettik ve Vesikalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1954.
- Infelise, Mario. *Prima dei giornali: Alle origini della pubblica informazione (secoli XVI e XVII)*. Roma: Editori Laterza, 2002.
- İşıksel, Güneş. *La diplomatie ottomane sous le regne de Selim II: parametres et perimetres de l'Empire ottoman dans le troisieme quart du XVIe siecle*. Paris: Peeters, 2016.
- Isom-Verhaaren, Christine. *Allies with the Infidel: The Ottoman and French Alliance in the Sixteenth Century*. London: I. B. Tauris, 2011.
- Isom-Verhaaren, Christine. *Kafirle İttifak: 16. Yüzyılda Osmanlı-Fransız Anlaşması*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2015.
- Jenkins, Hester Donaldson. *Ibrahim Pasha, the Grand Vizir of Suleyman the Magnificent*. New York: Columbia University Press, 1911.
- Kaiser, Wolfgang (haz.). *Le Commerce des Captifs: Les intermediaires dans l'echange et le rachat des prisonniers en Mediterranee, XV-XVIII siecle*. Rome: Ecole française de Rome, 2008.
- Köprülü, Fuad. *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*. İstanbul: Evkaf Matbaası, 1931.
- Köse, Metin Ziya. *Doğu Akdenizde Casuslar ve Tacirler: Osmanlı Devleti ve Ragusa İlişkileri, 1500-1600*. İstanbul: Giza Yayınları, 2009.
- Kretschmayr, Heinrich. *Ludovico Gritti: Eine Monographie*. Wien: Gerold, 1896.
- Kunt, İ. Metin. *Sancaktan Eyalete: 1550 – 1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1978.
- Kunt, İ. Metin. *The Sultans Servants: The Transformation of Ottoman Provincial Administration, 1550-1650*. New York: Columbia University Press, 1983.
- Kütükoğlu, Bekir. *Osmanlı-İran Siyâsi Münâsebetleri I: 1578-1590*. İstanbul: İstanbul Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1962.
- Lazzarini, Isabella. *Communication and Conflict: Italian Diplomacy in the Early Renaissance, 1350-1520*. Oxford: Oxford University Press, 2015.

- Lewis, Bernard. *The Muslim Discovery of Europe*. New York ve Londra: W.W. Norton&Company, 1982.
- Malcolm, Noel. *Agents of Empire: Knights, Corsairs, Jesuits and Spies in the Sixteenth-Century Mediterranean World*. Londra: Allen Lane, 2015.
- Manfroni, Camillo. *Storia della Marina Italiana*. Roma: Forzani E. C. Tipografi Del Senato, 1917, III. cilt.
- Marshall, Alan. *Intelligence and Espionage in the Reign of Charles II, 1660-1685*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
- Matteucci, Gualberto. *Un glorioso convento francescano sulle rive del Bosforo: Il S. Francesco di Galata in Costantinopoli, c. 1230--1697*. Firenze: Studi Francescani, 1967.
- Mattingly, Garrett. *Renaissance Diplomacy*. New York: Dover Publications, 1988, 1. Baskı 1958.
- Montes, Juan Sánchez. *Franceses, Protestantes, Turcos. Los españoles ante la política internacional de Carlos V*. Granada: Universidad de Granada, 1995.
- Moral, Jose Maria del. *El Virrey de Napoles Don Pedro de Toledo y la guerra contra el Turco*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1966.
- Murphey, Rhoads. *Exploring Ottoman Sovereignty: Tradition, Image and Practice in the Ottoman Imperial Household, 1400-1800*. Londra: Continuum, 2008.
- Nemeth, Gizella ve Adriano Papo. *Ludovico Gritti: Un principe-mercante del Rinascimento tra Venezia i Turchi e la orona d'Ungheria*. Friuli: Edizioni della Laguna, 2002.
- Pamuk, Şevket. *A Monetary History of the Ottoman Empire*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Pamuk, Şevket. *İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyat ve Ücretler, 1469-1998*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 2000.
- Pamuk, Şevket. *Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.
- Parker, Geoffrey. *The Grand Strategy of Philip II*. New Haven ve Londra: Yale University Press, 1998.
- Pedani, Maria Pia. *In nome del Gran Signore: Inviati ottomani a Venezia dalla caduta di Costantinopoli alla guerra di Candia*. Venedik: Deputazione Editrice, 1994.
- Pedani, Maria Pia. *Osmanlı Padişahının Adına: İstanbul'un Fethinden Girit Savası na Venedik'e Gönderilen Osmanlılar*, çev. Elis Yıldırım. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011.
- Pettegree, Andrew. *The Invention of News: How the World Came to Know about Itself*. New Haven and Londra: Yale University Press, 2014.
- Pirenne, Henri. *Mahomet et Charlemagne*. Paris: F. Alcan; Bruxelles: Nouvelle société d'editions, 1937.

- Preto, Paolo. *I Servizi Segreti di Venezia*. Milano: Il Saggiatore, 1994.
- Preto, Paolo. *Venezia e i Turchi*. Floransa: G.C. Sansoni Editore, 1975.
- Rinieri, Ilario. *Clemente VIII e Sinan Bassà Cicala*. Roma: Civiltà Cattolica, 1898.
- Ribera, Jean-Michel. *Diplomatie et espionnage: Les ambassadeurs du roi de France auprès de Philippe II du traite du Cateau-Cambresis (1559) a la mort de Henri III (1589)*. Paris: Honore Champion Editeur, 2007.
- Rivas, Javier Marcos ve Carlos Carnicer García. *Espionaje y Traición en el Reinado de Felipe II: La historia de vallisoletano Martin de Acuna*. Valladolid :Diputación Provincial de Valladolid, 2001.
- Rodriguez-Salgado, M. J. *Felipe II, el "Paladín de la Cristiandad y la paz con el Turco."* Valladolid: Universidad de Valladolid, 2004.
- Romano, Ruggiero. *Braudel e noi: Riflessioni sulla cultura storica del nostro tempo*. Roma: Donzelli, 1995.
- Rothman, E. Natalie. *Brokering Empire: Trans-Imperial Subjects between Venice and Istanbul*. Ithaca: Cornell University Press, 2012.
- Salinas, David. *Espionaje y gastos secretos en la diplomacia española (1663-1683) en sus documentos*. Valladolid: Ámbito Ediciones, 1994.
- Sardella, Pierre. *Nouvelles et speculations a Venise: Au debut du XVIe siecle*. Paris: Librairie Armand Colin, 1948.
- Setton, Kenneth M. *The Papacy and the Levant (1204-1571)*. Philadelphia: American Historical Society, 1984, IV. cilt.
- Skilliter, S. A. *William Harborne and the Trade with Turkey, 1578-1582: A documentary study of the First Anglo-Ottoman Relations*. Oxford: Oxford University Press, 1977.
- Sola Castano, Emilio. *Uchali: El Calabres Tinoso, o el mito del corsario muladi en la frontera* Barcelona: Edicions Bellaterra, 2011.
- Sola, Emilio ve Jose F. de la Pena. *Cervantes y la Berbería: Cervantes, mundo turco-berberisco y servicios secretos en la epoca de Felipe II*. Madrid: Fondo de Cultura Economica, 1995.
- Sola, Emilio. *La Conjura de Campanella*. Madrid: Turpin Editores, 2007.
- Sola, Emilio. *Los que van y vienen: Informacion y fronteras en el Mediterráneo clasico del siglo XVI*. Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá, 2005.
- Szakály, Ferenc. *Lodovico Griiti in Hungary: 1529-1534: a Historical Insight into the Beginnings of Turco-Habsburgian Rivalry*. Budapest: Akademiai Kiadó, 1995.
- Tadic, J. *Spanija I Dubrovnik*. Belgrad: Sirpska Kraljevska Akademija, 1932.
- Takats, S. *Macaristan Türk Aleminde Çizgiler*, çev. Sadrettin Karatay. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011.
- Tansel, Selâhattin. *Yavuz Sultan Selim*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1969.
- Thompson, James Westfall ve Saul K. Padover. *Secret Diplomacy and Cryptography, 1500-1815*. New York: Frederick Ungar Publishing Co., 1937, 2. baskı, 1965.

- Turan, Şerafettin. *Kanuni Dönemi Taht Kavgaları*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2. Baskı, 1997.
- Valente, Gustavo. *Vita di Occhiali*. Milano: Casa Editrice Ceschina, 1960.
- Vitkus, Daniel J. (haz.). *Piracy, Slavery and Redemption: Barbary Captivity Narratives from Early Modern England*. New York: Columbia University Press, 2001.
- Weiss, Gillian. *Captives and Corsairs: France and Slavery in the Early Modern Mediterranean*. Stanford: Stanford University Press, 2011.
- Williams, Phillip. *Empire and Holy War in the Mediterranean*. New York: I. B. Tauris, 2014.
- Yriarte, Charles. *La vie d'un patricien de Venise au XVIe siècle*. Paris: J. Rothschild, tarih yok.
- Yüksel, Ahmet. *II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013.
- Yüksel, Ahmet. *Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Osmanlı İstihbarat Ağı*. İstanbul: Der-gah Yayınları, 2014.

II. Makaleler

- Agoston, Gábor. "A Flexible Empire: Authority and Its Limits on the Ottoman Frontiers." *International Journal of Turkish Studies* 9/1-2 (2003), 15-31.
- Agoston, Gábor. "Bírodalom es információ: Konstantinápoly, mint a koraújkori Europa információs központja." *Perjes Geza Emlekkönyv*, haz. Gábor Hausner ve László Veszpremi. Budapest: Argumentum, 2005, 31-60.
- Agoston, Gábor. "Ideologie, Propaganda und Politischer Pragmatismus: Die Auseinandersetzung der osmanischen und habsburgischen Grossmächte und die mitteleuropäische Konfrontation." *Kaiser Ferdinand I. – Ein mitteleuropäischer Herrscher*, haz. Maria Fuchs. Münster: Aschendorff, 2005, 207-33.
- Agoston, Gábor. "Információszerzés es kemekedés az Oszmán Bírodalomban a 15-17. században." *Információdrmlás a magyar es török vegvari rendszerven*, haz. Tivadar Petercsák ve Mátyás Berecz. Eger: Heves Megyei Múzeum, 1999, 129-54.
- Agoston, Gábor. "Information, Ideology, and Limits of Imperial Policy: Ottoman Grand Strategy in the Context of Ottoman-Habsburg Rivalry." *The Early Modern Ottomans: Remapping the Empire*, haz. Virginia H. Aksan ve Daniel Goffman. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, 78-92.
- Agoston, Gábor. "The Ottomans: From Frontier Principality to Empire." *The Practice of Strategy: From Alexander the Great to the Present*, haz. John Andreas Olsen ve Colin S. Gray. Oxford ve New York: Oxford University Press, 2011, 105-131.
- Anhegger, Robert. "Martoloslar Hakkında." *Türkiyat Mecmuası* 7-8 (1942), 282-320.
- Arbel, Benjamin ve Gilles Veinstein. "La fiscalité veneto-chypriote au miroir de la législation ottomane: le *Qānunmāme* de 1572." *Turcica* 18 (1986), 7-51.

- Aubin, Jean. "Une frontiere face au peril ottoman: la Terre d'Otrante (1529-1532)." *Soliman le Magnifique et son temps: Actes du colloque de Paris Galeries Nationales du Grand Palais, 7-10 Mars 1990*, haz. Gilles Veinstein. Paris: La Documentation Française, 1992, 39-49.
- Barta, Gábor. "Gritti Ludovicus'un Macar Valiliği (1531-1534)." *Belleten* 263 (2008), 251-293.
- Benzoni, Gino. "Cicala, Scipione (Cigala-Zade Yüsuf Sinân)." *Dizionario Biografico degli Italiani* 25 (1981).
- Beydilli, Kemal. "Korsika." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.
- Biegman, N. H. "Ragusan Spying for the Ottoman Empire: Some 16th-Century Documents from the State Archive at Dubrovnik." *Belleten* 26/106 (1963), 237-255.
- Bonilla, Diego Navarro. "Espías honorables, espías necesarios: de la información a la inteligencia en la conducción de la política y la guerra de la monarquía hispánica." *Ambassadeurs, apprentis espions et maîtres comploteurs: Les systemes de renseignement en Espagne a l'epoque moderne*, haz. Beatrice Perez. Paris: Presses de l'universite Paris-Sorbonne, 2010, 31-47.
- Bornate, Carlo. "La Missione di Sampiero Corso a Costantinopoli." *Archivio Storico di Corsica* XV (1939), 472-502.
- Bostan, Idris. "Kılıç Ali Paşa." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.
- Bunes Ibarra, Miguel Angel de. "Avis du Levant: Le reseau d'espionnage espagnol dans l'Empire Ottoman à partir du sud de l'Italie, à la charniere des XVIe et XVIIe siecles." *Ambassadeurs, apprentis espions et maîtres comploteurs: Les systemes de renseignement en Espagne à l'epoque moderne*, haz. Beatrice Perez. Paris: Presses de l'universite Paris-Sorbonne, 2010, 223-240.
- Carrasco, Raphael. "L'espionnage espagnol du Levant au XVIe siecle d'apres la correspondance des agents espagnols en poste à Venise." *Ambassadeurs, apprentis espions et maîtres comploteurs: Les systemes de renseignement en Espagne a l'epoque moderne*, haz. Beatrice Perez. Paris: Presses de l'universite Paris-Sorbonne, 2010, 203-222.
- Casale, Giancarlo. "An Ottoman Intelligence Report from the mid-sixteenth century Indian Ocean." *Journal of Turkish Studies* 31 (2007), 181-188.
- Coco, Carla. "Alvise Gritti fra Veneti, Turchi e Ungheresi." *Studi Miscellanei Uralici e Alaiici* 20, haz. Andrea Csillaghy. Venedik: Libreria Editrice Cafoscarina, 1984, 379-396.
- Dávid, Geza ve Pál Fodor. "Ottoman Spy Reports from Hungary." *Turcica et Islamica. Studi in Memoria di Aldo Gallotta, I*, haz. Ugo Marazzi. Napoli: Università degli Studi di Napoli "L'Orientale," 2003, 121-131.
- Dávid, Geza. "The Mühimme Defters as a Source in Ottoman-Habsburg Rivalry in the 16th Century." *Archivum Ottomanicum* 20 (2002), 167-209.

- Decei, Aurel. "Aloisio Gritti au service de Soliman le Magnifique d'après des documents turcs inédits (1533-1534)." *Anatolia Moderna-Yeni Anadolu* 3 (1992), 10-60.
- Dedijer, Steven. "Ragusa Intelligence and Security (1301-1806): A Model for the Twenty-First Century." *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence* 15:1 (2002), 101-114.
- Durrieu, Paul. "Delivrance de la Grèce projetee en France a la fin du quinziesme siecle." *Revue d'histoire diplomatique* XXVI (1912), 333-51.
- Dursteler, Eric R. "On Bazaars and Battlefields: Recent Scholarship on Mediterranean Cultural Contacts." *Journal of Early Modern History* 15 (2011), 413-434.
- Dursteler, Eric R. "Power and Information: The Venetian Postal System in the Early Modern Mediterranean." *From Florence to the Mediterranean: Studies in Honor of Anthony Molho*, haz. Diogo Curto vd. Floransa: Olschki, 2009, 601-623.
- Dursteler, Eric. "Erken Modern Dönem İstanbulu'nda Latin Kilisesi Hristiyanları." *Osmanlı İstanbulu I: I. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri, 29 Mayıs – 1 Haziran 2013, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi*, haz. Feridun Emecen ve Emrah Safa Gürkan. İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, 2014, s. 127-135.
- Emecen, Feridun. "İbrâhim Paşa, Makbul." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.
- Engerth, Eduard von. "Das Portrait des venetianischen Patriciers Marcanlonio Barbaro von P. Veronese im Belvedere zu Wien." *Zeitschrift für bildende Kunst* 10 (1875), 29 - 31.
- Eroğlu, Haldun. "Klasik Dönemde Osmanlı Devletinin İstihbarat Stratejileri." *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi* 34 (2003), 11-33.
- Fabris, Antonio. "A Description of the Ottoman Arsenal of Istanbul (1698)." *Mediterranea: recherche storiche* 34 (2015), 435-444.
- Fabris, Antonio. "Hasan 'il Veneziano' tra Algeria e Costantinopoli." *Quaderni di Studi Arabi* 5 (1997), 51-66.
- Finlay, Robert. "Al Servizio del Sultano: Venezia, i Turchi e il mondo Cristiano, 1523-1538." *Renovatio Urbis: Venezia nell'età di Andrea Giritti*, haz. Manfredo Tafuri. Roma: Oficina Edizioni, 1984, 78-118.
- Fleischer, Cornell. "The Lawgiver as Messiah: The Making of the Imperial Image in the Reign of Süleyman." *Soliman le magnifique et son temps*, haz. Gilles Veinstein. Paris: La Documentation Française, 1992, 159-77.
- Floristán Imízcoz, Jose. M. "Felipe II ya la empresa de Grecia tras Lepanto (1571-1578)." *Erytheia* 15 (1994), 155-190.

- Fodor, Pál. "Between Two Continental Wars: The Ottoman Naval Preparations in 1590-1592." *In Quest of the Golden Apple: Imperial Ideology, Politics, and Military Administration in the Ottoman Empire*, haz. Pal Fodor. İstanbul, Isis, 2000, 171-190.
- Fodor, Pal. "The Organisation of Defence in the Eastern Mediterranean (end of the 16th century)." *The Kapudan Pasha: His office and His domain: Halcyon Days in Crete IV, a symposium held in Rethymnon, 7-9 January 2000*, haz. Elizabeth A. Zachariadou. Resmo: Crete University Press, 2002, 87-94.
- Fusaro, Maria vd. (haz.). *Trade and Cultural Exchange in the Mediterranean: Braudel's Maritime Legacy*. Londra ve New York: I. B. Tauris, 2010.
- Fusaro, Maria. "After Braudel: A Reassessment of Mediterranean History between the Northern Invasion and the *Caravane Maritime*." *Trade and Cultural Exchange*, 1-22.
- Graf, Tobias. "Of Half-Lives and Double-Lives: 'Renegades' in the Ottoman Empire and Their Pre-Conversion Ties, ca. 1580-1610." *Well Connected Domains: Towards an Entangled Ottoman History*, haz. Pascal W. Firges vd. Leiden: Brill, 2014, 131-149.
- Gürkan, Emrah Safa. "An Ottoman Spy in Syracuse (1562): Constantino/Mehmed from Candia." *Archivo de la Frontera*, <http://www.archivodelafrontera.com/archivos/an-ottoman-spy-in-syracuse-1562-constantinomehmed-from-candia-o-un-espia-otomano-en-siracusa-1562-constantinomehmed-de-candia-por-emrah-safa-gurkan/>.
- Gürkan, Emrah Safa. "Batı Akdeniz'de Osmanlı korsanlığı ve gaza meselesi." *Ke-bikeç: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi* 33 (2012), 173-204.
- Gürkan, Emrah Safa. "Bir Diplomasi Merkezi Olarak Yeni Çağ İstanbul'u." *Antik Çağ'dan 21. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi: Siyaset ve Yönetim I*, haz. Feridun M. Emecen ve Coşkun Yılmaz. İstanbul: İ.B.B. Kültür A.Ş., 2015, 372-399.
- Gürkan, Emrah Safa. "Fitilin ucunda Tersane-yi Amire." *Osmanlı İstanbulu I: I. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri*, 29 Mayıs – 1 Haziran 2013, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, haz. Feridun Emecen ve Emrah Safa Gürkan. İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, 2014, 67-69.
- Gürkan, Emrah Safa. "Fooling the Sultan: Information, Decision-Making and the 'Mediterranean Faction' (1585-1587)." *Journal of Ottoman Studies* 45 (2015), 57-96.
- Gürkan, Emrah Safa. "Laying Hands on *Arcana Imperii*: Venetian Baili as Spymasters in Sixteenth-Century Istanbul." *Spy Chiefs, volume II*, haz. Paul Maddrell. Washington, D.C.: Georgetown University Press, baskıda.
- Gürkan, Emrah Safa. "Mediating Boundaries: Mediterranean Go-betweens and Cross-Confessional Diplomacy in Constantinople, 1560-1600." *Journal of Early Modern History* 19 (2015), 107-128.

- Gürkan, Emrah Safa. "My Money or Your Life: The Habsburg Hunt for Uluc Ali." *Studia Historica. Historia Moderna* 36: *Duelo entre colosos: el Imperio Otomano y los Habsburgos en el siglo XVI* (2014), 121-145.
- Gürkan, Emrah Safa. "Osmanlı-Habsburg Rekabeti Çerçevesinde Osmanlılar'ın XVI. Yüzyıl'daki Akdeniz Siyaseti." *Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası*, haz. Haydar Çoruh vd. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011, 11-50.
- Gürkan, Emrah Safa. "The Centre and the Frontier: Ottoman Cooperation with the North African Corsairs in the Sixteenth Century." *Turkish Historical Review* 1/2 (2010), 125-163.
- Gürkan, Emrah Safa. "Touting for Patrons, Brokering Power and Trading Information: Trans-Imperial Jews in Sixteenth-Century Constantinople." *Detrás de las apariencias. Información y espionaje (siglos XVI-XVII)*, haz. Emilio Sola Castano ve Gennaro Varriale. Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá, 2015, 127-151.
- Gürkan, Emrah Safa. His Bailo's *Kapudan*: Conversion, Tangled Loyalties and Hasan *Veneziano* between Istanbul and Venice (1588 – 1591)." *Journal of Ottoman Studies* 48 (2016), 277-319.
- Hadsund, Per. "The Tin-Mercury Mirror: Its Manufacturing Technique and Deterioration Processes." *Studies in Conservation* 38/1 (Şubat 1993), s. 3-16.
- Hallacoglu, Yusuf. "Klasik Dönemde Osmanlılarda Haberleşme ve Yol Sistemi." *Çağımı Yakalayan Osmanlı! Osmanlı Devleti'nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri*, haz. Ekmeleddin İhsanoğlu vd. İstanbul: IRCICA, 1995, 13-21.
- Hassiotis, Giovanni K. "Venezia e i domini veneziani tramite di informazioni sui turchi per gli spagnoli." *Venezia centro di mediazione tra Oriente e Occidente, secoli XV-XVI: aspetti e problemi*, II. cilt, haz. Hans Georg Beck vd. Floransa: L. S. Olschki, 1977, 117-137.
- Headley, John M. "Germany, the Empire and *Monarchia* in the Thought and Policy of Gattinara." *Das romisch-deutsche Reich im politischen System Karls V*, haz. Heinrich Lutz ve Elisabeth Müller Luckner. Münih: Oldenbourg, 1982, 1547.
- Headley, John M. "The Habsburg World Empire and the Revival of Ghibellinism." *Medieval Renaissance Studies* 7 (1975), 93-127.
- Hernán, Enrique Garcia. "Espionaje en la Batalla de Lepanto." *Historia* 16 27 (2003), 8-41.
- Hernán, Enrique Garcia. "The Price of Spying at the Battle of Lepanto." *Eurasian Studies* II/2 (2003), 227-250.
- Hershenzon, Daniel. "The Political Economy of Ransom in the Early Modern Mediterranean." *Past and Present* 231 (Mayıs 2016), 61-95.
- Hess, Andrew C. "The Battle of Lepanto and its Place in Mediterranean History." *Past and Present* 57 (1972), 53-73.

- Hess, Andrew C. "The Moriscos: An Ottoman Fifth Column in the Sixteenth-Century Spain." *American Historical Review* LXXIV (Ekim 1968), 1-25.
- Hess, Andrew C. "The Ottoman Conquest of Egypt (1517) and the Beginning of the Sixteenth-Century World War." *International Journal of Middle Eastern Studies* 4/1 (1973), 55-76.
- Heywood, Colin. "Some Turkish Archival Sources for the History of the Menzilhane Network in Rumeli during the Eighteenth Century." *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi, Beşeri Bilimler. Humanities* 4-5 (1976-1977), 39-54.
- Heywood, Colin. "The Ottoman Menzilhane and Ulak System in Rumeli in the Eighteenth Century." *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, haz. Osman Okyar ve Halil İnalçık. Ankara: Meteksan, 1980, 179-186.
- Heywood, Colin. "The Via Egnatia in the Ottoman Period: The Menzilhanes of the Sol Kol in the Late 17th/Early 18th Century." *Via Egnatia under Ottoman Rule (1380-1699)*, haz. Elizabeth Zachariadou. Resmo: Crete University Press, 1996, 129-144.
- Heywood, Colin. "Fernand Braudel and the Ottomans: The Emergence of an Involvement (1928-50)." *Mediterranean Historical Review* 23:2 (2008), 165-184.
- Imber, Colin. "The Navy of Süleyman the Magnificent." *Archivum Ottomanicum* VI (1980), 211-282.
- Infelise, Mario. "From Merchants' Letters to Handwritten Political *Avvisi*: Notes on the Origins of Public Information." *Cultural Exchange in Early Modern Europe, vol. 3: Correspondence and Cultural Exchange in Europe, 1400 – 1700*, haz. Francisco Bethencourt ve Florike Egmond. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, 33-52.
- Iordanou, Ioanna. "What News on the Rialto? The Trade of Information and Early Modern Venice's Centralized Intelligence Organization." *Intelligence and National Security* 31/3 (2015), 1-22.
- Isom-Verhaaren, Christine. "An Ottoman Report about Martin Luther and the Emperor: New Evidence of the Ottoman Interest in the Protestant Challenge to the Power of Charles V." *Turcica* 28 (1996), 299-318.
- İnalçık, Halil. "Mehmed II." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.
- İnalçık, Halil. "Dâr al-'Ahd." *Encyclopedia of Islam*, 2nd ed.
- İnalçık, Halil. "İmtiyâzât." *Encyclopedia of Islam*, 2nd ed.
- Kafadar, Cemal. "A Death in Venice (1575): Anatolian Muslim Merchants Trading in the Serenissima." *Journal of Turkish Studies* 10 (1986), 191-218.
- Kemp, Percy. "An Eighteenth-Century Turkish Intelligence Report." *International Journal of Middle East Studies* 16 (1984), 497-506.

- Kissling, Hans J. "Venezia come centro di informazioni sui turchi." *Venezia centro di mediazione tra Oriente e Occidente, secoli XV-XVI: aspetti e problemi*, I. cilt, haz. Hans Georg Beck vd. Floransa: L. S. Olschki, 1977, 97-109.
- Kolçak, Özgür. "'Cümle Palankaları Küffâr Aldı...': 1663-64 Osmanlı-Habsburg Savaşında Dezenformasyon, Propaganda ve Siyasî İktidar." *The Journal of Ottoman Studies / Osmanlı Araştırmaları Dergisi* 43 (2014): 165-192.
- Krstic, Tijana. "Contesting Subjecthood and Sovereignty in Ottoman Galata in the Age of Confessionalization: The Carazo Affair, 1613-1617." *Oriente Moderno* 93 (2013), 422-453.
- Krstic, Tijana. "Moriscos in Ottoman Galata, 1609 – 1620s." *The Expulsion of the Moriscos from Spain: A Mediterranean Diaspora*, haz. Mercedes Garcia-Arenal ve Gerard Wiegers, çev. Consuelo López-Morillas ve Martin Beagles. Leiden: Brill, 2014, 269-285.
- Kunt, Metin. "A prince goes forth (perchance to return)." *Identity and Identity Formation in the Ottoman World: A Volume of Essays in Honour of Norman Itzkowitz*, haz. Baki Tezcan ve Karl K. Barbir. Wisconsin: Wisconsin University Press, 2007, 63-71.
- Kunt, Metin. "Royal and Other Households." *The Ottoman World*, haz. Christine Woodhead. Londra ve New York: Routledge, 2012, 103-115.
- Kunt, Metin. "Sultan, Dynasty and State in the Ottoman Empire: Political Institutions in the 16th century." *The Medieval History Journal / Special Issue on Tributary Empires* 6/2 (Kasım 2003), 217-230.
- Lesure, Michel. "Michel Cernovic "Explorator Secretus" à Constantinople (1556-1563)." *Turcica* 15 (1983), 127-154.
- Lesure, Michel. "Notes et documents sur les relations veneto-ottomanes, 1570-1573, I," *Turcica* 4 (1972), 134-164.
- Lesure, Michel. "Notes et documents sur les relations veneto-ottomanes, 1570-1573, II." *Turcica* 8 (1976), 117-156.
- Lewis, Bernard. "Muslim Discovery of Europe." *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 20/1-3 (1957), 409-416.
- Lowry, Heath. "The Island of Limnos: A Case Study on the Continuity of Byzantine Forms under Ottoman Rule." *Continuity and Change in Late Byzantine and Early Ottoman Society*, haz. Anthony Bryer ve Heath Lowry. Birmingham: University of Birmingham, Center for Byzantine Studies; Washington: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 1986, 235-259.
- Lucchetta, Francesca. "L'Affare Zen." *Studi veneziani* X (1968), 109-221.
- Lucchetta, Francesca. "La scuola dei "giovani di lingua" veneti nei secoli XVI e XVII." *Quaderni di studi arabici* 7 (1989), 19-40.
- Menage, Victor L. "The Mission of an Ottoman Secret Agent in France in 1486." *Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* 97/2 (1965), 112-32.

- Montuoro, Domenico. "I Cigala, una famiglia feudale tra Genova, Sicilia, Turchia e Calabria." *Mediterranea: Recherche storiche* 16 (2009), s. 277-302.
- Murphey, Rhoads. "Seyyid Muradî's Prose Biography of Hızır ibn Yakub, alias Hayreddin Barbarossa: Ottoman Folk Narrative as an under-exploited Source for Historical Reconstruction." *Acta Orientaliae Academiae Scientiarum Hungaricae* 54/4 (2001), 519-32.
- Necipoğlu, Gülru. "Süleymân the Magnificent and the Representation of Power in the Context of Ottoman-Hapsburg-Papal Rivalry." *Süleymân the Second and His Time*, haz. Halil İnalcık ve Cemal Kafadar. İstanbul: Isis Press, 1993, 163-194.
- Ocakaçan, Levent Kaya. "Cigalazade Yusuf Sinan Pasha (c. 1545 – 1606)." *Mediterranea: recherche storiche* 34 (2015), s. 325-340.
- Oliva, Gaetano. "Sinan-Bassà (Scipione Cicala), celebre rinnegato del secolo XVI." *Archivio Storico Messinese* VIII-IX (1907-1908), s. 266-303.
- Özcan, Abdülkadir. "Martolos." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.
- Özdemir, Şenay. "Kıyı Nöbeti: Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'de Kıyı Savunması." *Tarih İncelemeleri Dergisi* XXIII/1 (Temmuz 2008), 187-210.
- Pappalardo, S. "Ambizione politica, commercio e diplomazia alla fine del XVI secolo: Carlo Cicala." *Acque, terre e spazi dei mercanti: Istituzioni, gerarchie, conflitti e pratiche dello scambio dall'età antica alla modernità*, haz. Daniele Andreozzi, Loredana Panariti ve Claudio Zaccaria. Trieste: Editreg, 2009, s. 141-168.
- Pirenne, Henri. "Mahomet et Charlemagne." *Revue Belge de Philologie et d'histoire* 1 (1922), 77-86.
- Raffa, Angelo. "L'ultima impresa di Hayreddin (Barbarossa). La guerra marittima turco-franco-spagnola del 1543-4." *Aspetti ed attualità del potere marittimo in Mediterraneo nei secoli XII-XVI*, haz. P. Alberini. Roma: Ufficio storico della marina militare, 1999, 397-424.
- Rothkegel, Martin. "Jacobus Palaeologus in Constantinople, 1554-5 and 1573." *Osmanlı İstanbulu IV: IV. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri, 20-22 Mayıs 2016, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi*, haz. Feridun Emecen, Ali Akyıldız ve Emrah Safa Gürkan. İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, 2016, 977-1004.
- Rothman, E. Natalie. "Interpreting Dragomans: Boundaries and Crossings in the Early Modern Mediterranean." *Comparative Studies in Society and History* 51/4 (Ekim 2009), s. 771-800.
- Said, Edward. "Clash of Ignorance." *The Nation*, 22 Ekim 2001, <http://www.thenation.com/article/clash-ignorance>.
- Seng, Yvonne J. "Fugitives and Factotums: Slaves in Early Sixteenth-Century Istanbul." *Journal of the Economic and Social of the Orient* 39/2 (1996), 136-169.

- Servantie, Alain. "Charles Quint aux yeux des Ottomans." *Carlos V: Los moriscos y el Islam*, haz. María Jesús Rubiera Mata. Madrid: Sociedad Estatal para la Conmemoración de los centenarios de Felipe II y Carlos V, 2001, 295-319.
- Skilliter, S. A. "The Hispano-Ottoman Armistice of 1581." *Iran and Islam: In memory of the late Vladimir Minorsky*, haz. C.E. Bosworth. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1971, 491-515.
- Skilliter, S. A. "The Sultan's Messenger, Gabriel Defrens; an Ottoman Master Spy of the Sixteenth Century." *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* LXVIII (1976), 47-59.
- Soucek, Svat. "The Rise of the Barbarossas in North Africa." *Turcica* 7 (1975), 238-250.
- Tormene, P. Augusto. "Il bailaggio a Costantinopoli di Girolamo Lippomano e la sua tragica fine." *Nuovo archivio veneto*, n.s.4, t.7 (1904), 83-84.
- Varriale, Gennaro. "La lealtà fragile: Bartolomeo Brutti e lo spionaggio di Felipe II." *Gli antichi stati italiani e l'Europa Centro-Orientale tra il tardo Medioevo e l'Età moderna*, haz. Cristian Luca ve Gianluca Masi. Brăila-Udine: Istros Editrice-Gaspari Editore, 2016, 93-128.
- Vatin, Nicolas. "Remarques sur l'oral et l'écrit dans l'administration ottomane au XVIe siècle." *Revue du monde musulman et de la Méditerranée* 75-76 (1995), 143-154.
- Villain-Gandossi, Christiane. "Les depeches chiffrees de Vettore Bragadin, baile de Constantinople (12 Juillet 1564 – 15 Juin 1566)." *Turcica* X (1978), 52-106.
- Woods, John E. "Turco-Iranica I: An Ottoman Intelligence Report on Late Fifteenth/Ninth Century Iranian Foreign Relations." *Journal of Near Eastern Studies* 38-1 (1979), 1-9.
- Yürük, Ali Yücel. "Lütfi Paşa'nın (ö. 970/1563) Osmanlı Haberleşme ve Ulaşım Sistemine Ulak Zulmü Bağlamında Getirdiği Yenilikler." *Kitaplara vakfedilen bir ömre tuhfe: İsmail E. Erünsal'a Armağan*. İstanbul: Ülke Armağan, 2013, I, 597-626.
- Zelev, Walter. "Aspetti delle Legazioni Ottomane nei *Diarii* di Marino Sanudo." *Studi Veneziani* XVIII (1989), 241-284.

III. Yayınlanmamış Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri

- Fleischer, Cornell. "Gelibolulu Mustafa Âli Efendi, 1541-1600: A Study in Ottoman Historical Consciousness." Yayınlanmamış Doktora Tezi, Princeton University, 1982.
- Graf, Tobias. "'I am Still Yours' Christian-European 'Renegades' in the Ottoman Elite during the Late Sixteenth and Seventeenth Centuries." Yayınlanmamış Doktora Tezi, Universität Heidelberg, 2013.

- Gürkan, Emrah Safa. "Espionage in the 16th century Mediterranean: Secret Diplomacy, Mediterranean Go-Betweens and the Ottoman-Habsburg Rivalry." Yayınlanmamış Doktora Tezi, Georgetown University, 2012.
- Ocakaçan, Levent Kaya. "Geç 16. ve Erken 17. Yüzyılda Osmanlı Devleti'ndeki Patronaj İlişkilerinin Gazanfer Ağa Örneği Üzerinden Venedik Belgelerine Göre İncelenmesi." Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2016.
- Otman, Elvin. "The Role of Alvise Gritti within the Ottoman politics in the Context of the "Hungarian Question" (1526-1534)." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent University, 2009.
- Önal, Ahmet. "Koca Sinan Paşanın Hayatı ve Siyasî Faaliyetleri (1520-1596)." Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2012.
- Rothman, Ella Natalie. "Between Venice and İstanbul: Trans-imperial Subjects and Cultural Mediation in the Early Modern Mediterranean." Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Michigan, 2006.
- Smiley, Will. "'When Peace Comes, You Will Again be Free': Islamic and Treaty Law, Black Sea Conflict, and the Emergence of 'Prisoners of War' in the Ottoman Empire, 1739-1830." Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Cambridge, 2012.
- Sober-Khan, Nur. "Slaves without Shackles: Forced Labour and Manumission in the Galata Court Registers, 1560-1572." Yayınlanmamış Doktora Tezi, Pembroke College, 2012.
- Resende, Vasco. "L'Orient islamique dans la culture portugaise de l'époque moderne, du voyage de Vasco de Gama à la chute d'Ormuz (1498-1622)." Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ecole Pratique des Haut Études, 2011.
- Tezcan, Baki. "Searching for Osman: A Reassessment of the Deposition of Sultan Osman II (r. 1618-1622)." Yayınlanmamış Doktora Tezi, Princeton University, 2001.
- Turan, Ebru. "The Sultans Favorite: Ibrahim Pasha and the Making of the Ottoman Universal Sovereignty in the Reign of Sultan Suleyman (1516-1526)." Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Chicago, 2007.
- Türkçelik, Evrim. "Cigalazade Yusuf Sinan Pasha y el Mediterráneo entre 1591-1606." Yayınlanmamış Doktora Tezi, Universidad Autonoma de Madrid, 2012.
- White, Joshua Michael. "Catch and Release: Piracy, Slavery, and Law in the Early Modern Ottoman Mediterranean." Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Michigan, 2012.

DİZİN

1584 tağışı 60

A

Abdölmelik 59

Adilcevaz 230

Adriyatik denizi 53, 68, 70, 79, 80, 81,
102, 132, 147, 164, 181, 184, 187,
188, 235, 256, 257, 285

Ahlat 230

Ahmed (Yeniçeri) 83, 84

Ahmed el-Mansur (Fas sultanı) 59

Ahmed Paşa (defterdar) 47, 264

Ahmed Voyvoda 219

Ahmed, III. (Tunus sultanı) 87

Ahmed, müteferrika (Osmanlı elçisi)
136

Ahmed, Şehzade (Bayezid'in oğlu) 40,
193, 194, 195

Akdeniz 7, 8, 15, 20, 24, 25, 26, 27,
28, 33, 34, 40, 41, 42, 51, 53, 54,
56, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 67, 68,
72, 73, 76, 78, 80, 83, 85, 86, 88,
89, 90, 91, 92, 97, 115, 116, 120,
131, 132, 138, 139, 141, 142, 154,
157, 165, 167, 170, 172, 173, 174,
177, 186, 187, 188, 189, 190, 191,
192, 197, 203, 205, 211, 212, 227,
232, 234, 237, 238, 260, 269, 270,
272, 274, 275, 276, 277

Akka 148

Akkirman 185

Alaman Seferi 49

Alçak Ülkeler 31, 36, 42, 56, 58, 59,
74, 116, 170, 174, 246

Alcántara Muharebesi 208

Âlem, Şehzade (Bayezid'in oğlu) 193

Alenson dükü, 213

Ali Bey (Osmanlı elçisi ve Divan-ı Hü-
mayun Tercümanı) 135, 136, 246

Ali Bey, Malkoçoğlu 231

Ali bin Osman (Ayamavra kalesi mus-
tahfızı) 230

Ali Efendi (Mekke kadısı) 161

Ali Moro 73, 74

Ali Paşa, Müezzinzade (Kapudan-ı
Derya) 148, 149, 250

Ali Paşa, Semiz (Sadrazam) 160

Ali Reis 85, 86, 97, 112

Ali, Küçük 225

Ali, Tur 231

Al-Mahdiyya 54

Almanya 52, 142, 143, 165

Alparslan (Selçuklu Sultanı) 23

Alpler 50

Alpujarras İsyanı 126, 127

Altamira Kontu 81

Amasya 194, 225, 226, 239, 261

Amasya Muahdesi 226

Amerika 20, 42, 43, 56, 72, 212
 Amiqui, Jeronimo 7, 79, 80, 123
 Anabolu (Napfion) 230, 235
 Anadolu 39, 41, 46, 83, 148, 168,
 193, 194, 219, 220, 224, 229, 239
 Andriopulo, Nicolò 167
 Ankara Muharebesi 39
 Ankona 82, 123, 124
 Anna Jagiellonka (Macaristan kraliçesi)
 48
 Annaba 52
 Aragon 42, 43
 Aragones, Francesco / Muhammed 82
 Arkadya 259
 Arnavutluk 141, 174, 222, 263
 Aşkenazi, Salomon 110, 118, 242
 Attanto, Josefi 148
 Augsburg 55, 115
 Augsburg Barışı 55
 Auto-da-fe 87
 Avellan, Antonio 250
 Avignon 275
 Aviz Hanedanı 62
 Avlonya 7, 68, 79, 80, 81, 82, 84, 124,
 127, 141, 154, 184, 194, 197, 224
 Avusturya 30, 42, 43, 44, 46, 48, 49,
 56, 63, 94, 117, 119, 141, 142, 146,
 151, 165, 176, 183, 213, 240, 241,
 245, 246, 251, 264
 Aydın Reis (korsan) 51, 52
 Aydonat 228
 Aziz Stefan 48

B

Baf 154
 Bafeus Savaşı 13
 Bağdad 221, 253
 Bahr-ı Sefid 27, 33, 51, 59, 88, 233,
 269, 275
 Balear denizi 53, 80

Balkanlar 27, 28, 39, 56, 71, 83, 124,
 125, 139, 179, 184, 185, 194, 209,
 224
 Balya Badra metropoliti 222
 Bar 274
 Barbaro, Francesco 243
 Barbaro, Marc Antonio (Venedik bal-
 yosu) 118, 234, 242, 243, 244, 247,
 249, 252, 262
 Barleta 81, 82, 236, 253
 Baron de la Fage 7, 77, 78, 79
 Barselona 21, 54
 Basra 221
 Bastelica 96
 Bastia 224
 Bavyera dükü 169, 272
 Bayezid, II. 40, 277
 Bayezid, Yıldırım 39
 Beaulieu Fermanı 145
 Becaye 51
 Bedel-i vige 237
 Bedos, Guillaume 112
 Belçika 30, 31, 43
 Belgrad 45, 46, 47, 140, 185, 198
 Belvedere Müzesi 243
 Bely, Lucien 20, 21
 Bellomo, Antonio 101
 Bellomo, Fortuno 101
 Bellomo, Valerio 101
 Benedetti, Ambrosio 70
 Benkner, Markus / Ahmed 164, 165
 Bennassar, Bartolome 80, 111
 Bennassar, Lucile 80
 Bentonunus (Marrano casus) 171
 Benveniste, Moses 212
 Bergamo 102, 116, 167
 Bernardo, Lorenzo (Venedik balyosu)
 73, 74, 146, 166, 175
 Beyoğlu 168
 Biscotto, Paolo 243

- Bitinya 39
 Bitlis 230
 Bizans 14, 39, 40, 195
 Bizerte 166
 Blois 114
 Boğdan 138, 218, 223, 265, 271, 272, 274, 275
 Bohemya 30, 42, 48, 49, 56
 Bolonya 45, 131, 170
 Bordeaux 246
 Bosna 103, 105, 194, 221, 223
 Bourg-la-Reine 116
 Bragadin, Vettore (Venedik balyosu) 145, 250
 Braudel, Fernand 26, 27, 36, 56
 Brescia 102
 Brindisi 128, 129
 Briones, Juan / Sinan 232
 Bruni, Antonio 275
 Bruni, Gasparo 274, 275
 Bruni, Giovanni 274
 Bruni, Nicolò 274
 Brutti, Bartolomeo 265, 273, 275, 299
 Brutti, Cristoforo 275
 Bucincic, Miho 255
 Budin 48, 49, 123, 209, 212, 245, 246, 248, 257
 Bulgaristan 223
 Buonrizzo, Alvise 247
 Burgonya 42, 43
 Büyük Casus (Espia Mayor) 159, 214

C
 Ca' Dandolo 135
 Ca' Ghisi 135
 Cadiz 211
 Cafer Reis 188, 235
 Cambio, Nicolò 105
 Campanella, Tommaso 129, 130
 Caracciolo, Nicola Maria 125
 Carafa, Cesar 75
 Cavala, Zorzi 8, 102, 232
 Cavalli, Marino 251
 Celeste, Livio (Uluc Hasan ın kuzeni) 69
 Ceneviz 235, 272
 Cenevre 116
 Cenova 9, 29, 32, 54, 57, 69, 96, 141, 145, 272
 Cerbe 7, 51, 54, 56, 60, 84, 85, 86, 99, 231, 249
 Cerbe Muharebesi 60, 231, 249
 Cerigo / Çuha adası 166
 Cermen kavimleri 25
 Cezayir 36, 51, 52, 54, 57, 59, 69, 75, 88, 89, 101, 127, 188, 189, 190, 191, 198, 203, 205, 227, 230, 263, 270
 Cicala, Antonio 271, 273, 274
 Cicala, Carlo 70, 148, 174, 272
 Cicala, Giovanbattista 272
 Cicala, Lucrezia 129, 271, 272
 Cicala, Visconte 69, 86, 271
 Cichel 52
 Cisneros (Valladolidli asker) 99, 197
 Citera 94, 95
 Clemens, VIII. (Papa) 139, 271
 Cliuno 109, 110
 Colombina 145, 146, 250
 Combi, Hieronimo 260, 262
 Constantino / Muhammed 7, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 95, 126, 190
 Contestabile, Giulio 130
 Coronella, Francesco 132
 Correr, Giovanni 144
 Corso, Andrea Gasparo 75, 227
 Cortes 42, 43
 Charles, IX. (Fransa kralı) 209
 Charles, VIII. (Fransa kralı) 233

Ç

Çaldıran Muharebesi 41, 231
 Çankırı 225
 Çanoguera, Juan 74
 Çepniler 230
 Ćernovic, Mihail 245
 Çorum 229

D

d'Aramon, Gabriel de Luetz (Fransız elçisi) 142
 d'Assiago, Gioan Battista 104
 Dalmaçya 79, 102, 114, 135
 Daniel, Carlo / Murad Ağa 232
 Davis, Robert C. 26
 Davud Paşa (Kapudan-ı Derya) 147
 Davud, Hz. 150
 de Acuna, Martin 22, 61, 85, 118, 221
 de Aguilar, Ioan Seres 104
 de Ansalon, Luis 263
 de Ansalon, Scipion 263, 264
 de Athanasio, Costa 244
 de Bazán, Álvaro (Santa Cruz Markisi) 258
 de Busbecq, Ogier Ghislain (Avusturya elçisi) 241
 de Callieres, François 133
 de Cárdenas, Bernardino (Maqueda dükkü) 70
 de Cardona, Juan 163
 de Cuniga, Juan 232, 255
 de Germigny, Jacques (Fransız elçisi) 114, 115
 de Gozo, Serafin 170
 de Granvelle, Antoine Perrenot (Kardinal ve Napoli kral naibi) 74, 282
 de la Cerda, Juan (Medinaceli dükkü) 86, 99
 de la Cueva, Alonso 99
 de la Marea, Cesar 255

de lo Rito, Santa Maria 81
 de Lorraine, Henri (Guise dükkü) 208
 de Lyo, Arcangelo 242, 262
 de Llanos, Lope / Mehmed 7, 88
 de Marcilla, Francesco Martines 103
 de Mendoza, Bernardino (Londra'daki Habsburg büyükelçisi) 115, 134
 de Mendoza, Diego Hurtado (Venedik'teki Habsburg büyükelçisi, meşhur şair, romancı ve tarihçi) 229
 de Montebrocchio, Giovanni Battista 227, 261
 de Nicastro, Dionisio Poncio 130
 de Nicolò, Marco 162, 256, 260
 de Portillo, Luis 75, 78, 236
 de Requesens, Luis (Comendador Mayor de Castilla) 145
 de Ribera, Pedro Afan (Alcala dükkü) 98
 de Saboya, Guillermo 79, 177
 de Sancy, Achille de Harlay (Fransız elçisi) 227
 de Soria, Lope 161, 256
 de Toledo, Don Garcia (Sicilya kral naibi) 203, 219
 de Toledo, Fernando Álvarez (Alba dükkü) 115
 de Toledo, Pedro (Napoli kral naibi) 95, 129, 132, 133, 162, 256
 de Vale, Antonio / Süleyman Ağa 232
 de Vera, Francisco (Venedik'teki Habsburg büyükelçisi) 78
 de Zamagno, Marino 253
 de Zuniga, Juan (Napoli kral naibi) 69
 Defrens, Gabriel / Frenk Mahmud b. Abdullah 114, 115, 116, 117, 118
 della Torre, Marc'Antonio Mamuca 264
 Demetrios Paleologos, II. (Mora despotu) 196
 Derviş Çavuş 259
 Devlet eğizitörü 131, 158, 171

- di Scudi, Giulio / Mustafa 148
Diane de France 114
Diego (Mayorkalı keşiş) 166
Dispero, Ernando 258
Divan Yolu 240
Divan-ı Hümayun 31, 61, 116, 118, 151, 162, 172, 181, 220, 277
Dom António (Portekiz tahtının müddeisi) 62, 115, 116, 139, 177
Domenico, Juan 95
Don Carlos (II. Felipe'nin oğlu) 207
Doria, Andrea (Habsburg amirali) 50, 54, 169, 227
Doria, Gianandrea (Habsburg amirali) 58, 189
Drever, Robert / Haydar 232
du Mans, Pierre Belon 228
Dubrovnik 9, 23, 139, 140, 218, 253, 255, 259
Dukakin 224, 247
Duli 224
Durmuş Reis 103, 107
Dursteler, Eric 24
- E**
Ebu Abdullah Muhammed, II. (Fas sultanı) 59
Ebu Hassun (Fas sultanı) 54
Edirne 219, 220, 252
Eflak 218, 223, 271, 272
Eğriboz 107, 109, 194, 222
Ehl-i Beyt 83
Elia, Astrume 132, 162
Elizabeth, I. (İngiltere kraliçesi) 62, 77, 115, 116, 117, 134, 177
El-Kul 52
Emmanuele Filiberto (Sicilya kral naibi) 91, 92
Empresa de Grecia (Yunan Seferi) 224
Endülüs 34, 189
- Engizisyon 80, 87, 97, 103, 107, 111, 112
Engizitör 112
Enriquez, Manuel / Mehmed ya da Mahmud Çelebi 128
Erciş 230
Erdel 48, 49, 76, 138, 164, 169, 223
Esteban (Napolili mühtedi) 85
Evliya Çelebi 186
- F**
Faro kıyıları 154
Fas 54, 59, 60, 89, 90, 115, 189, 191, 270
Fazıl Ahmed Paşa, Köprülü (Sadrazam) 212
Felipe, II (Kral, Habsburg hanedanının başı). 26, 30, 56, 59, 61, 62, 67, 90, 106, 115, 144, 145, 158, 176, 177, 180, 207, 213, 220, 236, 250
Felipe, Juan 93, 95
Ferdinand I. (İmparator) 30, 48, 49, 53, 54, 55, 56, 94, 95, 119, 229, 255
Ferdinando de' Medici (Toskana grandükası) 119
Ferhad, Kaid 263
Feridun Ahmed Bey 151
Ferrando (Aragon kralı) 42, 43
Ferrara 170, 211
Fetret Devri 40
Flandra 31, 145, 171, 208
Floransa 9, 26, 28, 57, 74, 77, 125, 134, 143, 149, 165, 211, 226, 248, 253
Foça (Hersek) 220
Foscarini, Giacomo (Dalmaçya Umumi Valisi) 102, 104, 105, 108, 109, 113
François, I. (Fransa kralı) 43, 49, 50, 55, 140, 143, 144, 209

Fransa 21, 42, 43, 49, 50, 53, 55, 60, 62, 74, 77, 89, 90, 95, 96, 114, 115, 116, 117, 127, 132, 133, 136, 138, 139, 142, 143, 144, 145, 154, 162, 168, 169, 177, 189, 199, 206, 207, 208, 209, 211, 218, 220, 233, 246, 263, 270, 272, 275

Fransa Din Savaşları 211

Fransiskan 91, 92, 226, 243, 261

Fransız 26, 50, 51, 53, 72, 78, 96, 97, 100, 112, 114, 116, 117, 128, 132, 134, 142, 144, 149, 189, 206, 208, 213, 214, 220, 227, 232, 246, 249, 264

Frederick, I. (İmparator) 42

Frenk 34, 114, 194

Friuli 102, 136, 168

Fugger ailesi 19

G

Gaeta 81, 82

Galata 73, 165, 226, 227, 242, 261, 271

Gandia dükü 230, 231

Ganzuga, Giovanni Battista 68

Garp Ocakları 33, 189, 209

Gattinara, Mercurino Arborio (Kardinal, Şarlken'in şansölyesi) 45

Gaza 83, 269, 271, 273

Gebze 14

Gent 43

Germaine de Foix (Aragon kraliçesi) 43

Gioan / Cuvân Efencî 194

Girit 82, 118, 132, 135, 153, 166, 204, 247

Giudecca adası 136

Giustiniano, Cassano 262

Gökçeada (İmroz) 237

Göle (Gyula) 151

Gozzo adası 54

Granada 34, 42, 43, 50, 51, 126, 127, 211

Gravelines 208

Gregorius, XIII. (Papa) 78, 109, 144

Gritti, Alvise 68, 161, 168, 169, 174, 176

Gritti, Andrea (Venedik Doju) 168

Gritti, Lorenzo 162, 170

Gritti, Zorzi 169

Guiccardo, Francesco / Gavur Ali Reis 97, 112

Guilmartin, John Francis 60

Gülâbi 229

Güney Amerika 212

H

Habsburg(lar) 4, 8, 18, 19, 24, 30, 31, 32, 35, 41, 42, 43, 45, 46, 48, 49, 51, 53, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 63, 68, 69, 71, 72, 74, 75, 78, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 91, 92, 94, 95, 96, 98, 100, 115, 116, 118, 119, 126, 127, 128, 129, 131, 133, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 145, 153, 158, 162, 163, 165, 166, 169, 170, 177, 178, 189, 190, 191, 199, 201, 203, 209, 211, 212, 213, 214, 223, 224, 227, 230, 235, 236, 238, 240, 246, 249, 250, 254, 255, 256, 257, 258, 260, 262, 263, 265, 271, 274, 276

Hacib, Ulu 261

Halil Paşa (Kapudan-ı Derya) 149

Halkül-Vad 51, 58, 74, 87, 98, 99, 100, 165, 197, 198, 233

Harborne, William 115

Hasan (Ustaclu) 147

Hasan Ağa (Osmanlı elçisi) 116

Hasan Paşa (Barbaros Hayreddin'in oğlu) 69, 89, 101, 175, 176, 177, 191

Hasan Reis (Avlonya azap ağası ve gö-nüllü kapudanı) 197
 Hasan, Kaid 264
 Hayreddin Paşa (Barbaros) / Hızır Reis 51, 53, 54, 83, 101, 132, 154, 186, 188, 190, 257
 Henri de Navarre - Henri IV (Fransa kralı) 62, 115, 177, 208
 Henri, II. (Fransa kralı) 96, 114
 Henri, III. (Fransa kralı) 62, 90, 116, 117, 144, 148
 Henry, VIII. (İngiltere kralı) 43
 Hersek 82, 103, 110, 141, 163, 176, 185, 205, 209, 220, 256, 271
 Hersek Novi 82, 110, 141, 176, 205, 256
 Hesingas 213
 Hess, Andrew C. 26
 Hesse kontu 169
 Hicaz 44, 221
 Hint Okyanusu 20, 21, 40, 41, 171, 174, 189, 205
 Hristiyanlık 7, 24, 25, 27, 49, 269
 Hisarcık (Çankırı) 225
 Hollanda 30, 31, 116, 142
 Hoy 226
 Hugon, Alain 21, 133, 214
 Huguenot 60
 Huntington, Samuel 26
 Hürrem Bey (Divân-ı Hümâyûn tercümanı) 61, 118, 241
 Hüseyin Bey (Cigalazade Yusuf Sinan Paşa'nın oğlu) 272
 Hüseyin Bey (Trabzon Rum İmparatoru'nun oğlu) 195
 Hüseyin Efendi (Hezarfen) 161, 162, 231
 Hüseyin Paşa (Kıbrıs Savaşı'nda Balkanlarda Serdar) 124, 179, 181, 209

I

Igoumenitsa 154
 Innocentius, IX. (Papa) 77
 Isabella, I. (Kastilya kraliçesi) 42
 Isabelle de Valois (İspanya kraliçesi) 207
 Işıksel, Güneş 11, 61, 134
 Ivry Muharebesi 208
 Izabela Jagiellonka (Macaristan ve Erdel kraliçesi) 49

İ

İber yarımadası 34, 42, 170
 İbrahim Bey (Divân-ı Hümâyûn tercümanı) 136, 151, 251
 İbrahim Paşa, Damad 219
 İbrahim Paşa, Makbul 45, 46, 47, 52, 132, 161, 162, 168, 169, 207, 281, 288, 297, 300
 İç Deniz 26, 27, 33, 72, 174, 232
 İlbasan 187, 193, 194, 209
 İlyas Reis / Macar Reis 197
 İnebahtı 7, 52, 56, 57, 58, 59, 63, 87, 93, 95, 124, 153, 165, 188, 204, 207, 220, 221, 222, 227, 260, 265, 274
 İngiliz 50, 115, 171, 190, 208, 232, 263
 İngiliz Kanalı 171
 İran 41, 63, 147, 172, 194, 197, 221, 225, 226, 229, 234, 239, 240, 252, 272
 İrlanda 62
 İsfendiyyar 195
 İskenderiye 114, 125, 181, 248
 İslam 7, 24, 25, 27, 32, 40, 44, 46, 76, 81, 87, 96, 101, 103, 113, 120, 123, 130, 162, 165, 184, 244, 264, 269, 272
 İspanya 30, 36, 45, 56, 74, 76, 80, 86, 89, 90, 93, 97, 99, 101, 114, 115, 126, 127, 128, 130, 144, 162, 163, 164, 165, 170, 176, 180, 197, 206, 207, 212, 220, 246, 270, 272

İspanyol 7, 22, 42, 52, 54, 60, 62, 69, 78, 80, 81, 88, 89, 91, 94, 100, 111, 115, 126, 127, 128, 161, 166, 171, 177, 189, 190, 206, 208, 212, 221, 229, 232, 234, 235, 249, 254, 257, 265, 270, 274, 277

İstanbul 7, 9, 12, 14, 17, 18, 22, 31, 33, 36, 39, 40, 41, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 68, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 102, 109, 110, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 134, 135, 138, 139, 140, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 150, 152, 153, 154, 157, 161, 162, 164, 165, 166, 167, 169, 170, 171, 172, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 181, 182, 183, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 195, 197, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 211, 212, 213, 218, 219, 220, 221, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 233, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 252, 253, 254, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 270, 271, 272, 274, 275, 276

İstanköy adası 228, 237

İstolni Belgrad 185, 198

İsviçre 41

İyonya Denizi 207

İzvornik 103, 194

J

Jagellonlar 48

Jarnac Muharebesi 207

Jeanne d'Albret (Navarre kraliçesi) 90

Juan (Turgud'un Sicilya'daki Rum muh-biri) 84

Juan de Austria, Don (Şarlken'in gay-rimeşru oğlu ve müttetik Hıristiyan donanmasının amirali) 58, 78, 87, 88, 145, 163, 181, 222, 223, 235, 250, 255, 260

Juana la Loca (Deli) (Kastilya ve Ara-gon kraliçesi) 42, 43

Juanillo, Micer 95

Judice, Ambrosio 254

K

Kahire 221, 256, 261

Kalamata 259

Kalvinistler 55, 190

Kandiye 82, 153, 166, 167, 235, 258

Kara Hoca (Avlonya Azapları Ağası) 68, 154, 188

Karaca Ali (korsan) 153

Karadağ 248

Karadağ köyü (İskenderiye sancağı) 248

Karagöz Paşa (Anadolu Beylerbeyi) 193

Karaköy 227

Karl, II. (Avusturya arşidükü) 213

Kasım Çelebi (Delvine sancakbeyinin adamı) 164

Kastilya 30, 42, 43

Katolik İttifakı ya da Legası 60, 177, 208

Katolik krallar 42

Katun 248

Kaya Çelebi (korsan) 153

Kazaklar 227

Kefalonya 245, 254, 257

Kefe 271

Kelibia 84

Kıbrıs 57, 58, 102, 109, 124, 127, 131, 136, 137, 141, 144, 148, 149, 150, 153, 154, 163, 164, 170, 176, 179, 188, 197, 198, 204, 209, 222, 229, 233, 234, 236, 238, 246, 247, 252, 259, 262

- Kili 221, 223
 Kilis 185, 229
 Kırım 138, 212
 Kırım Tatarları 185
 Kızılırmak 225, 261
 Koper 275
 Korfu 53, 70, 124, 125, 132, 149, 150,
 154, 164, 166, 167, 224, 228, 233,
 235, 244, 245, 247, 254, 257, 258
 Korkud, Şehzade (Bayezid'in oğlu) 193
 Koron 52
 Kotor 79, 224, 245, 247, 254, 256
 Krakov 170
 Kronstadt / Braşov 76
 Kubad Çavuş 137
 Küçük Konsey 255
 Kudüs 45
 Kunt, Metin 46, 159, 160, 161
 Kusantina 52
 Kurin 170
 Kutsal İttifak 57
 Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu
 30, 41, 43, 55, 56, 115
 Kutsal Teslis Tarikatı 91
 Kuzey Afrika 33, 43, 51, 52, 54, 55,
 58, 82, 83, 85, 89, 100, 107, 126,
 128, 165, 212
- L**
- La Roche-l'Abeille Muharebesi 207
 La Spezia 154
 Languedoc 7, 77
 Layoş, II. (Macar kralı) 48
 Lefkoşa 148, 149, 152, 153, 204, 228
 Lehistan 174, 218, 223
 Lener, Marxeben 7, 76, 164
 Leş 81, 273
 Lewis, Bernard 25
 Ligurya denizi 53
 Limni 88, 237
- Lingua franca 73
 Lippomano, Hieronimo 146
 Lisbon 20, 208, 213
 Livov 170
 Ljubotin 248
 Londra 17, 19, 20, 25, 27, 53, 115,
 116, 117, 134, 140, 146, 159, 160,
 164, 180, 214, 221
 Louis, XIV. (Fransa kralı) 20
 Louise, Savoylu (Fransa kraliçesi) 49
 Lubelo, Donato Antonio 253
 Lublin 170
 Lucca 131, 219
 Lütü Paşa (Sadrazam) 52, 199, 200
 Lyon 116, 127, 246
- M**
- Macaristan 23, 30, 42, 44, 47, 48, 49,
 50, 51, 56, 63, 94, 143, 169, 194,
 195, 213
 Macharius Chiensis (Selanik metropo-
 liti) 70
 Madrid 9, 18, 21, 22, 28, 50, 59, 60,
 62, 75, 78, 100, 114, 118, 119, 129,
 130, 134, 141, 146, 177, 199, 207,
 211, 241, 265, 273, 274
 Madrid Anlaşması 50
 Mağrib 34, 51, 189, 190, 191
 Mahmud (Castelnuovolu) 163
 Mahmud 22, 46, 76, 114, 128, 163,
 164, 250, 272
 Mahmud (sahte Cigalazade) 272
 Mahmud Bey (Müezzinzade Ali Paşa'nın
 oğlu) 250
 Mahmud Paşa (Cigalazade) 272
 Makedonya 248
 Maksud Bey (Safevi elçisi) 146
 Malcolm, Noel 273
 Malfredonia 132
 Malvasia metropolitani 166

- Manastır 84
 Manço, Miguel / Ali 82
 Manfredonia 149
 Manol (Mora Despotu II. Demetrios Paleologos'un oğlu) 196
 Many 222
 Marcello, Girolamo (Venedik balyosu) 134, 242
 Margliani, Giovanni (Habsburg diplomatı) 118, 212, 213, 232, 241, 242, 250
 Maria von Habsburg (Macaristan kraliçesi) 48
 Marie (Burgonya düşesi) 42, 44
 Marrano 34, 79, 131, 132, 170, 171, 174, 177, 202,
 Marsilya 69, 123, 128
 Masum Bey (Safevi veziri) 225
 Matagrifone hisarı 101
 Matthias Corvinus (Macaristan kralı) 44, 47
 Maximilian, I. (İmparator) 42, 43, 44
 Maximilian, II. (İmparator) 30, 55, 56, 76, 77, 145, 164
 Medeniyetler Çatışması 7, 24, 26
 Medine 41
 Mehdiye 139, 263
 Mehmed Bey (alaybeyi) 93
 Mehmed Bey (İspanyol mühtedisi) 91
 Mehmed Paşa, Abaza 261
 Mehmed Paşa, Sokollu 57, 61, 76, 110, 118, 124, 144, 145, 151, 163, 164, 165, 187, 210, 212, 243, 246, 247, 251, 252, 254, 263, 265, 274, 277
 Mehmed, Çelebi (Osmanlı sultanı) 40
 Mehmed, Fatih Sultan 40
 Mehmed, Kaid 198
 Mekke 41, 161, 225
 Meksika 42
 Meliliye 51
 Membre, Michele 137
 Memi Reis 84
 Memi Reis, Arnavud 62
 Memi Şah 124
 Memlük 46, 150, 234
 Menaş Fakih 229
 Mendes, Alvaro 171, 208
 Mendoza, Ruy Diaz 88
 Mercidabık Muharebesi 41
 Mercidabık Ovası 150
 Merseder keşişleri 69
 Mersü'l-Kebir 51
 Mesih Paşa, Hadım (Sadrazam) 172, 173
 Messina 7, 68, 74, 87, 90, 91, 129, 140, 153, 154, 165, 190, 212, 213, 253, 271
 Metrofanes, III. (İstanbul patriği) 219
 Metz 55, 94
 Mihaloğulları 186, 231
 Milano 19, 68, 72, 116, 145, 168, 228
 Milyana 51
 Miniati, Dino 253
 Minio, Marco 143
 Mirahur, Ulu 261
 Mısır 34, 41, 44, 47, 83, 114, 150, 198, 237, 261
 Modon 227
 Mohaç Meydan Muharebesi 47
 Monte Sant'Angelo (Napoli) 233
 Mora 52, 124, 125, 166, 196, 209, 258, 259, 260
 Moresini, Andrea 234, 256
 Morisco 34
 Morlak 114
 Mört, Ladislaus 146
 Moskova 218
 Mouzolon 14
 Müceddid 44
 Müdeccel 34, 163, 165, 166, 189, 265
 Mudejár 34, 255

Muhammed (Türk tüccar) 7, 59, 82, 83, 124

Muhammed, Hz. 83

Mühtedi 67, 68, 69, 70, 75, 76, 78, 79, 81, 82, 83, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 97, 100, 112, 114, 148, 164, 165, 166, 175, 176, 188, 189, 198, 212, 227, 231, 232, 250

Murad Ağa (Pinatello ailesinden) 75

Murad Ağa (Uluc Ali'nin kethüdası) 232

Murad Reis 62, 130, 190

Murad, II. 40, 47

Mustafa (Osmanlı elçisi) 136

Mustafa Çavuş (Balyosa atanan çavuş) 242

Mustafa Cundi 261

Mustafa Kethüda (Lala Mustafa Paşa'nın kethüdası) 151

Mustafa Paşa (Kızıl Ahmedlü) 203

Mustafa Paşa, Lala 114, 115, 148, 151

Mustafa Reis (Köse) 188

Mustafa Voyvoda 103, 105

Mustafa, Kaid 86

Mustafa, Şehzade (Kanuni'nin oğlu) 71

N

Nadrin 107

Nakşe adası 132

Nakşe dükkası 88, 233, 271

Nancy Muharebesi 42

Napoli 23, 28, 31, 42, 43, 50, 53, 63, 67, 69, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 81, 82, 85, 91, 93, 95, 96, 98, 99, 125, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 139, 140, 154, 162, 164, 166, 167, 168, 177, 232, 233, 235, 236, 253, 254, 255, 256, 257, 265, 270, 274

Napoli Krallığı 42, 53, 81, 95, 132, 255

Narbonne 112

Nası, Yasef 57, 75, 88, 89, 109, 110, 131, 132, 136, 170, 176, 177, 219

Navarin 88, 149, 166, 187

Navarre 42, 43, 62

Navona, Pasquale (dragoman) 167

Nederlanda İsyanı 20, 165, 211

Nemçe 30, 151

Nice 53, 80

Nino, Rodrigo (Venedik'teki Habsburg büyükelçisi) 136

Nova 186

Novigrad 103, 104, 107, 108, 110

Nürnberg 115

O

Ohri 184, 209

Oniki Adalar 88, 233

Onlar Konseyi 134, 141, 144, 158, 240, 251, 252, 255, 257

Oran 51, 54, 203

Orhan Bey ya da Gazi 14

Orleans 32, 116

Ortadoğu 17, 25

Ortapare (Çorum) 229

Oruç Reis (korsan, Barbaros'un abisi) 51

Oryantalist 17

Osman Bey ya da Gazi 14, 15

Osman Çelebi (Şehzade Âlem Şah'ın oğlu) 193

Osman, II. 47

Osmanlı 7, 8, 13, 14, 15, 17, 18, 21, 22, 23, 24, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 39, 40, 41, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 104, 105, 107, 110, 111,

113, 114, 115, 116, 117, 118, 120,
123, 124, 125, 126, 127, 128, 129,
130, 131, 132, 133, 134, 135, 136,
137, 139, 140, 141, 142, 143, 144,
145, 146, 147, 148, 149, 150, 151,
152, 153, 154, 157, 158, 160, 161,
162, 163, 165, 167, 169, 170, 171,
172, 174, 175, 176, 177, 178, 181,
183, 184, 187, 188, 189, 191, 192,
194, 197, 198, 199, 200, 202, 203,
204, 205, 206, 209, 210, 211, 212,
213, 214, 217, 218, 219, 220, 221,
222, 223, 224, 225, 226, 227, 228,
229, 230, 231, 232, 233, 234, 235,
237, 238, 239, 240, 241, 242, 244,
245, 248, 252, 254, 256, 257, 258,
260, 262, 264, 265, 269, 271, 272,
273, 274, 276, 277

Otranto 53, 93, 128, 224

Otuz Yıl Savaşları 55

P

Padova 102

Palazzo Ducale 135

Palermo 21, 87, 92, 98, 99, 100, 127,
128, 190

Pantelleria adası 84

Paris 21, 22, 25, 26, 45, 51, 57, 61,
80, 116, 117, 127, 129, 133, 141,
142, 169, 206, 208, 212, 243

Passero Burnu 84

Passi, David 79, 171, 177, 202, 265

Patras 52

Patras Körfezi 207

Pavia 91

Pavia Muharebesi 49, 206, 207

Pedro (Splitli keşiş) 229

Pelekanon Savaşı 14

Pellicier, Guillaume 134

Peñon de Argel 52

Penon de Velez 51

Pera 226, 227, 235, 243, 244

Pertev Paşa 57, 150

Peru 42, 60

Perugia 275

Philippe d'Autriche ya da Güzel Philip-
pe (Burgonya dükü ve Kastilya kralı,
Şarlken'in babası) 42, 43

Piazza Giudea 7, 79, 82

Pimentel, Juan 8, 98, 99, 100

Pirenne, Henri 25

Piri Mehmed Çelebi (Defterdar) 231

Piri Reis (Kitab-ı Bahriye'nin yazarın-
dan başka bir kişidir) 93, 94, 95, 237

Pius, V. (Papa) 57

Piyale Paşa (Kapudan-ı Derya) 56,
149, 153, 203, 258

Pizarro, Francisco 42

Podolya 223

Poleni, Giovanni Antonio 91

Poleni, Pietro 91, 92

Pontius Pilatus 225

Portekiz Bağımsızlık Savaşı 20

Portillo (Barleta hisarında yüzbaşı) 75,
78, 82, 140, 236

Potosi 60

Prag 170

Preto, Paolo 19, 21, 26

Preveze 53, 56, 125, 256

Procida Adası 71

Prodanelli, Niccolò 208

Prototico, Balthasar 257, 258

Pulya 56, 71, 81, 127, 147, 164, 212,
219

R

R., Andrea (kalafatçı) 147, 263

Ragusa 8, 28, 75, 81, 82, 115, 116,
131, 138, 139, 140, 164, 169, 208,
209, 218, 219, 220, 221, 233, 236,
239, 246, 253, 254, 255, 256

- Ramazan Paşa (Cezayir beylerbeyi) 59
 Ramazan Reis 79
 Renzo, Giovanni Maria 218, 220, 246, 254
 Revan 63, 147
 Ridaniye Muharebesi 41, 261
 Rıdvan Ağa (Uluc Ali'nin kahyası) 167
 Rodos 47, 54, 125, 153, 172, 223, 228, 233, 237, 238, 260, 265
 Rodos metropoliti 223
 Roma 19, 25, 27, 28, 30, 41, 43, 45, 46, 55, 56, 57, 71, 74, 76, 77, 78, 82, 109, 115, 129, 140, 143, 154, 164, 168, 176, 202, 208, 211, 273
 Rossi, Piero 272
 Rubikon nehri 50
 Rudolf, I. (İmparator) 248
 Rum 67, 78, 82, 84, 85, 87, 93, 94, 95, 107, 109, 113, 154, 166, 167, 172, 189, 194, 227, 228, 239, 262, 270
 Rum vilayeti 194
 Rumeli 199, 209, 237
 Rüstem Paşa (Sadrazam) 32, 55, 71, 97, 98, 142, 144, 160, 210, 212, 240
- S**
 Safevi 40, 46, 60, 71, 146, 194, 224, 225, 226, 229, 239, 240, 256, 261
 Safiye Sultan 146
 Saint Benoit Kilisesi 227
 Saint Cloud 208
 Saint-Jean şövalyeleri 47, 54, 73, 228, 233
 Saint-Pierre (korsan) 149
 Sakız 56, 89, 99, 100, 149, 233, 234, 262, 271, 272
 Salerno 7, 53, 75, 92, 93, 94, 96, 101, 129
 Salih Paşa (Cezayir beylerbeyi ve korsan) 54, 203
 Salukondud 31, 73, 74, 103, 176
 Salvago, Giannettino (dragoman) 167
 Sambenito 87
 Saminiati, Carlo 131
 Sampieru Corso (Korsikalı asilerin lideri) 54
 San Francesco Katedrali / Manastırı 226, 244
 Sanseverino, Ferdinando (Salerno Prensi) 53, 75, 93, 95, 96
 Sanseverino, Lucio 78
 Santa Croce, Aurelio 61, 75, 84, 118
 Santa Croce, Giovanni Antonio 75
 Santa Maria Draperis Kilisesi 227
 Santi Filippo ve Giacomo Meydanı 109
 Sanudo, Marin 206
 Saraybosna 91
 Sardella, Pierre 141, 206
 Sardinya 31, 42, 43
 Sardo, Juan 95
 Saruch, Cain 131
 Sava nehri 49
 Savoy 53, 169, 272
 Scardona 105
 Scarola, Angelo 91
 Schmalkalden Savaşı 211
 Sebastian, Juan (Portekizli mühendis) 149
 Sebastião, I (Portekiz kralı) 59
 Sebenico 105, 108
 Seccad, Seyyid 252
 Secula, 235
 Seguri, Estefano 256
 Selanik 70, 80, 81, 91, 103, 132, 218, 223
 Selaniki 151
 Selçuklular 83
 Selim el-Tumi 51

- Selim Fakih 229
 Selim, I. 28, 40, 41, 46, 83, 150, 193, 194, 195, 200, 231, 260, 261
 Selim, II. 47, 57, 71, 75, 109, 152
 Selimiye Camii 148
 Semendire 186, 194
 Sequi, Juan (Mayorkalı) 79
 Sezar 45
 Sicilya 31, 42, 43, 50, 58, 63, 68, 70, 75, 83, 84, 86, 87, 88, 90, 91, 92, 99, 100, 107, 109, 125, 126, 128, 129, 154, 165, 174, 189, 190, 197, 203, 213, 219, 232, 235, 236, 251, 257, 258, 260, 264, 271, 273
 Sifaks 84
 Sigetvar 151, 152
 Silistre 186
 Simon (Gürcü prensi) 26, 230
 Simoni, Benedetto 131
 Sinan Beg (Karahisar zaimi) 193
 Sinan Paşa (Rüstem Paşa'nın kardeşi) 32, 55, 71, 72, 93, 94, 97, 98
 Sinan Paşa, Cigalazade Yusuf / Scipione Cicala (Kapudan-ı Derya) 32, 63, 69, 86, 129, 149, 150, 174, 213, 271, 272, 273.
 Sinan Paşa, Koca (Sadrazam) 32, 62, 63, 146, 174, 198, 210, 250, 264, 265, 274
 Sinan Reis 51
 Sinop 97
 Sirakuz 83, 84, 100
 Sirem sancağı 49
 Sivas 193, 194
 Sixtus, V (Papa) 206, 208
 Siyavuş Paşa (Sadrazam) 116, 171, 210, 219
 Skilliter, Susan 114
 Sola, Emilio 11, 21, 130, 170, 232
 Soranzo, Jacobo 251
 Soro, Nicolò 234
 Split 91, 105, 228
 St. Giovanni adası 154
 Stagnese, Marino 148
 Stanga, Marc'Antonio 79, 244
 Stirya 30, 56
 Stopa, Camilla 257
 Strozzi, Leon 100
 Sudak 271
 Süleyman (Akkirman sancakbeyinin kethüdası) 185
 Süleyman (Avlonya sancakbeyi) 81
 Süleyman (Çavuş) 203
 Süleyman Beg (Torol zaimi) 193
 Süleyman Fakih 225, 261
 Süleyman, Kanuni Sultan 7, 28, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 57, 60, 69, 85, 96, 100, 151, 152, 161, 187, 200, 241
 Sultan Hamza 252
 Suriye 41, 44, 234
 Ş
 Şaban Reis (Barbaros'un adamı) 182
 Şah İsmail 41, 231, 256
 Şahin Ağa (Faris ağası) 185, 186
 Şahrüh b. Alaüddevle 193
 Şam 221, 234, 256
 Şarl, Cesur (Burgonya dükü) 42
 Şarlken 7, 30, 32, 44, 45, 48, 49, 50, 54, 55, 56, 60, 71, 93, 95, 139, 143, 144, 169, 174
 Şarlman (Carolus Magnus, İmparator) 49
 Şehinşah, Şehzade (Bayezid'in oğlu) 193
 Şerşel 198
 Şii 40, 221, 224, 225, 226
 T
 Tahmasb (Safevi şahı) 71
 Taranto 128, 149, 154
 Tellez-Giron, Pedro (Osuna dükü) 91

- Temeşvar** 138, 150, 186
Tenes 51
Terraferma 102, 103, 135, 136
Ters askı 84, 99, 105, 106
Tersane-i Amire 74, 88, 172, 197, 231, 232, 260, 270
Thine 131
Thomas, Zuan 257
Tiflis 230
Tilamsan 51
Timur 39, 147
Timur Han 147
Tiren denizi 54, 93
Tomanbay 261
Topkapı Sarayı 9, 28, 117, 147, 200
Toulon 53, 154
Trablus ya da Trablusgarp 51, 54, 55, 69, 83, 85, 86, 98, 101, 124, 148, 187, 189, 190, 218, 263, 264
Trablusşam 236
Trapani 83, 85, 99, 128, 189
Trau 105
Trent Konsülü 71, 274
Trevisan, Domenico 144
Treviso 102
Trifone (zahire tüccarı) 81
Trivulzio, Filippo 140
Tuna nehri 48, 49
Tunus 51, 53, 54, 58, 59, 63, 84, 86, 87, 98, 99, 100, 128, 189, 198, 204, 205, 206, 207, 263, 264
Turgud Reis 54, 55, 56, 69, 83, 85, 87, 93, 95, 97, 98, 100, 125
Türkmen 12, 41, 224
U
Uluc Ali Paşa 32, 57, 58, 59, 68, 69, 74, 75, 88, 89, 90, 124, 130, 142, 149, 165, 166, 167, 172, 173, 174, 175, 186, 187, 190, 203, 207, 208, 210, 227, 232, 250, 270
Uluc Hasan Paşa 32, 69, 89, 175, 176, 177
Ü
Ülgin 81, 273
Üsküp 247
V
Vadiu I-Mehazin Muharebesi 59
Valensiya 22, 71, 166
Valladolid 9, 21, 22, 61, 189, 206
Varriale, Gennaro 273
Vatin, Nicolas 202
Veggia, Ludovico 202
Velazquez, Pedro 88
Veli (sol bölük katibi) 229, 230
Veli Fakih 229
Veltwyck, Gerhard 240
Venedik 8, 9, 10, 21, 24, 28, 31, 32, 33, 35, 53, 57, 58, 70, 74, 76, 78, 81, 82, 88, 89, 90, 91, 92, 102, 103, 104, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 115, 116, 117, 118, 123, 124, 125, 127, 128, 130, 131, 134, 135, 136, 137, 138, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 148, 149, 150, 153, 158, 161, 162, 163, 164, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 173, 175, 176, 178, 185, 187, 199, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 211, 213, 214, 217, 218, 220, 224, 229, 233, 234, 235, 238, 240, 242, 244, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 260, 262, 263, 265, 270, 272, 273, 274
Venedik Tersanesi 109, 170, 260
Verona 102
Vicenza 102
Vidin 186, 193, 194, 195
Vigevano 145
Villefranche-sur-Mer 80

Visconte, Domenico 272
 Viyana 9, 48, 49, 57, 74, 117, 168,
 176, 240, 243, 245, 246, 255, 264
 Voltaire 41
 von Kregwitz, Frederick 146
 von Luxemburg, Sigismund (İmparator)
 42
 von Sinzendorff, Joachim (Avusturya el-
 çisi) 117, 213

W

Wallerstein, Immanuel 36
 Welser ailesi 43
 Willem van Oranje (Nederlanda asileri-
 nin lideri) 90, 116, 117
 Williams, Phillip 59
 Württemberg dükü 169

X

Ximenez Ortiz 77

Y

Yahya el-Tumi 51
 Yalova 14
 Yanol (Mora Despotu II. Demetrios Pa-
 leologos'un torunu) 196

Yanoş Hunyadi (Macar kralı) 47
 Yanya 124, 125, 181, 217, 228
 Yemen 20, 63, 212, 221
 Yeni Kalabriya 270
 Yosif (Selanik metropoliti) 218, 223
 Yriarte, Charles 243
 Yunus (Safevi sempatizanı) 135, 136,
 229
 Yunus Bey (Divan-ı Hümayun tercü-
 manı ve elçi) 135, 136
 Yusuf (hassa reisi) 187
 Yusuf Reis (Barbaros'un adamı) 188

Z

Zaçesne 209
 Zápolya Yanoş, I. (Erdel banı ve Maca-
 ristan kralı) 48, 49, 169
 Zápolya Yanoş, II. (Erdel banı) 49
 Zara 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108,
 147
 Zeffo, Domenico 245
 Zeffo, Giovanni Battista 245
 Zen, Pietro (Venedikli diplomat) 141,
 234, 256
 Zizie, Salamò 131

Osmanlı Devleti'nde Kadı

İLBER ORTAYLI

OSMANLI VE İSLÂM TARİHİNİN EN ÖNEMLİ MÜESSESESİ: KADILIK

Türkiye'de tarih denilince akla ilk gelen isim İlber Ortaylı'nın kaleminden Osmanlı hukuk tarihinin merkezinde yer alan ve üzerine pek konuşulmayan kadıları anlatan önemli bir çalışma...

IV. Murad Şarkın Sultanı

ABDÜLKADİR ÖZCAN

**ZAMANIN İSKENDER'İ, ŞARKIN SULTANI
BAĞDAT VE REVAN FATİHİ IV. MURAD**

“Abdülkadir Özcan'ın vesikalara dayanarak hazırladığı bu kıymetli çalışma tarihteki en büyük mareşallardan IV. Murad a dair birçok bilgiyi tazeleyecek ve büyük bir boşluğu dolduracak.”

Ilber Ortaylı

Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adâlet

HALİL İNALCIK

OSMANLI'NIN ÜÇ BÜYÜK GÜCÜ: DEVLET, HUKUK, ADÂLET

“Bu kitabı okuyanlar umuyoruz ki, Osmanlı Devlet-i ‘Aliyye’sinin (İmparatorluğunun) birçok millet ve dini, altı yüz yıl nasıl bir arada tuttuğunu ve nasıl idare ettiğini öğrenmiş olacaklar.”

Halil İnalcık

Sultan Alp Arslan Fethin Babası

CİHAN PİYADEOĞLU

SELÇUKLU FETİHLERİNİN BABASI, TÜRK EFSANESİ SULTAN ALP ARSLAN

Sultan Alp Arslan üzerine hem akademik ihtiyaçları karşılayacak hem de akıcı üslubuyla tarih severlerin merakını giderecek bu çalışmayla, geri planda kalmış Selçuklu tarihi ile Sultan Alp Arslan yeniden gün yüzüne çıkıyor.

**BİLGİ, SAVAŞ
VE DİPLOMASİ:
CASUSLUK VE İSTİHBARAT
DÜNYASI**

"Akdeniz dünyasındaki siyasi gelişmeler, korsanlık faaliyetleri gibi konularda gerçekleştirdiği ilmi çalışmaları öne çıkan isimlerden olan Emrah Safa Gürkan'ın elinizdeki kitabı, imparatorluk çağının doruk noktası olarak genel kabul gören XVI. asırda casusluk ve karşı istihbarat meselesini, orijinal yerli ve yabancı belge ve kitabı kaynaklara dayalı olarak incelemekte; çok az ciddi çalışmaya konu olmuş haber alma "ameliyesi" hakkında doyurucu sayılabilecek ilginç bilgiler sunmaktadır."
Feridun M. Emecen

Bazen işleyişi itinayla düzenlenmiş resmi bir teşkilat çerçevesinde, bazen de fırsatçı ve dalavereci casuslar aracılığıyla, devletler ve ordular tarih boyunca istihbarat yapmıştır. Bu istihbarat teşkilat ve elemanlarının tek görevi haber toplamak ve bu haberi şifreleme ve gizlenmiş yazı gibi metotlarla zamanında ve güvenli bir şekilde aktarmak değildir; düşman hükümdar ve komutanlarını bir suikast ile ortadan kaldırmak, askeri hedeflere sabotaj yapmak ve düşman yönetiminden memnun olmayan "beşinci kol"ları kıskırtmak gibi "örtülü operasyon"lara da girişmektedirler.

İşte, Osmanlıca kaynakları Avrupa arşivlerindeki İtalyanca, İspanyolca, Fransızca, Portekizce, Almanca ve Latince binlerce belgeyle harmanlayan elinizdeki bu kitap, Osmanlıların Yeniçağ'daki istihbarat faaliyetlerini, rakipleri Habsburg ve Venediklilerle karşılaştırmalı bir şekilde ele almaktadır. **Sultanın Casusları: 16. Yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüsvet Ağları**, cihanşümül bir imparatorluk olan Osmanlıların Avrupa ve Akdeniz'e yolladığı casusların sahadaki faaliyetlerinin yanı sıra, Osmanlı istihbaratının kurumsal yapısı, Osmanlı karşı istihbaratı (kontrespiyonaj), Osmanlı paşa ve elçilerinin haber alma kaynakları, istihbarat bilginin siyasi fonksiyonu ve Osmanlı karar alma süreci gibi konuları titizlikle irdelemektedir.

İstihbarat, korsanlık, kölelik, ihtida, Osmanlı-Avrupa ilişkileri ve serhad çalışmaları gibi alanlarda araştırmalar yapan **Doç.**

Dr. Emrah Safa Gürkan'ın bu eseri, yıllar süren arşiv çalışmasıyla bir araya getirilmiş tarihi örneklerle eşliğinde istihbarat dünyasının gizemli sayfalarını aralıyor. Böylece, hem Osmanlı hem de istihbarat tarihi alanında çok önemli bir boşluğu dolduruyor.

Kronik

kronikkitap.com

100 kronikkitap

₺ 28,00

ISBN: 978-975-2430-00-1

897521430006